

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

Jogilė Teresa RAMONAITĖ

**ITALŲ KAIP ANTROSIOS KALBOS ĮSISAVINIMAS:
ĮVAIKINIMO IŠ LIETUVOS SITUACIJA**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Kaunas, 2013

UDK 805.0:159.9

Ra-176

Disertacija rengta 2008 – 2013 metais Vytauto Didžiojo universitete

Doktorantūros teisė suteikta Lietuvių kalbos institutui kartu su Vytauto Didžiojo universitetu 2003 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 926.

Mokslinė vadovė:

prof. habil. dr. Ineta Dabašinskiė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

ISBN 978-9955-12-875-5

Turinys

Įvadas.....	5
1. Teoriniai tyrimo pagrindai. K2 įsisavinimas	14
1.1. Vaikų K2 įsisavinimas.....	18
1.2. Italų kaip K2 įsisavinimas	20
1.3. Pobazinės atmainos kontinuumas	23
1.4. Nekalbiniai K2 įsisavinimą lemiantys veiksniai.....	26
2. Tyrimo medžiaga ir metodai.....	29
2.1. Apklausa tėvams	30
2.1.1. Italų kalbos išmokimo lygis, gauta pagalba ir sparta	32
2.1.2. Lietuvių kalbos išlaikymas	37
2.1.3. Lietuvių kalbos situacija įvaikinant kartu brolius ir seseris.....	39
2.1.4. Santykis su lietuvybe ir lietuvių kalbos situacija	40
2.1.5. Greito italų kalbos įsisavinimo priežastys	41
2.1.6. Apibendrinimas	42
2.2. Ilgalaikis stebėjimas	43
2.2.1. Atranka.....	43
2.2.2. Duomenų kaupimas	45
2.2.3. Bendra stebėtų vaikų kalbos raida.....	48
2.2.4. Lietuvių kalbos situacija	51
2.2.5. Vieno atvejo duomenų paruošimas veiksmo raiškos analizei.....	52
2.2.6. Detalesnis stebėtos mergaitės apibūdinimas	56
3. Veiksmo raiškos įsisavinimas.....	59
3.1. Ikibazinė atmaina	60
3.1.1. Savarankiškai vartojamos veiksmažodžių formos	62
3.1.2. Kitos veiksmažodžių formos.....	66
3.1.3. Kiti predikato raiškos būdai	69
3.2. Bazinė atmaina.....	70
3.2.1. Savarankiškai vartojamos veiksmažodžių formos	73
3.2.2. Kitos veiksmažodžių formos.....	78
3.2.3. Kiti predikato raiškos būdai	79
3.3. Pobazinė atmaina	80
3.3.1. Veiksmažodis	82
3.3.1.1. Tiesioginė nuosaka	85
3.3.1.1.1. Esamasis laikas.....	85
3.3.1.1.2. Perfektinės formos: būtojo laiko dalyvis ir sudėtinis būtasis laikas (<i>passato prossimo</i>) 105	
3.3.1.1.3. Imperfektas.....	126
3.3.1.1.4. Būsimasis laikas	141
3.3.1.1.5. Pluskvamperfektas.....	147
3.3.1.2. Gerundijus ir progresinė perifrazė.....	149
3.3.1.3. Liepiamoji nuosaka	153
3.3.1.4. Tariamoji nuosaka	161

3.3.1.5.	Konjunktyvo nuosaka	164
3.3.1.6.	Bendratis	168
3.3.2.	Kiti predikato raiškos būdai	175
3.4.	Veiksmo raiškos įsisavinimo apibendrinimas	178
	Išvados	182
	Literatūros sąrašas	186
	Priedas 1. Sociolingvistinio tyrimo anketa	196
	Priedas 2. Sociolingvistinio tyrimo anketos vertimas į lietuvių kalbą	200

Ivadas

Tyrimo objektas, naujumas ir aktualumas

Kiekvienam žmogui svarbu išmokti kalbą, nes tik per kalbą bendraujama su kitais visuomenės nariais. Psicholingvistikos specialistai jau seniai domisi gimtosios ir svetimiosios kalbos mokymusi (Pinker 1994, Scovel 2000, Aitchison 1998, Savickienė 2003a ir daugelis kitų). Gimtąja kalba tradiciškai yra laikoma ta kalba, kurią vaikas išmoka iš savo tėvų ir ją vartoja visose gyvenimo situacijose. Paprastai ji yra pirmoji asmens kalba (toliau K1)¹. Svetimąja arba antrąja (užsienio)² kalba (toliau – K2) yra laikoma ta kalba, kurios žmogus pradeda mokytis suaugęs arba bent ūgtelėjęs (pvz., mokykloje) ir kurią vartoja tam tikrose specifinėse gyvenimo situacijose, tačiau ji beveik niekad neprilygsta gimtajai kalbai mokėjimo lygiu ir kitais aspektais (pvz., mąstymo). Žinomas ir kitose šalyse daug tirtas reiškinys yra dvikalbystė, kai žmogus vienodai gerai nuo gimimo moka dvi (arba tris) kalbas. Tai gali būti dėl įvairių priežasčių, pvz., skirtingos gimtosios tėvų kalbos, skirtingos namų ir aplinkos kalbos ir pan.

Labai įdomus, tačiau nedaug tirtas reiškinys, kai žmogus, įsisavinęs savo gimtąją kalbą, tam tikru gyvenimo momentu dėl įvairių aplinkybių ima mokytis svetimiosios kalbos, kuri vėliau tampa vienintele jo vartojama kalba ir visai arba iš dalies užgožia jo gimtąją kalbą. Tokia situacija gali susiklostyti dėl įvairių priežasčių, pvz., kai išvykstama dirbti ir gyventi į užsienio šalį ir norima ten visiškai integruotis arba nedidelės etninės grupės narys nori pritapti prie dominuojančios visuomenės ir sąmoningai nusprendžia nebevartoti savo gimtosios kalbos. Kita galima situacija yra tuomet, kai į užsienį visam laikui gyventi išvyksta įvaikinti vaikai.

Vaikai, gimę vienos kalbos ir kultūros aplinkoje, įvaikinti kitos kultūros atstovų, pereina unikalų kalbos mokymosi kelią. Tokios kalbos raidos negalima tapatinti su dvikalbystės procesais, nes įvaikintas vaikas nebus tipiškas dvikalbis, kadangi jo gimtoji kalba retai yra išlaikoma ir vartojama naujoje šeimoje (Glennen 2002). Dažniausiai kitos kultūros naujieji tėvai nemoka įvaikinto vaiko gimtosios kalbos, todėl jiems svarbu, kad vaikas kuo greičiau išmoktų K2 ir nebeliktų kliūčių bendrauti.

Šio darbo objektas yra iš Lietuvos į užsienį įvaikintų vaikų kalbos raida. Dėl įvairių priežasčių tarptautinio įvaikinimo atvejų nuolat daugėja, tad kalbos raidos specialistai teigia, kad

¹ Pirmoji kalba – kalba, kurią asmuo įsisavina pirmiausia ir (ar) moka geriausiai. Bendraudamas ja, kalbos vartotojas jaučiasi patogiau, gali save išreikšti laisviausiai ir taisyklingiausiai. (Ramonienė ir kt. 2012)

² Svetimoji kalba, negimtoji kalba – kalba, kuri nėra asmens gimtoji kalba.

Antroji kalba – asmens kalba, kurią jis moka ne taip gerai kaip pirmąją kalbą ir (arba) kuri nėra asmens gimtoji kalba.

Užsienio kalba – kalba, kuri nėra šalies vidaus bendravimo kalba. Ji gali būti gimtoji kalba tam tikrai šalies gyventojų grupei. (ten pat)

tirti iš kitų šalių įvaikintų vaikų kalbos raidą yra būtina. K1 kalbos vystymasis po įvaikinimo sulėtėja ar net sustoja, jos vietą užima K2. Svarbu pabrėžti, kad K2 yra socialiai svarbi, nes padeda vaikui greičiau įsilieti į aplinką, tapti naujos kalbinės bendruomenės nariu. Kalbos požiūriu vaikai taip pat išmoksta palaipsniui lyginti dvi kalbas ir pritaikyti pagrindines gimtosios kalbos struktūras antrosios kalbos mokymosi procese. Tai vyksta pamažu ir ilgainiui K2 tampa naująja K1. Skirtingų šalių mokslininkai įvaikintų vaikų kalbą tiria įvairiais aspektais dar ir dėl to, kad tarptautinio įvaikinimo situacija sudaro sąlygas mėginti aiškintis kognityvinės brandos įtaką kalbos įsisavinimui (Snedeker *et. al.* 2007, 2012, Shafto *et al.* ruošiami spaudai). Daugiausia yra tirta mažų įvaikintų vaikų kalbos raida.

Vienas unikaliausių aspektų įvaikintų vaikų kalbos raidoje yra greitas pirmosios kalbos praradimas. Nemažai su iš užsienio įvaikintais vaikais dirbantis psichologas Gindis (1999) pastebėjo, kad įvaikinti net 4-8 metų amžiaus vaikai prarado daugumą savo gimtosios kalbos ekspresyviųjų gebėjimų per pirmus 3-6 mėnesius po įvaikinimo, o po metų jų gimtoji (rusų) kalba buvo visai nefunkcionala. Vaikai, įvaikinti kalbos raidos ankstyvuoju periodu, linkę greičiau pamiršti K1 (Glennen ir Masters 2002, Nicoladis ir Grabois 2002). Gimtosios kalbos praradimo procesą labai dažnai paspartina nemalonūs prisiminimai ir neigiamos emocijos, susijusios su gyvenimu šalyje, iš kurios buvo įvaikinti (Gindis 1999).

Daugumos įvaikinamų vaikų gimtosios kalbos aplinka būna nevisavertė nei kiekybės, nei kokybės požiūriu, tačiau tokie vaikai įvaikinti ankstyvajame amžiuje turi daug galimybių gerai išmokti antrąją kalbą (jeigu jie neturi kitų ryškių fiziologinių ir psichinių sutrikimų). Didelės įtakos įvaikintų vaikų kalbos raidai turi aplinka prieš įvaikinimą, ypač globos namai. Dėl blogų gyvenimo sąlygų, prastos mitybos ir nepakankamo rūpinimosi jie gali turėti bendrų raidos sutrikimų (paprastai jie mažesnio ūgio, sveria mažiau negu jų bendraamžiai). Tai lemia ir kalbos raidą (buvo nustatyta, kad 60 proc. 24-30 mėnesių amžiaus vaikų iš vaikų namų nekalbėjo, o po metų 14 proc. iš jų šnekėjo dvižodėmis frazėmis (Dubrovina *et al.* 1991, pateikta iš Gindis 1999)³.

Vaikų namuose augančių vaikų kalba dažnai smarkiai vėluoja dėl labai menkos kalbinės stimuliacijos. Glennen ir Masters (2002) aprašo kaip vienuose vaikų namuose Rusijoje aštuonias dienas stebėjo 14-22 mėn. amžiaus vaikus ir juos prižiūrinčias darbuotojas. Darbuotojos su vaikais beveik nebendraudavo. Gali būti, kad dėl šios priežasties du vyriausieji vaikai vartojo tik vieną ekspresyvų žodį, o kiti visai nekalbėjo. Jei tai nesusiję su kokiais nors psichikos sutrikimais, tokie vaikai vėliau, gavę pakankamai kalbinės stimuliacijos, gali išsiugdyti normalius kalbinius gebėjimus.

³ Tipiškai vaikai pradeda jungti žodžius nuo maždaug 18 mėn. amžiaus (Foster-Cohen 1999, Tomasello 2005).

Ne vienerius metus mokslininkė Glennen su įvairiais bendraautoriais (Glennen 2002, Glennen ir Masters 2002, Glennen 2005, Glennen ir Bright 2005, Glennen, Rosinsky-Grunhut ir Tracy 2005, Glennen 2009) atliko įvaikintųjų vaikų kalbos raidos eksperimentinius, stebėjimo bei kitokio pobūdžio tyrimus. Iš Rytų Europos į Jungtines Amerikos valstijas įvaikintų vaikų kalba po įvaikinimo buvo vertinama kalbos sutrikimų specialistų, tėviai pildė įvairias standartizuotas vaikų žodyno apklausas, skirtas išsiaiškinti jų vaikų ekspresyvią ir suvokiamą kalbą, vartojamas morfologines konstrukcijas ir pan. Atlikti tyrimai rodo, kad įvaikintieji vaikai iš esmės įsisavino naująją kalbą per pirmuosius metus naujoje šalyje, nors kai kuriais kalbos raidos aspektais nėra visiškai pasiekę bendraamžių lygio. Naujoji kalba šiems vaikams tampa nauja K1, o ne K2, nes pirmoji gimtoji kalba beveik visada visiškai užmirštama, net tais atvejais, kai įvaikinami kelerių metų vaikai. Vaikai, įvaikinti iki 6 mėn. ar panašaus amžiaus, kalbos raidos požiūriu visiškai pasiveja neįvaikintus būdami 36-40 mėn. Įvaikinti vyresni vaikai greičiau nei įvaikinti jaunesni įsisavina žodyną ir, nors nuo neįvaikintų bendraamžių kai kuriose kalbos raidos srityse atsilieka ilgiau, praleidę daugiau laiko naujuose namuose, pradėdant eiti į mokyklą jų kalba iš esmės atitinka neįvaikintų bendraamžių kalbą. Glennen tyrimuose vyriausi tirti vaikai buvo 4 metų amžiaus ir šių įvairiais standartizuotais testais atliktų tyrimų tikslas buvo padėti tėviams, mokytojams bei kalbos sutrikimų specialistams sekti ir vertinti įvaikintų vaikų kalbą.

Nicoladis ir Grabois (2002) atliko ilgalaikį pusantrų metų amžiaus mergaitės iš Kinijos, įvaikintos į anglakalbę kanadiečių šeimą, kalbos raidos tyrimą. Mergaitė buvo pradėta stebėti po mėnesio nuo atvykimo į naują šalį ir stebėta tris mėnesius. Jos kalbos raida buvo fiksuojama filmuojant bendravimą su ja ir standartizuotais vaikų kalbos raidos testais. Tyrimo pabaigoje, taigi po keturių mėnesių praleistų naujosios kalbos aplinkoje, mergaitės žodynas dar nebuvo labai turtingas, bet jau atitiko tipišką monolingvių anglakalbių vaikų lygį, o kinų kalbos gebėjimai buvo beveik išnykę.

Amerikiečių įvaikintų ikimokyklinio amžiaus (nuo 2 metų 7 mėnesių amžiaus iki 5 metų 6 mėnesių amžiaus) vaikų iš Kinijos antrosios kalbos mokymasis buvo tirtas Snedeker ir kt. (Snedeker *et al.*, 2007). Buvo tirti 27 vaikai, atvykę į Jungtines Amerikos valstijas ir pragyvenę ten nuo 3 iki 16 mėnesių. Tyrime naudojamosi standartizuotais vaikų kalbos raidos testais ir tėvų namuose atliktų kalbos pavyzdžių įrašų analize. Įvaikintų vaikų kalbos raida lyginama su kontroline neįvaikintų vaikų grupe. Tyrimo rezultatai rodo, kad antrosios kalbos besimokydami ir turintys gimtosios kalbos pagrindus vaikai pereina panašius etapus, kurie būdingi ir gimtąją kalbą įsisavinantiems vaikams. Mokslininkės ir toliau tiria įvaikintų vaikų kalbą (Geren *et al.* 2005, Snedeker *et al.* 2012, Shafto *et al.* ruošiamą spaudai), įtraukdamos ir vyresnius

įvaikinamus vaikus (iki 9 metų), kurių kalbos raida fiksuojama greitesnė, nei įvaikintų jaunesnių, tačiau jie užtrunka ilgiau, kol pasiveja amžiaus normą.

Panašų tyrimą standartizuotais kalbos vertinimo testais atliko Gauthier ir Genesee'is (2011), tyrė iš Kinijos įvaikintų mergaičių prancūzų kalbos raidą. Tyrime dalyvavo dvidešimt keturios 3,5-4,5 metų amžiaus mergaitės, kurių kalba buvo vertinama du kartus: pirmą kartą po 3 metų po įvaikinimo, antrą – po dar šiek tiek daugiau nei metų. Šių vaikų rezultatai buvo lyginami su kontrolinės vaikų grupės rezultatais, atitinkamai atrinkus pagal socioekonominį statusą, lytį ir amžių. Pirmasis tyrimas parodė, kad abi grupės iš esmės nesiskyrė pagal socioemocinį prisitaikymą ar intelektualius gebėjimus, tačiau įvaikintų vaikų ekspresyvosios kalbos ir supratimo gebėjimai buvo žemesni nei kontrolinės grupės abiejų vertinimų metu. Tačiau apskritai tirtų įvaikintų vaikų kalbos raida atitiko tipiškai besivystančių jų amžiaus vaikų lygį.

Daugiausia yra stebėta mažų (kūdikų ar ikimokyklinio amžiaus) įvaikintų vaikų kalbos raida. Taip veikiausiai yra dėl to, kad apskritai daugiau įvaikinama mažų vaikų. Kadangi pastaraisiais metais įvaikinama vis daugiau vyresnių vaikų, itin svarbu tirti jų kalbos raidą. Iš Rusijos į Jungtines Amerikos valstijas įvaikintos devynmetės mergaitės kalbą metus laiko yra stebėjusi mokslininkė Isurin (Isurin 2000, Isurin ir McDonald 2001, Isurin 2005), tyrusi žodyno raidą paveikslukų įvardijimo metodais. Šiame tyrime daugiausia dėmesio buvo kreipiama į K1 žodyno nykimą ir ilgėjantį reakcijos laiką, per kurį buvo prisimenama K1 leksika. Po metų naujoje šalyje apie 60 proc. K1 žodyno elementų nebebuvo prisimenami, o likusieji 40 atgaminami per labai ilgą laiką arba paveikti K2 sistemos. Mokslininkė taip pat pastebi, kad praėjus 3 mėnesiams nuo atvykimo į šalį šeimai nebebuvo reikalinga pagalba susikalbėti su mergaite, o ši atsisakydavo su tyrėja bendrauti rusų kalba po tyrimo sesijų.

Bendravimo strategijas ir jų įtaką įsisavinant antrąją kalbą atliko Fogle (2008). Tyrimo subjektai buvo du šešerių ir aštuonerių metų amžiaus berniukai, apie metus laiko po įvaikinimo gyvenę Jungtinėse Valstijose. Tyrimo rezultatai parodė, kad vaikai kartoja savo ir kitų pasakymus įvairioms pokalbio funkcijoms ir tai yra susiję su jų siekiu tapti kompetentingais pašnekovais. Pakartodami pasakymus, vaikai juos reformuluoja demonstruodami kalbinį kūrybingumą bei pokalbio palaikymo kompetencijas (taip pat žr. Fogle 2012).

Neurolingvistiniu požiūriu tirti suaugusieji, vaikystėje įvaikinti iš Korėjos prancūzakalbėse šeimose. Buvo analizuojama jų kalba fonetiniais aspektais, t. y. siekiant išsiaiškinti, ar jų vaikystėje mokėta korėjiečių kalba leidžia jiems skirti tam tikras fonemas, kurios skiriasi korėjiečių kalboje, bet jų neskiria prancūzai (ir kiti indoeuropiečių kalbų atstovai). Tyrimas parodė, kad net ir vyresni (iki devynerių metų amžiaus) įvaikinti vaikai, neišlaiko gebėjimo atskirti jų gimtajai kalbai būdingų fonemų, o kalbos raida yra tokia, kaip

gimtakalbių prancūzų (Ventureyra *et al.* 2004). Atrodo, kad antroji kalba tarptautinio įvaikinimo atveju užima pirmosios kalbos vietą ne iškart, tačiau ilgai nei smegenyse pakeičia pirmąją ir tampa naująja pirmąja kalba (Pallier *et al.* 2003).

Skandinavų mokslininkai vykdo tyrimus siekdami išsiaiškinti, ar staigus vyraujančios kalbos pasikeitimas leidžia pasiekti gimtakalbio lygį naująja K1 ir kas atsitinka pirmajai K1. Tiriami jau suaugę universiteto studentai, kurie vaikystėje buvo įvaikinti į Švediją iš Korėjos, jų kalba vertinama pagal įvairaus pobūdžio testus. Tyrėjai sukuria naują sąvoką – neįjuntamas negimtakalbiškumas (angl. *non-perceivable non-nativeness*), kurią vartoja įvaikintųjų kalbai nusakyti (Hyltenstam *et al.* 2009).

Taigi tyrimų, atskleidžiančių įvaikintų vaikų kalbos raidą, sutrikimus ir problemas, pasaulyje nėra daug. Ypač mažai tirta yra vyresnių įvaikintų vaikų kalbos raida. Daugelis tyrimų nagrinėjo žodyno arba atskirų morfemų įsisavinimą įvairiais gimtakalbiams vaikams skirtais standartizuotais testais ir vertinimo sistemomis. Trūksta kompleksinės kalbos raidos analizės, kurią įmanoma atlikti tik tiriant spontaniinę vaiko kalbos raidą ilgesnį laikotarpį. Tokio pobūdžio studijos neišvengiamai yra tarpdisciplininės, todėl psicholingvistinis ilgalaikis kalbos raidos tyrimas turi būti papildomas ir sociolingvistiniais duomenimis, nes svarbu atsižvelgti ir į tėvų bei pačių vyresniųjų vaikų nuostatas gimtosios ir antrosios kalbų atžvilgiu, jų požiūrį į kalbų vartojimą, išlaikymą ir pan.

Lietuvoje apskritai kalbos raidos tyrimai pradėti neseniai. Psicholingvistiniu požiūriu lietuvių vaikų kalbos raida yra tirta Dabašinskienės (darbai ankstesne pavarde: Savickienė 1999, 2001a, 2001b, 2003b, 2007, Dabašinskienė 2010a, 2010b, 2012), nagrinėjusios lietuvių kalbos daiktavardžio morfologijos įsisavinimą ir deminutyvų vartojimą, Wójcik (1994, 1997, 2000), analizavusio veiksmazodžio įsisavinimą, Kamandulytės (2009, Kamandulytė-Merfeldienė *et al.* 2010), tyrusios lietuvių kalbos būvdvardžio įsisavinimo leksines ir morfosintaksines ypatybes ir vaikiškąją kalbą (2005, 2006, 2008). Balčiūnienė yra analizavusi parodomųjų įvardžių įsisavinimą (2005), vaikų kalbos pokalbio struktūros įsisavinimą (2009), vaikiškosios kalbos ypatybes ir tarmės poveikį (2010, Kilani-Schoch *et al.* 2008, Balčiūnienė ir Kazakovskaja 2011). Antrosios kalbos įsisavinimas lietuvių kalbotyroje nėra išsamiai tirtas.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Disertacijos tikslas – ištirti iš Lietuvos į Italiją įvaikintų vaikų kalbos raidą po įvaikinimo, didžiausią dėmesį skiriant veiksmo raiškai, kaip vienai svarbiausių komunikacijos tikslų; nustatyti antrosios, italų, kalbos įsisavinimo etapus, spartą ir ją lemiančius veiksnius; išsiaiškinti lietuvių kalbos padėtį įvaikintų vaikų kalbiniame repertuare.

Šiam tikslui pasiekti buvo numatyta atlikti tokius uždavinius:

- 1) atlikti sociolingvistinę tėvių apklausą, siekiant išsiaiškinti į Italiją įvaikintų vaikų italų kalbos įsisavinimo spartą, pasiektą lygį, mokymosi ypatumus ar sunkumus, tėvių nuostatas apie kalbą ir kitus sociolingvistinius aspektus ir apibendrinti gautus apklausos rezultatus;
- 2) metus laiko stebėti ir rinkti tyrimui pasirinkto įvaikinto vaiko spontaninės kalbos duomenis;
- 3) laikantis tarptautinių kalbos transkribavimo standartų, surinktus kalbos įrašus transkribuoti ir pokalbių transkripcijas užkoduoti kalbos analizės programai CHILDES;
- 4) atlikti išsamią veiksmo / būsenos raiškos raidos analizę.

Metodai ir tiriamoji medžiaga

Atsižvelgiant į dvejopą tyrimo tikslą – nustatyti bendras iš Lietuvos įvaikintų vaikų kalbos raidos tendencijas ir ištirti kalbos raidą veiksmo raiškos aspektu – šiame darbe taikyti kiekybiniai ir kokybiniai metodai. Kiekybinėje sociolingvistinėje apklausoje dalyvavo 74 iš Lietuvos vaikus įvaikinusių italų šeimos, kurios atsakė į specialiai šiam tyrimui parengtą anketą. Šiuo būdu surinkta informacija apie 117 įvaikintų vaikų kalbos raidą po įvaikinimo. Išsamus sociolingvistinio tyrimo aprašymas pateiktas skyriuje „Apklausa tėviams“.

Siekiant ištirti konkrečią įvaikinto vaiko kalbos raidą, buvo stebimas keturių įvaikintų vaikų kalbinis elgesys. Išsamiam tyrimui atlikti buvo kaupiami spontaninės vaikų kalbos įrašai, jie transkribuojami, koduojami ir analizuojami. Be to, buvo kaupiama kita su vaikų istorija ir kalbos raida susijusi informacija tiek prieš įvaikinimą, tiek po jo. Detaliai veiksmo ir būsenos raiškos raidos analizės daliai buvo atsirinkta tirti vienos 11;5 metų amžiaus įvaikinimo metu mergaitės kalbos raidos duomenys. Šios mergaitės kalbinio elgesio stebėjimas buvo pradėtas prieš įvaikinimą ir baigtas 14 mėnesių po atvykimo į naują šalį. Darbe analizuojama apie 11,4 val. trukmės mergaitės kalbos įrašų. Bendra įvaikintų vaikų kalbos raida, detali duomenų atranka, kaupimas ir paruošimas analizei pateikti skyriuje „Ilgalaikis stebėjimas“.

Ginamieji teiginiai

- 1) Įvaikinti vaikai itin sparčiai įsisavina naują (K2) kalbą, jų kalbos raida nesustoja pasiekus efektyviai komunikacijai reikalingą lygmenį, o toliau plėtojasi artėjant prie tikslinei kalbai būdingos struktūros, kurią pasiekia per apytiksliai metus laiko naujoje šalyje.

- 2) Įvaikinti vaikai pasiekia labai aukštą, gimtakalbiams prilyginamą, tikslinės kalbos kokybės lygį nepaisant to, kad jų kalbos įsisavinimas yra vien tik (ar daugiausia) natūralus, o ne formalus.
- 3) Veiksma raiškos raida įvaikintos mergaitės kalboje vyksta palaipsniui nuo pragmatinių principų pereinant prie gramatinių, o gramatika įsisavinama tipiškai, sudėtingėjančia seka.
- 4) Vyresnių įvaikintų vaikų antrosios kalbos įsisavinimas turi tam tikrų panašumų su mažų gimtakalbių (K1) vaikų raida.
- 5) Amžius nėra pagrindinis veiksnys, leidžiantis įvaikintiems vaikams greitai ir sėkmingai įsisavinti naują kalbą. Didžiausią įtaką turi tarptautinio įvaikinimo situacijoje palanki kalbinė aplinka.
- 6) Per metus naujoji kalba tampa visai ar beveik vienintelė įvaikintų vaikų kalba – naujoji pirmoji kalba.

Darbe vartojamos sąvokos

Lietuvoje taikomosios kalbotyros darbai dar neturi gilių tradicijų, todėl dalis šiame darbe vartojamų sąvokų ir terminų lietuviškai yra vartojami pirmą kartą arba jų vartojimas nėra nusistovėjęs. Čia aptariamos tyrime vartojamos sąvokos .

Kalbos įsisavinimo atmaina arba *besimokančiojo tarpukalbė*⁴ (ir jos atmainos) suvokiama kaip savita sistema, turinti tam tikras vidines taisykles ir principus ir besiskirianti tiek nuo tos kalbos (kalbų), kurias asmuo jau moka, tiek nuo tos, kurios mokosi. Kalbos įsisavinimo stadija, kai besimokantysis turi pakankamai būdų elementarioms komunikacinėms funkcijoms reikšti, vadinama *bazine atmaina*. Pastebėta (plačiau apie tai žr. skyriuje „K2 įsisavinimas), kad šią atmainą pasiekia visi besimokantieji antrosios kalbos. Tuomet, kai besimokančiojo kalbos dar neįmanoma suprasti be konteksto, ne visuomet galima atskirti kalbos dalis pasakymuose, kurie konstruojami išskirtinai pragmatiniais principais, jo kalbos atmaina laikytina *ikibazine*. *Pobazine atmaina* vadinama besimokančiojo kalba, kuri jau daugiau ar mažiau artėja prie tikslinės kalbos struktūros.

Pamatine forma šiame darbe vadinama ta veiksmožodžio forma, kuri besimokančiojo pasirenkama vartoti įsisavinimo pradžioje vien leksine reikšme ir kuri neturi konkrečios formos morfologinių ypatybių, būdingų tai konkrečiai formai tikslinėje kalboje.

(Ne)analizuojamomis formomis yra laikomi tie žodžiai ar žodžių junginiai, kurie besimokančiojo išmokstami kaip leksinių elementų junginiai, „grandinės“ ir kurių tuo kalbos įsisavinimo etapu besimokantysis negeba skaidyti ir vartoja juos tik leksine reikšme. Pavyzdžiui

⁴ Tai tos pačios sąvokos, kurias Kleinas (Klein 1986) vadina *learner variety*, Selinkeris (Selinker 1972) *interlanguage* ir pan.

pasakymas „kaip vadinasi“ besimokančiojo nėra suvokiama kaip konstrukcija, susidedanti iš klausiamojo žodelio ir pasyvinės veiksmažodžio „vadinti“ trečiojo asmens formos, o tiesiog kaip vientisas pasakymas, vartojamas nežinant daikto (ar veiksmo) pavadinimo.

Panaši yra ir *formulės*⁵ sąvoka. Dažnai net pačioje K2 įsisavinimo pradžioje besimokantieji pasako nemažai taisyklingų frazių, kurių sudėtingumas pranoksta jų kalbinių gebėjimų vidurkį. Tai ypač akivaizdu iš kitų to paties besimokančiojo pasakymų, kuriuose, pavyzdžiui, vyrauja vardažodinio pasakymo organizavimo principas, t. y. pasakymuose nevartojami veiksmažodžiai, frazė konstruojama remiantis tik pragmatiniais principais nurodant į artimiausioje aplinkoje esančius objektus. Pasitaiko atveju, kai pasakomas taisyklingas, pagal tikslinės kalbos taisykles sudarytas, sakiny, pvz., suderintas asmeniu, laiku, galbūt net skaičiumi ar gimine, intarpas. Pavyzdys galėtų būti anglų kalbos besimokančiojo vartojamas *I don't know*, t. y. neiginys prie pagalbinio *do*, tuo pat laikotarpiu kai kitose situacijose neiginį vartoja prieš neigiamąjį elementą, o pagalbinio veiksmažodžio nevartoja visai, pvz., tokie pasakymai kaip *no like this*. Atskiri pasakymo žodžiai tokio vartotojo nėra suprantami, o ir pati viso pasakymo reikšmė nebūtinai interpretuojama teisingai. Formulės leidžia besimokantiems išreikšti tokias komunikacines funkcijas, kurių jie dar nėra įsisavinę ir kurias nebūtinai įsisavins artimiausioje ateityje. Dažnai formulės pasakomos komunikacijai svarbiems veiksams atlikti, tokiems kaip pasisveikinimai, atsisveikinimai, pokalbio palaikymas. Be ištisu pasakymų, kurie laikytini formulėmis, besimokantieji taip pat gali išmokti tam tikrus „rėmus“⁶, į kuriuos būtų galima įdėti skirtingus kintamuosius. Tokių „rėmų“ pavyzdys galėtų būti „norėčiau ...“, į šį pasakymą įterpian norimo daikto ar reiškinių pavadinimą. Tokie formulėms priskiriami pasakymai vėliau kalbos raidoje, žinoma, pradedami analizuoti, t. y. pradedami suvokti atskirų jų elementų turinys ir reikšmė. Įsisavinimo pradžioje svarbu juos atskirti ir nenagrinėti kaip besimokančiojo savarankiškai sudarytų pasakymų. Formulės, dėl savo komunikacinio efektyvumo, gali būti laikomos viena iš svarbių mokymosi strategijų.

Progresine perifrāze vadinama italų kalbai būdinga pasirenkamoji (t. y. neprivaloma, turinti kitų raiškos alternatyvų) konstrukcija iš veiksmažodžio *stare* „būti ten“ su gerundijaus forma, reiškianti tuo metu vykstantį veiksmą.

⁵ Kalbėdamas apie antrosios kalbos įsisavinimą šį terminą vartoja Pallottis (Pallotti 1998), taip pat terminus *formulaic language* ir *formulas* vartoja Weinert (1995), išskyrusi du pagrindinius kriterijus joms nustatyti: pirma, pasakymo struktūros sudėtingumas, pranokstantis besimokančiojo „vidutinį“ lygį, antra, konkretaus pasakymo vartojimas tokia pačia tvarka, ta pačia funkcija ir greitai, be didelių pastangų. Šis reiškinys dažnai stebimas vaikų K2 ir K1 įsisavinimo raidoje (*prefabricated patterns* Hakuta 1974, *formulas, formulaic speech* Wong Fillmore 1976, *formulaic expressions* McLaughlin 1984, 1987), kur tokie pasakymai įsimenami ir vartojami pagal tai, ką vaikas laiko tinkama situacija.

⁶ Dažniausiai atskiriami visiškai sustabarėję pasakymai (angl. *entirely fixed strings*), kaip pvz., *how are you* ir „rėmai“ su galimu kintamuoju (angl. *open slots*), kaip pvz., *can you ___* (Weinert (1995: 183)).

Teliškumas yra su veiksmožodžio veikslu iš dalies susijusi, lygiagreti kategorija, leidžianti skirti skirtingus predikatų tipus. Atsižvelgiant į leksinę veiksmožodžio reikšmę ir jo pavartojimą pasakyme, tas pats veiksmožodis gali būti priskirtas skirtingam predikato tipui, pavyzdžiui „valgyti“ ar „žaisti“ apskritai laikytini neteliniais veiklos predikatais, o „valgyti obuolį“ ar „žaisti šachmatų partiją“ – teliniais predikatais⁷.

Darbo struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, trys pagrindinės dėstomosios dalys, išvados ir naudotos literatūros sąrašas. Pirmojoje dėstomojoje dalyje aptariamas antrosios kalbos įsisavinimas teoriniu požiūriu, vaikų antrosios kalbos įsisavinimo ypatybės, aprašomi italų kaip antrosios kalbos įsisavinimo tyrimai ir nustatyti būdingi bruožai, apibūdinami specifiniai pažengusių besimokančiųjų kalbai būdingi reiškiniai. Čia taip pat aptariami ekstralingvistiniai antrosios kalbos įsisavinimą lemiantys veiksniai. Antrojoje dalyje pateikiama išsami atlikto sociolingvistinio tyrimo analizė, nagrinėjamos iš apklausos įtėviams ir ilgalaikio stebėjimo aiškėjančios bendrosios įvaikintų vaikų kalbos raidos tendencijos ir pristatomas atvejo tyrimas. Trečioji dalis skirta detaliai veiksmo / būsenos raiškos raidos analizei. Aptariami įvairūs veiksmo / būsenos raiškos būdai skirtingais stebėjimo laikotarpiais. Didžiausias dėmesys skiriamas veiksmožodžio sistemos raidos analizei, kadangi dažniausiai veiksmas ar būseną reiškiamas veiksmožodžio formomis. Išvadose pateikiami apibendrinimai apie iš Lietuvos įvaikintų vaikų kalbos raidą.

⁷ Šiame darbe nagrinėjama italų kalbos veiksmožodžio sistema, todėl predikatų skirstymui remiamasi Bertineto (1991) klasifikacija. Lietuvių kalbotyroje ši kategorija nėra išsamiai tirta, ją pirmieji aptaria Holvoetas ir Čizik (2004), iš jų, kaip prasmingą skirstymą, mini ir Judžentis (2012).

1. Teoriniai tyrimo pagrindai. K2 įsisavinimas

Antrosios kalbos (K2) įsisavinimu laikomas kitos nei gimtosios kalbos mokymasis natūralioje aplinkoje, t. y. ne su mokytoju klasėje ar savarankiškai iš vadovėlio⁸. Daugelis pagrindinių lingvistinių teorijų remiasi prielaida, kad universalūs kognityviniai ir kalbiniai principai, kurie lemia natūraliųjų kalbų veikimą, yra tie patys, kurie lemia tiek mažų vaikų K1 kalbos raidą, tiek besimokančiųjų K2⁹ (McLaughlin 1987, Giacalone Ramat 1993, 2003a, Calleri *et al.* 2003). Tai anaip tol nereiškia, kad įsisavinimo procesas K1 ir K2 atvejais sutampa, tačiau kaip tik K2 tyrimai padeda atskleisti, kaip įsisavinama kalba atskiriant šį procesą nuo kognityvinės brandos.

Susidomėjimas K2 įsisavinimu pirmiausia kilo iš didaktinių paskatų, t. y. kaip efektyviau išmokyti užsieniečius tikslinės kalbos (angl. *target language*). Dėl šios priežasties nemažai K2 įsisavinimo teorijų žvelgia iš tikslinės kalbos perspektyvos. Besimokančiųjų kalba lyginama su tiksline kalba, nuo kurios ji daugiau ar mažiau nukrypsta. Šiuo požiūriu pradėta tirti besimokančiųjų kalba leido pastebėti jų daromų klaidų svarbą (Corder 1967). Nustatyta, kad dalis klaidų yra sisteminės (angl. *error*), o dalis – pavienės (angl. *mistake*). Susidomėta taip pat tikslinės kalbos struktūrų įsisavinimo seka, kuri K2 tyrimuose pasirodė turinti tam tikrų panašumų su K1 (pvz., Brown 1973). Aštuntuoju XX a. dešimtmečiu atlikta nemažai, daugiausia anglų K2, morfemų tyrimų (pvz., Dulay ir Burt 1974, Hakuta 1976, Bailey, Madden ir Krashen 1974, Larsen-Freeman 1975), kurie parodė įvairius įsisavinimo dėsningumus ir pastūmėjo keisti požiūrį į K2 įsisavinimą iš „kaip reikia mokytis?“ į „kaip vyksta įsisavinimas?“.

Selinkeris (Selinker 1972) savo tyrimuose pirmąkart pavartojo tarpukalbės (angl. *interlanguage*) terminą, tačiau iš esmės labai panaši sąvoka suformuluota ir Corderio (Corder 1971), Nemserio (Nemser 1971), vėliau Kleinas (Klein 1986) tai vadina besimokančiojo atmaina (angl. *learner variety*). Šia sąvoka parodoma, kad besimokančiojo kalba suprantama kaip savita sistema, besiskirianti tiek nuo K1, tiek nuo K2 ir kiekvienu savo raidos etapu turinti vidinę struktūrą.

⁸ Kalbos įsisavinimas – spontaniškas, nesąmoningas gimtosios arba svietimosios kalbos išmokimas natūralioje kalbinėje aplinkoje, t. y. kai kalba įsisavinama ją girdint, įsimenant, mėgdžiodant ta kalba bendraujančius gimtakalbius ir indukciskai kuriant tos kalbos taisyklių visumą. Taip savo gimtosios kalbos išmoksta vaikai, tą patį gali padaryti ir suaugęs svietimkalbis palankioje kalbinėje terpėje. Šis procesas kartais priešingas išmokimui, kai kalbos išmokstama sąmoningai, t. y. mokantis formaliai (pamokoje, kalbos kursuose, savarankiškai studijuojant kalbos sandarą). (Ramonienė ir kt. 2012).

⁹ Apie funkcinis kalbos modelius žr. Givón (1979, 1995), apie funkcinis teorijas, parentas fonologijos, morfologijos ir sintaksės „natūralumu“ žr. Dressler et al. (1987), pavyzdžius iš antrosios kalbos įsisavinimo iliustruoja Andersen (Andersen 1991), Berretta (1992), tipologinės lingvistikos funkcinis teorijas žr. Slobin (1985, 1993), Comrie (1989), Giacalone Ramat (1994, 2003d), generatyvinę kalbotyrą žr. White (1989, 1990, 2003).

Gausūs K2 įsisavinimo tyrimai paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais parodė besimokančiųjų tarpukalbės svarbą ir jos kaip sistemos reikšmę. Tiriant K2 įsisavinimą galima nustatyti pamatinius mechanizmus ir organizacinius principus, kuriais naudojasi besimokantieji bet kurios kalbos, kai stengiasi reikšti savo mintis kalba, kurios moka dar nedaug ar kurios dar nėra gerai įvaldę (Klein ir Perdue 1997, Giacalone Ramat 2003c). Viena iš svarbiausių funkcinio arba orientuoto į idėją (angl. *concept-oriented*, Stutterheim ir Klein 1987) požiūrio naujovių, kurios stengiamasi laikytis ir šiame darbe, yra požiūris iš besimokančiojo perspektyvos. Besimokančiojo kalbą stengiamasi matyti ir tirti kaip savarankišką sistemą, kiek įmanoma atsiribojant nuo tos kalbos, kurios mokomasi, sistemos ir taisyklių, kad būtų galima išvengti to, ką Bley-Vromanas (Bley-Vroman 1983) vadina „lyginamąja klaidinga argumentacija“ (angl. *comparative fallacy*). Dažnai daugelis besimokančiųjų tarpukalbės reiškinių yra interpretuojami per daug atsizvelgiant į tikslinės kalbos sistemą, kuri dar nėra įsisavinta, todėl ja negali būti remiamasi. To išvengti nėra lengva, nes susiduriama su įvairiais sunkumais, pavyzdžiui, kaip koduoti tikslinės kalbos neatitinkančius K2 pasakymus ir pan. (Granger et al. 2002, Andorno ir Rastelli 2009).

Išsamūs migracijos Europoje kontekste atlikti K2 įsisavinimo tyrimai, tokie kaip Europos Mokslo fondo projektas „Second language acquisition by adult immigrants“ (toliau – ESF projektas), parodė, kad besimokantieji įvairių K2, kurių K1 yra skirtinga, visgi pereina labai panašius K2 įsisavinimo etapus (Klein ir Perdue 1992). Kiekvienu mokymosi etapu, net ir pačiu elementariausiu, besimokančiojo kalba nėra tik atsitiktinių klaidų rinkinys, bet turi tam tikrą savo sistemą su gana aiškiais taisyklėmis, kurios gali skirtis ar tik iš dalies sutapti su tikslinės kalbos sistemos gramatikos taisyklėmis. Šie tyrimai padėjo suformuluoti „bazinės atmainos“ (angl. *basic variety*) sąvoką, apibūdinančią ankstyvą stadiją, kurioje nėra tikslinių kalbų morfologinių skirtumų, o pasakymo struktūra grindžiama semantiniiais ir pragmatiniais principais (Klein 1986, Klein ir Perdue 1992, 1997, Giacalone Ramat 2003a).

Minėto ESF projekto metu buvo pastebėtas gerokai vėlyvas morfologijos atsiradimas ir ne visų besimokančiųjų kalbos raidos žengimas toliau bazinės atmainos (Perdue ir Klein 1992, Perdue 1993 vol. I ir II, Klein ir Perdue 1992, 1997). Trečdalis iš 40 šiame projekte ilgą laiką stebėtų besimokančiųjų „sustojo“ šioje atmainoje, t. y. jie ir toliau tobulino tuos pačius pragmatinius pasakymo organizavimo principus, gausiai pildė savo aktyvų žodyną ir kasdienėse kalbinėse situacijose efektyviai reikė savo mintis antrąja kalba. Tačiau jie nebeįsisavino naujų gramatinių formų, kitaip tariant, morfologiniu požiūriu jų kalbos raidos progresas fosilizavosi. Tai tik iš dalies gali būti susiję su tikslinių kalbų ar gimtųjų kalbų morfologija. Projekte tirtas vienos tikslinės kalbos įsisavinimas dviejų gimtųjų kalbų grupių (vienos – tipologiškai artimesnės, kitos – tolimesnės) asmenų, pvz. anglų kalbos įsisavinimas

pandžabi ir italų gimtakalbių, vokiečių kalbos įsisavinimas italų ir turkų gimtakalbių ir t.t., todėl buvo galima palyginti skirtingos tipologijos K1 asmenų įsisavinimo procesus. Šiame projekte tirtas iš viso penkių Europos kalbų, anglų, vokiečių, olandų, prancūzų ir švedų, įsisavinimas.

Pagal šį pavyzdį vėliau buvo pradėti vykdyti kitų Europos kalbų tyrimai. Vienas tokių buvo vadinamasis Pavijos projektas („Progetto di Pavia“, išsamiai šį projektą aprašo Giacalone Ramat 1990b, 1993, 2007, įvairių mokslininkų tirti aspektai ir tyrimo rezultatai pristatomi 2003c), skirtas imigrantų spontaniniam italų kalbos įsisavinimui ištirti. Daugeliu požiūriu jo rezultatai patvirtina ESF projekto metu nustatytus principus, tačiau skiriasi keliais svarbiais atradimais. Spontaniškai italų kalbą įsisavinantys imigrantai greičiau pasiekia bazinės atmainos lygį ir dažniau pereina į vėlesnes atmainas. Tam gali turėti įtakos formaliai gana skaidri italų kalbos morfologija (Giacalone Ramat 2003a, Bernini 1990).

Svarbiausi ESF projekto rezultatai¹⁰ rodo, kad visi besimokantieji K2 reguliariai pereina nuo „vardažodinio pasakymo organizavimo“ (angl. *nominal utterance organization*) prie „nekaitomo pasakymo organizavimo“ (angl. *infinite utterance organization*) ir iš ten – prie „kaitomo pasakymo organizavimo“ (angl. *finite utterance organization*). Tiesa, nekaitomas pasakymo organizavimas laikomas bazinės atmainos požymiu, o kaitomas – jau pereina į pobazinę atmainą, nes buvo pastebėta, kad ne visi besimokantieji pasiekia kaitomo pasakymo organizavimo lygį. Šie perėjimai yra lėti ir vyksta palaipsniui. Visi trys pasakymo organizavimo būdai gali būti naudojami vienu metu ir neretai stebimas grįžimas prie ankstesnio pasakymo organizavimo būdo, kuris dažnai būna situacinis, regresas (angl. *backsliding*).

Suaugęs besimokantysis K2 – skirtingai nuo gimtąją kalbą įsisavinančio vaiko – nebeturi iš naujo išmokti tokių pamatinių dalykų kaip laiko sąvoka, priežasties-pasekmės ryšys ir panašių pasaulio veikimo principų. Jam tiesiog reikia įsisavinti naujosios kalbos būdus išreikšti tuos pačius dalykus, kuriuos jis reiškia savo gimtąja kalba. Kadangi suaugusiojo komunikaciniai poreikiai yra nepalyginamai didesni nei gimtąją kalbą įsisavinančio vaiko, jis pasitelkia visus turimus išteklius reikšti mintims, tačiau pradžioje daug kliaujasi pašnekovo bendradarbiavimu. Pragmatiniai pasakymo organizavimo principai, kuriais imama vadovautis kalbos įsisavinimo pradžioje, yra pakankamai veiksmingi, kad komunikacija įvyktų. Pradėdamas įsisavinti naują kalbą asmuo turi labai ribotus išteklius ir keletą organizavimo principų, kurie konkuruoja tarpusavyje. Pavyzdžiui, neturint kitų būtų išreikšti įvykių seka, jie atpasakojami chronologine tvarka. Vėliau, įsisavinus morfologinius būdus reikšti skirtingus laikus, chronologinės tvarkos laikytis nebeprivaloma, nes įvykių eigos seka paaiškėja iš kaitomos veiksmažodžio formos.

¹⁰ Čia pateikiami tik svarbiausi ir šiam darbui aktualiausi projekto atradimai. Išsamūs projekto detales aprašantys darbai Perdue 1993 vol. I ir II, Klein ir Perdue 1992, 1997, toliau projektas tęsiamas pavadinimu „The Structure of Learner Varieties“, jam vadovauja Ch. Dimroth, koordinuojamas Max-Planck Psicholingvistikos instituto Neimegene (Nijmegen), Nyderlandai.

Kitas pavyzdys galėtų būti didžiausią galią pasakyme turinčio veikėjo paminėjimas anksčiau (angl. *controller first* principas), o naujos ar svarbiausios pasakymo informacijos pateikimas pabaigoje (angl. *focus last*). Vėliau, įsisavinus įvardžius ir perėjus prie kaitomo pasakymo organizavimo, veikėjų santykiai galimi reikšti kitais būdais. Šie principai yra universalūs, t. y. nepriklauso nei nuo gimtosios, nei nuo tikslinės kalbos (Klein ir Perdue 1989, 1992, Perdue 1993 vol I ir II, Perdue 2002).

Ką tik paminėtieji kartu su kitais kognityvinės brandos ir kultūrinio pažinimo (pvz., kalendoriaus) yra bene vieninteliai suaugusiųjų, besimokančių naują kalbą, pranašumai prieš vaikus, įsisavinančius savo gimtąją kalbą. Kaip teigia Slobinas (Slobin 1993), K1 įsisavinimo sąlygos paprastai yra gerokai palankesnės nei K2, nes K1 mokiniai yra jauni, verbalinė komunikacija nėra jiems gyvybiškai svarbi, jų bendravimo intencijos nėra smarkiai pranokstančios bendravimo gebėjimus, jie neturi jokių išankstinių nusistatymų dėl kalbos, kurią įsisavina, formos ir turinio ir jie mokosi socialinių kalbos funkcijų kartu su pačia kalba. Nepaisant to, vaikų K1 ir apskritai K2 įsisavinimo raida yra panaši.

Todėl nenuostabu, kad toliau šiame darbe aprašomas antrosios kalbos įsisavinimas turi tam tikrų panašumų su Slobino (Slobin 1985) pasiūlyta pamatine vaikų gramatika (angl. *Basic child grammar*), o pats K2 įsisavinimo procesas vyksta panašiai į projekto „Pre- ir protomorfologijos įsisavinimas“¹¹ nustatytą seką. Premorfologijos stadijos apibūdinimas iš tiesų labai artimas ikibazinės atmainos charakteristikoms, o protomorfologijos stadijoje vaikai pradeda atskirti ir kūrybiškai taikyti savo įsisavinamos kalbos morfologinius dėsnius, analizuoti kaitomas žodžių dalis, taigi, būtų galima sakyti, jų tarpukalbė pereina į pobazinę atmainą. Pagrindiniai skirtumai yra tai, kad vaikai iš aplinkos kalbos lengvai išgauna ryškius gramatinius elementus ir įsisavina jų vartojimą pagal kontekstą, o suaugusieji susiduria su nemažais sunkumais. Jiems sudėtingiau išgauti vieną ar kitą gramatinį elementą, tai reikalauja rūpestingo dėmesio ir pereina per jau turimų K1 semantinių / pragmatinių sąvokų filtrą, kurį paprastai veikia diskurso strategijos. Atsižvelgiant į kalbos įsisavinimo panašumus ir skirtumus, K2 tyrimai gali daug pasakyti apie žmogiškuosius mokymosi ir prisitaikymo gebėjimus (Slobin 1993). Šiame darbe tiriamų vaikų kalba turi bendrų pranašumų ir kliūčių, būdingų tiek K1 vaikams, tiek K2 suaugusiems. Vaikų K2 apskritai yra tarpinė grandis tarp šių dviejų kalbos įsisavinimo perspektyvų, todėl prasminga bent trumpai aptarti jos specifika.

¹¹ Projektas *Pre- and Protomorphology* vykdomas Austrijos mokslų akademijos, jam vadovauja W. U. Dressleris, projekte tiriamas ir lyginamas įvairių tikslinių kalbų K1 įsisavinimas, teoriniai tyrimo pagrindai aprašyti ir pagrindiniai rezultatai pateikiami Dressler ir Karpf 1995, Dressler 1997, Voeikova ir Dressler 2002, Bitter, Dressler ir Kilani-Schoch 2000, 2003, Savickienė ir Dressler 2007.

1.1. Vaikų K2 įsisavinimas

Vaikų K2 įsisavinimas yra tarpinė grandis tarp K1 įsisavinimo ir suaugusiųjų K2 įsisavinimo. Svarbu atskirti vaikų K2 įsisavinimą nuo dvikalbystės, tačiau ši skirtis nėra tokia aiški, kaip galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Dvikalbystės atveju nėra viena kalba nėra K2. Apie K2 įsisavinimą kalbama tuomet, kai naujosios kalbos mokomasi jau tvirtai mokant gimtąją kalbą. Tačiau iškyla klausimas, kada visiškai įsisavinama pirmoji kalba. McLaughlinas (McLaughlin 1984) nustato trejų metų amžiaus ribą, kai vaikas jau yra įsisavinęs gimtąją kalbą, tačiau daugelis gimtosios kalbos aspektų įsisavinama tik vėliau. Dimroth (2008) pastebi, kad iki 4 metų amžiaus dar nėra įsisavinti svarbiausieji morfosintaksės ir fonologijos aspektai. Taigi tiksliai amžiaus riba, jei apskritai tokia yra, nėra aiški, bet manoma, kad imliausias ir lanksčiausias amžius yra iki paauglystės. Dažniausiai laikoma, kad apie penktuosius gyvenimo metus vaiko gimtoji kalba jau yra pakankamai susiformavusi (Foster-Cohen 1999).

Penfieldas ir Robertsas (Penfield ir Roberts 1959) ir vėliau Lennebergas (Lenneberg 1967) pateikė neurologinių argumentų, pagal kuriuos efektyviausias antrosios kalbos įsisavinimas galimas iki 9 metų amžiaus, nes nuo tokio amžiaus vyksta progresinė smegenų lateralizacija, po kurios, t. y. apie dvilyktuosius metus, smegenų plastiškumas sumažėja ir praranda natūralaus įsisavinimo gebėjimus (pateikiama pagal Hyltenstam ir Abrahamsson 2003, Pinter 2011). Nepaisant to, kad tiksliai amžiaus ribas nustatyti yra sunku, visgi manoma, kad apie vaikų K2 įsisavinimą galima kalbėti po ketvirtųjų gyvenimo metų (Dimroth 2008). Žinoma, kaip nurodo ir minėti mokslininkai, devyneri ar dvylika metų gali būti tik vienas iš „kritinių“ laikotarpių, nes, atrodo, svarbūs biologiniai pokyčiai ir su šiais susiję kiti pakitimai vyksta būtent paauglystės laikotarpiu (plačiau apie amžiaus ir kitus įsisavinimą veikiančius veiksnius žr. sk. „Nekalbiniai K2 įsisavinimą lemiantys veiksniai“).

Labai dažnai vaikų antrosios kalbos įsisavinimas yra susijęs su mokymo institucija, kurioje daugiau ar mažiau formaliai naujosios kalbos yra mokoma (žr. pvz., Ervin-Tripp 1973, išsami teorijų ir tyrimų apžvalga šiuo požiūriu pateikta Pinter 2011). Tokio pobūdžio tyrimų pagrindiniai tikslai dažniausiai būna didaktinio pobūdžio, t. y. padėti vaikams efektyviau mokytis užsienio kalbos. Siekiant gilintis į antrosios kalbos įsisavinimo mechanizmus ar bendrus kalbos įsisavinimo / veikimo principus, prasminga tirti spontaniinę vaikų K2, kadangi vaikai yra jautresni morfologiniu požiūriu ir gali padėti atskleisti procesus, kuriuos sunku atpažinti suaugusiųjų K2 raidoje. Laiko-veikslo įsisavinimą vaikų K2 yra tyrę Andersenai (Andersen 1991, 1994, Andersen ir Shirai 1996), Rocca (2007), įsisavinimo seką ir jam būdingas fazes stebėjo Dittmaras (Dittmar 1990), Calleri (1992), kurie vaikų kalbos raidą lygino su tos pačios K1 suaugusiųjų įsisavinimo raida.

Andersen (Andersen 1991 ir kiti) tyrimai padėjo performuluoti „vėluojančio laiko hipotezę“ (angl. *defective tense hypothesis*) į veiklo hipotezę (angl. *aspect hypothesis*). Mokslininkas tyrė anglakalbių vaikų ir paauglių, besimokančių ispanų kaip K2, kalbos raidą ir atrado, kad laiko-veiklo sistemos įsisavinimas yra susijęs su leksinėmis veiksmažodžių klasėmis.

Išsamų vaikų antrosios kalbos įsisavinimo ilgalaikį tyrimą atliko Rocca (2007). Šio tyrimo metu mokslininkė stebėjo tris italų gimtakalbius berniukus, besimokančius Europos mokykloje Anglijoje, ir tris anglakalbes mergaites, besimokančias analogiškoje Europos mokykloje Italijoje. Vaikų antrosios kalbos įsisavinimas buvo stebimas pusę metų, tačiau vaikai antrosios kalbos šalyje iki tyrimo pradžios buvo gyvenę nevienodą laikotarpį (nuo pusės iki pusantrų metų pirmoji grupė ir 4 metus 9 mėnesius antroji grupė). Ilgiau Italijoje gyvenusių anglakalbių mergaičių italų K2 įsisavinimas laikytas daug natūralesniu, nes jos beveik nebuvo formaliai mokomos italų kaip K2. Tyrime didžiausias dėmesys skirtas laiko-veiklo morfologijai. Atlikusi detalią analizę, mokslininkė daro išvadą, kad laiko-veiklo morfologijos įsisavinimui didelės reikšmės turi leksinė veiksmažodžių klasė. Ypač tai buvo akivaizdu besimokančiųjų anglų kalbos duomenyse, o italų kalbą įsisavinančių mergaičių kalba tarpusavyje labai skyrėsi, tačiau analizė atskleidė tokius bendrumus, kaip pavyzdžiui tai, kad visos jos nepakankamai vartojo *imperfetto* laiko formas su būseną reiškiančiais veiksmažodžiais, kurie parodo leksinės veiksmažodžių klasės svarbą ir kalbinės interferencijos poveikį.

Dittmaras (Dittmar 1990) atliko lyginamąjį vokiečių kaip K2 įsisavinimo tyrimą, kurio metu suaugusiosios moters vokiečių kalbos įsisavinimo raida buvo lyginta su vienuolikmetės, kuri vokiečių kalbą įsisavino spontaniškai, iš bendraamžių. Mokslininkas kalbos raidoje išskiria stadijas ir vienuolikmetės kalbos raidą apibūdina kaip labai sparčią. Po pirmosios stadijos, kurioje stebėtos laiko funkcijos reikštos implicitiškai kontekstu, pragmatinėmis procedūromis ar leksiniais būdais, mergaitė perėjo į kitą stadiją, kurioje laikas reikštas jau gramatiškai po mėnesio nuo stebėjimo pradžios (iki stebėjimo pradžios mergaitė Vokietijoje buvo buvusi porą mėnesių). Dar po poros mėnesių pereita į trečiąją stadiją, o vienuoliktą-dvyliktą stebėjimo mėnesį mokslininkas apibūdina kaip laiko raišką, artimą tikslinei kalbai.

Italų kaip vaikų K2 yra daugiausia tirta Calleri (1992), kuri tyrė šešerių metų amžiaus kinų imigrantų vaikų italų kalbos laiko raiškos įsisavinimą. Mokslininkės teigimu, šie, pirmą pradinę klasę Italijoje pradėję lankyti vaikai, pereina iš esmės tuos pačius etapus kaip ir gimtakalbiai, t. y. nuo leksinių laiko raiškos būdų prie morfologinių, ir po keleto mėnesių italų kalbos apsuptyje, suformuoja dar ne visiškai tikslinę italų kalbą atitinkančią, tačiau tam tikrą sistemą, kurioje yra asmenį, skaičių, laiką / būdą / veikslą reiškiančios morfemos, nepaisant to, kad jų K1 yra išskirtinai izoliacinė. Italų kalbos įsisavinimą panašiausioje į tarptautinio

įvaikinimo situacijoje yra tyrusi Galbiati (1984). Šio ilgalaikio tyrimo metu stebėtas devynerių metų somaliečio berniuko kalbinis elgesys po to, kai šis atvykęs į Italiją buvo apgyvendintas italų šeimoje ir per metus laiko ne tik pasiekė beveik gimtakalbio italų kalbos lygį, bet ir nebegalėjo susikalbėti anksčiau mokėta (gimtąja?) kalba. Vienos mergaitės iš Maroko kalbos raidą Italijos vaikų darželyje taip pat yra stebėjęs Pallottis (Pallotti 1998). Penkių paauglių, kurių gimtoji kalba arabų, italų kaip K2 įsisavinimą tyrė Andorno (1996), detaliam nagrinėjusi klitikų mechaninį kartojimą ir vėlesnį jų įsisavinimą.

1.2. Italų kaip K2 įsisavinimas

Kaip minėta, ne visi suaugę besimokantieji pasiekia kaitomo pasakymo organizavimo lygį, tačiau visi prieina iki nekaitomo, ir skirtingų gimtųjų kalbų besimokančiųjų kalbos raida iki šio lygio yra itin panaši (nors ir nėra visiškai vienoda). Gimtosios arba kitų mokamų kalbų įtaka bei konkrečios tikslinės kalbos specifika pastebima tik vėlesnėje nei bazinė atmainoje (Klein ir Perdue 1992). Kalbos įsisavinimas prasideda nuo leksinių vienetų, girdimų aplinkos kalboje, įsiminimo ir jų taikymo komunikuojant. Italų kalba pasižymi skaidria (angl. *transparent*) morfologija ir tai padeda jos įsisavinimui (apie tai plačiau toliau tekste).

Pagrindinis skirtumas tarp vardažodinio ir nekaitomo pasakymo organizavimo būdų yra predikato raiškos atsiradimas. Kiekvieno pasakymo, net ir paties paprasčiausio, ašis sukasi apie predikatą (Banfi ir Bernini 2003: 70). Predikatas gali būti ir neišreikštas, kaip atsitinka vardažodiniuose pasakymuose, tačiau net ir juose jis dažniausiai būna numanomas. Taigi suprantama, kad predikato raida yra vienas svarbiausių reiškinių K2 įsisavinimo procese. Dažniausiai predikatas reiškiamas veiksmažodžiu, o jo sistema daugelyje kalbų yra gana sudėtinga. Todėl pradinėse atmainose besimokantysis, neturėdamas pakankamai morfologinių priemonių, gali atrasti kitų būdų predikatui reikšti, o veiksmažodžio sistema kuriama pamažu.

Veiksmažodžio įsisavinimo raida prasideda bazinėje atmainoje, kai pasakymas pradėdamas kurti su predikatu ir argumentais, kai atsiranda gramatinių daiktavardžio ir veiksmažodžio kategorijų skirtumų. Gramatinės veiksmažodžio kategorijos radimasis yra tiesiogiai susijęs su pragmatinio pasakymo struktūros organizavimo, grindžiamo grynai informacinio pobūdžio aptariamų referentų išdėstymu, mažėjimu (Klein ir Perdue 1997, Banfi ir Bernini 2003). 1 lentelėje pateikiama mokslininkų Banfi ir Bernini susisteminta įsisavinimo atmainų požymių lentelė.

1 lentelė. Pradinėms įsisavinimo atmainoms būdingi požymiai (iš Banfi ir Bernini 2003: 84)¹²

Požymiai	Atmaina		
	<i>Ikibazinė</i>	<i>Bazinė</i>	<i>Pobazinė</i>
Gramatinės kategorijos	nėra	predikatas ir argumentai	daiktavardžiai, veiksmažodžiai
Morfologija	nėra	<i>pamatinė veiksmažodžių forma</i>	<i>kaitomi veiksmažodžiai ir daiktavardžiai</i>
Pasakymo organizavimas	pragmatinis	semantinis-sintaksinis	sintaksinis
Priklausymas nuo konteksto	ekstremalus	mažesnis	menkas

Taigi, kaip susistemintai matyti lentelėje, ikibazinėje atmainoje besimokančiojo kalboje negalima skirti jokių gramatinių kategorijų, todėl negali būti ir morfologijos. Pasakymo organizavimas grindžiamas išskirtinai pragmatiniais principais ir stipriai priklauso nuo konteksto. Bazinės atmainos požymis yra predikato, reiškiamo viena pamatine veiksmažodžio forma, atsiradimas. Tai reiškia, kad pasakymas kuriamas remiantis jau ne tik pragmatiniais, bet ir semantiniais-sintaksiniais principais. Šioje įsisavinimo atmainoje besimokančiojo kalba jau kiek mažiau priklauso nuo konteksto. Tikslinei kalbai būdingų kategorijų formavimasis yra pobazinės atmainos požymis. Ši atmaina gali turėti skirtingų vidinių etapų pagal tai, kokios gramatinės kategorijos įsisavinamos, tačiau bendras bruožas yra artėjimas prie tikslinės kalbos. Šioje atmainoje pradedamos kaityti įvairios pagal tikslinės kalbos struktūrą kaitomos kalbos dalys, pasakymo organizavimas grindžiamas sintaksiniais principais, o pats pasakymas jau menkai tepriklauso nuo konteksto.

Anksčiau minėti antrųjų kalbų tyrimai parodė, kad besimokantieji pradinėse tarpukalbės stadijose arba nevartoja jokių morfologinių elementų, arba, tuo atveju, jei randama morfologiškai skirtingų formų, jos vartojamos kaip laisvos variacijos ir nesudaro jokios sisteminės opozicijos (Noyau 1986 apie prancūzų k., Stutterheim 1986 apie vokiečių k., Schumann 1987 apie anglų k. ir t.t., pateikta pagal Giacalone Ramat 1990). Italų kaip antrosios kalbos įsisavinimo tyrimai nepatvirtina išvados, kad morfologija atsiranda tik vėliausiose įsisavinimo stadijose. Nors pastebėta, kad morfologijos, arba aiškių opozicijų, besiskiriančių formaliais morfologiniais elementais, suvokimas, atsiranda po leksikos ir diskurso strategijų įgijimo (Giacalone Ramat 1990: 18).

Kitų kalbų, pvz., anglų, su santykinai skurdžia veiksmažodžio morfologija, aiškiausia ir pirmiausia įsisavinama forma būna pamatinė, tokia kaip *love*, *go* ir *pan*. Tai reiškia, kad besimokantieji ilgai vartoja tik šią pamatinę formą nepaisant to, kad iš aplinkos kalbos girdi morfemą *-s* trečiajam vienaskaitos asmeniui nurodyti (Klein ir Perdue 1992). Kitos,

¹² T. p. plg. Klein, Perdue 1992.

morfologiškai turtingesnės kalbos, kaip prancūzų ar vokiečių, šnekamojoje kalboje dažnai nepalieka aiškių morfologinių elementų, jie sutraukiami ar tampa polisemiški (pvz., pranc. k. [ˈe] *aller, allé(e), allez*; vok. k. *haben* > [ˈha:bən / ˈha(:)bn / ˈha(:)m]) (Bernini 1990: 81). Tokiais atvejais besimokantysis susiduria su problema, nes aplinkos kalboje esančius skirtingus variantus iš klausos suvokia kaip tą pačią formą.

Italų kalbos veiksmažodžio morfologija, nepaisant gausių netaisyklingai sudaromų formų, yra pakankamai skaidri, nes išlaiko pilną fonetinę formą visuose skiemenyse, ypač fleksijose. Esama nemažai aiškiai atskiriamų dėsningumų, kuriems galima priskirti morfologinę reikšmę. Pavyzdžiui, veiksmažodžio *parlare* „kalbėti“ imperfekto laiko trečiojo daugiskaitos asmens forma *parl-a-va-no* yra sudaryta iš šaknies (*parl-*), tematinio balsio (*-a-*), laiko priesagos (*-va-*) bei asmens ir skaičiaus priesagos (*-no*). Tai padeda besimokantiems italų kalbos kaip antrosios gana lengvai skaidyti ir taip mokytis, pasitelkiant universalius žmogiškuosius protinius gebėjimus, kurie lengvai pritaikomi italų kalbos tipologijai (Banfi ir Bernini 2003: 22). Tiriant italų morfologinės sistemos įsisavinimą buvo atrastos tam tikros tendencijos, kurios, regis, įtikinamai patvirtina vadinamosios „natūraliosios morfologijos“ principus (Dressler *et al.* 1987): žymėtumas, izomorfizmas, ikoniškumas, skaidrumas (Banfi 1993: 52).

Taigi besimokantieji italų kaip K2 jau pirmuosius veiksmažodžius išmoka kartu su fleksija, o tai padeda lyginti tos pačios šaknies formas su skirtingomis galūnėmis, jas skaidyti formuojant opozicijas (Bernini 1990: 82). Pastebėta, kad pradinėje atmainoje vartojama vienintelė pamatinė veiksmažodžio forma yra sudaryta iš šaknies ir tematinio balsio (Pallotti 1998: 50), pavyzdžiui *parl-a*. Ši forma dažniausiai būna tiesioginės nuosakos antro arba trečio vienaskaitos asmens forma. Dėl to, kad kai kuriais atvejais tiesioginės nuosakos antro arba trečio vienaskaitos asmens forma sutampa su to paties veiksmažodžio liepiamosios nuosakos forma, galima galvoti, kad ir liepiamoji nuosaka gali turėti įtakos konkrečios formos vartojimui pamatinės formos funkcija. Berretta (1995) mano, kad tik dėl kai kurių veiksmažodžių galima kelti pamatinės formos kilimo iš liepiamosios nuosakos formos hipotezę, o dauguma atvejų, greičiausiai, pamatinė forma kyla iš tiesioginės nuosakos. Žinoma, tiriant tam tikro besimokančiojo kalbą, reikia atsižvelgti į jo tikslinės kalbos kontekstą. Mokyklinio amžiaus besimokantieji savo aplinkos kalboje girdi daugiau liepiamosios nuosakos formų, kurios yra pakankamai skaidrios komunikaciniu požiūriu. Dėl šios priežasties dažnai girdimos liepiamosios nuosakos formos galėtų turėti įtakos pamatinės veiksmažodžio formos pasirinkimui K2 įsisavinimo pradžioje (Berretta 1990c, Banfi ir Bernini 2003).

Taip pat pastebėta, kad kai kurių besimokančiųjų kalboje gana anksti atsiranda bendratis forma. Nepaisant abejonės, kad tokia forma galėtų būti išmoka iš žodyno ir vartojama labiausiai izoliacinių K1 besimokančiųjų (pvz., kinų), visgi ištirta, kad bendratis italų

kalbos sistemoje yra žymėta forma, skirta labiau modalumui (neaktualumui), taip pat nerezultatyvumui reikšti jau ankstyvose įsisavinimo stadijose (Berretta 1990a). Nepaisant to, pradinėse įsisavinimo stadijose, greičiausiai dėl italams būdingos specifinės užsienietiškosios kalbos (angl. *foreigner talk*, italų gimtakalbių kalboje su užsieniečiais pastebimas perdėtas ir negramatiškas bendraties formos vartojimas) bendraties forma kai kuriais atvejais gali būti vartojama kaip pamatinė forma, tačiau tokie jos funkcijų išplėtimai (angl. *overextension*) yra marginaliniai. Banfio (Banfi 1990) tyrimai siūlo hipotezę, kad bazinėje atmainoje, susiformavus praeities arba įvykio veiklo opozicijai, reiškiamai būtojo laiko dalyviu, bendraties forma gali būti vartojama dabarties būsenai ir įprastiniams, pasikartojantiems veiksams reikšti. Visgi šioje atmainoje visiems kitiems atvejams vartojama pamatinė veiksmožodžio forma.

Bazinėje atmainoje pamatinė veiksmožodžio forma besimokančiajam turi tik leksinę vertę be jokios kitos gramatinio pobūdžio reikšmės. Šiuo atžvilgiu italų, kaip antrosios, įsisavinimas skiriasi nuo kitų K2 (pvz., prancūzų ar vokiečių), nes dažniausiai šioje stadijoje besimokančiųjų kalba nesifosilizuoja, ir gana greitai beveik visi besimokantieji įsisavina bent jau pirmą morfologinę pamatinės / perfektinės formos opoziciją. Taigi besimokančiųjų italų K2 bazinės atmainos formos yra sudarytos iš vienos leksinės morfemos ir negali būti daugiau skaidomos, skirtingai nuo tų pačių formų tikslinėje kalboje ir vėlesnėse K2 atmainose, žr. 1 schemą.

1 schema.	Italų K2 bazinė atmaina:	<i>parla-Ø</i>	<i>mangiare-Ø</i>
	Gimtakalbių italų k.:	<i>parl-a</i>	<i>mangi-are</i>
		„kalbėti“-3SG	„valgyti“-bendraties

(Banfi ir Bernini 2003: 93)

1.3. Pobazinės atmainos kontinuumas

„Iki ir įskaitant bazinę atmainą, visų besimokančiųjų raida nėra identiška, bet nepaprastai panaši. Atrodo, kad pasakymų struktūravimo būdas, randamas šioje atmainoje, atspindi gana stabilią ir natūralią pusiausvyrą tarp semantinių, pragmatinių ir frazinių ribų. Galbūt neatsitiktinai randamas iš esmės tas pats modelis formuojantis pidžinams. Tuomet, kodėl šioje vietoje procesas nesustoja? Išties jis fosilizuojasi kai kuriems besimokantiejiems, bet tikrai ne daugumai.“¹³ (Klein ir Perdue 1992: 315). Taigi antrosios kalbos įsisavinimo pradžioje

¹³ Up to and including the basic variety, the development of all learners is not identical, but remarkably similar. It seems that the way of structuring utterances as found in this variety represents a relatively stable and natural equilibrium between semantic, pragmatic and phrasal constraints. It is perhaps not accidental that we find essentially the same patterning in pidgin languages. Why, then, does the process not stop at this point? It indeed fossilises here for some learners, but surely not for the majority.

svarbiausia yra efektyvi komunikacija ir jai pasitelkiami visi galimi būdai, kurie, regis, yra universalūs.

Toliau savo tyrimo išvadose Kleinas ir Perdue'as (Klein ir Perdue 1992) teigia manantys, kad pagrindinės priežastys, kodėl besimokančiųjų kalba vystosi toliau nei bazinė atmaina, yra dvi. Pirmoji – nuolatinė tikslinės kalbos apsuptis ir skirtumai, kuriuos junta besimokantysis, lygindamas savo pasakymus su gimtakalbių. Šiuo atžvilgiu daug jautresni yra vaikai, nes jie labiau junta skirtumus, be to, jie yra labiau suinteresuoti pritaipyti. Vaikai dar tik kuria savo socialinį identitetą ir todėl jiems yra būtina tapti tokiems pat, kaip aplinkiniai, todėl jie „kopijuoja“ viską, įskaitant kalbą (plačiau Klein 1986).

Kita priežastis eiti toliau bazinės atmainos yra jos „nevisavertiškumas“ (angl. *inadequacy*). Žinoma, pirmiausia nevisavertis yra žodynas, tačiau vien žodyno pildymas savaime nėra pakankama priežastis pereiti prie kitokio pasakymo organizavimo pobūdžio. Pamažu pobazinėje atmainoje besimokantieji įsisavina naujus pasakymo organizavimo būdus, kurie galbūt pažeidžia principus, kuriais vadovavosi anksčiau. Tokiu atveju tenka peržiūrėti ir iš naujo pertvarkyti savo tarpukalbės sistemą. Tik šioje atmainoje, besimokančiajam įsisavinant daugiau specifinių tikslinės kalbos sistemos elementų, pradeda ryškėti skirtumai tarp besimokančiųjų skirtingas kalbas raidos ir galima pirmosios kalbos įtaka (plačiau žr. Klein ir Perdue 1992).

Svarbiausias Pavijos projekto rezultatas – nustatyta laikų ir nuosakų įsisavinimo seka pobazinėje atmainoje (Giacalone Ramat 2003a: 23). Kaip jau buvo minėta anksčiau, italų K2 laikų ir nuosakų įsisavinimas prasideda bazinėje atmainoje, kai atsiranda predikatas. Italų K2 besimokančiųjų palaipsninis veiksmažodžio sistemos įsisavinimas gali būti apibendrintas tokia seka (žr. 2 schemą)

2 schema. Esamasis laikas (ir bendratis) > (Pagalbinis veiksmažodis) Būsimasis dalyvis > Imperfektas > Būsimasis laikas > Tariamoji nuosaka > Konjunktyvo nuosaka (Banfi ir Bernini 2003: 90)

Tai reiškia, kad įsisavinant italų kalbą kaip K2 spontaniniame (arba daugiausiai spontaniniame) kontekste, pavyzdžiui, būsimasis laikas tarpukalbėje reiškia, kad besimokantysis jau yra anksčiau įsisavinęs imperfekto laiką. Paraleliai šiai sekai yra įsisavinamas gerundijus, kuris pirmiausiai pasirodo progresyvinėje perifrazėje šalia pagalbinio veiksmažodžio *stare* „būti ten“.

Kaip jau buvo minėta, veiksmažodžio sistemos kūrimasis vyksta palaipsniui, ne vienodu greičiu skirtingiems veiksmažodžiams ir tęsiasi per visą pobazinę atmainą. Bazinėje atmainoje pamatinė veiksmažodžio forma ir bendratis pirmiausia vartojamos tik leksine reikšme ir apima

visas įmanomas funkcijas. Jau minėta pirmoji opozicija su perfektine forma, reiškianti būtojo laiko dalyviu (skaidri morfema *-to*, pvz., *parlato*), perima tik nedidelę dalį funkcijų: baigtinės praeities raiškos, o visiems kitiems atvejams ir toliau vartojama pamatinė forma (arba bendratis). Palaipsniui į besimokančiojo tarpukalbės sistemą ateinančios naujos veiksmažodžio formos neimamos vartoti okazionaliai ir nepakeičia pamatinės formos (dažniausiu atveju – esamojo laiko), o perima tam tikrą dalį jos funkcijų. Taip tarpukalbės sistemai vis sudėtingėjant tiek konkrečios pamatinės formos, tiek apskritai esamojo laiko (ir bendratis) funkcijos pamažu siaurėja, kol susilygina su tų formų funkcijomis tikslinėje kalboje (Banfi ir Bernini 2003). 2 Lentelėje iliustruojama funkcijų erdvės diferenciacija.

2 lentelė. Veiksmažodžio sistemos sudėtingėjimas pobazinėse atmainose (Banfi ir Bernini 2003: 93)

Fazės	Veikslo ir laiko vertės				
	DABARTIS	BAIGTINĖ (PRAEITIS)	NEBAIGTINĖ PRAEITIS	ATEITIS	NEREALUMAS ¹⁴
1	Esamasis I./Bendratis	Esamasis I./Bendratis	Esamasis I./Bendratis	Esamasis I./Bendratis	Esamasis I./Bendratis
2	Esamasis I.	Būtais dalyvis	Esamasis I.	Esamasis I.	Esamasis I.
3	Esamasis I.	(Pagalb.) dalyvis	Būt. Imperfektas	Esamasis I.	Esamasis I.
4	Esamasis I.	(Pagalb.) dalyvis	Būt. Imperfektas	Būsiamasis I.	Būsiamasis I.

Lentelę sudarę autoriai nurodo, kad tai pobazinės atmainos fazės ir kad čia minimas fazes yra išskyrusi Giacalone Ramat (1993). Panagrinėjus atidžiau matyti, kad čia išskiriamos pirmosios dvi fazės priklausytų bazinei (ar net ikibazinei) atmainai, o ne pobaziniam kontinuumui, kaip galėtų pasirodyti iš lentelės pavadinimo. Minėtame darbe Giacalone Ramat besimokančiųjų tarpukalbę pirmojoje fazėje¹⁵ apibūdina kaip labai sunkiai suprantamą kalbą, kurioje vyrauja leksiniai elementai, iš jų daugiausia daiktavardžiai, nėra fleksinės morfologijos, o dažniausiai pasitaikanti veiksmažodžio forma atitinka tiesioginės nuosakos trečiojo vienaskaitos asmens formą, tačiau ši pamatinė veiksmažodžio forma vartojama tik leksine reikšme. Antrosios fazės charakteristika yra būtojo laiko dalyvio atsiradimas tarpukalbėje, kuris jau sudaro baigtinio veiksmo reikšmės opoziciją pamatinei veiksmažodžio formai (ta pati dalyvio forma gali būti užfiksuojama ir anksčiau, tačiau neturi opozicinės reikšmės). Tai pabrėžiama kaip itin svarbus momentas tarpukalbės sistemos formavimuisi, nes atsiranda pirmoji morfologinė veiksmažodžio sistemos opozicija. Apie trečiąją fazę galima kalbėti tuomet, kai besimokančiojo tarpukalbėje pradedamos vartoti imperfekto laiko formos

¹⁴ Italų kalba ši grafa vadinama *non-fattuale*, turima omenyje įvairi modalumo raiška.

¹⁵ Tiesa, pati mokslininkė būtų linkusi šią fazę tapatinti su Kleino (Klein 1994) *basic learner variety* teigdama, kad *pre-basic learner variety* jos tyrimų duomenyse yra labai negausiai užfiksuojama.

nebaigtinės praeities reikšme. Ketvirtoji fazė apima daugelį pažengusiųjų atmainų, kurios įvairuoja tarpusavyje, bet visoms joms būdinga tai, kad realumas ir nerealumas reiškiamas tikslinės kalbos veiksmažodžio sistemos formomis – būsimuoju laiku, tariamąja ir konjunktyvo nuosakomis.

Taigi matyti, kad 2 lentelėje pateikta veiksmažodžio sistemos sudėtingėjimo seka yra būdinga apskritai įsisavinimo raidai. Kiekvienoje fazėje tarpukalbės sistema turi būdą išreikšti laiką (dabartį, praeitį, ateitį), veikslą (įvykio ar eigos praeityje, lentelėje nurodyta kaip baigtinė ir nebaigtinė praeitis), modalumą (nerealumą). Pradžioje tie būdai gali visiškai neatitikti tikslinės kalbos sistemos, pavyzdžiui, pirmojoje fazėje visi šie aspektai reiškiami viena ir ta pačia pamatine veiksmažodžio forma (lentelės autoriai ją pateikia kaip esamojo laiko formą arba bendratį), tačiau palaiptams formų vis gausėja, jos labiau diferencijuojasi, panašėja į tikslinės kalbos sistemą. Kaip rodo lentelė, pavyzdžiui, jau antroje fazėje (bazinėje atmainoje) esamasis laikas buvo vartojamas daugeliui funkcijų reikšti, tačiau nuosekliai šių formų funkcijos siaurėjo, kol galiausiai esamojo laiko formos įsitvirtino tik tikslinėje kalboje vartojamomis funkcijomis – dabarčiai reikšti.

1.4. Nekalbiniai K2 įsisavinimą lemiantys veiksniai

Antrosios kalbos įsisavinimą veikia įvairūs veiksniai, dalis iš jų yra susiję su pačia tiksline kalba, tačiau dalis yra ekstralingvistiniai. Šių veiksnių (bent kol kas) nėra įmanoma pamatuoti, todėl sunku įvertinti ir konkretų jų poveikį kalbos įsisavinimui. Svarbiausius nekalbinius veiksnius galima skirstyti į dvi didžiausias grupes: socialinius ir individualius. Schumannas (Schumann 1978, pateikiama pagal McLaughlin 1987, Ellis 1994, Brown 2000) teigia, kad K2 įsisavinimas yra neatskiriamai susijęs su kultūrine integracija ir nurodo makrosocialinius ir psichologinius veiksnius. Makrosocialiniai veiksniai yra susiję su socialiniu, politiniu-ekonominiu ar kultūriniu vienos kalbinės grupės dominavimu kitos atžvilgiu, šių grupių tarpusavio santykiu (asimiliacija, akultūrizacija ar kilmės kultūrinės tapatybės išlaikymu), grupės dydžiu, kultūriniu grupių artimumu ir vienos grupės požiūriu į kitą, pasireiškiantį išankstiniais nusistatymais, įvairiais stereotipais ir pan. Taip pat svarbus veiksnys yra trukmė, t. y., kiek laiko planuojama praleisti priimančioje šalyje. Emociniai ir psichosocialiniai veiksniai priklauso labiau nuo individualaus požiūrio. K2 įsisavinimui įtaką daro tokie aspektai kaip lingvistinis šokas, sukeltas kontakto su naująja kalba, su tuo susijęs kultūrinis šokas, motyvacija įsisavinti K2 arba jos stygius, savojo „aš“ suvokimas ir pralaidumas (angl. *ego-permeability*, Schumann 1986).

Dažnai svarbiausiu veiksmu, lemiančiu sėkmingą K2 įsisavinimą, įvardijama motyvacija (Ellis 1994, Brown 2000). Motyvacija gali būti įvairi, ji gali keistis ir skirtingai veikti K2 įsisavinimą. Motyvacija gali būti K2 įsisavinimo ar mokymosi priežastis bei pasekmė. Integracinę arba instrumentinę motyvaciją tyrinėjo Gardneris ir Lambertas (Gardner ir Lambert 1972), kurie manė didžiausią įtaką K2 įsisavinimui turint besimokančiojo nuostatas tikslinės kalbos bendruomenės narių atžvilgiu ir poreikį įsisavinti K2 integraciniais tikslais. Panaši motyvacija yra siekis identifikuotis su tiksline kalba kalbančia grupe. Motyvacija gali būti vidinė, lemiamą asmeninio susidomėjimo ir besimokančiojo vidinių poreikių, arba išorinė, kurią lemia, pavyzdžiui, materialinis atpildas.

Pasak Larsen-Freeman ir Longas (Larsen-Freeman ir Long 1991), Brownas (Brown 2000), Dewaele'as (Dewaele 2002), kiti individualūs bruožai, turintys įtakos K2 įsisavinimui yra savivertė, ekstravertiškumas, nerimo lygis, polinkis į riziką, jautrumas atmetimui / atstūmimui, empatija, varžymasis (inhibicija), nevienareikšmiškumo toleravimas. Nors konkrečiai pamatuoti šių veiksnių negalima, visgi aišku, kad teigiamas savęs vertinimas, aukšta savivertė, veikia teigiamai. Ekstravertai paprastai pradeda kalbėti anksčiau, net jei pradžioje ir daro daugiau klaidų, per didelis nerimo lygis blokuoja komunikaciją, taip pat kaip ir per didelis jautrumas atmetimui bei aukštas inhibicijos lygis. Nebijojimas rizikuoti, empatija kitų asmenų atžvilgiu ir daugiareikšmiškumo toleravimas padeda ypač pradiniu kalbos įsisavinimo etapu.

Neurobiologiniu požiūriu svarbiu veiksmu įvardijamas amžius. Jau minėta Lennebergo (Lenneberg 1967) „kritinio“ amžiaus hipotezė teigia paauglystės amžių esant svarbiausią, nes iki jo asmuo dėl smegenų pusrutulių plastiškumo gali daug efektyviau įsisavinti kalbą. Ši hipotezė buvo iškelta tiriant atvejus, kai vaikai dėl įvairių priežasčių neturėjo galimybės apskritai įsisavinti jokios kalbos, tačiau taikyta ir K2 įsisavinimui bei sukėlusį dideles mokslininkų diskusijas, nesibaigiančias iki šiol (Krashen *et al.* 1979, McLaughlin 1984, Ellis 1994, Brown 2000, DeKeyser 2000, Cook 2001, Bialystok 2001, Singleton 2003, Hyltenstam ir Abrahamsson 2003, Birdsong 2005, Pinter 2011 ir daugelis kitų). Krashen *et al.* (1979, pateikiama iš Hyltenstam ir Abrahamsson 2003) stengėsi išspręsti šį klausimą padalydami empirinius tyrimus į du tipus: „pradinės spartos“ (angl. *initial rate*) ir „galutinio pasiekto lygio“ (angl. *eventual attainment*). Mokslininkų teigimu, vyresni besimokantieji įsisavina kai kuriuos antrosios kalbos aspektus greičiau, nei jaunesni besimokantieji, įsisavinimo proceso pradžioje, bet jaunesni besimokantieji, ypač maži vaikai, pasiveja ir vėliau pralenkia vyresnius vaikus ir suaugusiuosius. Bialystok ir Hakuta (1999) atlikti didelio masto tyrimai rodo, kad gebėjimai įsisavinti K2 mažėja tolygiai su amžiumi ir nėra jokio „kritinio“ momento nei paauglystės laikotarpiu, nei 7, 12 ar 15 metų amžiuje. Šis tyrimas taip pat parodė teigiamą išsilavinimo įtaką

pasiektam kalbos lygiui, todėl mokslininkų teigimu, K2 įsisavinimui lemiamas yra ne tik amžius, bet ir kognityviniai veiksniai. Hyltenstamas ir Abrahamssonas (Hyltenstam ir Abrahamsson 2003, taip pat Abrahamsson ir Hyltenstam 2009, Hyltenstam *et al.* 2009) nagrinėja daug K2 įsisavinimo atvejų ir mano, kad visišką gimtakalbio lygį pasiekiamas tik tikriems gimtakalbiams, tačiau K2 besimokantieji gali pasiekti tokį kalbos įsisavinimo lygį, kuris yra labai artimas gimtakalbiams. Čia veikia ne tik branda (t. y. amžius), bet ir be galo daug kitų veiksnių, tokių kaip galimybė praktikuotis, socialiniai ir psichologiniai veiksniai.

2. Tyrimo medžiaga ir metodai

Iš Lietuvos kasmet yra įvaikinami ir į užsienį gyventi išvyksta daugiau nei šimtas vaikų. Jų amžius yra gana įvairus: nuo kūdikių iki paauglių. Vaikai įvaikinami į įvairias šalis, tačiau pastaraisiais metais didelė jų dalis išvyksta gyventi į Italiją (apie pusę visų iš Lietuvos įvaikinamų vaikų)¹⁶. 1994 m. – 2009 m. į Italiją (ir San Marino Respubliką) iš Lietuvos įvaikinta 450 vaikų. Būtent italai įvaikina vyresnio amžiaus vaikus, dažniau pasitaiko ir atvejų, kai kartu įvaikinami broliai ir seserys. Vyresnio amžiaus vaikai jau moka ir vartoja lietuvių kalbą, tačiau paprastai gana greitai pramoksta ir italų kalbos. Pastebėta, kad ne visi vaikai vienodai greitai pradeda kalbėti naująja kalba, nors supratimo gebėjimai įgyjami panašiai. Taigi svarbu ir naudinga iširti, kokie veiksniai lemia naujosios kalbos įsisavinimą, supratimą ir produkavimą ir kokiū būdu vyksta naujosios kalbos įsisavinimas.

Tarptautinio įvaikinimo situacijoje reikia atsižvelgti ne tik į naujosios kalbos išmokimą, bet ir į gimtosios kalbos praradimą, praradimo greitį ir pan. Išvykę iš Lietuvos vaikai paprastai greitai pamiršta lietuvių kalbą, tačiau vieni ilgiau, kiti trumpiau dar ją supranta. Pasitaiko atvejų, kai vaikas teigia nebesuprantąs lietuviškai jau po labai trumpo laiko, todėl svarbu išsiaiškinti aplinkos ir kitus veiksnius, lemiančius gimtosios lietuvių kalbos praradimą. Tarptautinio įvaikinimo situacija sudaro sąlygas tokiam natūraliam eksperimentui, kai pirmoji kalba yra užgožiama antrosios ir gimtoji visiškai nebevartojama (Snedeker *et al.* 2007). Šios situacijos tyrimai nurodytų aiškesnes priežastis gimtosios kalbos praradimui paaiškinti, todėl tikslinga atlikti tokio pobūdžio tyrimus ir išsiaiškinti tam tikrus klausimus prieš įvaikinimą ir po to, praėjus tam tikram laikui (Pallier 2007). Taigi reikia nustatyti, kokie veiksniai lemia antrosios kalbos išmokimą (spartą ir kokybę) ir gimtosios kalbos praradimą.

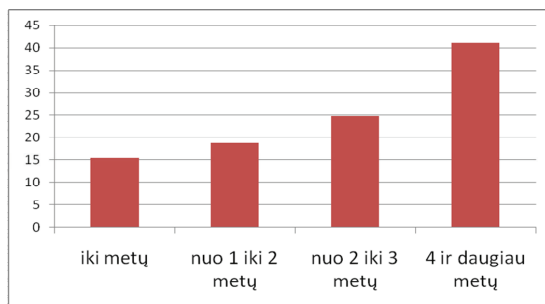
Šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti iš Lietuvos į Italiją įvaikinamų vaikų kalbos raidą. Tyrimas susideda iš dviejų dalių, kurioms buvo taikyti skirtingi metodai. Viena dalis yra kiekybinis sociolingvistinis tyrimas, anketa įvaikinusioms šeimoms, kuriuo siekta gauti informacijos apie kuo daugiau iš Lietuvos į Italiją įvaikintus vaikus, jų italų kalbos įsisavinimo spartą, kokybę, pačių vaikų ir jų naujųjų tėvų nuostatas Lietuvos, lietuvių kalbos atžvilgiu. Kita tyrimo dalis – kokybinė kalbos raidos analizė. Ją sudaro tiesioginis kelių įvaikintų vaikų kalbinio elgesio stebėjimas metus laiko po įvaikinimo ir vieno pasirinkto vaiko kalbos duomenų analizė, parodanti italų kalbos įsisavinimo raidą.

¹⁶ Duomenys pagal Lietuvos Respublikos Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateikiamą statistiką: <http://www.vaikoteises.lt/lt/ivaikinimas/statistika/>, žiūrėta 2013-01-28.

2.1. Apklausa įtėviams

Šioje dalyje analizuojami 2010 m. kovo – liepos mėnesiais atliktos sociolingvistinės įtėvių apklausos rezultatai. Apklauskos klausimynas buvo sudarytas laikantis bendrųjų klausimynų sudarymo reikalavimų (Brown 2001, Kardelis 2002, Milroy ir Gordon 2003, Punch 2005, Neuman 2006, Macaulay 2009), suformuluoti atvirieji ir uždaro pobūdžio, su pasirinkamaisiais atsakymais, klausimai, rezultatai apdoroti SPSS programa. Pirmiausia sudarytas bandomasis klausimyno variantas buvo pateiktas dviems įvaikinusioms šeimoms. Atsižvelgiant į šių šeimų pastabas, sunkumus atsakyti į kai kuriuos klausimus ir pateiktų atsakymų pobūdį, klausimynas buvo pakoreguotas (sociolingvistinio tyrimo anketa pateikta Priede nr. 1 ir jos vertimas į lietuvių kalbą Priede nr. 2). Klausimai ir pasirinkamieji atsakymų variantai buvo formuluojami taip, kad juos nesunkiai galėtų suprasti bet kokio amžiaus ar išsilavinimo asmenys. Siekiant gauti kuo daugiau įvaikinusių šeimų atsakymų, galutinis klausimyno variantas buvo išsiųstas visoms keturioms Italijos organizacijoms („Azione per famiglie nuove-onlus“ (AFN), „La Primogenita international adoption“, „AAA Associazione adozioni Alfabeto Onlus“, „Fondazione AVSI“ (AVSI)¹⁷), veikiančioms tarptautinio įvaikinimo srityje Lietuvos Respublikoje. Atsakymai gauti tik iš dviejų organizacijų (AFN ir AVSI), kurios atstovauja 168 šeimoms, įvaikinusioms vaikus iš Lietuvos iki 2009 m.

Iš viso buvo gauta 74 šeimų atsakymai apie 117 vaikų. Šeimos įvaikino nuo 1 (33 %) iki 3 (20 %) vaikų. Anketą pildžiusios šeimos įvaikino 67 berniukus ir 50 mergaičių. Kaip jau minėta, italų šeimos neretai įvaikina ir vyresnio amžiaus vaikus. Tai rodo ir apklausos rezultatai: vaikų amžius įvaikinimo metu buvo nuo 1,5 iki 14,5 metų. Kadangi į Italiją iš Lietuvos vaikai įvaikinami jau nemažai metų¹⁸, todėl laikas praėjęs po įvaikinimo (žr. 1 pav.) pagal 117 vaikų įvaikinusių įtėvių apklausos rezultatus yra nuo 5 mėnesių iki 8 metų.

1 pav. Vaikai pagal laiką po įvaikinimo (%)

¹⁷ <http://www.vaikoteises.lt/lt/ivaikinimas/tarptautinis/>, žiūrėta 2013-01-28.

¹⁸ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba (toliau – Tarnyba) prie Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos veikia nuo 2000 m. (ankstesnis pavadinimas – Įvaikinimo tarnyba) ir yra Lietuvos Respublikos centrinė institucija pagal 1993 metų Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje 6 straipsnį.

Kaip rodo ir minėti užsienio mokslininkų tyrimai bei Lietuvos tėvų globos netekusių vaikų situacija, dauguma įvaikintų vaikų prieš įvaikinimą auga globos institucijose. Be kitų veiksnių (nepakankamo kalbinio stimuliavimo, vėluojančios bendrosios raidos ir pan.), nemažą įtaką vaikų kalbos raidai daro ir tai, kad į globos įstaigas vaikai paskirstomi ir pagal amžių. Vaikai iki maždaug ketverių metų amžiaus dažniausiai apgyvendinami kūdikių namuose, o vyresni vaikai – globos namuose¹⁹. Analizuojant apklausos duomenis vaikai buvo suskirstyti į grupes pagal jų amžių įvaikinimo metu. Iki 4,5 metų amžiaus vaikai dažniausiai būna įvaikinami iš kūdikių namų, kuriuose auga kartu su mažesniais už save arba vienmečiais vaikais, grupėje būna apie 10 vaikų, kuriuos prižiūri viena auklėtoja ir padėjėja. Kadangi nemažai daliai tokių vaikų reikia suaugusiojo pagalbos atlikti daugelį kasdienių veiksmų, artimiausioms vaikų prižiūrėtojoms nelieka laiko pakankamai kalbinei stimuliacijai. Tokiuose kūdikių namuose paprastai su daugiau sunkumų patiriančiais vaikais dirba logopedai ir kiti specialistai.

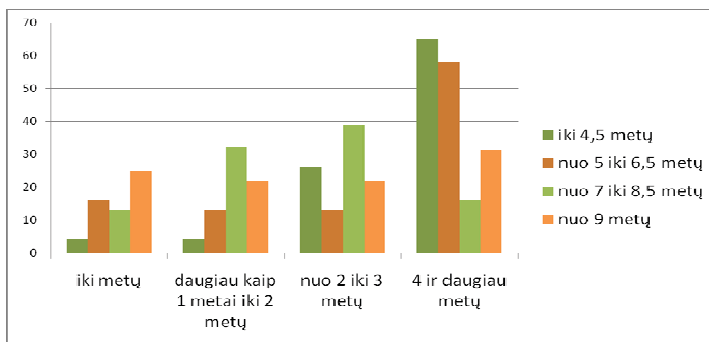
3 lentelė. Vaikai pagal amžiaus grupes įvaikinimo metu²⁰

Amžius	Skaičius	Procentinė dalis
iki 4,5 metų	23	19,7
nuo 5 iki 6,5 metų	31	26,5
nuo 7 iki 8,5 metų	31	26,5
nuo 9 metų	32	27,4
Iš viso:	117	100,0

Antroji amžiaus grupė, nuo 5 iki 6,5 metų (žr. 3 lentelę) buvo išskirta atsižvelgiant į tai, kad, neradus kitos išeities (įvaikinimo, globos šeimoje), iš kūdikių namų vaikai yra perkelti į globos namus, pradeda lankyti vaikų darželį ar ikimokyklinės grupes, t. y. radikaliai pasikeičia jų kalbinė aplinka ir jie paprastai itin greitai ima vyti savo bendraamžius, užaugusius šeimose. Vėliau, tradiciškai nuo 7 metų amžiaus, vaikai ima lankyti mokyklą, todėl nuo 7 iki 8,5 metų buvo nuspręsta išskirti kaip atskirą tyrimo grupę. Paskutinė, vyriausioji, įvaikintų vaikų amžiaus grupė yra nuo 9 iki 14,5 metų. Manoma, kad tokio amžiaus vaikų gimtoji kalba jau yra susiformavusi, jie turi jau ir rašytinės kalbos pagrindus, todėl naujosios kalbos įsisavinimas galėtų būti daug sąmoningesnis. Kaip matyti iš pateiktos 3 lentelės, vaikų skaičius amžiaus grupėse yra panašus, nors pačių jauniausių yra kiek mažiau.

¹⁹Pastaruosius pora metų šią sistemą stengiamasi pertvarkyti, tačiau neseniai įvykdyti ar vykdomi pakeitimai nėra aktualūs disertacijos tyrimui.

²⁰Toliau aptariant tyrimą amžiaus grupės yra šios, t. y. pagal vaikų amžių įvaikinimo metu.

2 pav. Vaikai pagal laiką po įvaikinimo ir amžiaus grupes (%)

Iš 2 pav. matyti, kad paskutiniiais metais įvaikintų mažesnių vaikų (pirmos dvi amžiaus grupės) yra mažiau. Tai neprieštarauja bendrajai įvaikinimo situacijai (plg. Tarnybos 2007 m. veiklos ataskaita²¹) ir gali būti susiję su 2006 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu, pagal kurį apriojamas leidžiamų pateikti šeimų prašymų, norinčių įvaikinti vieną sveiką vaiką iki 6 m. amžiaus, skaičius²². Tačiau pažymėtina, kad vyriausiųjų vaikų kasmet buvo įvaikinama panašiai.

Verta paminėti, kad, skirtingai nuo kitų šalių, kuriose tėvių šeimos priklauso aukštesniam nei vidutinis socioekonominiam visuomenės sluoksniui (Gauthier ir Genesee 2011), italų šeimos šiuo požiūriu yra labiau diversifikuotos. Ekonominė tėvių situacija turi jiems leisti išlaikyti norimą įvaikinti vaiką ar vaikus ir šiuos duomenis tikrina Tarnyba bei įvaikinimo sprendimą priimantis Vilniaus apygardos teismas. Šiame sociolingvistiniame tyrime tėvių buvo prašoma nurodyti savo išsilavinimą ir darbo pobūdį. Gauti atsakymai rodo, kad tik apie pusėje šeimų (53 proc.) vienas arba abu tėvai turi aukštąjį išsilavinimą. Dauguma tėvių (~ 46 proc. tėčių ir ~ 60 proc. mamų) yra samdomi tarnautojai, tačiau net 16 proc. motinų yra namų šeimininkės. Taigi iš Lietuvos vaikus įvaikinusios italų šeimos priklauso viduriniam ar aukštesniam viduriniam visuomenės sluoksniui.

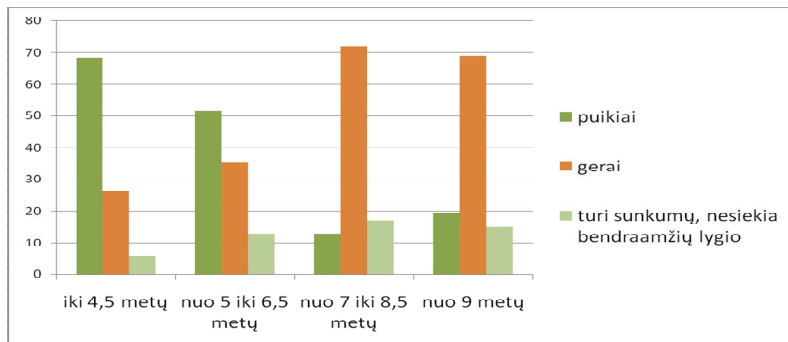
2.1.1. Italų kalbos išmokymo lygis, gauta pagalba ir sparta

Neturima duomenų apie tai, kokiai daliai įvaikinamų vaikų Lietuvoje buvo nustatyti kalbos ar komunikacijos sutrikimai ir kokio jie buvo lygio (išskyrus porą atvejų, kai pildydamos klausimynus tai nurodė pačios šeimos), tačiau didelės dalies net ir fiziškai sveikų mažų vaikų kalbos raida vėluoja lyginant su amžiaus norma. Kad šis vėlavimas didele dalimi yra augimo

²¹ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2007 m. veiklos ataskaita, http://www.vaikoteises.lt/media/file/2007_m_veiklos_ataskaita-GALUTINE.pdf

²² 2006-07-17 LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas nr. A1-195, VŽ 2006-07-27, Nr. 82-3282, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=281004&p_query=&p_tr2=

globos institucijoje pasekmė, galima spręsti iš gautų rezultatų, pagal kuriuos įvaikinti vaikai ne tik išmoksta naują kalbą, bet ir pasiekia itin gerą lygį (žr. 3 pav.). Žinoma, analizuojant šiuos ir toliau pateikiamus sociolingvistinės apklausos duomenis, reikia nepamiršti, kad tai yra įtėvių vertinimai.

3 pav. Vaikai pagal amžiaus grupes ir italų kalbos išmokimo lygį (%)

Klausimyne įtėviai vertino savo vaikų italų kalbos lygį pagal tokius pateiktus pasirinkimus:

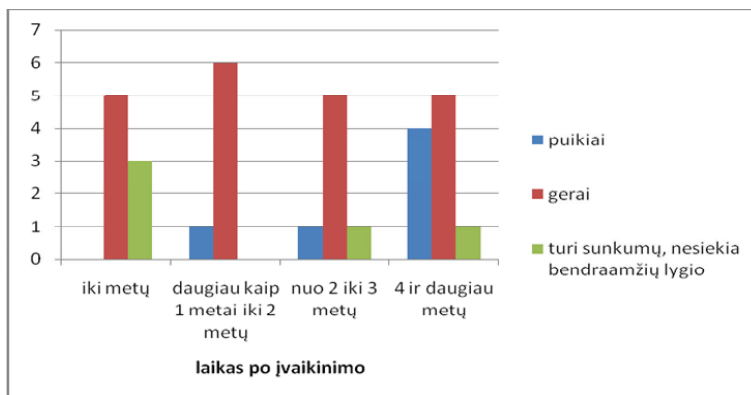
- 1) Kalba laisvai be gramatikos klaidų, neturi akcento
- 2) Kalba laisvai, tačiau daro nedaug gramatikos klaidų
- 3) Kalba su akcentu
- 4) Daro daug gramatikos klaidų
- 5) Geba reikšti mintis, tačiau žodynas nėra gausus, nesiekia bendraamžių lygio
- 6) Kita (nurodyti)

Analizuojant šie atsakymai buvo sugrupuoti taip: tik pirmas variantas buvo laikomas „puikiai“, antras ir trečias buvo laikomas „gerai“, nors reikia paminėti, kad su akcentu kalbančių vaikų pasitaikė vos keturi. Ketvirtas ir penktas pasirinkimas buvo grupuoti kaip „turi sunkumų, nesiekia bendraamžių lygio“ dar ir dėl to, kad tokių vaikų buvo nedidelė dalis. Būtina pabrėžti, kad 3 pav., siekiant neperkrauti paveikslo, vaizduoja visų vaikų, apie kuriuos buvo surinkta informacija, italų kalbos lygį, neatsižvelgiant į laiką po įvaikinimo. Tačiau net ir atskyrus vaikus, nuo kurių įvaikinimo dar nepraejo metai laiko, tendencijos išlieka beveik tos pačios.

Kaip ir galima tikėtis, mažų įvaikintų vaikų italų kalbos lygis yra aukštesnis nei įvaikintų vyresnių, tačiau svarbu, kad ir vyresni įvaikinti vaikai pasiekia labai gerą lygį (anketų atsakymuose buvo atvejų, kai pasirinkę 2) atsakymą įtėviai prirašydavo, kad kalbėdami itališkai vaikai gramatinių klaidų padaro labai retai). Turintys sunkumų vaikai daro daugiau gramatikos klaidų, jų žodynas skurdesnis nei bendraamžių. Labai tikėtina, kad šie vaikai turi rimtų kalbos ir komunikacijos, kognityvinių sutrikimų ar kitokių patologijų.

Pakankamai natūralu, kad įvaikinti maži vaikai pasiekia puikų naujosios kalbos lygį ir nesiskiria nuo bendraamžių. Galbūt įdomiau panagrinėti vyresnių įvaikintų vaikų kalbos raidą po jų įvaikinimo (žr. 4 pav.). Šių jau mokyklinio amžiaus vaikų įvaikinimas yra laikomas daug sudėtingesniu ne tik dėl kalbos, bet ir dėl jau beveik susiformavusio charakterio, dažnai ilgus gyvenimo globos institucijoje patirties. Žinoma, yra daug įvairių psichologinių aspektų, kurie tikrai nepalengvina vyresnių vaikų įvaikinimo proceso ir gali kelti sunkumų po įvaikinimo, tačiau kalbos raidos aspektu, remiantis šios apklausos rezultatais, devynerių metų ir vyresni įvaikinami vaikai pasiekia puikių rezultatų. Turima duomenų apie 32 vaikus, iš Lietuvos į Italiją įvaikintus vyrenius nei 9 metų amžiaus.

Vyresni vaikai pirmaisiais metais po įvaikinimo, tėvių teigimu, dar nebūtinai kalba puikiai, tačiau nemaža jų dalis per metus kalbą išmoksta labai gerai. Antraisiais ir trečiaisiais metais po įvaikinimo kai kurie vyresni vaikai itališkai jau kalba puikiai, o praėjus dar daugiau laiko po įvaikinimo ir vyresni vaikai pasiekia puikų arba labai gerą italų kalbos lygį. Vaikai, po ilgesnio laiko naujoje šalyje vis dar patiriantys tam tikrų sunkumų, turi rimtesnių sutrikimų.

4 pav. Vaikų, įvaikintų nuo 9 metų amžiaus, italų kalbos išmokimo lygio raida

Įvaikinantys vaikus žmonės šiam žingsniui yra specialiai ruošiami ir sąmoningai ruošiasi patys. Jie žino, kad yra didelė tikimybė, jog įvaikintiems vaikams reikės skirti daugiau dėmesio, kreiptis pagalbos į specialistus dėl įvairių sveikatos, psichologinių, kalbos ir kitokių sutrikimų. Apklausos anketoje buvo klausimas, kuriame tėviai buvo prašomi nurodyti, ar ir kokia pagalba buvo teikta vaikui mokytis italų kalbos. Rezultatai rodo, kad beveik pusei įvaikintų vaikų (44,4 %) nebuvo teikta jokia pagalba mokantis naujos kalbos. Daugiau nei pusė puikiai italų kalbą išmokusių vaikų negavo jokios specialios pagalbos jos išmokti.

Tie, kurių vaikams pagalba buvo teikiama, buvo prašomi nurodyti pagalbos tipą: italų kalbos pamokos namie su tėvais, privatus kalbos mokytojas ar kultūrinis

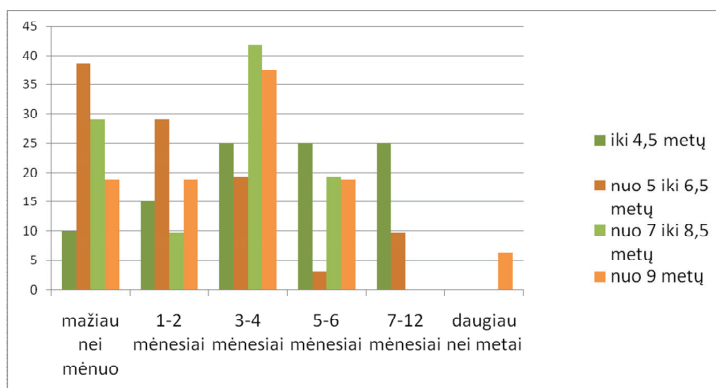
tarpininkas / padedantysis mokytojas mokykloje. Apibendrinus rezultatus paaiškėjo, kad apie 35 % (n = 40) vaikų mokėsi italų kalbos namie su tėvais (ar kitais šeimos nariais), 18 % (n = 21) turėjo privatų mokytoją, 21 % (n = 25) vaikų papildoma pagalba buvo skirta mokykloje. Buvo vaikų, kuriems buvo teikta dviejų (apie 37 %) ar net trijų (2,5 %) tipų pagalba, tačiau analizuojant klausimyno rezultatus nebuvo pastebėta, jog tai būtų padarę didelę įtaką vaikų italų kalbos išmokimo lygiui.

Iš klausimyno rezultatų paaiškėja, kad visai jokios specialios pagalbos negavo beveik 90 % vaikų, įvaikintų iki 4,5 metų ir šiek tiek daugiau nei pusei 5-6,5 metų amžiaus vaikų. Pagalbos nereikėjo ir beveik trečdaliui jau mokyklinio amžiaus vaikų ir net 15 % vaikų, įvaikintų 9 ir daugiau metų amžiaus. Daugiausia pagalbos, net ir vyresniems įvaikintiems vaikams, mokytiis italų kalbos buvo teikiama namuose. Iš tiesioginio stebėjimo ir bendravimo su įvaikinusiomis šeimomis paaiškėjo, kad italų kalbos mokymas namie paprastai apsiriboja žodžių mokymusi iš paveikslėlių knygučių ar aplinkos daiktų, kai kada vaiko pasakymų ištaisymu. Tai natūralu ir suprantama, kadangi italai įtėviai nemoka lietuvių kalbos, kad galėtų vaikui paaiškinti gramatikos taisykles ir nėra italų kaip užsienio kalbos mokytojai, todėl mokymasis namie iš esmės nelaikytinas formaliu italų kaip K2 mokymu. Vaikui pradėjus lankyti ugdymo įstaigą, mokymasis namie dažniausiai yra pagalba ruošti namų darbų užduotis. Be to, svarbu pabrėžti, kad už šeimos ribų (t. y. privataus mokytojo ar kultūrinio tarpininko / padedančiojo mokytojo mokykloje) gauta pagalba dėl italų kalbos taip pat dažniausiai nėra formalus italų K2 mokymas tikrąją antrosios kalbos mokymo prasme (išskyrus galbūt kai kuriuos retus atvejus, kai samdomas privatus italų k. mokytojas). Kultūrinis tarpininkas²³ ar padedantysis mokytojas mokykloje yra asmuo, kuris dėl įvairių priežasčių mokymosi sunkumų patiriantiems vaikams (tai gali būti vaikai su negalia, rimtomis elgesio problemomis ar vaikai, nesuprantantys kalbos) pamokos metu papildomai paaiškina tai, ką dėsto pagrindinis mokytojas ar teikia pagalbą atlikti užduotis. Šis papildomas asmuo dažniausiai yra gimtakalbis italas ir kitakalbių vaikų kalbos nemoka (tik vienos apklaustųjų šeimos vaikai turėjo lietuvių kultūrinę tarpininkę mokykloje) ir jo paslaugos vaikui teikiamos 2 – 3 kartus per savaitę vienai pamokai. Taigi galima apibendrinti, kad įvaikintų vaikų antrosios kalbos įsisavinimas po įvaikinimo vyksta iš esmės iš natūralios aplinkos, o ne formalaus K2 mokymo.

²³ Kultūrinio ar tarpkultūrinio tarpininko pareigos nėra visiškai aiškiai apibrėžtos pagal Italijos įstatymus, tačiau viena pirminių šio asmens funkcijų buvo pagalba mokyklos-imigrantų vaiko šeimos bendravimo palengvinimas. Taigi iš užsienio įvaikinti vaikai tik iš dalies patenka į šios pareigybės kompetencijas. Be to, konkretūs tokio pobūdžio sprendimai priimami regioniniu ar net vietos savivaldybės lygiu, todėl situacija labai skiriasi įvairiose Italijos dalyse (www.integrazionemigranti.gov.it, žiūrėta 2013-03-08, Favaro 2000). Situacija kitose šalyse gali skirtis, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos valstijose iš užsienio įvaikinti vaikai dažnai yra mokomi anglų kaip užsienio kalbos (*ESL – English as a second language*, Shafto et al. ruošama spaudai).

Dažnai įvaikinimo proceso metu (taip pat ir įvaikinimo sprendimą priimantiems teisėjams) kyla klausimas, kaip tėviai susikalba su vaikais ir kaip greitai vaikai pradeda gebėti komunikuoti naująja kalba. Dalis tėvių stengiasi pramokti šiek tiek lietuviškų žodžių, kurie padeda pirmosiomis savaitėmis su vaiku, tačiau tuo pat metu jie daugiau ar mažiau sąmoningai siekia, kad vaikai kuo greičiau imtų įsisavinti italų kalbą. Suprantama, kad išvykę į Italiją vaikai patenka į vien italų kalbos aplinką, kurioje ne tik iškyla realus poreikis stengtis suprasti naują kalbą, bet jie itin skatinami pradėti komunikuoti aplinkos kalba, o rodomos pastangos džiaugsmingai įvertinamos.

Klausimyne tėvai buvo prašomi nurodyti, per kiek laiko jų vaikas (ar vaikai) pradėjo gebėti komunikuoti (net ir su klaidomis) italų kalba. Apibendrinus rezultatus galima teigti, kad dauguma vaikų pradeda pasakyti viską, ką nori, po 3 – 4 mėnesių praleistų Italijoje (žr. 5 pav.). Reikšmingas ir įdomus skirtumas tarp mažų įvaikintų vaikų (iki 4,5 m.), iš kurių dalis apskritai nelabai daug kalbėjo net ir lietuviškai, ir ikimokyklinukų (5-6,5 m.), kurių amžius yra toks, kad jie labai daug šneka, klausinėja, tačiau dar nelabai geba suvokti, kad ne visi žmonės kalba ta pačia kalba, t. y. jie yra labiau linkę pradėti atkartoti ir šnekėti naująja kalba po labai trumpo laiko tos kalbos aplinkoje.

5 pav. Laikas, kol vaikai pradėjo komunikuoti italų kalba (pagal amžiaus grupes)

Atvejai, kai vyresni nei 9 metų amžiaus vaikai pradėjo susikalbėti po daugiau negu metų, yra tik du ir jie išskirtiniai. Vienas iš šių vaikų turėjo rimtų kalbos sutrikimų, o kitas pagal teismo sprendimą dar turėjo grįžti į Lietuvą galutiniam įvaikinimui po pusės metų, todėl tam galėjo turėti įtakos psichologiniai veiksniai.

Analizuojant duomenis apie šeimos narių skaičių ir šio veiksnio įtaką komunikacijos pradžios spartai pastebėta, kad kartu su savo broliais ar seserimis (t. y. po du arba po tris) įvaikinami vaikai bendrauti naująja kalba pradeda šiek tiek anksčiau nei įvaikintieji po vieną. Per pirmąjį mėnesį susikalbėti pradėjo 26 proc. vaikų, įvaikintų kartu su vienu ir 29 proc. – su

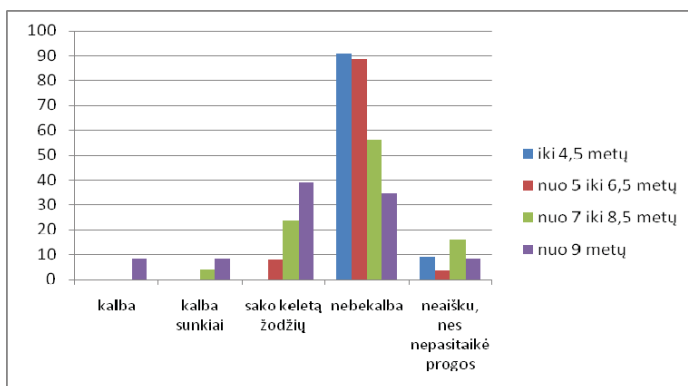
dviem broliais / seserimis, o iš po vieną įvaikintų vaikų – 21 proc. Kiti šeimos nariai, pavyzdžiui, įbroliai / įseserės, seneliai ar kiti kartu gyvenantys giminaičiai, atrodo, nedaro didelės įtakos naujosios kalbos spartesniam įsisavinimui. Tam patvirtinti ir nustatyti priežastis, žinoma, reikėtų išsamesnių tyrimų. Gali būti, kad tai yra šiek tiek susiję su tuo, kad vienas įvaikintas vaikas turi kiek mažesnį poreikį išsakyti norus ir poreikius, nes šeimos nariai visą dėmesį sutelkia tik į jį, o esant daugiau kartu įvaikintų vaikų šie patys yra linkę lenktyniauti bei yra labiau motyvuoti išreikšti specifinius savo poreikius ar norus.

Daugiau kaip pusė (53 %) tyrime dalyvavusių šeimų turi naminių gyvūnų. Buvo klausama, kokia kalba pradžioje ir vėliau su gyvūnu bendravo vaikas. Didžioji dauguma vaikų (daugiau nei 70 %) nuo pat atvykimo į naujus namus su ten gyvenančiu gyvūnu pradėjo bendrauti italų kalba.

2.1.2. Lietuvių kalbos išlaikymas

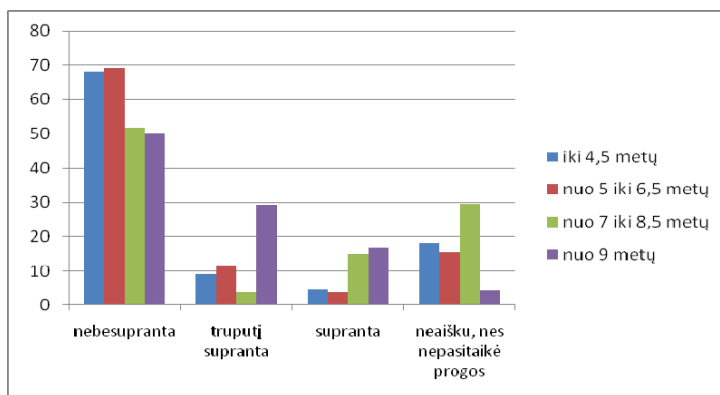
Tarptautinio įvaikinimo situacijoje lietuvių kalba ir jos išlaikymas yra susiję daugeliu aspektų, taip pat ir su bendromis įtėvių nuostatomis užsienio kalbų atžvilgiu. Didžioji dauguma įtėvių mano, kad mokėti užsienio kalbų yra labai svarbu (79 %) arba svarbu (14 %), tik 3,5 % klausimyną užpildžiusių įtėvių (2 šeimos) nurodė, jog užsienio kalbų mokėjimas nėra itin svarbus. Pagrindinės nurodytos priežastys, kodėl yra svarbu mokėti užsienio kalbų buvo bendravimas su daugiau įvairių žmonių, darbas, kultūrinis pažinimas, kelionės.

Atliktoje apklausoje buvo mėginama išsiaiškinti lietuvių kalbos situaciją po įvaikinimo, t. y. ar vaikai dar kalba ir / ar supranta lietuviškai. Žinoma, reikia atsižvelgti į tai, kad įtėviai, be kelių išmoktų Lietuvoje žodžių, lietuvių kalbos nemoka, todėl jų vertinimas gali nebūti labai tikslus. Klausimyne be kitų variantų buvo galima pasirinkti „neaišku, nes nepasitaikė progos“, todėl tie, kurie neturėjo jokių galimybių pastebėti, ar jų vaikai dar geba kalbėti ar suprasti lietuviškai, pasirinko šį atsakymą.

6 pav. Lietuvių kalbos išlaikymas po vienerių metų Italijoje (kalbėjimo gebėjimai)

Atsižvelgiant į vykdomo ilgalaikio tyrimo duomenis ir kitų mokslininkų pastebėjimus (Gindis 1999, Isurin 2000, Glennen ir Masters 2002), analizuojant lietuvių kalbos situaciją buvo nagrinėti atsakymai tik apie tuos vaikus, kurie Italijoje jau gyvena daugiau nei metus po įvaikinimo. 6 pav. nurodyta procentinė išraiška pagal vaikų amžiaus grupes. Kaip ir galima tikėtis, kalba ar bent šiek tiek lietuvių kalbos žodžių prisimena vyresni įvaikinti vaikai. Pabrėžtina, kad vėliau iš ilgalaikio stebėjimo paaiškėjo, kad tie keli lietuviški vaikų prisimenami žodžiai dažnai būna tik tie, kuriuos Lietuvoje buvo išmokę tėviai. Kaip matyti, aktyviai išlaikiusių lietuvių kalbą yra itin mažai net ir tarp tų vaikų, kurie lietuviškai ne tik kalbėjo, bet ir turėjo rašytinės kalbos įgūdžių, nes jau buvo pradėję lankyti mokyklą.

7 pav. Lietuvių kalbos išlaikymas po vienerių metų Italijoje (supratimo gebėjimai)

Panaši, bet šiek tiek kitokia situacija paaiškėja analizuojant atsakymus į klausimą apie vaikų lietuvių kalbos supratimą (žr. 7 pav.). Atkreiptinas dėmesys, kad ir mažesnių įvaikintų vaikų tėviai pasirinko atsakymų variantus „truputį supranta“ ir „supranta“, todėl tikėtina, kad pasyviai kalbą šiek tiek išlaiko net ir mažesni įvaikinti vaikai. Tačiau, kaip matyti iš 7 pav., didžioji įvaikintų vaikų dalis visai nebesupranta lietuviškai. Tiesa, čia reikia paminėti, kad

remiantis jau turimais ilgalaikio vaikų kalbos raidos stebėjimo duomenimis, įvaikinti vaikai gali nenorėti prisiminti lietuvių kalbos, nes ją sieja su nemalonia praeitimi. Taip mano ir dalis tėvių, kurie anketoje parašė komentarų²⁴:

- „atrodytų, kad neprisimena, tačiau mūsų paskatinti, atrodo, geba suprasti ir teisingai atkartoti lietuviškus žodžius, ypač vyresnysis sūnus“ (įvaikinimo amžius: 8 ir 7 m.);
- „manome, kad šiuo metu ją yra išstūmę, bet kad ta kalba dar yra“ (9 ir 5 m.);
- „mes turėjome didelį troškimą, kad išlaikytų savo gimtąją kalbą, bet išstūmė viską, kas buvo susiję su praeitimi“ (10,5 m.);
- „abi mergaitės teigia, kad neprisimena nė žodžio lietuviškai, ir atsako net pabandyti pasikalbėti lietuviškai tarpusavyje“ (8 ir 6 m.);
- „manome, kad sąmoningai ištrynė iš atminties savo gimtąją kalbą, bet abejojame, kad ją tikrai pamiršo, nes mūsų vaikas kurį laiką (2 metus) lankė pradinę mokyklą Vilniuje, taigi lietuviškai ne tik kalbėjo, bet ir rašė“ (8 m.).

Kaip galima suprasti iš pateiktų citatų, nemaža dalis tėvių yra teigiamai nusiteikę lietuvių kalbos atžvilgiu, o kai kurie net stengėsi, kad vaikai išlaikytų savo gimtąją kalbą. Tai parodo ir tokie komentarai:

- „būčiau labai norėjusi, kad mano duktė ir toliau kalbėtų ir suprastų lietuviškai“ (įvaikinimo amžius: 4,5 m.);
- „mums labai gaila [...] Raginame savo vaikus prisiminti trumpus sakinius ar lietuviškus pavadinimus daiktų, kuriuos naudoja kasdien, kiek prisimename mes patys arba sugebame surasti žodyne. Į šią mūsų iniciatyvą vaikai dažnai žiūri kaip į žaidimą, kartais tai juos sunervina“ (6 ir 4,5 m.);
- „gaila, nes tai jo gimtoji kalba“ (10 m.);
- „kartais paklausia kokio žodžio, nes prisiminti juos paskatimu aš ir pasakau“ (6,5 ir 3,5 m.);
- „jau mokėsi ir dabar mokosi privačiai lietuvių kalbos, šiuo metu pas vieną moterį iš Kauno, kuri neseniai gyvena Italijoje“ (8 m.).

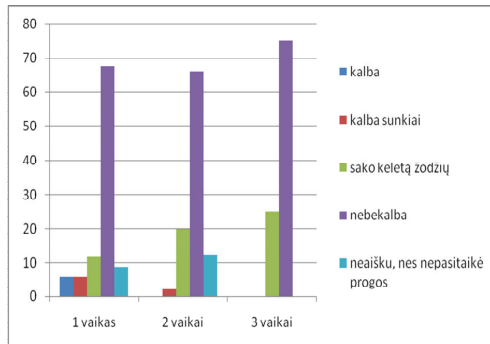
2.1.3. Lietuvių kalbos situacija įvaikinant kartu brolius ir seseris

Galima tikėtis, kad vyresni vaikai, įvaikinti kartu su savo broliais ar seserimis, ilgiau išlaikys lietuvių kalbą tarpusavyje. Pagal anketos rezultatus, lietuviškai tarpusavyje kalbasi tik mažiau nei pusę metų išbuvę Italijoje vaikai (įvaikinimo amžius: 11, 10 ir 9 m.), kartais tarpusavyje ją vartoja taip pat tik vienoje šeimoje įvaikinti trys vaikai (įvaikinimo amžius: 11, 8,5 ir 6 m.), Italijoje gyvenantys 9 mėnesius ir, pasak tėvių komentario, „bėgant laikui vis rečiau“. Visi kiti kartu su bent vienu broliu ar seserimi įvaikinti vaikai net ir tarpusavyje greitai ima bendrauti naująja kalba.

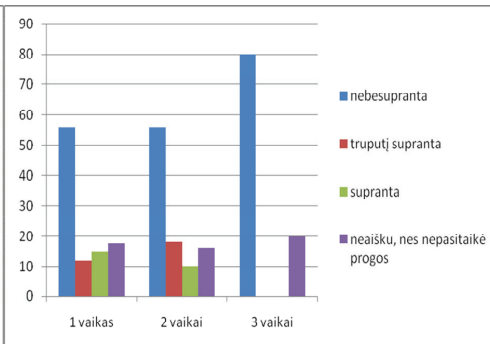
Praleidę daugiau nei vienerius metus naujojoje tėvynėje kartu su broliais ar seserimis įvaikinti vaikai nebekalba lietuviškai taip pat kaip ir įvaikintieji po vieną, tačiau šiek tiek didesnė jų dalis prisimena lietuviškų žodžių (žr. 8 pav.). Rezultatai rodo, kad lietuvių kalbos supratimui kartu įvaikintų vaikų skaičius įtakos iš esmės neturi (žr. 9 pav.). Šiek tiek daugiau

²⁴ Šie ir kiti vertimai darbo autorės.

vaikų, įvaikintų kartu su vienu broliu ar seserimi, supranta ar truputį supranta lietuviškai, tačiau skirtumas nėra didelis, o tarp įvaikintų su dviem broliais ar seserimis tokių visai nepasitaikė.

8 pav. Vaikų kalbėjimas lietuviškai po vienerių metų Italijoje pagal įvaikintų kartu vaikų skaičių (%)

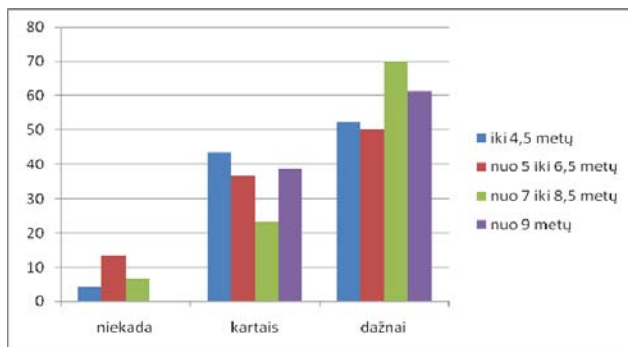
9 pav. Vaikų supratimas lietuviškai po vienerių metų Italijoje pagal įvaikintų kartu vaikų skaičių (%)

2.1.4. Santykis su lietuvybe ir lietuvių kalbos situacija

Galima manyti, kad lietuvių kalbą išlaikyti vaikams padėtų bendravimas su kitais lietuviais iš Lietuvos arba Italijoje. Norą užmegzti ar palaikyti ryšius su lietuviška kultūra ir pastangas tam dėjo net apie 70 % tėvių, be to, dalis dar norėtų ar turi minčių tą daryti šiek tiek vėliau ateityje. Būdų palaikyti santykį su lietuvybe būta įvairių:

- „dalyvavome keliuose mums atstovaujančios organizacijos nurodytuose ir lietuvių bendruomenės Milane organizuojuose renginiuose;“
- „palaikome ryšį su globos namais, per šventes nusiunčiame jiems atviruką;“
- „paskambinome šeimai, su kuria susipažinome būdami Vilniuje, planuojame vėl susitikti;“
- „kartais papasakojame tai, ką žinome apie lietuviškus papročius ir tradicijas, keletą žodžių, vėliavą, surandame Lietuvą žemėlapyje ar gaublyje;“
- „esame įrašyti į lietuvių, gyvenančių Milane, asociaciją ir nemažai kartų dalyvavome šv. Mišiose, kai jas aukojo lietuvis kunigas.“

Deja, išskyrus keletą atskirų atvejų, tiesioginių ar netiesioginių ryšių su Lietuva palaikymas įvaikintų vaikų lietuvių kalbos išlaikymui įtakos neturi. Tiesa, reikia pabrėžti ir tai, kad nemažai atvejų tėvių noras ir pasirošimas domėtis ir priartėti prie lietuviškos kultūros yra vaikų atstumiami. Kai kuriais atvejais vaikai šį neigimo ir atstūmimo laikotarpį „išauga“, tačiau per tą laiką jau būna pamiršę lietuvių kalbą.

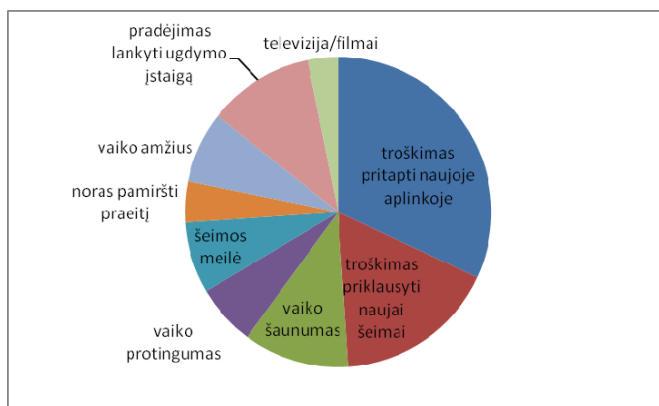
10 pav. Ar šeimoje kalbama apie Lietuvą? (vaikų dalis pagal amžiaus grupes)

Anketoje įtėviams buvo klausimas ir apie tai, kaip dažnai apie Lietuvą kalbama šeimoje (žr. 10 pav.). Didelė tikimybė, kad vyresnių vaikų šeimose kalbama apie Lietuvą dažniau todėl, kad jie patys daugiau prisimena, savo prisiminimus pasakoja. Be to, apie Lietuvą įvaikinusiose šeimose kalba ir kitomis progomis:

- „Mūsų santykis su Lietuva yra geras. Kiekviena proga yra tinkama apie tai kalbėti“ (įvaikinimo amžius: 6 ir 4 m.);
- „Lietuvą minime kalbėdami apie visokius dalykus, tiek apie maistą, apie sportą, apie mokyklą, apie žmones, apie viską, bet mano sūnaus jau „širdis itališka“ (8,5 m.);
- „dėl sporto įvykių arba vaikų prisiminimų“ (8 ir 7 m.);
- „jų gyvenimo arba kartu praleisto laiko įvaikinimo metu prisiminimai“ (9 ir 7 m.);
- „kuo daugiau praeina laiko, tuo mažiau belieka dalykų, susijusių su jo kilmės šalimi, apie kuriuos kalbėtū“ (10,5 m.);
- „kad būtų išlaikytas bent minimalus ryšys“ (9, 8 ir 7 m.).

2.1.5. Greito italų kalbos įsisavinimo priežastys

Tarptautinio įvaikinimo situacijoje priešasčių vaikui greitai ir gerai išmokti naują kalbą yra daug. Be to, reikia turėti omenyje, kad kiekvienas vaikas turi savo istoriją, prisiminimus, troškimus, skirtingo lygio kalbos sutrikimus ir visa tai gali turėti įtakos naujosios kalbos įsisavinimui. Išmokti naują kalbą įvaikintiems vaikams reiškia ne tik gebėti suprasti ar išsakyti savo poreikius, jiems tai reiškia pritaipyti naujoje aplinkoje, naują gyvenimą, dažnai – pirmą kartą pajusti, kas yra šeima. Kadangi geriausiai savo vaikus pažįsta įtėviai, apklausoje buvo prašyta nurodyti, kokios, jų manymu, priežastys lėmė vaikų italų kalbos įsisavinimo spartą. Žinoma, daugelis įtėvių nėra psichologai ar pedagogai, todėl atsakymų būta įvairių, tačiau apibendrinant (žr. 11 pav.) galima pastebėti kelias pagrindines tendencijas.

11 pav. Priežastys, kodėl vaikas taip greitai išmoko italų kalbą

Nemažai tėvų kaip priežastį nurodė norą pritaipyti naujoje aplinkoje apskritai, tačiau beveik taip pat dažnai buvo akcentuojama šeimos svarba (vaiko troškimas priklausyti naujai šeimai ir šeimos meilė). Įdomu pastebėti, kad nemažai tėvų išskyrė paties vaiko šaunumą kaip greito italų kalbos įsisavinimo priežastį, o kai kurie net konkrečiai nurodė vaiko protingumą (atkreiptinas dėmesys, turint omenyje plačiai paplitusią nuomonę, kad vaikų iš globos įstaigų intelektas yra žemas). Vaiko amžių kaip priežastį daugiausia nurodė mažų įvaikintų vaikų tėviai, o pradėjimas lankyti ugdymo įstaigą buvo svarbus ne tik mokyklinio amžiaus vaikams, bet ir Italijoje pradėjusiems lankyti vaikų darželį. Tikėtina, kad tėviai, kaip vieną priežasčių nurodę vaiko norą pamiršti praeitį, tokią išvadą padarė ne patys, o dėl to, kad vienu ar kitu būdu tai buvo išreiškę patys vaikai.

2.1.6. Apibendrinimas

Išanalizavus sociolingvistinės tėvų apklausos rezultatus, galima teigti, kad, tėvų manymu, didžioji dauguma iš Lietuvos į Italiją įvaikintų vaikų pradeda kalbėti itališkai per pirmuosius kelis Italijoje praleistus mėnesius ir puikiai arba labai gerai išmoksta italų kalbą. Tai iš esmės atitinka minėtus kitose šalyse vykdytus įvaikintų vaikų kalbos raidos tyrimus, nepaisant to, kad daugiausia kitų tyrėjų buvo tirti labai maži įvaikinti vaikai, o ši apklausa buvo pateikta tėviams, įvaikinusiems tiek ikimokyklinio, tiek jau mokyklinio amžiaus vaikams.

Maždaug pusei įvaikintų vaikų išmokti naują kalbą stengiasi padėti tėviai ir / arba mokytojai. Dauguma tėvų mano, kad mokėti užsienio kalbų yra labai svarbu ir norėtų, kad jų vaikai nepamirštų lietuvių kalbos. Dažniausiai tėviai nemoka lietuvių kalbos, todėl negali patys kalbėti lietuviškai su vaikais, tačiau yra nemažai šeimų, kurios pagal galimybes stengiasi palaikyti ryšį su Lietuva ar lietuviais. Deja, po metų Italijoje lietuviškai kalba tik keli vyresni įvaikinti vaikai, nors, tėvų teigimu, suprantančių yra ir tarp mažesnių įvaikintų vaikų.

Remiantis apklausos rezultatais, kartu su broliais ar seserimis įvaikinti vaikai šiek tiek greičiau pradeda bendrauti naująja italų kalba, tačiau įtakos lietuvių kalbos išlaikymui tai neturi.

Svarbiausios tėvų nurodomos greitą kalbos įsisavinimą lemiančios priežastys yra noras pritapti naujoje aplinkoje ir pati šeima. Iš tėvų komentarų galima spręsti, kad nemaža dalis vaikų sieja savo praeitį (o tai apima ir kilmės šalį, ir kalbą) su nemaloniais dalykais, neigiamomis emocijomis, o tai pastebėjo ir kiti mokslininkai, tyrinėjantis įvaikintų vaikų kalbos raidą. Galbūt įvaikintiems vaikams nemalonius jausmus apie praeitį sukelia ne konkretūs įvykiai ar patirtis, bet tiesiog pats šeimos ir normalaus visaverčio gyvenimo trūkumas iki įvaikinimo.

2.2. Ilgalaikis stebėjimas

2.2.1. Atranka

Siekiant iširti, kokia konkrečiai yra į užsienį įvaikintų vaikų kalbos raida po įvaikinimo, buvo nuspręsta atlikti ilgalaikį tyrimą, kurio metu įvaikinami vaikai būtų stebimi tiesiogiai, o jiems išvykus gyventi į naujus namus jų kalba toliau būtų įrašinėjama. Kadangi darbo autorė ilgą laiką dirbo italų kalbos vertėja tarptautinio įvaikinimo srityje, buvo galimybė užmegzti kontaktus su Lietuvoje įvaikinančiomis italų šeimomis. Kaip jau minėta anksčiau, iš Lietuvos į Italiją yra įvaikinama nemažai vaikų. Įvaikinimas savaime yra itin jautrus ir svarbus įvykis kiekvienos tam pasiryžusios šeimos gyvenime. Nepaisant to, kad norinčios įsivaikinti italų šeimos ilgus metus yra specialiai ruošiamos, tikrinamos, su jomis dirba socialiniai darbuotojai ir psichologai, naujo nario (ar narių) atėjimas į šeimą keičia visą šeimos dinamiką ir ypač pradiniai laikotarpiai reikalauja viso įmanomo tėvų laiko ir dėmesio. Dėl to yra nelengva rinkti vaikų kalbinio elgesio duomenis.

Ruošiantis ilgalaikiam stebėjimui pirmiausia buvo kreipiamas dėmesys į įvaikinamuosius. Nuspręsta įvertinti potencialiai tyrimui galimus atrinkti vaikus neverbalinių gebėjimų testu, kadangi itin žemi intelektiniai gebėjimai turėtų įtakos antrosios kalbos įsisavinimui, nes jie galėtų reikšti protinį atsilikimą, sutrikimą ar panašią patologiją. Buvo pasirinktas Raveno spalvotų progresuojančių matricų testas²⁵, kuris yra standartizuotas Lietuvoje (Gintilienė ir Butkienė 2005). Šis testas buvo atliktas iš viso 11 iš Lietuvos į Italiją įvaikinamų vaikų (gavus įtėvių pritarimą). Lietuvai Raveno testas standartizuotas 6-11 metų amžiaus vaikams, todėl vienai įvaikinamai nepilnų penkerių (4;10) mergaitei jo atlikti nebuvo

²⁵ Tai yra neverbalinių testų, tiriančių induktyvaus mąstymo gebėjimus, rinkinys. Spręsdamas užduotis tiriama turi atpažinti trūkstantą piešinio dalį, nustatęs ryšį tarp nupieštų stimulų, pateiktų matrica, turinčia 3 x 3 požymius. Užduotys išdėstytos sudėtingėjančia tvarka. (Gintilienė ir Butkienė 2005)

įmanoma²⁶. Visi šie vaikai iki įvaikinimo į italų šeimas gyveno Lietuvos globos namuose mažiausiai dvejus metus, kai kurie jų – palikti nuo gimimo.

Raveno testą vaikai atliko jiems pažįstamoje aplinkoje, namuose, kuriuose laikinai su tėviais gyveno Vilniuje, su tyrėja, gavusia jo atlikimo instrukcijas. Kai kurie iš šių vaikų tarpusavyje yra broliai ar seserys, jie įvaikinti kartu į vieną šeimą. Viena keturių brolių / seserų grupė įvaikinta dviejų skirtingų, bet tarpusavyje bendraujančių šeimų (po du vaikus kiekvienoje). Kraujo ryšiais susiję vaikai iki įvaikinimo augo tuose pačiuose globos namuose, jei mokyklinio amžiaus – lankė tą pačią mokyklą, bet nebūtinai gyveno toje pačioje globos namų grupėje. 4 lentelėje pateikiami Raveno testo rezultatai. Vienos kilmės šeimos vaikai koduoti ta pačia raide ir skaičiumi, pvz.: A1, A2 ir t.t., lentelėje pateikiami pagal chronologinę testo atlikimo datą. Lentelėje nurodoma vaiko lytis (B – berniukas, M – mergaitė), amžius testo atlikimo metu nurodomas metais ir mėnesiais.

4 lentelė. Įvaikinamų vaikų Raveno testo rezultatai

Vaiko kodas	Lytis	Amžius	Teisingų atsakymų skaičius	Procentinis rangas ²⁷
A1	B	10;8	28	25
A2	M	8;6	21	25
A3	B	7;0	25	75
A4	M	6;0	20	50
B1	B	8;0	27	50-75
B2	B	7;2	19	25
C1	B	9;2	33	90
D1	M	11;5	34	~90
E1	M	11;5	28	~50
E2	B	10;1	36	100
E3	M	8;10	18	5

Kadangi šis Raveno testas Lietuvoje standartizuotas tik vaikams iki 11;2 amžiaus, dviejų vyriausių mergaičių (D1 ir E1) procentinis rangas tik apytikslis. Pagal šį testą vaiko neverbalinių gebėjimų raidai įtakos turi amžius, gyvenamoji vieta ir tėvų išsilavinimas (Gintilienė ir Butkienė 2005). Visi tirti vaikai yra netekę tėvų globos, su jais gyvenę nebent pačioje ankstyviausioje vaikystėje. Be to, vaikų globos namai yra itin specifinė gyvenamoji vieta, kadangi jie dažnai yra gana izoliuoti nuo aplinkos net jei yra didmiestyje. Atsižvelgiant į šias aplinkybes svarbu pabrėžti, kad didžiosios daugumos tirtų vaikų neverbaliniai gebėjimai yra labai aukšti. Visi

²⁶ Šios mergaitės intelektualinius gebėjimus buvo bandyta patikrinti E. M. Koppitz Žmogaus figūros piešimo testu, tačiau efektyviai to padaryti nepavyko, kadangi mergaitė vos pradėjusi atsisakė piešti ir nebesileido įkalbama. Tai testas, tam tikra skale nustatantis vaiko intelektualinius gebėjimus pagal žmogaus figūros piešinį, kuriame pagal vaiko amžių vertinami tikėtini, bendri, įprasti ir išskirtiniai požymiai.

²⁷ Čia vartojama Gintilienės ir Butkienės (2005) terminija. Sugludintas procentinis rangas (angl. *smoothed percentile score*) autorių pateikiami tam tikrais intervalais ir leidžia apytikriai nustatyti užduoties atlikimo atskirose amžiaus grupėse lygi.

vaikai testą atlikti gebėjo, o daugumos intelektualiniai gebėjimai atitinka amžiaus grupės vidurkį (procentinis rangas 50) ar net yra už jį aukštesni. Taigi pagal neverbalinių intelektualinių gebėjimo testo rezultatus nebuvo atsisakyta stebėti nė vieno iš tirtų vaikų kalbos raidos.

Prieš pradėdant tyrimą buvo surinkti duomenys iš globos ir mokymosi įstaigų apie vaikų sveikatą, elgesį, pasiekimus ir pan. Toliau, nustačius, kad vaikai atitinka reikalingus kriterijus, t. y. neturi itin rimtų sveikatos, intelektualinių sutrikimų ar kitokių patologijų (kai kuriems iš tirtų vaikų pagal medicininius dokumentus buvo nustatytas kalbos raidos sutrikimas), buvo kreiptasi į tėvius jiems paaiškinant ilgalaikio kalbos raidos tyrimo pobūdį ir prašant jų pagalbos įrašinėti vaiko (ar vaikų) kalbą išvykus iš Lietuvos. Visų tėvių reakcija į tyrimą buvo teigiama. Jiems buvo paaiškinta, kad planuojama kalbos raidą stebėti apie metus laiko nuo išvykimo iš Lietuvos ir prašoma įrašyti spontaninę vaiko kalbą įvairiose kasdienėse situacijose po porą kartų per savaitę pirmus keletą mėnesių, vėliau – kartą per savaitę. Neturintiems buvo pasiūlytos priemonės įrašams atlikti (skaitmeninis diktofonas Olympus VN-5500PC). Pirmieji bandomieji įrašai buvo atlikti vaikams dar gyvenant su savo naujomis šeimomis Vilniuje. Viena šeima namie neturėjo techninių galimybių perduoti ilgalaikio stebėjimo duomenų (kompiuterio, interneto), todėl buvo atsisakyta planų stebėti jų įvaikintų vaikų kalbos raidą.

2.2.2. Duomenų kaupimas

Visos įvaikinančios šeimos buvo teigiamai nusiteikusios tyrimo atžvilgiu ir pasiryžusios padėti rinkti tyrimo medžiagą. Visgi, kaip jau minėta, įvaikinimas yra itin svarbus įvykis šeimoje, kuris keičia labai daug kasdienio gyvenimo aspektų. Todėl natūralu, kad nemažai šeimų išvykę į namus pirmaisiais keliais mėnesiais nesurado laiko atlikti įrašų, o vėliau vaikų italų kalba buvo tiek pažengusi, kad nebebuvo prasmės pradėti stebėjimo. Vaikų kalbą nuo pradžių pradėjo įrašinėti ir toliau daugiau ar mažiau nuosekliai tęsė metus laiko trys skirtingos šeimos. Viena jų įvaikino du 7 ir 8 metų amžiaus broliukus, kita – 11;5 metų mergaitę ir trečioji – 4;10 mergaitę. Iš viso surinkta ~38 val. broliukų kalbos įrašų, ~20 val. vyresniosios mergaitės ir ~13 val. mažiausios mergaitės kalbos įrašų.

Be kalbos įrašų, vaikai buvo stebėti tiesiogiai. Tyrėja su šeimomis ir vaikais bendravo nuo pirmo jų susipažinimo ir užmezgė draugiškus santykius tiek su vaikais, tiek su tėvais, kadangi juos tarpusavyje supažindino ir padėjo susikalbėti. Be pirmojo susitikimo, vaikai toliau buvo stebimi tuo laikotarpiu, kai tėviai kartu su vaikais gyveno Lietuvoje tol, kol buvo atliekamos įvaikinimui reikalingos teisinės procedūros. Tuo laikotarpiu vaikai atliko Raveno testą ir buvo įrašinėjamas jų bendravimas tiek jiems kalbant lietuviškai, tiek pradėdant vartoti italų kalbą. Nepavyko įrašyti tik mažiausiosios mergaitės kalbos, kadangi ji tiek globos namuose, kuriuose augo iki įvaikinimo, tiek vėliau gyvendama kartu su šeima suprato iš esmės

viską, kas buvo sakoma buitine lietuvių kalba ir adekvačiai reagavo, tačiau pati tardavo vos kelis žodžius. Skatinama kalbėti ar pakartoti jai sakomus žodžius mergaitė dažniausiai tik šypsodavosi arba nuleidusi galvą nieko neatsakydavo.

Pasibaigus teisei įvaikinimo procedūrai ir šeimoms išvykus gyventi į savo namus, su jais buvo palaikomi periodiniai ryšiai. Po poros savaitių nuo išvažiavimo su dviem broliukais buvo kalbėtasi Skype programa. Praėjus metams nuo išvažiavimo su visomis šeimomis buvo susitikta jų aplinkoje, bendrauta su vaikais, atlikti paskutiniai kalbos raidos įrašai. Buvo susitikta ir su mažiausia įvaikinta mergaite, nepaisant to, kad jau iš pirmųjų gautų jos kalbos raidos įrašų buvo pastebėta, kad šie duomenys nebus analizuojami dėl to, kad mergaitė itin netiksliai ir neišikliai taria žodžius, o tai apsunkintų morfologinę analizę ir dėl to ji būtų labai nepatikima. Po metų nuo išvažiavimo iš Lietuvos visi vaikai prisiminė tyrėją ir džiaugsmingai laukė jos atvykimo, todėl po gana trumpo laiko, per kurį vaikai elgėsi šiek tiek droviai, jie mielai ir laisvai bendravo. Stebėjimo pabaigai po metų nuo išvykimo su vaikais buvo bendrauta nuo pusdienio (su 4;10 įvaikinta mergaite) iki keturių dienų (su 11;5 metų įvaikinta mergaite).

Šio darbo autorė pastebėjimus apie vaikų charakterio savybes, elgesį, tėvų ir kitų aplinkos asmenų komentarus apie vaikų kalbinį elgesį fiksavo užrašais. Esant galimybei, vaikų kalba buvo įrašinėjama pačios tyrėjos skaitmeniniu diktofonu Olympus WS-311M. Kalbinis vaikų elgesys nedalyvaujant tyrėjai buvo įrašinėjamas tėvų, namie, įvairiose kasdienėse situacijose. Vaikai į diktofoną dažniausiai niekaip nereaguodavo arba pastebėję greitai pamiršdavo ir bendraudavo natūraliai. Sunkumų kilo tik su mažiausia įvaikinta stebėta mergaite, kuri dažnai nustodavo kalbėjusi pamačiusi diktofoną, o ta kalba, kurią yra pavykę užfiksuoti, kaip jau minėta, yra sunkiai suprantama.

Du broliukai buvo įvaikinti anksčiausiai iš visų ilgą laiką stebėtų vaikų, todėl jų kalbos duomenys buvo pradėti transkribuoti dar neturint sukaupus visos medžiagos. Atlikus nedidelę dalį transkripcijų buvo pastebėta, kad kai kuriais atvejais neįmanoma atskirti, kuris iš brolių šneka įrašė, todėl kilo rizika kalbos raidos reiškinius priskirti ne tam vaikui. Sukaupus visą tiriamąją medžiagą, buvo nuspręsta šiame darbe analizuoti tik įvaikintosios beveik paauglės mergaitės, kuri šiame darbe bus vadinama vardu Eglė, kalbos raidos duomenis. Sprendimui įtakos turėjo geresnė įrašų kokybė ir tai, kad mergaitė buvo įvaikinta viena ir šeimoje nebuvo kitų vaikų, todėl nebuvo kliūčių atpažinti kalbėtoją garso įrašuose.

Iš Eglės tėvų buvo gauta 40 garso įrašų, kurių bendra trukmė yra 20 val. Prie šių dar buvo pridėtas vienas pusės valandos ilgio įrašas, atliktas kartu su tyrėja prieš mergaitei išvykstant į Italiją (jame mergaitė daugiausiai kalbėjo lietuviškai, tik keletą žodžių pasakė italų kalba). Labai svarbu, kad įtėviai įrašė mergaitės kalbą kelias pirmąsias dienas po atvykimo į Italiją. Tačiau vėliau kitas įrašas yra tik po mėnesio nuo atvykimo. Nuo tada tėvai mergaitės

kalbą įrašinėjo porą-kelias kartus per mėnesį iki 8-9 mėnesio po atvykimo. Vėliau, dėl prasidėjusių vasaros atostogų, šeima nebeturėjo laiko ir / ar galimybių atlikti įrašų. Praėjus šiek tiek daugiau nei metams po mergaitės atvykimo į Italiją, buvo atlikti baigiamieji ilgalaikio kalbinės raidos stebėjimo įrašai mergaitės aplinkoje. Susitikimo metu surinkta iš viso apie 4 val. įrašų, kurių dalis buvo skirti lietuvių kalbos situacijai įvertinti.

Atsižvelgiant į minėtą vieno mėnesio pertrauką duomenyse pačioje kalbos įsisavinimo pradžioje ir tolesnių įrašų nevienodą periodiškumą, buvo apsispręsta sudalyti turimą medžiagą intervalais maždaug kas mėnesį. 5 lentelėje pateikiamas analizei pasirinktų įrašų laikas nuo atvykimo, atskirų įrašų trukmė ir bendra viso laikotarpio įrašų trukmė.

5 lentelė. Eglės kalbos raidos stebėjimo duomenų periodiškumas ir kiekis

Laikotarpis	Laikas nuo atvykimo	Įrašo trukmė	Bendra trukmė
I	0	10 min.	37 min.
		4 min.	
		23 min.	
II	1 mėnuo	24 min.	24 min.
III	2 mėnesiai	38 min.	58 min.
		20 min.	
IV	3 mėnesiai	24 min.	140 min.
		22 min.	
		26 min.	
		34 min.	
V	4 mėnesiai	12 min.	71 min.
		32 min.	
		27 min.	
VI	5 mėnesiai	48 min.	100 min.
		26 min.	
		26 min.	
VII	6 mėnesiai	39 min.	66 min.
		27 min.	
VIII	7 mėnesiai	34 min.	34 min.
IX	~8 mėnesiai	27 min.	56 min.
		29 min.	
X	~ 1 metai	4 min.	96 min.
		3 min.	
		11 min.	
		27 min.	
		29 min.	
		22 min.	
			682 min. / ~11,4 val.

Iš lentelės matyti, kad IV stebėjimo laikotarpiu, t. y. po trijų mėnesių nuo atvykimo į šalį, analizei atrinkta santykinai daugiau duomenų. Taip buvo nuspręsta tikslingai, kadangi iš sociolingvistinio tyrimo rezultatų buvo matyti, kad 3-4 mėnuo didžiosios dalies įtėvių prisimenamas kaip reikšmingo proveržio momentas. Todėl, turint pakankamai gausių to laikotarpio įrašų, buvo apsispręsta ir analizei jų atrinkti daugiau. Kitais laikotarpiais stengtasi

analizei atsirinkti kiek įmanoma daugiau įrašų, išlaikant periodiškumą. Dėl šios priežasties įrašų bendra trukmė įvairiais laikotarpiais yra skirtinga. Manytina, kad tai nedaro esminės įtakos, nes analizė kokybinė, o ne kiekybinė.

2.2.3. Bendra stebėtų vaikų kalbos raida

Pradedant aptarti bendrą stebėtų vaikų kalbos raidą reikia pažymėti, kad visi vaikai iki įvaikinimo buvo įsisavinę lietuvių kalbą, išskyrus mažiausiąją įvaikintą mergaitę, ir tik lietuvių kalbą reguliariai vartojo visose gyvenimo situacijose. Neturint galimybių įvertinti vaikų lietuvių kalbos lygio specializuotais testais, nes jų lietuvių kalbai nėra sukurta²⁸, šiame darbe apsiribojama tiesioginio stebėjimo duomenimis. Mažiausioji įvaikinta mergaitė, kaip jau minėta, įvaikinimo metu aktyviai vartojo tik keletą žodžių, tačiau suprato visą buitinę lietuvių kalbą²⁹ ir tai buvo vienintelė kalba mergaitės aplinkoje iki įvaikinimo. Toliau apžvelgiama stebėtų vaikų kalbos raida nuo įvaikinimo momento ir po metų gyvenimo naujoje šalyje.

Broliai (8 ir 7:2 metų amžiaus įvaikinimo metu)

Abu berniukai kalbūs, jų nereikia skatinti pradėti pokalbio, patys imasi iniciatyvos. Jaunesnysis iš brolių įvaikinimo metu šveplavo, kitokio pobūdžio kalbos sutrikimų berniukai neturėjo ir pagal tėvams pateiktus vaikų sveikatos dokumentus. Vaikai kartu su tėvais prieš išvykdami į Italiją du mėnesius gyveno Lietuvoje. Vyresnysis berniukas labai sąmoningai suvokė tai, kad reikia išmokti italų kalbą. Jaunesnysis yra išreiškęs baimę sakydamas, kad nuvažiavęs į Italiją neturės draugų mokykloje, nes niekas su juo nekalbės. Tačiau būdamas Lietuvoje ilgą laiką gana atsainiai žiūrėjo į italų kalbos mokymąsi. Tėvai į Lietuvą atvyko šiek tiek pasimokę lietuvių kalbos, todėl pradžioje vartojo nemažai įvairių lietuviškų žodžių. Po kurio laiko visi šeimos nariai kalbėjo tam tikra mišria kalba, vartodami ir lietuviškų, ir itališkų žodžių, pavyzdžiui *vuoi arbata?* „nori arbatos?“ ir pan. Vaikai pradėjo tarti kai kuriuos lietuviškus žodžius „itališkai“, t. y. imituodami tėvus. Be to, tėvai atsivežė įvairių kompiuterinių ir kitokių žaidimų mokyti italų kalbos, namuose organizuodavo „mokyklėlę“.

Vyresnysis berniukas labai greitai pradėjo suprasti, ką sako tėvai. Pirmuoju laikotarpiu jis vertėjos prašydavo pasakyti, ką sako tėvai, ar klausti, ką itališkai reiškia vienas ar kitas pasakymas. Vėliau pats labai greitai ėmė vartoti jau išmokus žodžius ir posakius. Išvažiuodamas iš Lietuvos (po dviejų mėnesių gyvenimo kartu su tėvais) suprato viską, ką

²⁸ Esami testai, pvz., Kalbos tyrimas: metodinė priemonė (Gaulienė ir kt. 2000), yra sudėtingi, ilgai trunkantys, skirti specialistams ir didžiausias dėmesys skiriamas tarimo ypatumams.

²⁹ Įvaikinimo metu mergaitei nustatytas specifinis mišrus raidos sutrikimas (kodas pagal Tarptautinę ligų klasifikaciją (TLK) F83). Ši diagnozė reiškia, kad raida vėluoja pagal daugiau nei du požymius. Bendroji mergaitės raida globos įstaigoje vertinta DISC metodika 27 mėn. amžiaus, bendras raidos koeficientas 56 %. Nustatytas kalbos suvokimo lygis atitiko 14,5 mėn. (53 %), ekspresyvosios kalbos – 8,5 (31 %). Globos įstaigos aprašyme nurodyta: „mergaitė supranta kelis paprastus buitinius nurodymus, juos atlieka, tačiau pasyvusis žodynas pagal amžių – skurdus. Atkartoja keletą žodelių (*ačiū, ate*).“

sako tėvai, ir susikalbėdavo su jais beveik visose buitinėse situacijose bei „vertėjaukavo“ broliui. Jaunesnysis berniukas ne taip greitai pradėjo suprasti tėvus, galbūt todėl, kad naudodavosi savo kaip jaunesnio brolio padėtimi. Aktyviau susidomėjo italų kalba likus kelioms dienoms iki išvykimo į Italiją, tuomet jis ėmė stengtis visose situacijose pavartoti jau žinomus itališkus žodžius, šiaip taip konstruoti itališkus sakinius, klausinėjo, kaip itališkai pasakyti vieną ar kitą dalyką. Išvažiudamas nemažai suprato, ką sako tėvai, ir susikalbėdavo su jais daugelyje elementarių situacijų arba kreipdavosi pagalbos į brolių.

Nuvykę į Italiją, po poros savaitių adaptacijos naujoje vietoje broliukai pradėjo lankyti mokyklą. Lietuvoje jie abu buvo pradėti leisti į pirmąją pradinės mokyklos klasę. Italijoje pradėjo mokytis klasėse pagal amžių (vyresnysis – antroje, jaunesnysis – pirmoje). Broliukų mokykloje apie pusę mokinių yra iš ne itališkų šeimų (tai atspindi jų didelio šiaurės Italijos miesto situaciją). Be mokyklos, abu broliukai per metus užsiėmė įvairia popamokine veikla, kurios metu daug bendravo su italų gimtakalbiais savo amžiaus vaikais.

Po metų naujoje šalyje berniukų italų kalbos lygis, tiek tėvų, tiek mokytojų teigimu, buvo puikus, prilyginamas bendraamžiams italams, tačiau dar ne tokio turtingo žodyno, kaip gimtakalbių. Stebint vaikų kalbą susidarė įspūdis, kad jaunesniojo iš brolių italų kalba yra šiek tiek spontaniškesnė, jis labiau perėmęs intonacijas, daugiau vartoja šnekamojo žargono. Abu broliai po metų šalyje puikiai ir visiškai laisvai reiškė mintis italų kalba, tartyje buvo girdėti aiški vietinės šnektos įtaka.

Vyresnioji mergaitė (11,5 metų amžiaus įvaikinimo metu)

Mergaitė labai kalbi, betarpiškai bendraujanti ir siekianti komunikacijos. Įtėviam pateiktuose mergaitės sveikatos dokumentuose nurodoma, kad ankstyvame amžiuje jai buvo nustatyta motorinė alalija³⁰, detaliau nepaaiškinama. Nuo mokyklinio amžiaus sunkumų dėl kalbos nebefiksuojama. Prieš išvykdamą į Italiją kartu su įtėviais mėnesį gyveno Lietuvoje. Nuo pat bendravimo su naujaisiais tėvais pradžios mergaitė dėjo didžiules pastangas prie jų prisitaikyti, išmokti kalbos. Nors dėl itin ryškaus nepasitikėjimo savimi ir neigiamo savęs vertinimo dažnai sakydavo, kad niekada neišmoks italų kalbos, nes jai nepakanka protinių gebėjimų. Dar neišvažiavusi iš Lietuvos mergaitė labai greitai darė didžiulę kalbinę pažangą, ėmė kūrybiškai taikyti įsisavintus italų kalbos elementus. Pavyzdžiui, maždaug po savaitės gyvenimo su įtėviais ji restorane paklausė vertėjos kaip itališkai pasakyti „ką?“ ir tuoj pat paklausė mamos *che cosa tu... mangiare?* „ką tu... valgyti?“. Po poros savaitių pakartojo mamos pateiktą pasakymą *posso mangiare una pera dopo?* „ar galiu vėliau suvalgyti kriaušę?“

³⁰ Motorinė alalija – centrinės organinės kilmės ekspresyvosios kalbos sutrikimas. Kalbos neišsivystymo priežastis – kalbinės motorikos funkcinės sistemos trūkumai. Vaikams alalikams būdinga – labai pavėluotai kaupiamas žodynas, lėtai tobulėja gramatinė sandara, tarimas. (Garšvienė ir Ivoškuvienė 1993: 123)

jį pakeisdama ir pritaikydama savo norui: *posso mangiare una pera adesso?* „ar galiu suvalgyti kriaušę dabar?“ Mergaitė dažnai skaičiavo, sakė įvairius žodelius itališkai, suvokdama, ką sako, kartais tiesiog lyg žaisdama kartojo girdimą itališką šneką. Išvažiudama į Italiją mergaitė daugmaž suprato ir komunikavo su įtėviais geriau nei kiti vaikai, pabuvę su naujaisiais tėvais ilgesnį laiką. Ji labai sparčiai mokėsi italų kalbos ir net bandydavo formuluoti daugmaž rišlų tekstą, pasakodama, ką nuveikė ar pan.

Dar būdama Lietuvoje, įtėvių pageidavimu mergaitė turėjo italų kalbos mokytoją, tačiau užsiėmimai vyko tik porą savaitių ir apsiribojo elementariomis bendravimo frazėmis, šiek tiek žodžių, gramatikos pagrindų ir žaidimais italų kalba. Atvykusi į Italiją po poros savaitių mergaitė pradėjo lankyti mokyklą italų kalba, pagal amžių ji buvo vyresnė už savo bendraklasius. Mokykloje ir kitoje aplinkoje vienintelė vartojama kalba buvo italų. Atvykusi į Italiją mergaitė nebuvo mokyta italų kaip užsienio kalbos, todėl iš esmės mergaitės italų kalbos įsisavinimas laikytinas spontaniiniu.

Po metų Italijoje mergaitės italų kalba buvo labai gero lygio, ja visai patenkintos ir mokytojos mokykloje. Mergaitės intonacijos yra itališkos (regioninė atmaina), ji moka labai daug žodžių, kalba pasižymi gera gramatika. Tėvų teigimu, kartais, kai būna išsiblaškiusi ar nori pasakyti greičiau, mergaitė praleidžia artikečius ar padaro kitų smulkių gramatikos klaidų, bet dažniausiai kalba be gramatinių klaidų.

Mažiausioji mergaitė (4;10 metų amžiaus įvaikinimo metu)

Jau minėta, kad įvaikinimo metu šios mergaitės ekspresyvioji kalba buvo labai ribota. Lietuviškai ji sakė tik keletą žodžių, pvz., *ačiū, mama, noriu* ir pan. Tikėtina, kad kalbėti mergaitės neskatino ir girdėta jos kalbos kritika iš globos institucijos darbuotojų. Iki išvažiavimo į Italiją mergaitė su įtėviais mėnesį gyveno Lietuvoje. Per tą laiką mergaitė pamažu pradėjo (kartais) pakartoti jai sakomus itališkus žodžius, daiktų pavadinimus, tačiau dažniausiai supratimą parodydavo galvos linktelėjimu.

Išvažiavusi į Italiją ilgą laiką mergaitė buvo namie su mama, susitikdavo su kitais vaikais žaidimų aikštelėje ar panašioje aplinkoje. Po keleto mėnesių pradėjo po kelias valandas per dieną lankyti vaikų darželį. Mergaitės tartis buvo labai netikslė, todėl dažnai aplinkos asmenims kildavo sunkumų suprasti, ką ji sako. Geriausiai ją suprato naujieji tėvai.

Susitikus su mergeite po metų buvo galima įsitikinti, kad pagal savo amžių ji supranta viską, kas yra sakoma italų kalba, ir pati kalba itališkai, tačiau dėl itin neaiškios artikuliacijos negalima tiksliai nustatyti jos kalbos morfologijos lygio. Visgi buvo matyti ryški mergaitės kalbos pažanga: ji kalbėjo laisvai, keliažodžiais pasakymais, kuriuose galima išskirti predikatą, vartojo daug skirtingų žodžių. Atsižvelgiant į tai, kad kai kuriais atvejais buvo galima išskirti tokias morfologines ypatybes kaip daiktavardžių vienaskaitos ir daugiskaitos formos, būtojo

laiko dalyvis, galima manyti, kad po metų naujoje šalyje mergaitė yra bent iš dalies įsisavinusi naujosios kalbos sistemą.

Taigi apibendrinant vaikų stebėjimo rezultatus galima pasakyti, kad visi vaikai nuo pat gyvenimo su naujaisiais tėvais pradžios rodė dideles pastangas ir norą įsisavinti italų kalbą. Visi pagal savo galimybes stengėsi bendrauti naujoje šeimoje ir kitoje aplinkoje italų kalba. Po metų naujosios kalbos aplinkoje italų kalba tapo pagrindine vaikų vartojama kalba visoms gyvenimo situacijoms. Vienintelė, kurios tikslų italų kalbos pasiekimų negalima nustatyti, yra mergaitė, turinti rimtesnių logopedinių kalbos sutrikimų. Kiti vaikai naują kalbą įsisavino labai gerai, ja kalba laisvai ir jų bendras kalbos lygis yra labai artimas gimtakalbių bendraamžių lygiui.

2.2.4. Lietuvių kalbos situacija

Pradedant aptarti stebėtų vaikų lietuvių kalbos padėtį, reikia pabrėžti, kad išvažiavę iš Lietuvos jie neturėjo galimybės reguliariai bendrauti su lietuviškai kalbančiais žmonėmis. Jau minėta, kad po poros savaitių nuo išvažiavimo tyrėja su broliukais bendravo programa Skype ir pokalbis vyko (daugiausia) lietuvių kalba. Po to periodiniai ryšiai buvo palaikomi tik su tėvais. Vyriausioji įvaikinta mergaitė jos pačios ir tėvų teigimu turėjo galimybę naršyti lietuviškose svetainėse internete, tačiau prisiminė tą dariusi tik porą kartų per metus. Toliau aprašoma vaikų lietuvių kalbos situacija po metų nuo išvažiavimo iš Lietuvos.

Įvaikintieji broliukai, susitikus su jais po metų, džiaugėsi lietuviškomis lauktuvėmis, sakė jas prisimenantys, tačiau nerodė noro skaityti atvežtų lietuviškų vaikiškų žurnaliukų teigdami, kad nesupranta. Su tyrėja abu berniukai kalbėjo tik itališkai. Lietuvių kalbos sakė nebeprisimenantys ir suprantantys tik kelis žodžius, kuriuos anuomet buvo išmokę ir dar kurį laiką namuose vartojo tėvai. Nė vienas iš berniukų nesuprato ir niekaip nereagavo nei į tyrėjos lietuviškai sakomus žodžius, nei į klausimus ar prašymus. Susidarė įspūdis, kad vyresniajam iš brolių nėra malonu girdėti lietuvių kalbą. Vėliau susitikimo metu jaunesnysis berniukas kalbant itališkai kartkartėmis paklausdavo, kaip lietuviškai pasakyti kai kuriuos dalykus, pvz., „italų“, „lietuvių“, „paspirtukas“, „gatvė“, „ranka“, „koja“, „mergaitė“, „berniukas“, „saldainis“ ir pan. Kai kuriais atvejais atrodė, kad jau pasakytus žodžius berniukas atpažįsta (pats jų prisiminti negebėjo), o kitais atvejais lietuviški daiktų pavadinimai jam sukeldavo juoką. Kitą susitikimo su broliukais dieną vaikų mama jų paklausė, kaip lietuviškai vadinasi „ledai“. Vyresnysis iš brolių sakė „žinąs, bet nesakysiąs“, o vėliau „negalintis pasakyti“, o jaunesnysis pagalvojęs pasiūlė žodį *dželatatas* (it. *gelato* „ledai“). Per susitikimus su vaikais kilo įtarimas, kuriam pritarė ir vaikų tėvai, kad berniukai gali apsimesti nesuprantą ir nebegalį nieko pasakyti lietuvių kalba. Nepaisant to, jie tikrai niekaip nereagavo į lietuvių kalba sakomus liepimus, klausimus, sakydami nesuprantą kalbos, klausdami, ką reiškia, ir patys teigdami, kad nebemoka lietuviškai.

Vyresnioji įvaikinta mergaitė labai džiaugėsi susitikimu su tyrėja po metų ir galimybė pasikalbėti lietuviškai. Kurį laiką susitikimo pradžioje mergaitė bendravo tik itališkai ir išreiškė tam tikrą apgailestavimą ar net susigėdimą, kad nebemoka kalbėti lietuviškai. Šiek tiek vėliau mergaitė spontaniškai pareiškė kalbėsianti lietuviškai. Tą bandydama padaryti ji klausinėjo įvairių žodžių, stengėsi suformuoti lietuvišką pasakymą, tačiau pagal itališką konstrukciją, žodžių tvarką. Norėdama išreikšti veiksmą praelyje mergaitė bandė suformuoti būtajį laiką pagal italų kalbos gramatiką – su pagalbinio veiksmažodžiu: „buvau ėjau“. Sukonstruotą lietuvišką klausimą pateikė tėčiui tikėdamasi iš jo atsakymo. Per kelias dienas trukusį susitikimą buvo galima pastebėti, kad mergaitės lietuvių kalba likusi labai pasyvi. Ji labai ilgai stengėsi prisiminti lietuviškus žodžius, bet dažnai nesėkmingai. Pati dažniau prisiminė tuos žodžius, pvz., *duona*, kuriuos vizito Lietuvoje metu buvo išmokę tėvai. Lietuviškai taria su juntamu itališku akcentu (minkšta „l“, pabrėžtinai atskirai ištariami balsiai dvibalsiuose ir pan.). Susidarė įspūdis, kad sakydama spontaniškai pataiko teisingai, bet ilgiau galvodama nori taikyti itališkas konstrukcijas, verčia iš italų kalbos, prideda *vienas* ten, kur itališkai reikėtų vartoti nežymimąjį artikelį. Dažniausiai parenka teisingą linksnį prie prielinksnio, tačiau ne visuomet prie veiksmažodžio, painioja gimines (prie žodžio *akis* pridėjo vyriškos giminės būdvardį). Nepaisant to, nori kalbėti lietuviškai, teigia, kad jai patinka ir kad geba suprasti nemažai buitinės kalbos.

Mažiausioji įvaikinta mergaitė, susitikus su ja po metų, praleistų gyvenant naujosios kalbos apsuptyje, lietuvių kalbos visai neprisiminė. Pati mergaitė niekaip nekommentavo, tačiau susidarė įspūdis, kad neatpažino lietuviškos šnekos, nes nustebė išgirdusi taip kalbant tyrėją. Po ilgoko skatinimo neužtikrintai sutiko prisimenanti tėvo pasakytą lietuvišką *gerai gerai*. Kitų sakomų lietuviškų žodžių ar posakių mergaitė nesuprato ir niekaip į juos nereagavo.

Taigi stebėjimo duomenys rodo, kad per metus laiko naujosios kalbos aplinkoje įvaikinti vaikai, nepalaikydami reguliarių ryšių su lietuvių kalba, ją pamiršta. Keli prisimenami gimtosios kalbos žodžiai dažnai yra tie, kuriuos buvo išmokę jų nauji tėvai. Daugiau galimybių prisiminti lietuvių kalbą arba bent ją atpažinti turi vyresni įvaikinti vaikai, tačiau bendrai gimtosios kalbos prisiminimui gali turėti įtakos ir vidinės vaikų asociacijos, nuostatos, emocijos. Net ir prisimenama lietuvių kalba po metų yra gerokai apnykusi: labai susiaurėjęs žodynas, morfologinės ir fonetinės ypatybės perkeliamos iš antrosios kalbos. Gimtosios kalbos, kaip pagrindinės vartojamos kalbos, vietą per metus užima naujoji kalba.

2.2.5. Vieno atvejo duomenų paruošimas veiksmo raiškos analizei

Sukaupti ir analizei atrinkti mergaitės Eglės kalbinio elgesio duomenys buvo transkribuoti CHILDES (angl. *Child Language Data Exchange System*) (MacWhinney 2000)

programa, skirta automatinei šnekamosios kalbos tekstų analizei. Kadangi įrašuose nuo pat pradžių dominavo italų kalba, transkripcijos atliktos pagal italų kalbos rašybą. Negausiai pasitaikantys lietuviški žodžiai kalboje transkribuojami pagal lietuvių kalbos rašybos standartus ir, jei tai pavieniai žodžiai, pažymimi specialia žyma @lt. Sukauptuose įrašuose yra atvejų, kai dalis pokalbio vyksta vien lietuviškai (arba daugiausia lietuviškai), tačiau šiame darbe analizuojama veiksmo ir būsenos raiškos raida italų kalba, todėl tie įrašai analizei neatrinkti.

Analizei atrinkti įrašai pirmiausia buvo išklausomi ištisai, vėliau transkribuojami naudojantis SoundScriber programa su garso ištraukų persidengimu, tą pačią poros sekundžių įrašo ištrauką pakartojant kelis kartus ir tuo metu ją transkribuojant. Vėliau transkripcijos papildomai patikrintos.

Transkribuojant duomenis CHILDES programa naudotas tarptautinis transkribavimo standartas CHAT (angl. *Codes for the Human Analysis of Transcripts*), specialiais ženklais nurodoma informacija apie pokalbio dalyvius, pokalbio situaciją, svarbios pastabos arba ekstralingvistiniai komentarai (pvz.: pasakoma juokaujama intonacija, reaguojama į pašalinį dirgiklį ir pan.), kita informacija, tokia kaip nebaigti pasakymai, pasakymo persidengimai su kitu kalbėtoju, nesuprantami pasakymai ar jų dalys (žr. 6 lentelę, išsamiau žr. MacWinney 2011). Transkripcijoje naudojamos tik mažosios raidės (išskyrus vardus ir pavadinimus), vienoje eilutėje pateikiamas vieno kalbėtojo pasakymas iki pauzės, t. y. ne sakiny. Pasakymo gale dedamas taškas, klaustukas arba šauktukas, priklausomai nuo pasakymo intonacijos. Kableliais pasakymo viduje žymima tik labai trumpos kvėptelėjimo pauzės arba intonaciškai išskirtos dalys.

6 lentelė. Transkripcijose naudoti specialūs ženklai

Žyma	Reikšmė
%com	Ekstralingvistinis komentaras
#	Pauzė
+... (+..?)	Nebaigtas pasakymas
+/. (+/?)	Nutrauktas pasakymas
+//.	Savęs nutraukimas
+<	Persidengiantis pasakymas (žymima ankstesnį pasakymą perdengiančio pasakymo pradžioje)
[/]	Ne iš karto pasakytas žodis, pvz. pa [/] paduok
[//]	Savęs pasitaisymas (po žodžio ar skiemens)
xxx	Nesuprantamas pasakymas (ar žodis pasakyme)

Detalesnis žymėjimas buvo atliekamas tik stebimos mergaitės pasakymams (t. y. ne įtėvių). Fonetinis transkripcijų preciziškumas nebuvo šio darbo tikslas, todėl tik ryškesni tarimo netikslumai pažymėti specialia žyma @pr žodžio pabaigoje. Tuo atveju, jei fonetinis netikslumas nekeičia nei žodžio reikšmės, nei morfologijos, aiškumo dėlei tiksli žodžio forma

parašoma laužtiniuose skliaustuose iškart po netiksliai ištarto žodžio, pvz.: *questo@pr* [: *questo*]. Tai reiškia, kad italų kalbos parodomas įvardis *questo* „šitas“ buvo ištartas netiksliai, girdimas „v“ garsas. Tuo atveju, jei netikslus žodžio tarimas neleidžia iki galo suprasti, kokį žodį norėta pasakyti, žodis pažymimas ta pačia žyma, tačiau nepridedamas joks taisymas (automatiškai analizuojant ištaisytas žodis yra įtraukiamas į skaičiavimus vietoje taisomojo), pvz. *nou@pr* toks ir paliekamas tekste. Neiginio, žymimo „*nou@pr*“, tarimas yra panašus į anglų kalbos neiginio ir tokį jį mergaitė vartoja netrumpai, nepriklausomai nuo to, kurio iš dviejų italų kalbos neiginų (*no* ar *non*) reikėtų pasakymo situacijoje.

Be jau paminėtų, transkribuojant dar naudojami tokie specialūs ženklai, jungiami prie žodžio: *@nz* nebaigtas ištarti žodis, *@gr* gramatikos neatitikimas pagal tikslinę kalbą (aiškiai suvokiamas klausant, bet neakivaizdus iš užrašyto teksto), *@v* žodyno netikslumas, *@o* onomatopėja, *@rep* pakartotas žodis iš ankstesnio pašnekovo pasakymo. Kai kuriais atvejais, kai tai svarbu atliekamai analizei, nurodomas trūkstamas pasakymo elementas su žyma 0, pvz., 0aux trūksta pagalbinio veiksmažodžio. Papildoma, į pasakymą neįeinanti informacija buvo pažymima už pasakymo ribų, t. y. po pasakymo pabaigos (.?!+...) ženklo specialiu CHILDES programai suprantamu būdu *post-tags*. Tokiu būdu buvo sužymėti tokie ypatumai kaip prieveiksmio *così* „šitaip“ vartojimas veiksmui ar būsenai reikšti ir panašūs. Toliau pateikiami transkripcijų pavyzdžiai, žymėti minėtais specialiaisiais ženklais. Kalbėtojo žodžiai transkribuojami tiksliai taip, kaip buvo pasakyti. Šiuose pavyzdžiuose paryškintu šriftu pažymėti ženklai, reikalingi vėlesnei analizei.

- 1) tu e Gio@nz non lo so, Gio e mi pi@nz nou@pr mi [//] a me non piace così.
- 2) eh lei dici@gr adesso tu eh come si_chiami@pr *questo@pr* [: *questo*] *questo* così e con uno *questo* vom_vom_vau@o no Italia! [+ *così*] [+ *onom*]
- 3) no ca@nz no xxx casa, no così, questa 0v la porta apri e tu molto fredda e tu vi@nz nou@pr qvi@pr [: *qui*] poi e molto 0aux seduta e 0v molto calda e qvi@pr [: *qui*] 0v acqua piano, qui acqua, capito?

Kaip parodyta pavyzdžiuose, papildomos žymos dedamos ten, kur jų reikia, tačiau „ištaisomi“ tik tokie atvejais, kuriuose akivaizdus tik tarimo netikslumas, kaip [: *questo*], [: *qui*], bet ne *si_chiami* ar *nou*, kadangi juos galima interpretuoti įvairiai, o ištaisius vienu kuriuo būdu programa automatiškai fiksuotų tik tą interpretaciją ir nebepateiktų kaip probleminio vartojimo. Trūkstami elementai, žymimi 0, į transkripcijos eilutę įvesti pagal tai, kur šie elementai būtų reikalingi tikslinėje kalboje. Programa jų niekuo nepakeičia ir jie neįtraukiami į vidutinio pasakymo ilgio ar kitus statistinius skaičiavimus, tačiau gali padėti analizuoti kalbos raidą.

Transkribuojant ir tikrinant transkripcijas buvo atlikta dalis darbo vėlesnei automatinei analizei, tačiau morfologinis kodavimas yra svarbiausia dalis, leidžianti vėliau automatiškai suskaičiuoti įvairias pavartotas veiksmažodžių formas, apskaičiuoti jų pavartojimo dažnumą,

išrinkti pasakymus, kuriuose pavartota reikalinga forma konkrečiu laikotarpiu ar bendrai per visą stebėjimą. Tam, kad iš daugiau nei vieno žodžio sudaroma veiksmažodžio forma programos būtų traktuojama kartu, o ne atskirai, buvo sužymėtos samplaikos, pvz.: *ho_mangiato* „(pa/su)valgiau“, *sto_mangiando* „(šiuo metu) valgau (esu bevalgantis)“. Neturint galimybės pasinaudoti italų kalbos leksikonu³¹, morfologinis veiksmažodžių formų kodavimas buvo atliekamas pusiau rankiniu būdu. Pirmiausia į programinius laukus įvestos visos įmanomos italų kalbos veiksmažodžio sistemos kombinacijų koduotės: nuosaka, laikas, asmuo, skaičius, giminė. Iš visų automatiškai programos išrinktų mergaitės pavartotų žodžių buvo atsirinktos veiksmažodžių formos ir specialioje programos vietoje (leksikone) rankiniu būdu užkoduotos.

Tokiu būdu paruošus programą ši morfologinė koduotė buvo automatiškai pritaikyta visiems analizuojamiems duomenims. Kadangi kai kurios veiksmažodžių formos yra homonimiškos arba daugiareikšmės, koduotėje buvo įvesti visi įmanomi variantai, o vėliau specialia komanda programoje rankiniu būdu parenkama teisinga formos interpretacija konkretaus pasakymo situacijoje. Užkodavus reikiamas formas programa generuoja papildomą analizės eilutę, kurioje pateikiama koduota informacija, pvz.:

```
*EGL:      a me piacerebbe vedere come lei eh fa .
%mor:      ?|a ?|me v:cond:pres:sg:3|piacere=piacerebbe
           v:infi:pres|vedere=vedere ?|come ?|lei ?|eh
           v:indi:pres:sg:3|fare=fa .
```

Transkripcijos eilutėje žvaigždute žymimas kalbėtojas ir jo žyma iš trijų didžiųjų raidžių. Toliau rašomas transkripcijos tekstas, t. y. tai, ką pasakė kalbėtojas. Programos sugeneruotoje morfologinėje eilutėje galima matyti, kad šiame pasakyme buvo pavartotos trys skirtingos veiksmažodžio formos: veiksmažodžio *piacere* tariamosios nuosakos esamojo laiko vienaskaitos trečias asmuo (v:cond:pres:sg:3), veiksmažodžio *vedere* esamojo laiko bendratis (v:infi:pres) ir veiksmažodžio *fare* tiesioginės nuosakos esamojo laiko vienaskaitos trečias asmuo (v:indi:pres:sg:3). Kiti pasakymo elementai morfologinėje eilutėje žymimi klaustuko ženklų, kadangi jų koduotės nebuvo įvestos į leksikoną, nes tai nebuvo aktualu šiam tyrimui.

Tokiu būdu apdoroti tekstai toliau buvo tikrinti ir pildyti rankiniu būdu: peržiūrėti visi mergaitės pasakymai ir užkoduojamos anksčiau praleistos arba programos neatpažintos veiksmažodžio formos. Taip sutvarkytus tekstus galima naudoti patikimai įvaikintos mergaitės veiksmo ir būsenos raiškos raidos automatinei kalbinei analizei.

³¹ Leksikonas – morfologiškai anotuotų žodžių sąrašas, kuriuo naudojasi CHILDES programa automatiškai anotuodama transkripcijos tekstą.

2.2.6. Detalesnis stebėtos mergaitės apibūdinimas

Gilinantį į K2 įsisavinimą tarptautinio įvaikinimo situacijoje būtina pabrėžti, kad ji yra itin specifinė, nes iš esmės paveikia suinteresuotą asmenį. Įvaikinimas iš dalies pakeičia vaiko tapatybę (keičiasi pavardė), socialinę klasę (itėviai priklauso viduriniajam ar aukštesniajam visuomenės sluoksniui), gyvenamąją vietą, o tarptautinis įvaikinimas – dar ir kalbą. Taigi po įvaikinimo tokio vaiko gyvenimas iš esmės pasikeičia: jis ne tik įgyja iki tol neturėtus tėvus, bet kartu su tuo ir visiškai naują gyvenimo perspektyvą.

Schumanno (Schumann 1978) aptarti makrosocialiniai veiksniai, susiję su kalbinių grupių dominavimu, integracijos pobūdžiu, dydžiu, laiku, numatytu praleisti kitos kalbinės grupės aplinkoje, tarptautinio įvaikinimo situacijoje yra labai skirtingi nei kitais K2 įsisavinimo atvejais. Į kitą šalį įvaikintas vaikas tampa dominuojančios kalbinės grupės dalimi, nes tai daliai priklauso jo nauji tėvai. Jis nebūtinai turi prarasti ankstesnę turėtą tapatybę, tačiau neišvengiamai tampa ir naujosios kultūros dalimi ne kaip savanoris ar priverstinis imigrantas, o iš karto kaip lygus su kitais tos visuomenės nariais. Tai lemia visiškai kitokį požiūrį į naująją kalbą ir iš esmės kitokią motyvaciją jos įsisavinimui. Naujoji kalba nėra „jų“ kalba, tai tampa „mūsų“ kalba.

Įvaikinta Eglė yra vienintelis vaikas šeimoje ir jauniausias vaikas išplėstinėje šeimoje. Iškart atvykusi į Italiją ji susipažino su tetos šeima ir kitais giminėmis, po neilgo laikotarpio ir su tėvų draugų šeimomis, kurie visi labai noriai ir draugiškai ją priėmė. Po poros savaičių nuo atvykimo į Italiją mergaitė pradėjo lankyti itališką mokyklą. Mokykloje jai nebuvo teiktos papildomos paslaugos dėl kalbos (pvz.: kalbos kursai ar padedantysis mokytojas). Mergaitė gyvena nelabai dideliame vidurio Italijos miestelyje, pirmaisiais porą metų nuo atvykimo lankė privačią mokyklą, kurioje ne italų kilmės vaikų buvo tik itin nedidelė dalis.

Visų stebėtų įvaikintų vaikų atveju naujosios kalbos įsisavinimas buvo natūralus ir savaime suprantamas. Tėvai vaikus skatino ir stengėsi padėti, tačiau ne dėl to, kad pasiektų gerų rezultatų mokykloje ar dėl kokių kitų išorinių priežasčių, o dėl to, kad galėtų natūraliai su jais bendrauti ir būti šeima. Ilgalaikio Eglės kalbos raidos stebėjimo metu tiek tiesiogiai, tiek iš garso įrašų buvo galima pastebėti, kad tėvai sąmoningai stengiasi mergaitei padėti įsisavinti kalbą. Kartais parinkdavo paprastesnius žodžius aiškindami mergaitei, kartais paklausdavo, ar ji suprantanti, kartais pataisydavo jos kalbą arba nurodydavo neteisingą pasakymą pasiūlydami pasitaisyti. Daugiau dėmesio mergaitės kalbai skyrė mama.

Taigi dauguma makrosocialinių veiksnių tarptautinio įvaikinimo situacijoje antrosios kalbos įsisavinimą veikia teigiamai. Kiek problemiškas veiksnys yra siekis išlaikyti kilmės kultūros tapatybę, nes jis labai priklauso nuo asmeninės kiekvieno vaiko istorijos Lietuvoje. Kadangi biologinių tėvų palikimas yra neišdildoma trauma vaikui, nemenka tikimybė, kad tą neigiamą jausmą vaikai asocijuos su viskuo, kas buvo kilmės šalyje, t. y. kalba, kultūra,

Lietuvos simboliais. Tai gali ypač stipriai pasireikšti, jei vaiko gyvenime buvo ir daugiau traumų, kurios yra neretos paliktų vaikų situacijose, pvz.: pakartotiniai perkėlimai į skirtingus globos namus, laikina globa šeimoje ir iš naujo grįžimas į globos namus, neigiamos patirtys globos namuose, nepriežiūra ir pan. Stebėtos mergaitės atveju, nepaisant net kelių patirtų palikimo traumų ir kitų neigiamų su gyvenimu Lietuvoje susijusių patirčių, bendras nusiteikimas kilmės šalies atžvilgiu buvo ir išliko iš esmės teigiamas. Mergaitė suvokia skirtumą tarp neigiamos patirties iš savo kilmės šeimos ir globos namų pusės, tačiau to netapatina su visa patirtimi iki įvaikinimo (pvz.: mielai prisimena savo drauges, norėtų nepamiršti kalbos, norėtų aplankyti Lietuvą kada nors per atostogas). Taigi Eglės atveju visi makrosocialiniai veiksniai teigiamai veikia arba bent nesudaro kliūčių antrosios kalbos įsisavinimui.

Kiti K2 įsisavinimui įtakos turintys veiksniai yra individualūs, t. y. susiję su asmeninėmis nuostatomis, motyvacija ir charakterio bruožais. Kaip jau minėta, įvaikintiems vaikams įvaikinimas suteikia galimybę pradėti gyvenimą kitomis sąlygomis iš naujo, šeimoje, kurios nori ir laukia kiekvienas vaikas. Todėl vaikų nuostatos naujosios, naujų tėvų ir visos naujosios šeimos, kalbos atžvilgiu paprastai yra teigiamos. Įvaikinti vaikai yra labai motyvuoti pradėti komunikuoti naująja kalba, nes tai itin susiję su jų priklausymu naujamai šeimai ir aplinkai. Žinoma, kiekvienas vaikas yra skirtingo charakterio ir kai kurie asmenybės ar charakterio bruožai gali labiau ar mažiau padėti įsisavinti naują kalbą.

Savivertė yra bene sunkiausiai nusakomas bruožas tėvų globos netekusių vaikų atveju. Įvaikinama mergaitė Eglė iš prigimties yra gana stipraus charakterio, nėra linkusi nusileisti, stengiasi pasiekti savo ir dažnai spontaniškai pakankamai pasitiki savo jėgomis. Tačiau, įvaikinimo metu (ir gana ilgą laiką po to) daugelyje situacijų mergaitė labai menkai pasitikėjo savimi ir itin prastai save vertino. Menkos savivertės atsiradimui turėjo įtakos susiklosčiusios gyvenimo sąlygos, jos gebėjimų nuvertinimas globos įstaigose. Todėl ji dažnai deklaruodavo nesugebanti, nemokanti, nežinanti, kaip atlikti vieną ar kitą dalyką, esanti negabi ir niekada negalėsianti kažkuo tapti ar kažko pasiekti. Iš bendravimo su mergaite aiškėjo, kad tokiai menkai savivertei galėjo turėti įtakos jos manymas (žinojimas arba, greičiausiai, kitų žmonių įtikinimas), kad jos biologiniai tėvai yra asocialūs asmenys, priklausomi nuo alkoholio ir nieko gyvenime nepasiekę.

Viena svarbiausių priežasčių, padėjusių Eglei įsisavinti italų kalbą, yra jos aktyvus kalbėjimas. Ji kalba nuolat ir apie viską, ypač mėgsta pasakoti prisiminimus, kurie gali būti, bet nebūtinai yra susiję su jos pačios patyrimais. Jos stiprus noras bendrauti nepaiso ir galimos rizikos, ji tikrai nesidrovi kalbėti net ir su nedaug pažįstamais ar visai nepažįstamais žmonėmis (tai būdinga globos namuose gyvenusiems vaikams). Bendraujant su mergaite nebuvo pastebėtas išskirtinai didelis nerimo lygis, tačiau ji pakankamai jautriai reaguoja į atmetimą. Kalbos įsisavinimo pradžioje Eglę reikėdavo išskirtinai padrašinti, jei jai nepavykdavo iš karto išreikšti

savo norimų minčių taip, kad jos būtų suprastos. Kartais, jei po poros ketinimų jos sakoma mintis nebūdavo suprata, mergaitė supykdamo ant savęs arba aplinkinių. Kaip minėta, mergaitė kalba labai daug ir jai nėra neįprasta, jei jos ne visuomet norima klausytis. Tokių atvejų ji atstūmimu nelaiko ir šiek tiek patylėjusi pradeda naują pokalbį.

Mergaitė yra labai empatiška kitų atžvilgiu, ypač jaunesnių už save vaikų. Tikėtina, kad tai buvo svarbu įsisavinant kalbą, nes dėl to ji buvo itin atidi kitų šnekai. Kalbos įsisavinimo pradžioje Eglė buvo labai tolerantiška daugiareikšmiškumui ir be didesnių sunkumų susiedavo žinomą žodį su kitomis charakteristikomis ieškodama būdų išreikšti norimą mintį. Taigi naujos kalbos įsisavinimui teigiamos įtakos turi tai, kad spontaniškai mergaitė dažnai tiesiog siekdavo efektyvios komunikacijos visais įmanomais būdais nekreipdama daug dėmesio į formą. Neigiamos įtakos, atsižvelgiant į mergaitės charakterį, teoriškai galėjo turėti per dažnas mergaitės kalbos taisyms, neleidimas kalbėti, perdėta kritika dėl tikslinės kalbos neatitinkančių pasakymų.

Yra ir kitų individualių veiksnių, turinčių įtakos K2 įsisavinimui. Vienas jų – amžius. Stebėta mergaitė įvaikinimo metu buvo 11;5 metų amžiaus ir stebėta metus laiko. Būtina pabrėžti, kad nepaisant biologinio amžiaus, globos įstaigose gyvenantys vaikai dažnai labai skiriasi nuo savo bendramečių, augančių šeimose. Dažniausiai jų raida būna labai „išbalansuota“, t. y. daug labiau subrendę vienoje srityse ir daug mažiau subrendę kitose. Eglė daugeliu aspektų buvo vaikiškesnė (ir berniukiškesnė), nei galima būtų tikėtis pagal jos biologinį amžių. Tai laikytina teigiamu dalyku tiek antrosios kalbos įsisavinimui, tiek bendrai mergaitės integracijai, kadangi, atvykusi į Italiją ir dar nemokėdama kalbos, ji pradėjo lankyti mokyklą su jaunesniais už save bendraklasiais ir dėl to nepatyrė pernelyg didelio diskomforto.

Mergaitės amžius prieš paauglystę dar patenka į tą fiziologinį laikotarpį iki brendimo, kai nėra pasibaigusi smegenų lateralizacija, todėl tai galėjo būti teigiamai veikęs veiksnys. Tokio amžiaus asmuo jau suvokia, kad mokosi naujos kalbos (pvz. penkiametis nebūtinai tą sąmoningai suvokia), tačiau iš stebėjimo duomenų matyti, kad įsisavinimo procese daug daugiau lemia aplinkos kalba, nei teorinis gebėjimas studijuoti naujosios kalbos sistemą.

Taigi matyti, kad dauguma individualių veiksnių turi daugiau teigiamą poveikį Eglės italų kalbos įsisavinimui, tačiau yra ir neigiamai veikiančių. Svarbiausiu jų iš asmenybės bruožų laikytinas savęs nuvertinimas. Amžiaus veiksnys, atrodytų, šiuo atveju, nėra esminis.

3. Veiksmo raiškos įsisavinimas

Išreikšti veiksmą (*jis eina*) arba būseną (*ji yra*) yra vienas svarbiausių komunikacijos tikslų. Dažniausiai veiksmui nusakyti kalbose yra vartojamas veiksmožodis. Veiksmožodis paprastai yra centrinis pasakymo elementas ir dėl to labai svarbus mokantis kalbos. Tačiau taip pat veiksmožodžio sistema dažnai būna viena sudėtingiausių kalboje, todėl jos įsisavinimas nėra paprastas ir vyksta palaipsniui (tarp kitų žr. Klein ir Perdue 1992, Banfi ir Bernini 2003). Nepaisant to, net ir nebūdamas įsisavinęs visos vienos ar kitos kalbos veiksmožodžio sistemos, pradedantysis kalbėtojas / besimokantysis turi tikslą ir vienokiais ar kitokiais jam prieinamais būdais reiškia veiksmą arba būseną.

Pagal turimus įvaikintos mergaitės kalbos raidos duomenis matyti, kad pradinėse kalbos atmainose ji pasitelkia kitokius būdus išreikšti tam, ko jos tuometinė italų kalbos sistema dar neleidžia perteikti veiksmožodžiais, pvz.: onomatopėjomis, ekstralingvistiniais apibūdinimais (demonstravimas ir verbalinis nurodymas į veiksmą sakant „šitaip“). Analizuojant tyrimo medžiagą onomatopėjomis laikoma ne tik garsažodžiai, paprastai vadinami onomatopėjomis, kartais turintys įprastinius užrašymo būdus (pvz.: *kud_ku_dak*), bet pagal galimybes registruojami ir kiti mergaitės imituojami garsai, kai jie yra svarbūs, nes pasitelkiami veiksmui reikšti, žr. 1 pvz.

- 1) *EGL: *no macchina djijj@o o@lt dopo finestrino o@lt policija@lt cusi@pr [: cosi].* [ne, mašina džžž o po to (mašinos) langas, o policija šitaip.] (EGL1³²)

Pateiktame pavyzdyje, kaip galima suprasti, norėta pasakyti, kad mašina staigiai sustojo, t. y. vairuotojas staiga išmynė mašinos stabdžius dėl pastebėto policijos automobilio. Kaip matyti, vietoj nežinomo veiksmožodžio pavartota onomatopėja perteikia veiksmo reikšmę. Tokio pobūdžio onomatopėjų randama daugiausia ikibazinėje ir bazinėje atmainoje, vėliau jų beveik nebėra. Vėlesniais laikotarpiais pavartotos onomatopėjos įgyja kitą funkciją – jos vartojamos kalbai pagyvinti, suteikti pasakojimui dinamišką pobūdį, žr. 2 pvz.

- 2) *EGL: *e quando vibra devi sentire bzzzz@o nella tasca come la mosca.* [ir kai vibruoja turi girdėti bzzz kišenėje kaip musę.] (EGL8)

Šiuo kalbos raidos etapu mergaitė jau puikiai galėtų išsiversti be onomatopėjos, tą ir padaro dar kitaip apibūdinama garsą („kaip musė“), todėl šis pavartojimas sietinas su apskritai vaizdingu pasakymo pobūdžiu.

³² Čia ir aptariant pobazinę atmainą nurodomas stebėjimo laikotarpis, kuriuo pavartota pateikta kalbos ištrauka: EGL1 – pirmasis Eglės kalbos stebėjimo laikotarpis, EGL2 – antrasis ir t.t. Laikotarpiai išsamiau apibūdinti 5 lentelėje.

Žinoma, onomatopėjomis galima išreikšti tik tokius veiksmus, kuriuos galima „įgarsinti“, todėl kitokio pobūdžio veiksmams reikalingos kitokios strategijos. Tam, kaip rodo tyrimo medžiaga, galima pasitelkti nekalbinius būdus, t. y. pademonstruojant norimą pasakyti veiksmą. Atsižvelgiant į tai, kad tyrimo medžiaga buvo rinkta tik garso įrašais, neįmanoma matyti, kokius veiksmus atlieka mergaitė, tačiau dažnai tai tampa aišku iš aplink esančio konteksto, t. y. tėvų reakcijos, žr 3 pvz.

- 3) *EGL: *no, tu, come si chiama qvesta@pr [: qvesta]? [ne, tu, kaip vadinasi šita?]*
*PAD: *orecchie. [ausys]*
*EGL: *nou@pr no +/- [ne ne.]*
*MAM: *sentire? [girdėti?]*
*EGL: *sentire@rep! [girdėti!]*
*EGL: *tu nou@pr sentire o@lt tu cusi@pr [: cosi]! [tu ne girdėti, o tu šitaip!]*
(EGL1)

Iš šios trumpos situacijos akivaizdu, kad sakydama „šita“ mergaitė rodė į ausis, nes pirmas sureagavęs tėtis (*PAD) jai pateikia daiktavardį „ausys“. Tačiau iš ankstesnio konteksto nėra aišku, kad norima įvardyti veiksmą, todėl, tik jai atsiskius pasufleruoto žodžio, mama (*MAM) pasiūlo veiksmažodį „girdėti“, kurį mergaitė priima teigiamai ir čia pat pavartoja.

Visgi veiksmažodis ir įvairios jo formos yra bene svarbiausias būdas veiksmui reikšti. Pamažu įsisavinant veiksmažodžio sistemą galimybės reikšti veiksmą ir būseną vis plečiasi. Nuo stebėjimo pradžios veiksmažodis vartojamas ir kitoms funkcijoms atlikti, pavyzdžiui mandagumo ir kitose formulėse (žodžių junginiai su neanalizuojamomis veiksmažodžio formomis). Tyrimo duomenys rodo, kad nors veiksmažodžio formos pastebimos beveik nuo pat mokymosi pradžios, tačiau ikibazinėje ir kartais bazinėje atmainoje šios formos nėra analizuojamos, pradžioje dažnai tik pakartojamos norint panaudoti tik leksinę reikšmę.

Toliau šiame skyriuje bus išsamiai analizuojama veiksmo raiškos būdų raida skirtingose kalbos įsisavinimo atmainose. Daugiausiai dėmesio skiriama veiksmažodžio sistemos įsisavinimo procesui, tačiau taip pat aptariami ir kiti užfiksuoti veiksmo bei būsenos raiškos būdai. Skyrius padalytas į tris pagrindines dalis, kurių kiekviena skirta kitai kalbos įsisavinimo tarpukalbės atmainai. Trečioji dalis, kurioje aptariama pobazinė atmaina, plačiausia ne tik dėl to, kad apima ilgiausią stebėjimo laiką, bet ypač dėl to, kad tik šioje atmainoje formuojasi veiksmažodžio sistema. Paskutinė skyriaus dalis skirta veiksmo ir būsenos raiškos įsisavinimo apibendrinimui.

3.1. Ikibazinė atmaina

Ikibazinėje atmainoje gramatinių kategorijų dar nėra (žr. sk. „Italų kaip K2 įsisavinimas“), todėl nėra ir jokių morfologijos požymių, o pasakymo santvarka yra grynai

pragmatinė, itin priklausoma nuo konteksto ir besikliaujanti pašnekovo bendradarbiavimu. Pagal minėtus požymius šiai atmainai galima priskirti tik pirmąjį tiriamosios mergaitės stebėjimo laikotarpį, t. y. kai ji buvo praleidusi mėnesį laiko su naujaisiais tėvais dar Lietuvoje ir per pirmąsias kelias dienas po atvykimo į Italiją.

Šio laikotarpio įrašuose yra užfiksuoti 320 mergaitės pasakymų. 71 pasakyme (mažiau nei ketvirtadalyje) yra pavartotos 92 veiksmožodžio formos (*tokens*). Iš viso pavartotos 32 skirtingos formos (*types*), jos priklauso 21 leksemai.

Labai dažnai šiuo laikotarpiu mergaitė nevartoja jokio veiksmožodžio, todėl jos pasakymai gali būti suprantami (ir tai ne visada) tik konkretaus pokalbio dalyviams, žinantiems kontekstą, žr. 1-4 pvz.:

- 1) *EGL: *Beatrice tu scuola?* [Beatričė tu mokykla?]
*MAM: *Beatrice ha guidato una macchina!* [Beatričė vairavo mašiną!]
*EGL: *no, o@lt prima scuola?* [ne, o pirma mokykla?]
*MAM: *prima scuola, sì sì, prima scuola.* [pirma mokykla, taip taip, pirma mokykla]
- 2) *EGL: *nou@pr finestrino@rep chiudo o@lt polizia@lt nou@pr microfono.* [ne (mašinos) langas uždarau (uždarytas?) o policija ne mikrofonas.]³³
- 3) *EGL: *tu cusi@pr [: cosi] nou@pr.* [tu šitaip ne.]
- 4) *EGL: *io fame cusi@pr [: cosi] e dopo cusi@pr [: cosi] e acqva@pr [: acqua] e basta.* [aš alkis šitaip ir po to šitaip ir vanduo ir viskas.]

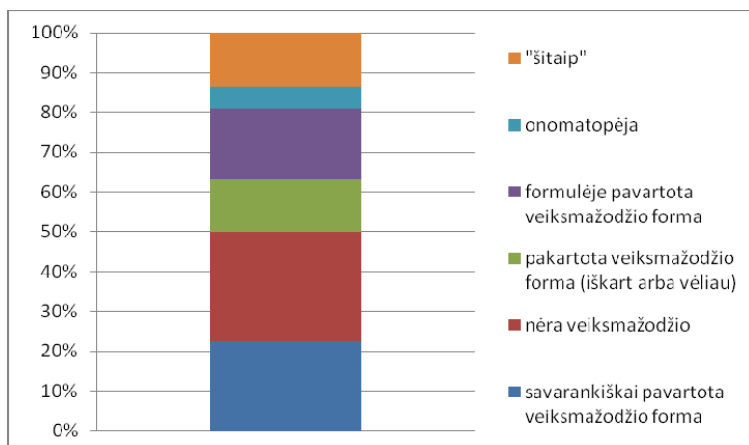
Tokiu atveju, kaip pateikta 1 pvz., iš konteksto galima suprasti, kad mergaitė klausia, ar Beatričė lankė vairavimo mokyklą, tačiau kiti pavyzdžiai yra mažiau aiškūs. 2 pvz. mergaitė pasakoja dieną prieš tai įvykusį epizodą, kai šeimai važiuojant mašina netoli privažiavęs policijos ekipažas kalbėjo per garsiakalbį. Tačiau jos pasakymai gana padriki, todėl net sunku nustatyti ar, pavyzdžiui, mašinos langas buvo uždarytas ar uždaromas tuo metu, kai buvo girdimas balsas per garsiakalbį. 6 ir 7 pvz. taip pat neįmanoma suprasti, kas nurodoma žodžiu „šitaip“, nors didelė tikimybė, kad tai galėtų būti veiksmas.

Nagrinęjant visus kontekstus, kur buvo ar turėjo būti reiškiamas veiksmas ar būseną, galima matyti, kad mergaitė pasirinko įvairius būdus tam išreikšti (žr. 12 pav.). Kaip ir galima tikėtis šiuo laikotarpiu, dažnai veiksmas reiškiamas ne veiksmožodžiu, t. y. arba jis apskritai niekaip neišreiškiamas, arba veiksmas nurodomas kitais būdais (pamėgdžijant veiksmo skleidžiamą garsą, parodydamas patį veiksmą („šitaip“). Kai kuriais atvejais yra sunku nustatyti, ar veiksmožodis praleistas, ar pavartota jo forma suvokiama kaip reiškianti veiksmą, žr. 5-10 pvz.

- 5) *EGL: *Diana gioco.* [Diana žaidimas.]
- 6) *EGL: *caldo, molto, poco caldo.* [karšta, labai, mažai karšta.]

³³ Pasakymų vertimuose, ypač pradinėse kalbos įsisavinimo atmainose, stengiamasi pateikti kuo tikslesnę pažodinių atitikmenį, kad būtų išvengta primestinės mergaitės pasakymo interpretacijos. Tikėtina interpretacija, jei manoma reikalinga, pateikiama skliausteliuose. Italų kalbos būtojo laiko dalyvis, pvz., *visto* verčiamas „matytas“, kadangi tai tiksliausias atitikmuo, tačiau tokiu vertimu nenorima pabrėžti pasyvinės šios formos reikšmės.

- 7) *EGL: *o@lt Giorgio nou@pr capisco tu nou@pr capisco io, parlo, cintura mettita.* [o Giorgio nesuprantu tu nesuprantu aš, kalbu, diržą užsiek jį.]
 8) *EGL: *microfono eh parlo chiudi?* [mikrofonas eh kalbu uždarai?]
 9) *EGL: *io nou@pr brava per cusi@pr [: cosi] nou@pr.* [aš ne šaunuolė {dėl} šitaip ne.]
 10) *EGL: *nou@pr mangiare?* [ne valgyti?]

12 pav. Veiksma / būsenos raiškos būdai 1-uju laikotarpiu

Kaip matyti 12 pav., jau ir šio pirmojo laikotarpio įrašuose buvo užfiksuota savarankiškai pavartotų³⁴ veiksmažodžių formų, bet jos sudaro anaip tol ne didžiąją veiksmo ir būsenos raiškos būdų dalį – vos daugiau nei 20 proc. Be to, vien tai, kad pasakyme yra veiksmažodžio forma, šioje kalbos įsisavinimo atmainoje visiškai nereiškia, kad ji atitinka tikslinės kalbos gramatikos taisykles. Kaip jau minėta ir matyti paveiksle, beveik trečdalyje mergaitės pasakymų šiuo laikotarpiu nepavartota jokia veiksmažodžio forma (skaičiuojami tik atvejai, kuriuose veiksmažodžio forma galėtų būti pavartota, kaip 9 pvz., kur pagal tikslinės kalbos struktūrą būtų reikalinga veiksmažodžio jungtis). Tiesa, reikia atkreipti dėmesį, kad šio laikotarpio kalbos duomenyse nėra lengva nuspręsti, kur veiksmažodis galėjo būti pavartotas, todėl šis skaičius tik apytikslis. Toliau šiame skyriuje bus atskirai nagrinėjamos formulės ir pakartojimai, kuriuose yra veiksmažodžio formų, bet bene svarbiausia yra pasigilinti į tas formas, kurias, atrodo, mergaitės vartoja savarankiškai.

3.1.1. Savarankiškai vartojamos veiksmažodžių formos

Daugiausia užfiksuotų veiksmažodžio formų formaliai atitinka italų kalbos tiesioginės nuosakos esamojo laiko formas. Visos užfiksuotos formos yra tik vienaskaitos ir pasitaiko visų trijų asmenų (žr. 7 lentelę).

³⁴ Čia ir toliau „savarankiškai“ vartojamas turint omenyje pasakymus, kuriuos mergaitė sudaro pati, skiriant nuo tų, kuriuos atkartoja arba kuriuose pavartoja išmoktas formules.

7 lentelė. Savarankiškai vartojamos veiksmažodžio formos 1-uju laikotarpiu

	žiūrėti	kalbėti	matyti	uždaryti	miegoti	būti	nukraustyti (stalą)
1SG		<i>4 parlo</i> *3		*3 <i>chiudo</i>			
2SG			<i>1 vedi</i>	*10 <i>chiudi</i>	<i>2 dormi</i> *1		*1 <i>sparecchi</i>
3SG	<i>4 guarda</i> *2 ³⁵					<i>2 è</i>	
				būtasias dalyvis			
				<i>1 chiuso@rep</i>			

Be pateiktų lentelėje, dar 5 tokios pat veiksmažodžio *guardare* „žiūrėti“ formos buvo pavartotos kaip imperatyvai („žiūrėk“) ir buvo tinkamos komunikaciniame kontekste, jos skaičiuojamos ir analizuojamos prie formulių. Beveik visų veiksmažodžių yra pavartota tik po vieną formą ir tik ta viena forma vartojama visuose kontekstuose. Galima matyti, kad dominuojanti forma jau aptariamoje ikibazinėje atmainoje yra antrasis vienaskaitos asmuo, nes keturių pavartotų veiksmažodžių formos formaliai sutampa su italų kalbos tiesioginės nuosakos esamojo laiko antrojo vienaskaitos asmens forma. Turint omenyje tai, kad dažnai (5 kartus) pasitaikiusi liepiamoji antrojo vienaskaitos asmens forma italų kalba sutampa su tiesioginės nuosakos esamojo laiko trečiojo vienaskaitos asmens forma – *guarda* „(jis) žiuri“ arba „žiūrėk“ – galbūt net lentelėje nurodytas veiksmažodžio *guardare* „žiūrėti“ formas galima iš dalies priskirti tai pačiai antrojo vienaskaitos asmens kategorijai. Šiuo laikotarpiu antrojo vienaskaitos asmens formos dominavimo dar negalima vadinti dėsningumu dėl nedidelio apskritai pavartotų formų kiekio, tačiau ir vėlesnėje atmainoje (žr. sk. Bazinė atmaina) ši forma yra viena gausiausiai vartojamų. Tai susiję su mergaitės aplinkos kalba (angl. *input*) ir komunikacijos modelio joje, t. y. kreipimosi antruoju vienaskaitos asmeniu. Dėl savo amžiaus ir padėties – dukteris ir mokinė – aplinkoje visi į mergaitę kreipiasi vartodami antrąjį vienaskaitos asmenį, todėl šią formą mergaitė girdi daug dažniau nei kitas veiksmažodžio formas³⁶.

Išskirtinis šiuo laikotarpiu yra veiksmažodžio *chiudere* „uždaryti“ formų vartojimas, kurio pasitaiko, atrodytų, ne tik dvi skirtingos tiesioginės nuosakos esamojo laiko asmenų formos (1 ir 2 asmuo), bet ir pakartotas dalyvis. Būtent dėl to, kad dalyvio forma *chiuso* pavartota tik mergaitei pakartojus mamos pasakymą, ir dėl to, kad kitais formos *chiudo* vartojimo atvejais pasakymo struktūra stokoja gramatikos (vienas tokių pateiktas 2 pvz.), kyla abejonė, ar išties tai gali būti pirmojo vienaskaitos asmens forma. Galbūt norėta pavartoti perfektinę formą *chiuso*, kuri tiesiog buvo neteisingai ištarta. Turint omenyje tai, kad *chiudi* yra vienintelė kita šiuo laikotarpiu mergaitės savarankiškai vartojama šio veiksmažodžio forma, ir tai, kad vėliau to paties įrašo analogiškame pasakyme mergaitė vėl pereina prie *chiudo* formos

³⁵ Lentelėje pateiktas skaičius prieš pavartotą formą rodo užfiksuotų formų skaičių, o žvaigždutė (*) parodo, kad pavartota forma kontekste neatitiko tikslinės kalbos sistemos.

³⁶ Tokį paaiškinimą siūlo ir Banfi ir Bernini 2003: 102. Taip pat žr. Beretta 1993, 1995 ir Calleri 1992.

(žr. 11 pvz.³⁷), *chiudo* neinterpretuotina kaip pirmojo vienaskaitos asmens forma. Galbūt tai yra vienas anksčiausių mergaitės bandymų sudaryti perfektinę formą. Šioje situacijoje „uždaryti langą“ yra aiškiai telinis predikatas (išsamiau apie tai žr. sk. Perfektinės formos), todėl įmanoma, kad net ir tokioje ankstyvoje kalbos raidos fazėje mergaitė bandytų pabrėžti baigtinį veiksmą kita forma.

- 11) 86 *MAM: *il finestrino era chiuso?* [(mašinos) langas buvo uždarytas?]
87 *EGL: *chiuso finestrino.* [uždarytas (mašinos) langas.]
(...)
110 *EGL: *finestrino chiudo.* [(mašinos) langas uždarau/uždarytas.]

Be jau aptartų tiesioginės nuosakos esamojo laiko formų, savarankiškai mergaitės yra pavartotos ir dvi bendratys: 8 kartus *mangiare* „valgyti“ ir vieną kartą *giocare* „žaisti“. Dauguma (7 iš 8) *mangiare* „valgyti“ ir *giocare* „žaisti“ formos pavartotos kontekstuose, kuriuose pagal tikslinės kalbos gramatiką greičiausiai būtų reikalingos asmenuojamos veiksmažodžio formos (žr. 12-13 pvz.). Šios bendratys yra vienintelės čia aptariamoje ikibazinėje atmainoje egzistuojančios tų veiksmažodžių formos mergaitės kalboje.

- 12) *EGL: *Olli mangiare qvi@pr [: qui]?* [Olli valgyti čia?]
13) 396 *EGL: *Trilli giocare.* [Trilli (katė) žaisti.]
397 *MAM: *dopo, dopo, adesso mangi.* [po to, po to, dabar valgai.]
398 *EGL: *nou@pr.* [ne.]
399 *EGL: *dopo mangiare eh dopo sparecchi.* [po to valgyti ir po to nukraustai stalą.]

Kaip plačiau aptarta sk. Italų kaip K2 įsisavinimas, bendraties formą mergaitė galėtų būti girdėjusi aplinkoje dėl specifinės italų užsienietiškosios kalbos įtakos. Toks panašus pavyzdys buvo pateiktas sk. Veiksmo raiškos įsisavinimas pradžioje (3 pvz.), kur mergaitei parodžius į ausis mama pasiūlė veiksmažodžio bendraties formą *sentire* „girdėti“. Kita priežastis, dėl kurios mergaitė gali vartoti bendratį yra ta, kad reikiamo žodžio pati ieško lietuvių-italų kalbų žodyne ir pasako ten vienintelę rastą bendraties formą.

Dar negausios pirmuoju laikotarpiu savarankiškai vartojamos veiksmažodžio formos Eglės kalboje atlieka įvairias funkcijas. Šioje atmainoje randamos veiksmažodžio formos nėra suvokiamos kaip formos, žyminčios aiškias veiksmažodžio kategorijas, o vartojamos tik leksine reikšme. Veiksmo laikas ir kiti aspektai išreiškiami kitokiais būdais arba visai nereiškiami, tikintis pašnekovo bendradarbiavimo ir supratimo. Tokią strategiją iliustruoja 14 pvz., kuriame veiksmažodžio *guardare* „žiūrėti“ forma *guarda* pavartota dėl leksinės reikšmės. Dar nebūdama pakankamai įsisavinusi veiksmažodžio morfologijos, mergaitė asmenį išreiškia pavartodama asmeninį įvardį *io* „aš“, o kad vienas veiksmas vyko po kito, nurodo sakydama *dopo* „po to“.

³⁷ Skaičiai čia ir toliau darbe pateikiamuose pavyzdžiuose prieš kalbėtojo trumpinį rodo transkripcijos eilutes, iš kurių matyti nuosekli pokalbio eiga. 11 pvz. matyti, kad iškart po mamos pasakymo mergaitė pakartoja tą pačią veiksmažodžio formą, tačiau truputį vėliau pokalbyje spontaniškai kalbėdama pati vėl grįžta prie formos *chiudo*.

Taigi, žiūrint iš tikslinės kalbos perspektyvos, pavartota forma buvo netinkama pagal laiką ir asmenį, nes pavartota trečio vienaskaitos asmens forma su įvardžiu *io* „aš“ ir visame pasakyme vartojamos esamojo laiko formos, nors kalbama apie praeitą veiksmą.

- 14) *EGL: *io cusi@pr* [: *così*] *metti la cintura e dopo io guarda* *Giorgio nou@pr cintura* *Marina nou@pr cintura*. [aš šitaip užsisek diržą ir po to aš žiūri Giorgio ne diržas, Marina ne diržas.]

Užfiksuota atvejų, kai pavartojama formaliai tinkama veiksmažodžio forma, tačiau iš vartojimo akivaizdu, kad šioje atmainoje vartojamoms veiksmažodžio formoms nėra būdinga tikslinės kalbos morfologija (žr. 15 pvz.). Net ir mokédama šiame kontekste reikalingą pirmo vienaskaitos asmens formą, Eglė prideda asmeninį įvardį *io* „aš“, kadangi formos *parlo* „kalbu“ nesuvokia kaip žyminčios morfologines kategorijas, o šiuo atveju svarbi tik leksinė reikšmė.

- 15) *EGL: *come si chiama@pr* [: *chiamata*] *prima io parlo?* [kaip vadinasi pirma aš kalbu?]

Visi atvejai rodo, kad praddami dėti pamatai bazinei atmainai, kurioje jau egzistuoti viena pamatinė veiksmažodžio forma. Šiuo laikotarpiu mergaitės pavartotos veiksmažodžių formos iš esmės atitinka italų kaip K2 besimokančiųjų veiksmažodžio sistemos raidos pradžią, kurioje pirmosios pradedamos vartoti formos būna esamasis laikas (dažniausiai 3 ir 2 vienaskaitos asmenys) ir / arba bendratis (Giacalone Ramat 1990, Banfi 1990, Bernini 1990b, Berretta 1990a ir 1990c).

Ikibazinėje atmainoje nesitikima sudėtingų veiksmažodžių formų, tačiau mergaitės kalbos įrašuose rasti du būtojo laiko dalyviai: po 1 kartą *mangiato* „valgytas“ ir *visto* „matytas“. Apie šias dalyvio formas galima pasakyti, kad *mangiato* iš dalies būtų galima laikyti ir pakartojimu, nes šiek tiek anksčiau prieš mergaitei pavartojant šį dalyvį, jį tokioje pat konstrukcijoje buvo pavartojusi mama, žr. 16 pvz. Tačiau pakartota ne iškart, be to, iki šio mergaitės pasakymo mama pavartojo kitą to paties veiksmažodžio formą: *mangiato* „valgomė“.

- 16) 263 *EGL: *dopo mangiare*. [po valgyti.]
264 *MAM: *no, dopo mangiato non si può pesare*. [ne, pavalgius negalima svertis.]
(...)
279 *MAM: *no, adesso che mangiamo no, non si può*. [ne, dabar kai valgom ne, negalima.]
280 *EGL: *+< adesso mangiato [//] dopo mangiato*. [dabar valgytas, po to valgytas.]

Visto taip pat būtų galima interpretuoti kaip pakartojimą, nes mergaitė atsako į mamos klausimą „nes tu matei?“ (žr. 17 pvz.), kuriame vartojamas tas pats dalyvis. Visgi manytina, kad galbūt ši forma bent iš dalies yra analizuojama, nes neatkartojama su pagalbinio veiksmažodžiu (*hai visto*). Be to, kontekstas rodytų, kad mergaitė supranta dalyvio reikšmę (turint omenyje, kad dalyvis netaisyklingas, tai nėra savaime suprantama). Kita vertus, šioje kalbos įsisavinimo

stadijoje taip pat tikėtina, kad šios dalyvio formos yra vartojamos tik leksine reikšme kaip laisva variacija su kitomis to paties veiksmažodžio formomis.

- 17) 51 *MAM: *mm, perché tu hai visto?* [m, nes tu matei?]
52 *EGL: *nou@pr io +...* [ne, aš...]
53 *MAM: *m.*
54 *EGL: *io visto o@It io cusi@pr [: cosi] poco poco.* [aš matytas (= mačiau), o aš šitaip truputį truputį.]

Galiausiai, pirmuoju stebėjimo laikotarpiu užfiksuotos dvi formos, kurios formaliai sutampa su italų kalboje egzistuojančiomis veiksmažodžio formomis ir pagal jų vietą pasakyme, tikėtina, yra vartojamos predikato funkcija, tačiau jų nepavyksta atpažinti, žr. 18 pvz.

- 18) 139 *EGL: *tu sentiti xxx.*
140 *PAD: *m?*
141 *EGL: *tu sentiti nou@pr capisco.* [tu sentiti nesuprantu.]
142 *PAD: *no io non ho detto non capisco.* [ne, aš nesakiau nesuprantu.]
143 *EGL: *dato cosi.* [dato šitaip.]

Tai formos *sentiti* ir *dato*. Pirmoji formaliai sutaptų su veiksmažodžio *sentire* „girdėti / jausti“ būtojo laiko dalyvio daugiskaitos vyriškos giminės forma. Antroji – su veiksmažodžio *dare* „duoti“ būtojo dalyvio forma. Pagal šių veiksmažodžių semantiką jie nebūtų tinkami situacijos kontekste. *Dato* formos atveju pagal kontekstą galima būtų manyti, kad ši forma yra fonetiškai netikslus veiksmažodžio *dire* „sakyti“ formos variantas. Būtent šio veiksmažodžio perfektinę formą ankstesniame pasakyme pavartoja mergaitės tėtis: *ho detto* „pasakiau“. Tačiau tokiu atveju ją mergaitė ir būtų atkartojusi.

Kol kas buvo aptartos tik formos, panašios į savarankiškai vartojamas veiksmažodžio formas. Šio laikotarpio įrašuose yra užfiksuota ir daugiau veiksmažodžio formų, tačiau jos nėra laikomos savarankiškoms ir aptariamoms toliau. Šioje pradinėje kalbos įsisavinimo stadijoje galima matyti gana akivaizdžius mergaitės italų kalbos mokymosi būdus. Ji dažnai pakartoja jai pasakytus žodžius, posakius, juos stengiasi pavartoti vėliau, taip plėsdama šiuo laikotarpiu dar skurdoką savo žodyną. Svarbios šiuo laikotarpiu yra ir formulės, kurios gelbsti kuriant pasakymą ir pasitelkiant į pagalbą pašnekovą.

3.1.2. Kitos veiksmažodžių formos

Ne visos užfiksuotos veiksmažodžių formos buvo pavartotos veiksmui reikšti. Kaip ir galima tikėtis, jau šioje pradinėje stadijoje randasi pirmosios **formulės** (čia suprantamos kaip neanalizuojami žodžių junginiai, plačiau žr. Įvado dalį Darbe vartojamos sąvokos), žr. 19-30 pvz.

- „kaip sakoma“ užfiksuota 1 kartą:
19) *EGL: *eh, come si dice* +... [eh, kaip sakoma?]

- „kaip vadinasi“ (3 kartus):
 - 20) *EGL: *no eh chiudi come si chiama?* [Ne, uždarai, kaip vadinasi?]
 - 21) *EGL: *no, tu, come si chiama qvesta@pr [: questa]?* [ne, tu, kaip vadinasi šita?]
- „žiūrėk“ (5 k.):
 - 22) *EGL: *guarda, è cusi@pr [: cosi].* [žiūrėk, yra šitaip.]
 - 22) *EGL: *gvarda@pr [: guarda] Giorgio!* [žiūrėk, Giorgio!]
- „nežinau“ (2 k.):
 - 23) *EGL: *non lo so con +...* [nežinau su...]
 - 24) *EGL: *io nou@pr lo so.* [aš nežinau.]
- „supratai / aišku?“ (2 k.):
 - 25) *EGL: *ieri capito?* [vakar, supratai?]
- „patinka“ (3 k.):
 - 26) *EGL: *+< piace?* [patinka?]
 - 27) *EGL: *qvesto@pr [: questo] molto molto molto piace.* [šitas labai labai labai patinka.]
 - 28) *EGL: *io nou@pr piace +...* [aš ne patinka.]
- „ką darai“ (3 k.):
 - 29) *EGL: *o@lt prima metti le cintura Giorgio e Marina nou@pr capisco, io poli@nz cosa fai@gr?* [o pirma užsisek diržą, Giorgio ir Marina ne suprantu, aš ką darai?]
 - 30) *EGL: *Giorgio non capisco cosa fai, cosa?* [Giorgio nesuprantu, ką darai, ką?]

Formulių įsisavinimas yra svarbus, tačiau jų negalima analizuoti kaip atskirų tam tikro veiksmažodžio formų, o greičiau kaip įsimintus kalbos „gabaliukus“ su tam tikra semantine reikšme. Aptariamoje ikibazinėje atmainoje pavartotose formulėse skirtingu dažnumu pavartoti pavyzdžiuose pateikti septyni skirtingi veiksmažodžiai. Visi jie randami toje pačioje formulėje (kartais tinkamai pagal kontekstą, kartais ne), išskyrus veiksmažodį *capire* „suprasti“, kurio formos įeina į dvi formules: *capito* „supratai / aišku“ ir *non capisco* „nesuprantu“. Šios pastarosios formulės vartojimą iliustruoja 29-31 pvz. ir kai kurie kiti, pateikiami vėliau. Aukščiau pateiktuose pavyzdžiuose visos formulės yra pavartotos tinkamai kontekste ir dauguma pateiktų pasakymų dėl to yra net visiškai taisyklingi pagal italų kalbos gramatiką. Šiame laikotarpyje užfiksuoti du *capito* be pagalbinio veiksmažodžio pavartojimo atvejai ir kiti užfiksuojami vėliau, toliau darbe laikomi vartojamais taisyklingai, kai turima omenyje reikšmė „aišku?“, nes tokia vartoseną itin paplitusi ir priimtina šnekamojoje kalboje.

Tačiau ne visada jau išmoktas formules mergaitė pavartoja tinkamai, kartais ji pasitelkia formulę norėdama išreikšti tik veiksmažodžio semantinę reikšmę. Tai ypač akivaizdu formulės *non capisco* „nesuprantu“ vartosenoje. Ši formulė aptariamo laikotarpio įrašuose pasitaiko net 8 kartus, tačiau beveik visais atvejais (7) pavartota ne tam asmeniui, žr. 30 ir 31 pvz. Labai įdomus atvejis užfiksuotas 31 pvz. kai, atrodo, mergaitė norėtų „sukurti“ veiksmažodžio kito asmens formą (*capisa*), tačiau nebūdama tikra (arba galbūt pastebėjusi neigiamą reakciją) pasilieka prie jai žinomos formos.

- 31) *EGL: *tu prima nou@pr capisa@c Marina nou@pr capisco xxx.* [tu pirma ne {supratai} Marina nesuprantu. (kalbama apie praėjusios dienos prieš situaciją, kai nė vienas iš tėvų nesuprato)]

Dar vienas gana efektyvus mokymosi būdas yra **kartojimas**. Tai būdinga tiek vaikų pirmosios kalbos mokymuisi, tiek suaugusiems, besimokantiems užsienio kalbos. Taigi natūralu, kad šiame laikotarpyje mergaitė klausdama (konkrečiu klausimu ar kitaip parodydama) žodžio, jį pakartoja ar net kūrybingai pavartoja tą pačią pateiktą formą vėliau, tai jau buvo matyti iš kai kurių ankstesnių pavyzdžių ir ypač žr. 32 pvz.

- 32) *EGL: *o@lt dopo mangiare, dopo +...* [o po valgyti, po to +...]
 %com: *Eglė imituoja siurbčiojimo garsą.*
 *MAM: *beve, beve, beve.* [geria, geria, geria.]
 *EGL: *beve@rep.* [geria.]
 *EGL: *beve acqva@pr* [: *acqua*]. [geria vandenį.]

Ikibazinėje atmainoje pastebėtos tokios mergaitės pakartotos formos: 3 *beve* (žr. 32 pvz.), 2 *sentire* (žr. 33 pvz.), 1 *sentito* „girdėtas“, 1 *chiuso*, 1 *telefonare* „skambinti“, 1 *si pesa* „(jis / ji) sveriasi“, 1 *ci vediamo* „susimatysime / iki pasimatymo“, 1 *è* „yra“ (žr. 34 pvz.).

- 33) *EGL: *no, tu, come si chiama qvesta@pr* [: *questa*]? [ne, tu, kaip vadinasi šita?]
 *PAD: *orecchie.* [ausys]
 *EGL: *nou@pr no +/-*. [ne ne.]
 *MAM: *sentire?* [girdėti?]
 *EGL: *sentire@rep!* [girdėti!]
 *EGL: *tu nou@pr sentire o@lt tu cusi@pr* [: *così*]! [tu ne girdėti, o tu šitaip!]
 34) 337 *EGL: *Olli, Olli garažq@lt.*
 339 *MAM: *Olli è in garage.* [Olli yra garaže.]
 340 *EGL: *Olli è in garažq@lt.*

Be paminėtų, tam tikrais situaciniais pakartojimais laikytinos ir visos rastos veiksmažodžio *mettere* „dėti / užsisegti“ formos, nes jas mergaitė vartojo pasakodama apie dieną prieš tai vykusią situaciją, kai dėl prisiartinusio policijos ekipažo ji daug kartų girdėjo *metti la cintura* „užsisiek diržą“ ir panašius šio veiksmažodžio variantus. Pastebėtos dvi *metti* formos, panašios į tiesioginę nuosaką, o kitos buvo pavartotos liepimo reikšme ir buvo tokios: 7 *metti*, 1 *mettili* „užsisiek juos“, 1 *mettila* „užsisiek ją“³⁸. Dėl šių gausių pakartojimų yra didelė tikimybė, kad forma *metti* vėliau kalbos raidoje bus vartojama kaip pamatinė veiksmažodžio forma, tam palankias sąlygas sudaro ir tiesioginės bei liepiamosios nuosakos antrojo vienaskaitos asmens formų sutapimas.

Prie pakartojimų greičiausiai reikėtų priskirti ir bendraties formos *vedere* „žiūrėti“ pavartojimo atvejį, kadangi jis pavartotas tikslą reiškiančioje konstrukcijoje su prielinksniu *per*. Iš įrašo nėra visiškai aišku, tačiau tikėtina, kad šią konstrukciją mergaitė pasako kartu su tėčiu „deklamuodama“ kažkokį posakį, eilėrašį ar kažką panašaus.

³⁸ Pastaba: „diržas“ italų kalba yra moteriškos giminės daiktavardis.

3.1.3. Kiti predikato raiškos būdai

Kaip jau minėta, pirmuoju stebėjimo laikotarpiu turėdama dar labai ribotus leksinius išteklius, veiksmui nusakyti ikibazinėje atmainoje mergaitė naudojami kitais jai prieinamais būdais, pavyzdžiui, pasitelkia **onomatopėjas**, žr. 35-39 pvz.

- 35) *EGL: *pi_pi@o ueiu_ueiu@o io polizia Gior@pr dopo polizia uuu_jjj@o o@lt Giorgio cusi@pr [: cosi] o@lt policija@lt cusi@pr [: cosi] o@lt dopo metti le cintura! [pi_pi ueiu ueiu aš policija po to policija uuu_džžž, o Giorgio šitaip, o policija šitaip, o po to užsisek diržą!]*
- 36) *EGL: *finestrino@rep e dopo policija@lt nou@pr qvesta@pr [: questa] ba_ba_ba. [(mašinos) langas ir po to policija ne šita ba_ba_ba (greičiausiai turėtas omeny garsiakalbis)]*
- 37) *EGL: *no macchina djjjj@o o@lt dopo finestrino o@lt policija@lt cusi@pr [: cosi]. [ne, mašina džžž o po to (mašinos) langas, o policija šitaip.]*
- 38) *EGL: *a@pr mattina Giorgio cosi tacsh_tacsh@o? [o rytas / ryte Giorgio šitaip tač_táč?]*
- 39) *EGL: *nou@pr tik@lt trrr@o o@lt dopo basta? [ne tik trrr (skambučio garsas), o po to viskas?]*

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, veiksmui išreikšti mergaitė stengiasi atkartoti veiksmą atliekančio objekto skleidžiamą garsą (džžž, trrr). Kiek neįprastas ir išties tėvams nelabai suprantamas buvo „tač tač“, juo mergaitė norėjo išreikšti svėrimosi (ar svarstyklių) garsą. Praktiškai visais atvejais onomatopėjų vartojimo strategija pasitvirtina ir komunikacija įvyksta. Kartais tai net padeda mokytis, nes, pavyzdžiui, į 38 pvz. pateiktą Eglės pasakymą su onomatopėja mama sureaguoja pasakydama veiksmožodį („sveriasi“), kurį mergaitė pakartoja.

Iš daugelio ankščiau pateiktų pavyzdžių (3, 9, 14, 35, 37-38 pvz.) taip pat matyti, kad dažnai pasitelkiamos neverbalinės priemonės, t. y. parodoma ir sakoma *così* „šitaip“. Tai dažnas Eglės būdas veiksmo raiškai, taip pat žr. 40-41 pvz.

- 40) *EGL: *nou@pr io Giorgio cosi. [ne aš Giorgio šitaip.]*
- 41) *EGL: *io visto o@lt io cusi@pr [: cosi] poco poco. [aš matytas (= mačiau), o aš šitaip truputį truputį.]*

Pastebėtina, kad dažnai verbalinė išraiška *così* „šitaip“ yra pasakymo pabaigoje, t. y. prieš pauzę, per kurią, labai tikėtina, mergaitė pademonstruoja norimą išreikšti veiksmą. Šio laikotarpio įrašuose pastebėti 23 atvejai, kai *così* „šitaip“ buvo pavartotas nurodant veiksmą.

Apibendrinant mergaitės kalbą ikibazinėje atmainoje galima patvirtinti, kad joje dar negalima išvelgti gramatinių kategorijų ar veiksmožodžio morfologijos, nors jau randama pamatinės veiksmožodžio formos vartojimo užuomazgų. Neseniai italų kalbą pradėjusi girdėti mergaitė visgi turi didelį poreikį bendrauti, todėl pragmatiškai naudojami jau išmoktais kalbos ištekliais (formulėmis, leksika ir pan.), kitais įvairiausiai jai prieinamais būdais komunikacijai įgyvendinti. Turėdama progą, ji kartoja tėvų pasakymus ir taip papildo savo kuriamą italų kalbos (veiksmožodžio ir ne tik) sistemą.

3.2. Bazinė atmaina

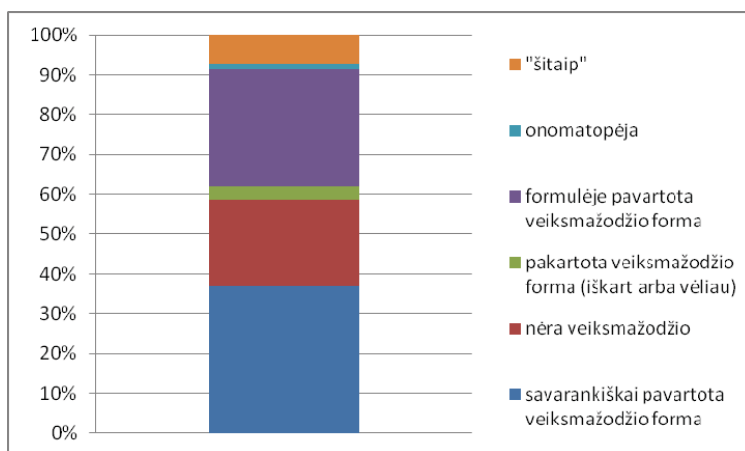
Bazinėje kalbos įsisavinimo atmainoje vartojama pamatinė veiksmažodžio forma, pasakymuose geriau galima atskirti predikatų, pasakymų struktūra jau labiau primena semantinę-sintaksinę ir pokalbis ne visuomet yra taip glaudžiai susijęs su artimiausiu kontekstu, kaip pačioje įsisavinimo pradžioje (plačiau žr. sk. K2 įsisavinimas). Pagal tokį apibūdinimą įvaikintos mergaitės kalbą antruoju stebėjimo laikotarpiu galima laikyti bazine atmaina. Išties mergaitė šiuo laikotarpiu jau pradeda reikšti abstraktesnes mintis, t. y. savo nuostatas, nuomonę. Tai gerai iliustruoja 1 pvz. Žinoma, ji neatsisako kitų raiškos būdų, nes norėdama suformuluoti sudėtingesnius pasakymus ir stokodama žodyno, ji ir toliau naudojasi ekstralingvistinėmis priemonėmis ir veiksmą parodo, sakydama *così* „šitaip“, kaip ir ankstesniu stebėjimo laikotarpiu.

- 1) 60*EGL: *tu e Gio@nz non lo so, Gio e mi pi@nz nou@pr mi [//] a me non piace così.* [tu ir Gio nežinau, Gio ir man pa@nz man ne, man nepatinka šitaip.]
61*EGL: *Giorgio, così coltello e dopo così +...* [Giorgio, šitaip peilį ir po to šitaip...]
62*EGL: *qvi@pr [: qui] gallo e dopo così e dopo mi non piace così.* [čia gaidys ir po to šitaip ir po to man ne patinka šitaip.]
63*MAM: *qui gallo?* [čia gaidys?]
64*EGL: *no io pensare così a me non piace non lo so amici ah non lo so come si chiama, casa, sì.* [ne, aš galvoti šitaip, man nepatinka nežinau draugai ah nežinau kaip vadinasi, namas, taip.]
65*EGL: *e dopo io con amici casa, sì?* [ir po to aš su draugais namas, taip?]
66*EGL: *io [//] a me non piace mor [//] visto morte galline.* [aš [//] man nepatinka matytas mirusios vištos.]
67*MAM: *neanche a me piace.* [nei man nepatinka.]
68*MAM: *neanche a me piace.* [nei man nepatinka.]
69*EGL: *e dopo così non piace.* [ir po to šitaip nepatinka.]
70*MAM: *non mi piace neanche a me!* [nepatinka nei man!]
71*PAD: *e dove hai visto morte galline?* [o kur tu matei mirusias vištas?]
72*EGL: *nou@pr io pensare così!* [ne, aš galvoti šitaip!]
73*EGL: *a me non piace amici coltello e dopo qvi@pr [: qui] galline, sì?* [man nepatinka draugai peilį ir po to čia vištos, taip?]
74*EGL: *e dopo così.* [ir po to šitaip.]
75*EGL: *a me non piace così.* [man nepatinka šitaip.]
76*EGL: *a me piace galline non galline cento anni venti quaranta dopo morte o@lt nou@pr col coltello dopo morte.* [man patinka vištos, ne vištos šimtą metų dvidešimt keturiasdešimt po to mirtis, o ne su peiliu po to mirtis.]
77*EGL: *io così pensare.* [aš taip galvoti.]
78*EGL: *a me non, no io pensare così che a me non piace.* [man ne, ne aš galvoti taip, kad man nepatinka.]
79*EGL: *capito?* [supratai / aišku?]
80*MAM: *neanche a me piacciono galline +...* [nei man nepatinka vištos...]
81*MAM: *morte.* [mirusios.]

Kaip galima suprasti iš konteksto, mergaitė nekalba apie artimą aplinką (mama pradžioje net nesupranta, kodėl pradėta kalbėti apie gaidį) ir net nepasakoja konkretaus nutikimo praeityje (apie tai kalbės tolesniame pokalbyje), bet bando ir visai sėkmingai pateikia bendrą savo požiūrį

(apie tai kalbės tolesniame pokalbyje), bet bando ir visai sėkmingai pateikia bendrą savo požiūrį į tai, kad jai nepatinka, kad maistui žudomi gyvūnai, šiuo atveju – vištos. Tai padeda suprasti daug kartų pakartojamas (*a me non piace* „(man) nepatinka“ (60, 62, 64, 66, 69, 73, 75, 78 eil.) su viena opozicija *piace* „patinka“ (76 eil.) bei veiksmažodis *pensare* „galvoti“ (64, 72, 77 eil.).

Šio laikotarpio įrašuose yra užfiksuoti iš viso 288 mergaitės pasakymai, iš kurių 115 pasakymų (netoli pusės) buvo pavartotos 153 skirtingos veiksmažodžio formos (*tokens*). Iš viso pavartota 51 skirtinga veiksmažodžio forma (*types*), jos priklauso 21 leksemai. Turimuose šio laikotarpio įrašuose mergaitė dažnai kartoja tuos pačius savo pasakymus arba juos persako sukeisdama žodžių tvarką, todėl veiksmažodžio formų įvairovė nėra labai gausi.

13 pav. Veiksma / būsenos raiškos būdai 2-uoju laikotarpiu

Kaip matyti 13 pav., veiksmažodžio formos šiuo laikotarpiu jau pasitaiko daug dažniau, lyginant su ankstesniuoju. Proporcingai mažiau, tik apie penktadalyje, užfiksuota tokių pasakymų, kuriuose visai nėra veiksmažodžių. Kaip minėta aptariant ankstesnę įsisavinimo atmainą, nėra tikslo skaičiuoti veiksmažodžio „trūkumą“, tačiau šio laikotarpio mergaitės kalboje pasakymų struktūra jau yra kiek aiškesnė. Nemažoje dalyje pasakymų šiuo laikotarpiu vartojamos jau anksčiau išmoktos ir naujos formulės. Antrojo laikotarpio įrašuose neužfiksuota daug pakartojimų ir onomatopėjų. Proporcingai šiek tiek mažiau, tačiau pakankamai panašiai ir šiuo laikotarpiu vartojamas neverbalinis veiksmo ar būsenos raiškos būdas, kai pademonstruojant norimą išreikšti veiksmą pasakoma *così* „šitaip“.

Analizuojat šį laikotarpį matyti, kad, kaip jau yra pastebėję ir kiti mokslininkai (žr. Bernini 1990b, Berretta 1990c, Giacalone Ramat 1993, Banfi ir Bernini 2003), veiksmažodžio sistemos ir skirtingų veiksmažodžių įsisavinimo raida nėra vienoda. Jau šiuo laikotarpiu mergaitės kalboje randama nemažai būtojo laiko dalyvių ir net keletas *passato prossimo* (būtojo laiko, sudaromo su pagalbinio veiksmažodžiu ir dalyviu, kuris tam tikrais atvejais turi būti

veiksmažodžio mikrosistemos opozicijai. Taip pat šiame laikotarpyje užfiksuotas labai netikėtas ir gausus visų vieno veiksmažodžio (*mangiare* „valgyti“) mergaitės žinomų formų pavartojimas, žr. 2 pvz.

- 2) 364*EGL: *cosa uccellini@pr* [: *uccellini*] *mangia?* [ką paukščiukai valgo (3SG)?]
 366*EGL: *Marina?*
 367*MAM: *cosa uccellini mangia non si dice.* [ką paukščiukai valgo (3SG) nesakoma.]
 368*MAM: *cosa?* [ką?]
 369*EGL: *cosa.* [ką.]
 370*MAM: *mhm.*
 371*EGL: *piccioni.* [balandžiai.]
 372*MAM: *va beh uguale piccioni uccellini +...* [na, tas pats balandžiai paukščiukai...]
 373*MAM: *è il verbo che non va bene.* [veiksmažodis negerai.]
 374*EGL: *xxx.*
 375*EGL: *mangiare.* [valgyti.]
 376*MAM: *no, mangiare no.* [ne, valgyti ne.]
 377*EGL: *mangia.* [valgo (3SG).]
 378*EGL: *mangio!* [valgau!]
 379*MAM: *no.* [ne.]
 380*EGL: *mangia.* [valgo (3SG).]
 381*MAM: *no.* [ne.]
 382*EGL: *mangiamo.* [valgome.]
 383*EGL: *mangiare!* [valgyti!]
 384*EGL: *mangiu [//] voi mangia@nz +...* [valgu [//] jūs valgo@nz...]
 385*MAM: *voi mangiate, loro?* [jūs valgote, jie?]
 386*EGL: *mangiava +...* [valgė (IMP3SG).]
 387*EGL: *mangiavano!* [valgė! (IMP3PL)]
 388*MAM: *mangiano!* [valgo! (3PL)]
 389*EGL: *cosa mangiano@rep piccioni?* [ką valgo@rep (3 PL) balandžiai?]

Dėl susiklosčiusios situacijos, t. y. mamos pasirinktos tam tikros mokymo strategijos, matyti, kad mergaitė stengiasi rasti gramatiškai tinkamą veiksmažodžio formą išsakydama visas jai žinomas *mangiare* „valgyti“ formas. Iš vartojimo suprantama, kad mergaitė skiria vienaskaitos pirmojo ir trečiojo asmenų formas (*mangio* ir *mangia*), bet nėra įsisavinusi antrojo asmens (*mangi*), jai pažįstamas daugiskaitos pirmasis asmuo (*mangiamo*), net mėgina sudaryti daugiskaitos antrąjį asmenį (žodžio ištarti nebaigia, kai į pagalbą ateina mama). Tai, kad ji dukart bando pasakydama tą pačią trečiojo vienaskaitos asmens formą ten, kur reikėtų trečiojo daugiskaitos asmens, galėtų iš pirmo žvilgsnio atrodyti kaip lietuvių kalbos įtaka, kur trečiojo asmens formos vienaskaita ir daugiskaita sutampa. Tačiau taip pat dukart pavartojama ir bendratis, todėl greičiausiai tai nėra lietuvių kalbos įtaka, o tai, kad vienaskaitos formos yra mažiau žymėtos ir mergaitė jas daug dažniau girdi savo aplinkos kalboje.

Šiuo laikotarpiu Eglė pavartojo dvi imperfekto laiko formas (*mangiava* ir *mangiavano*). Sunku pasakyti, kiek 2 pvz. užfiksuotas formas realiai mergaitė vartoja ir geba analizuoti. Imperfekto laiko formų šio laikotarpio įrašuose daugiau nepasitaikė. Dėl skirtingos intonacijos ištariant šias formas (eil. 386-7) galima spėti, kad mergaitė suvokia šių formų skirtingumą ir galbūt net tai, kad antroji pagal asmenį tinkamai reikalingame kontekste. Visgi produktyviai šio

laiko formos bus pradėtos vartoti tik dviem mėnesiais vėliau. Svarbu pastebėti, kad kitame kontekste (ir ankstesniame laikotarpyje) mergaitė vartoja to paties veiksmažodžio būtojo laiko dalyvio formą *mangiato* „valgytas“, tačiau šios formos nepasitelkia pavyzdyje pateiktoje situacijoje. Tai rodo, kad šiame kalbos raidos etape mergaitė suvokia būtojo dalyvio formą (formą su ryškiu formantu *-to*) kaip perfektinę reikšmę turinčią formą, kuri iš principo netinka 2 pvz. kontekste.

Šio laikotarpio įrašuose taip pat gausu pavyzdžių, kur veiksmažodis tiesiog praleidžiamas. Šiek tiek aiškesnė pasakymų struktūra leidžia lengviau nustatyti, koks veiksmažodis galėtų būti pavartotas ir kur galėtų būti jo vieta pasakyme, žr. 3-5 pvz.

- 3) *EGL: *mio amiche sei ani@pr [: anni] e anch'io sei ani@pr [: anni] +...* [mano draugės šeši metai ir aš šeši metai...]
- 4) *EGL: *e dopo io con amici casa, si?* [ir po to aš su draugais namas, taip?]
- 5) *EGL: *e dopo io piange nou@pr bene!* [ir po to aš verkia ne gerai!]

3 pvz. galėtų būti pavartotas „turėti“ ar koks kitas panašus būseną reiškiantis veiksmažodis. 4 pvz. praleistas būsenos arba judėjimo veiksmažodis, nes pasakymo reikšmė greičiausiai yra „buvau su draugais namie“ arba „ėjau su draugais į (jū) namus“. 5 pvz. mergaitė galėjo pavartoti formulę (*va bene* „(einasi) gerai“), tačiau to nepadaro. Ši formulė jau buvo pasitaikiusi ankstesniame laikotarpyje, tačiau šio laikotarpio įrašuose pavartojama tik vieną kartą.

Toliau šiame skyriuje išsamiai aptariamos savarankiškai mergaitės pavartotos veiksmažodžių formos, apžvelgiamos pakartotos veiksmažodžių formos ir vartojamos formulės. Taip pat apibūdinami kiti veiksmo ar būsenos raiškos būdai šiuo laikotarpiu.

3.2.1. Savarankiškai vartojamos veiksmažodžių formos

Analizuojant mergaitės savarankiškai pavartotas formas matyti, kad ir šiuo kalbos raidos laikotarpiu dominuoja veiksmažodžio formos, formaliai sutampančios su italų kalbos tiesioginės nuosakos esamojo laiko formomis (žr. 8 lentelę). Aiškumo dėlei mergaitės pavartotos veiksmažodžio formos suskirstytos pagal tikslinės kalbos struktūrą, tačiau tokiu skirstymu neimplikuojama, kad mergaitės tarpukalbėje formos vartojamos pagal jų funkcijas tikslinėje kalboje.

8 lentelė. Savarankiškai vartojamos veiksmožodžio formos 2-uju laikotarpiu

TIESIOGINĖS NUOSAKOS ESAMASIS LAIKAS							
	-are asmenuotė			-ere asmenuotė			netaisyklingieji
	valgyti	žiūrėti	pjauti	uždaryti	verkti	matyti	sakyti
1SG	2 mangio					1 vedo 1 *veda ³⁹	
2SG				2 chiudi			9 dici
3SG	6 mangia	1 guarda			2 piange		
1PL	1 mangiamo						
2PL			1 *toliate				
3PL	1 mangiano@rep						
BENDRATIS (ESAML.)							
	galvoti	pjauti	imti				
3 mangiare	4 pensare	1 tagliare	2 prendere				
TIESIOGINĖS NUOSAKOS <i>PASSATO PROSSIMO</i> LAIKAS (su pagalbiniais veiksmožodžiais)							
	daryti	matyti	sakyti				
1SG	1 ho fatto	5 ho visto					
2SG							
3SG			1 ha detto				
BŪTOJO LAIKO DALYVIS							
	girdėti/jausiti	mirti	sėdėti	baigti			
1 mangiato	2 sentito	28 visto	2 morte (?)	1 sedute	1 finita		

Antruoju stebėjimo laikotarpiu pavartota daugiausia esamojo laiko visų asmenų vienaskaitos formų. Taip pat užfiksuotos kelios bendraties formos. Svarbu, kad pradėdamos vartoti būtojo laiko formos – būtojo laiko dalyvis ir *passato prossimo*. Jos, kaip išsamiau aptarta toliau, rodo pirmosios morfologinės opozicijos susiformavimą.

Dauguma pavartotų formų sutampa su antrojo ir trečiojo vienaskaitos asmenų formomis, t. y. tęsiasi ikibazinėje atmainoje pastebėta tendencija. Taip pat reikia pastebėti, kad užfiksuota ir pirmojo vienaskaitos asmens formų (*mangio* ir *vedo*) bei, tikėtina, bandymas sudaryti antrojo daugiskaitos asmens formą (**toliate*). Dėl formos **toliate* gali kilti abejonė, koks veiksmožodis turėtas omenyje, *tagliare* „pjauti“ ar *togliere* „išimti, atimti“, tačiau atsižvelgiant į kontekstą (mėsos pjaustymą valgymo metu) manytina, kad turėtas omenyje veiksmožodis *tagliare* „pjauti“. Žinoma, daugiskaitos formos yra labiau žymėtos, todėl jų sunkiai galima tikėtis pradiniais kalbos įsisavinimo etapais. Šios formos pavartojimo kontekstas nėra itin aiškus (žr. 6 pvz.), todėl negalima tvirtinti, kad mergaitė tikrai bandė sudaryti visuose jos kalbos duomenyse rečiausiai pasitaikančią antrojo daugiskaitos asmens formą. Visgi į šią tikslinės kalbos formą pavartota forma yra panašiausia ir vartojimo kontekstas bent jau to nepaneigia.

- 6) 27 *EGL: *più piccolo più piccolo più piccolo*. [mažesnis, mažesnis, mažesnis.]
 28 *EGL: *tre mangia*. [trys / tris valgo (= aš valgau?).]
 29 *EGL: *e dopo ancora toliate@c*. [ir po to dar pjaustote.]
 30 *EGL: *capito?* [supratai?]
 31 *MAM: *si ma non con la forchetta eh?* [taip, bet ne su šakute, ne?]
 32 *MAM: *ti tagli col coltello +...* [susipjaustai su peiliu...]

³⁹ Ši forma, nors formaliai sutaptų su konjunktyvo nuosakos esamojo laiko forma, visgi tokia nelaiykina ne tik dėl to, kad tokia sudėtinga forma nebūtų įmanoma šioje kalbos įsisavinimo stadijoje, bet ir dėl to, kad randama tokiam kontekste: *EGL: *io nou@pr veda@gr, io visto morte +...* [aš ne matau@gr, aš matytas (= mačiau) mirtį...]

Atkreiptinas dėmesys į gausiai pavartotą veiksmažodžio *dire* „sakyti“ su antrojo vienaskaitos asmens forma sutampančią formą *dici*. Jas mergaitė vartoja visiems pagal kontekstą reikalingiems asmenims (visi vienaskaitos ir trečias daugiskaitos) ir bet kokiam laikui reikšti, t. y. vartojama tik leksine reikšme. Atvejai, kai forma pavartota antrajam vienaskaitos asmeniui (t. y. galėtų būti gramatiškai taisyklingos) reikšti, nėra taisyklingi konkrečiame kontekste dėl kitų priežasčių. 7 pvz., kaip matyti iš aplinkinio konteksto, pavartota forma baigtiniam praeities veiksmui reikšti, tai rodo prieveiksmais *prima* „anksčiau“.

7) **EGL: prima tu macchina dici* +... [pirma tu mašina (mašinoje?) sakai...]

8) **EGL: dopo, dici prendere uno* +... [po to, sakai paimti vieną...]

Devynis kartus pavartota forma *dici* bent keturis kartus vartojama aiškiai praeities baigtinio veiksmo reikšme (7 pvz.), vienu atveju panašesnė į būsimąjo laiko reikšmę (8 pvz.). Kitais atvejais negalima aiškiai nustatyti, ar kalbama apie praeitį, ar apie dabartį. Visgi tai vienintelė (išskyrus vieną *passato prossimo* formą) aptariamam laikotarpiu užfiksuota šio veiksmažodžio forma, kuri vartojama įvairiems laikams bei baigtiniam ir nebaigtiniam veiksmui apibūdinti. Iš to galima spręsti, kad ši forma mergaitės tarpukalbėje vartojama kaip pamatinė veiksmažodžio „sakyti“ forma. Būtent ši forma aiškiai dominuoja ir vėlesnių laikotarpių įrašuose. Dėl to forma *dici* laikytina tipiniu vienos pamatinės veiksmažodžio formos bazinėje atmainoje pavyzdžiu Eglės kalbos raidoje.

8 lentelėje matomos ir kitų veiksmažodžių formos. Galima pastebėti, kad išskyrus jau anksčiau aptartą veiksmažodžio *mangiare* „valgyti“ formų gausą, visų kitų leksemų mergaitė šiuo laikotarpiu vartoja tik po vieną formą (čia išsiskiria „valgyti“ ir „matyti“ veiksmažodžiai, nes pavartotos jų perfektinės formos, kurios aptariamoms toliau). Jau aptarta, kad šių formų formalus sutapimas su tikslinės kalbos tam tikrų morfologinių kategorijų formomis šiuo laikotarpiu visiškai nereiškia tų morfologinių kategorijų egzistavimo tarpukalbėje. Šių konkrečių formų pasirinkimui gali turėti įtakos tiesioginės nuosakos formos sutapimas su liepiamosios nuosakos forma, kuri dažna mergaitės aplinkos kalboje. Pavyzdžiui, formos *mangia*, *guarda* italų kalboje yra tiesioginės nuosakos esamojo laiko trečiojo asmens formos ir liepiamosios nuosakos antrojo asmens formos, o forma *chiudi* yra abiejų minėtų nuosakų esamojo laiko antrojo vienaskaitos asmens forma.

Kaip jau minėta aptariant ankstesnį laikotarpį, ne visų veiksmažodžių raida yra vienoda. Iš 8 lentelės duomenų matyti, kad veiksmažodžio *mangiare* „valgyti“ raida yra gerokai pažengusi lyginant jį su visais kitais užfiksuotais veiksmažodžiais. Tam gali turėti įtakos tai, kad šis veiksmažodis priklauso dažniausiai asmenuotei *-are*, yra taisyklingas, gana dažnas ir aktualios semantikos. Be to, šiuo laikotarpiu užfiksuota jo formų gausa yra nulemta skyriaus

pradžioje aptartos specifinės situacijos (2 pvz.). Visgi galima kelti hipotezę, kad gimtakalbiamis italams būdingas perdėtas bendratis formų vartojimas kalbant su užsieniečiais⁴⁰ galėtų turėti įtakos bendratis formos atsiradimui anksčiau asmenuojamųjų formų (plg. ikibazinėje atmainoje užfiksuotą tik bendratis veiksmažodžio *mangiare* „valgyti“ formą ir to paties veiksmažodžio formų gausą šiuo laikotarpiu su veiksmažodžio *pensare* „galvoti“ vartojimą šiuo laikotarpiu, kuriame taip pat užfiksuota tik bendratis forma). Šiame laikotarpyje randamos ir 3 veiksmažodžio *mangiare* „valgyti“ bendratis formos. Jų vartojimas kontekste neatitinka italų kalbos bendratis formos funkcijų, nors kai kuriais atvejais, dėl bendros gramatikos stokos, aiškias šios formos funkcijas tarpukalbėje nustatyti nėra lengva (platesnis mergaitės pasakymo kontekstas nesuteikia papildomos informacijos), žr. 9 pvz.

- 9) *EGL: *nou@pr o@lt dopo più grande, mangiare casa +...* [ne o po to didesnis/è, valgyti namie / namai...]

Tas pats pasakytina ir apie kitas aptariamam laikotarpiu pavartotas bendratis formas, nes kontekstas nepadedą suprasti, ar bendratis pavartota vietoj asmenuojamosios formos, ar tiesiog pasakyme trūksta kito veiksmažodžio ar prielinksnio (žr. 10-11 pvz.). 10 pvz. galbūt norėta pasakyti „po to reikia / noriu / turi pjauti“. 11 pvz. 231 eil. pavartota *prendere* „imti“ bendratis forma parodo, kad ši veiksmažodį mergaitė moka, todėl tos pačios formos pavartojimas 235 eil. nėra tik ankstesnio mamos pasakymo dalinis pakartojimas, bet galbūt buvo siekta pasakyti „po to pasakysi, kad paimtų / paimčiau“.

- 10) *EGL: *dopo tagliare*. [po to pjauti.]
 11) 231 *EGL: *prendere e dopo +...* [imti ir po to...]
 233 *MAM: *ho dimenticato di farti prendere una bottiglia pomodori stamatt [//] oggi xxx*. [pamiršau ~liepti tau paimti butelį pomidorų šįry [//] šiandien xxx.]
 234 *EGL: *no +...* [ne...]
 235 *EGL: *dopo, dici prendere uno +...* [po to, sakai paimti vieną...]

Užfiksuota nemažai būtojo laiko dalyvio formų, o kai kuriais atvejais net suformuoto *passato prossimo* laiko (t. y. būtojo laiko dalyvio su pagalbiniu veiksmažodžiu), kurių visos pavartotos formos pateiktos 8 lentelėje. Kai kuriais atvejais sunku nustatyti, ar *passato prossimo* laikas suformuotas savarankiškai, nes pasakymai yra panašūs į išmoktas formules (žr. 12-13 pvz.), ir šiuo laikotarpiu jų pavartojimai negausūs. Tačiau tai, kad forma *visto* „matytas“ užfiksuota itin gausiai tiek pavienė (28 atvejai), tiek su pagalbiniu veiksmažodžiu (5 atvejai), rodo, kad šią formą mergaitė pažįsta ir vartoja savarankiškai.

- 12) *EGL: *cos'ho fatto ?* [ką padariau?]
 13) *EGL: *m'ha detto cosa mangio io adesso*. [man pasakė, ką aš valgau dabar.]

⁴⁰ Beretta 1990, Banfi ir Bernini 2003. Mergaitės amžius (11,7 m.) gali lemti tai, kad tėvai (ir kiti aplinkiniai) su ja kalba iš dalies kaip su vaiku, tačiau iš dalies kaip su užsieniečiu. Nors šiuo atveju neatmestina ir „mokymosi iš žodyno“ hipotezė, pastebėta tiriant kinus, besimokančius italų kalbos, nes mergaitė geba naudotis žodynu ir tą daro.

Kadangi visos šiuo laikotarpiu užfiksuotos (nėra visiškai aišku dėl formos *sedute* „sėdinčios“) būtojo laiko dalyvio formos pavartotos kaip teliniai predikatai, labai tikėtina, kad mergaitė suvokia šia forma reiškiamą veiksmažodį kaip baigtą praeityje (žr. 14-15 pvz.). Tai rodo, kad mergaitės tarpukalbėje šiuo laikotarpiu formuojasi pirmoji bazinės atmainos morfologinė opozicija tarp pamatinės ir perfektinės veiksmažodžio formos.

- 14) 144*PAD: *e dopo ha mangiato?* [ir po to (su)valgė?]
145*EGL: *io nou@pr mangiato!* [aš ne valgytas (= nevalgiau)!]
15) *EGL: *io nou@pr sentito sicuro.* [aš ne girdėtas tikrai (= nesu tikra, kad gerai išgirdau).]

Kaip matyti iš 8 lentelėje pateiktų pavartojimo atvejų skaičiaus, tiek pavienė būtojo laiko dalyvio *visto* „matytas“ forma, tiek tas pats dalyvis su pagalbiniu veiksmažodžiu yra gausiausiai vartojamos perfektinės formos šio laikotarpio įrašuose, tačiau šio dalyvio vartojimas yra nevienodas. Kartais jis pavartojamas pasakymo pabaigoje kaip klausimas, tarsi pasitikrinimas (žr. 16 pvz.). Toks vartojimas yra panašus į formos *capito* „supratai / aišku“ vartojimą, kuris šiuo laikotarpiu, kaip ir ankstesniu, laikomas formule. Tačiau gana dažnai ši forma vartojama baigto veiksmo praeityje, t. y. perfektine, reikšme (žr. 17 pvz.).

- 16) *EGL: *no, io amico dici come si chiama questo guarda molto, visto?* [ne, aš draugas sakai, kaip vadinasi šitas žiūri labai, matytas (= matei)?]
17) *EGL: *beh Giorgio visto mio amico.* [Giorgio matytas (= matė) mano draugą.]

Be jau paminėtų, šio laikotarpio įrašuose pasitaiko keli pasakymai, kuriuose sunku įžvelgti perfektinę formos *visto* reikšmę. Pirmas tokio vartojimo pavyzdys (žr. 18 pvz.) su platesniu kontekstu buvo pateiktas skyriaus pradžioje. Toliau to paties pokalbio metu, mama, Eglės paklausta nuomonės, pasako itališkai priimtinesnį variantą *non mi piace vedere* „man nepatinka matyti“, t. y. pavartodama veiksmažodžio bendratį. Tačiau tęsdama pokalbį mergaitė papasakoja įvykį, kur matė nukirsdinamas vištas, vėl pavartoja minėtą perfektinę formą išreiškdamą bendrą savo nuostatą ir nepabrėždamą baigtinio veiksmo, žr. 19 pvz.

- 18) *EGL: *io [//] a me non piace mor [//] visto morte galline.* [aš [//] man nepatinka matytas mirusios vištos.]
19) 152*EGL: *e non pia@nz no, non piace visto.* [ir ne pa, ne, nepatinka matytas.]
153*PAD: *ma chi è che ha tagliato?* [bet kas jis toks, kuris (nu) pjovė?]
154*EGL: *noi, a me non piace visto.* [mes, man nepatinka matytas.]

Kaip jau minėta, šio laikotarpio duomenyse užfiksuota dar viena veiksmažodžio *vedere* „matyti“ forma (8 lentelėje pateikiamos dvi šiek tiek besiskiriančios formos *vedo* ir *veda*, tačiau jos pavartotos iškart vienas po kito einančiuose pasakymuose ir galėtų būti tos pačios formos variantai). Tai galėtų rodyti, kad mergaitė šiuo kalbos raidos etapu galėtų mokėti dvi šio veiksmažodžio formas ir jas skirti pagal rezultatyvumo / nerezultatyvumo arba praeities / dabarties funkciją. Tačiau formos *visto* pavartojimų gausa ir funkcijų įvairovė

neleidžia atmesti galimybės, kad ši netaisyklingai sudaromo (t. y. neakivaizdžios sąsajos su aplinkos kalboje girdimų bendraties ar esamojo laiko formomis) būtojo laiko dalyvio forma šiuo laikotarpiu gali būti vartojama beveik kaip pamatinė.

Dar trijų šiuo laikotarpiu pavartotų būtojo laiko dalyvių formos (*morte*, *sedute*, *finita*), atrodytų, net kaitomos gimine ir skaičiumi (visos formaliai atrodo moteriškos giminės, pirmos dvi – daugiskaitos). Dėl formos *morte* kyla priskyrimo kalbos daliai problema, nes tai gali būti būtojo laiko dalyvio moteriškos giminės daugiskaitos forma arba daiktavardis *morte* „mirtis“, todėl skaičiaus ir giminės suderinimas gali būti atsitiktinis. Tame pačiame įrašė ši forma pasitaiko ir daugiau kartų, tačiau dažniau jo vartojimas panašesnis į daiktavardį, plg. 20 ir 21 pvz.

20) *EGL: *io [//] a me non piace mor [//] visto morte galline.* [aš [//] man nepatinka matytas mirusios vištos.]

21) *EGL: *a me piace galline non galline cento anni venti quaranta dopo morte o@lt nou@pr col coltello dopo morte.* [man patinka vištos, ne vištos šimtą metų dvidešimt keturiasdešimt po to mirtis, o ne su peiliu po to mirtis.]

Forma *sedute* taip pat atrodo suderinta ir skaičiumi, ir gimine (kalbama apie vištidėje sėdinčias vištas). Visgi visos trys minėtos formos yra vienintelės šiuo laikotarpiu užfiksuotos šių veiksmažodžių formos. Derinimas skaičiumi ir gimine gali būti atsitiktinis, nes tai vienintelės mergaitės mokamos šių leksemų formos.

3.2.2. Kitos veiksmažodžių formos

Kaip ir ankstesniu laikotarpiu, taip ir šiame, randama daug mergaitės vartojamų formulių. Lyginant su pirmojo stebėjimo laikotarpio duomenimis, šiame jų gerokai daugiau, o tai reiškia, kad mergaitė jau jas yra gerai išmokusi ir dažnai vartoja. Dauguma šių laikotarpį užfiksuotų formulių yra tos pačios, kaip jau pastebėtos ir aptartos anksčiau. Visos 14 pavartotų veiksmažodžio *chiamarsi* „vadintis“ formos randamos formulėje *come si chiama* „kaip vadinasi“, net ir vienas atvejis, kai praleista sangrąžos dalelytė *si* (žr. 22 pvz.).

22) 216 *EGL: *su e dopo quest[//] come si chiama casa galline?* [virš ir po to, kaip vadinasi namas vištų?]

218 *EGL: *uno casa galline?* [vienas namas vištų?]

219 *EGL: *e dopo qvesto@pr [: questo] che pale@nz non lo so come chiama.* [ir po to šitas, kuris, nežinau, kaip vadinasi.]

Taip pat visos *lo so* „(tai) žinau“ formos (12 atvejų) randamos formulėje *non lo so* „nežinau“ (22 pvz. 219 eil.). Užfiksuota 15 veiksmažodžio *guardare* „žiūrėti“ liepiamųjų formų *guarda* „žiūrėk“ bei 7 *capito* pavartojimo atvejai, iš kurių 6 reiškime „supratai / aišku“ ir vienas ne klausime, t. y. „supratau / aišku“ reiškime.

Lyginant su ankstesnio laikotarpio duomenimis, pastebima, kad vis dažniau vartojama formulė *piace* „patinka“ (14 pavartojimo atvejų) ir yra nemažai tam tikrų jos variantų, žr. 23-25 pvz.

- 23) **EGL: no io pensare così a me non piace non lo so amici ah non lo so come si chiama, casa, sì.* [ne aš galvoti šitaip, man nepatinka, nežinau, draugai, nežinau, kaip vadinasi, namas, taip.]
- 24) **EGL: qvi@pr [: qui] gallo e dopo così e dopo mi non piace così.* [čia gaidys ir po to šitaip ir po to man ne patinka šitaip.]
- 25) **EGL: mi piace così.* [man patinka šitaip.]

Dominuojanti formulės struktūra yra *a me (non) piace*, tačiau *(non) mi piace* yra vartojamas greta kaip variantas. Be to, vieną kartą ta pati veiksmažodžio forma (*piace*) yra pavartota jau bandant išeiti už formulės ribų (žr. 26 pvz.).

- 26) **EGL: ami@nz eh no lui piace +...* [drau@nz eh ne jis (= jam) patinka...]

Toks vartojimas leidžia daryti prielaidą, kad veiksmažodžio *piacere* „patikti“ forma *piace* šiuo laikotarpiu arba netrukus taps analizuojama ir pamažu bus pradėta vartoti kaip veiksmažodžio forma, o ne tik kaip formulės „man (ne)patinka“ dalis.

Ikibazinėje atmainoje buvo užfiksuota nemažai mergaitės pakartotų veiksmažodžio formų. Šioje atmainoje to nebuvo pastebėta taip gausiai. Vienintelis pakartojimas iškart yra pateiktas 2 pvz. (389 eil.), bet tam tikrais situaciniais pakartojimais galima laikyti ir du beveik identiškus atvejus, kai mergaitė, pasakodama apie įvykį, pakartoja toje situacijoje girdėtą pasakymą (žr. 27-28 pvz.), susidedantį iš triskart vienas po kito pakartotų veiksmažodžio *andare* „eiti / važiuoti“ (greičiausiai liepiamosios nuosakos, tačiau šiuo atveju forma sutampa su tiesiogine nuosaka) formų *vai*. Savarankiškai vartojamų veiksmažodžio *andare* „eiti / važiuoti“ formų nėra pasitaikę ikišiolinėje mergaitės kalboje. Forma *va* („eina / važiuoja“) užfiksuota tik formulėse *va bene* „(einasi) gerai“. Dėl to manytina, kad ir šie užfiksuoti formos *vai* „eik / važiuok“ pavartojimo atvejai nelaikytini realiai suvokiamomis judėjimo veiksmažodžio formomis, o tiesiog kitų pasakymo pakartojimas.

- 27) **EGL: dopo prima macchina vai vai vai, visto?* [po to pirma mašina važiuok važiuok važiuok, matei?]
- 28) **EGL: e dopo lui nou@pr guarda, lui, vai vai vai.* [ir po to jis nežiūri, jis važiuok važiuok važiuok.]

3.2.3. Kiti predikato raiškos būdai

Antruoju stebėjimo laikotarpiu jau randant aiškesnę pasakymo struktūrą, galima geriau atskirti ir kitokio pobūdžio predikatus, t. y. ne veiksmažodžio formas. Šio laikotarpio įrašuose onomatopėjų veiksmui reikšti nebuvo pavartota daug, vos kelios (žr. 29-30 pvz.). Tačiau mergaitė vartoja onomatopėjas kitų kalbos dalių įvardijimui, pvz., gyvūnų pavadinimams ir pan.

29) *EGL: *fuoco pjjjj@o*. [ugnis pžžžž.]

30) *EGL: *nou@pr cosi brr@o* +... [ne šitaip brrr...]

Kaip jau minėta skyriaus pradžioje, ir šiuo laikotarpiu pasitaiko nemažai atvejų, kai mergaitė veiksmą imituoja, sakydama *così* „šitaip“. Eglė vis dar nemažai pasikliauja pašnekovų bendradarbiavimu ir dėmesiu, nes žodžiais tik apytiksliai nusako, pavyzdžiui, vištų nukirsdinimą (žr. 31 pvz.), t. y. pamini „peilį“ ir „šitaip“, greičiausiai demonstruodama veiksmą.

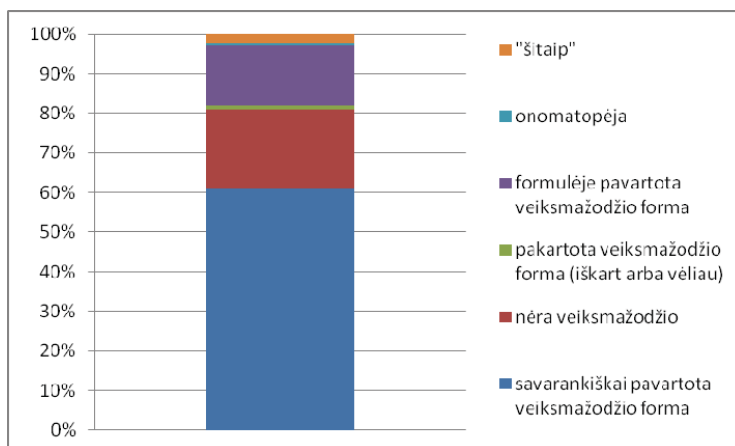
31) *EGL: *a me non piace amici coltello e dopo qvi@pr [: qui] galline, si?* [man nepatinka draugai peilį ir po to čia vištos, taip?]

*EGL: *e dopo così*. [ir po to šitaip.]

Apibendrinant galima teigti, kad antruoju stebėjimo laikotarpiu jau yra susiformavusios daugelio dažniausiai vartojamų veiksmažodžių pamatinės formos. Be to, labai svarbu, kad atsiranda pirmoji morfologinė opozicija tarp pamatinės ir perfektinės formos. Ši perfektinė forma reiškia būtojo laiko dalyviu (užfiksuota ir keletas *passato prossimo* pavartojimo atvejų). Mergaitės pasakymuose šiuo laikotarpiu galima įžvelgti ne tik pragmatinę, bet ir semantinę-sintaksinę struktūrą, aiškiau galima išskirti predikatą. Vis dar yra nemažai kliaujamasi pašnekovo išankstinėmis ir kontekstinėmis žiniomis bei aktyviu dėmesiu, kai nežinomas leksinis vienetas yra pademonstruojamas, tačiau jau mažiau, lyginant su ankstesniu laikotarpiu. Taip pat šio laikotarpio įrašai aiškiai rodo kalbos raidos nenutrūkstamą tąsą ir tai, kad ne visų veiksmažodžių formos yra įsisavinamos tuo pat metu. Be to, šiuo laikotarpiu matyti, kad mergaitė daug ir aktyviai vartoja išmokstamas formules, tuo pat metu pamažu pradėdama kūrybingai taikyti įsisavinamas naujosios kalbos taisykles. Visi šie kalbinės raidos ypatumai tikrai leidžia mergaitės kalbą antruoju stebėjimo laikotarpiu priskirti bazinei atmainai.

3.3. Pobazinė atmaina

Iki šiol nagrinėta įvaikintos mergaitės kalbos raida pirmaisiais dviem stebėjimo laikotarpiais. Kalbos įsisavinimas yra nuoseklus procesas, todėl nenuostabu, kad trečiuoju stebėjimo laikotarpiu mergaitės kalba iš pirmo žvilgsnio yra pakankamai panaši į ankstesniuose skyriuose cituotus pavyzdžius. Eglė ir trečiuoju stebėjimo laikotarpiu, ir toliau kalbos raidoje naudojami visais jai tuo metu prieinamais, kalbiniais ir nekalbiniais, būdais išreikšti veiksmą. Visgi trečiojo laikotarpio duomenys jau labai skiriasi nuo ankstesniųjų dviejų dėl to, kad pradėdama vartoti daug daugiau veiksmažodžio formų, žr. 14 pav.

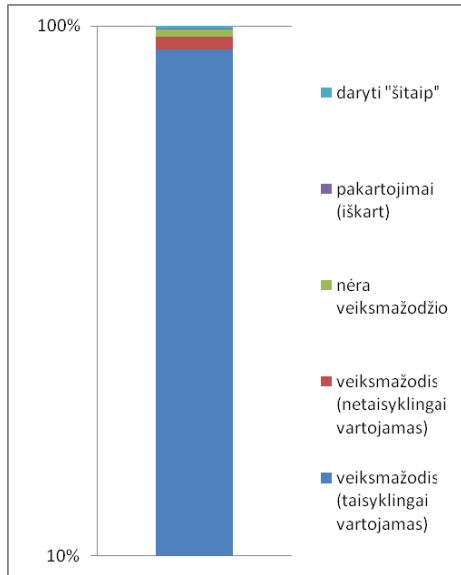
14 pav. Veiksma / būsenos raiškos būdai 3-uoju laikotarpiu

Kaip matyti iš 14 pav., veiksmažodžio formos jau trečiuoju stebėjimo laikotarpiu yra vartojamos dauguma atvejų, kai reiškiamas veiksmas ar būsenas. Nestebina, kad vartojama nemažai tokių dažnai šnekamojoje kalboje pasitaikančių formulių kaip *non lo so* „nežinau“, *capito* „supratai / aišku“, *guarda* „žiūrėk“ ir pan. Visgi per 60 proc. veiksmo ar būsenos raiškos būdu jau trečiuoju stebėjimo laikotarpiu yra savarankiškai pavartotos veiksmažodžio formos. Pastebimas ne tik ryškus žodyno praturtėjimas, nes trečiuoju laikotarpiu pavartotos jau 46 leksemos (plg. po 21 pirmuoju ir antruoju stebėjimo laikotarpiais), bet ir didelis skirtingų pavartotų veiksmažodžio formų skaičius – 84 (*types*).

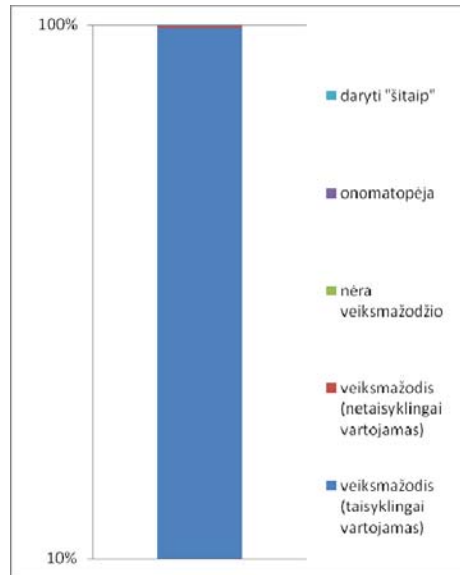
Tai, kas iš esmės skiria antrąjį ir trečiąjį (bei tolesnę kalbos raidą) stebėjimo laikotarpius, yra veiksmažodžio kaitybos pradžia, kurios dar nebuvo antruoju stebėjimo laikotarpiu ir kuri užfiksuojama trečiuoju. Nuo šio momento ir toliau Eglės tarpukalbės struktūra ima vis labiau artėti prie tikslinės italų kalbos sistemos. Taigi nuo trečiojo stebėjimo laikotarpio įvaikintos mergaitės kalba pasiekia pobazinę kalbos įsisavinimo atmainą. Dėl šios priežasties manoma, kad yra tikslinga mergaitės kalbos raidą nuo trečiojo laikotarpio analizuoti pagal italų kalbos gramatines kategorijas žiūrint į kiekvienos iš jų įsisavinimo ypatumus. Kaip jau matyti iš 14 pav., didžiausią dalį užima veiksmažodžio formos, todėl veiksmažodžio sistemai ir bus skiriama daugiausia dėmesio. Toliau palyginimui pateikiami veiksmo / būsenos raiškos būdų pasiskirstymo paveikslai iš septintojo (15 pav.) ir dešimtojo (16 pav.) stebėjimo laikotarpių, t. y. po pusės metų šalyje ir stebėjimo pabaigoje.

Reikia atkreipti dėmesį, kad šie paveikslai nuo ankstesniųjų skiriasi tuo, kad atskirai skaičiuojamos taisyklingai ir netaisyklingai pagal tikslinės kalbos sistemą vartojamos veiksmažodžių formos (ikišiolinėje analizėje to daryti nebuvo prasmės). Akivaizdu, kad veiksmo ir būsenos raiškoje visiškai dominuoja veiksmažodžio formos, kurios yra taisyklingai

vartojamą pagal italų kalbos sistemą. Kaip matyti iš šių paveikslų, kitokie nei veiksmazodžio formos būdai išlieka vartojami, nors jau žymiai mažiau, per visą stebėjimo laikotarpį. Vos apie 1 proc. sudarantys kiti nei veiksmazodis veiksmo / būsenos raiškos būdai atskirai aptariami 3.3.2. dalyje.

15 pav. Veiksmo / būsenos raiškos būdai 7-uoju laikotarpiu

16 pav. Veiksmo / būsenos raiškos būdai 10-uoju laikotarpiu

3.3.1. Veiksmazodis

Italų kalbos veiksmazodžio sistemą sudaro septynios nuosakos: tiesioginė, liepiamoji, tariamoji, konjunktyvo, bendratis, gerundijaus ir dalyvio. Pirmosios keturios – tiesioginė, liepiamoji, tariamoji ir konjunktyvo nuosakos – turi skaičiais ir asmenimis kaitomas formas (trys vienaskaitos ir trys daugiskaitos asmenys). Visos nuosakos, išskyrus liepiamąją, yra kaitomos laikais. Tiesioginė nuosaka turi daugiausia laikų – aštuonis, iš jų keturi yra vientisiniai (esamasis, imperfektas, perfektinis *passato remoto* ir būsimasis laikas) ir keturi sudėtiniai (perfektinis *passato prossimo*, pluskvamperfektai *trapassato prossimo* ir *trapassato remoto* bei ankstesnysis būsimasis laikas). Tariamoji nuosaka turi du laikus: vientisinį esamąjį ir sudėtinį būtajį. Liepiamoji nuosaka turi tik esamąjį laiką. Konjunktyvo nuosaka turi keturis laikus: vientisinius esamąjį ir imperfektą bei sudėtinius būtajį ir ankstesnį būtajį (*trapassato*). Bendratis, gerundijus ir dalyvis gali turėti esamojo ir būtojo laiko formas. Pagal bendratis galūnę skiriamos trys asmenuotės: *-are*, *-ere* ir *-ire* (Dardano ir Trifone 1995, Serianni 2005).

Gana sudėtinga italų kalbos veiksmazodžio sistema visgi yra paranki įsisavinimui, nes yra pakankamai taisyklinga, veiksmazodžio formos yra aiškios, skaidrios ir dažniausiai gana

lengvai segmentuojamos. Šioje trumpoje apžvalgoje nepretenduojama pateikti detalios italų kalbos veiksmažodžio sistemos struktūros su įvairiomis jos išimtimis, todėl bus apsiribojama tik tuo, kas aktualu šiame darbe nagrinėjamiems įvaikintos mergaitės kalbos raidos duomenims analizuoti. Toliau pateikiamos taisyklingųjų asmenuočių paradigmos tomis nuosakomis ir jų laikais, kurių užfiksuota mergaitės kalboje, žr. 9 lentelę. Netaisyklingo asmenavimo veiksmažodžių kalboje yra per daug, kad būtų galima juos visus čia pateikti, todėl apsiribojama tik dviejų dažniausių, kurie vartojami kaip pagalbiniai, *essere* „būti“ ir *avere* „turėti“, veiksmažodžių paradigmomis. Kaip taisyklingo asmenavimo pavyzdžiai pateikiami veiksmažodžiai *mangiare* „valgyti“ -*are* paradigmai iliustruoti, *credere* „tikėti“ -*ere*, *dormire* „miegoti“ -*ire* (atkreiptinas dėmesys, kad dalis -*ire* asmenuotės veiksmažodžių kai kuriais atvejais turi intarpą -*isc-*).

9 lentelė. Italų kalbos veiksmažodžių asmenavimo paradigmos

	-ARE	-ERE	-IRE	ESSERE	AVERE
Tiesioginės nuosakos esamasis laikas					
1SG	mangio	credo	dormo	sono	ho
2SG	mangi	credi	dormi	sei	hai
3SG	mangia	crede	dorme	è	ha
1PL	mangiamo	crediamo	dormiamo	siamo	abbiamo
2PL	mangiate	credete	dormite	siete	avete
3PL	mangiano	credono	dormono	sono	hanno
Tiesioginės nuosakos imperfekto laikas					
1SG	mangiavo	credevo	dormivo	ero	avevo
2SG	mangiavi	credevi	dormivi	eri	avevi
3SG	mangiava	credeva	dormiva	era	aveva
1PL	mangiavamo	credevamo	dormivamo	eravamo	avevamo
2PL	mangiavate	credevate	dormivate	eravate	avevate
3PL	mangiavano	credevano	dormivano	erano	avevano
Tiesioginės nuosakos <i>passato prossimo</i> laikas					
1SG	ho mangiato	ho creduto	ho dormito	sono stato/a	ho avuto
2SG	hai mangiato	hai creduto	hai dormito	sei stato/a	hai avuto
3SG	ha mangiato	ha creduto	ha dormito	è stato/a	ha avuto
1PL	abbiamo mangiato	abbiamo creduto	abbiamo dormito	siamo stati/e	abbiamo avuto
2PL	avete mangiato	avete creduto	avete dormito	siete stati/e	avete avuto
3PL	hanno mangiato	hanno creduto	hanno dormito	sono stati/e	hanno avuto
Tiesioginės nuosakos būsiamasis laikas					
1SG	mangerò	crederò	dormirò	sarò	avrò
2SG	mangerai	crederai	dormirai	sarai	avrà
3SG	mangerà	crederà	dormirà	sarà	avrà
1PL	mangeremo	crederemo	dormiremo	saremo	avremo
2PL	mangerete	crederete	dormirete	sarete	avrete
3PL	mangeranno	crederanno	dormiranno	saranno	avranno
Lepiamoji nuosaka					
1SG	-	-	-	-	-
2SG	mangia	credi	dormi	sii	abbi
3SG	mangi	creda	dorma	sia	abbia
1PL	mangiamo	crediamo	dormiamo	siamo	abbiamo

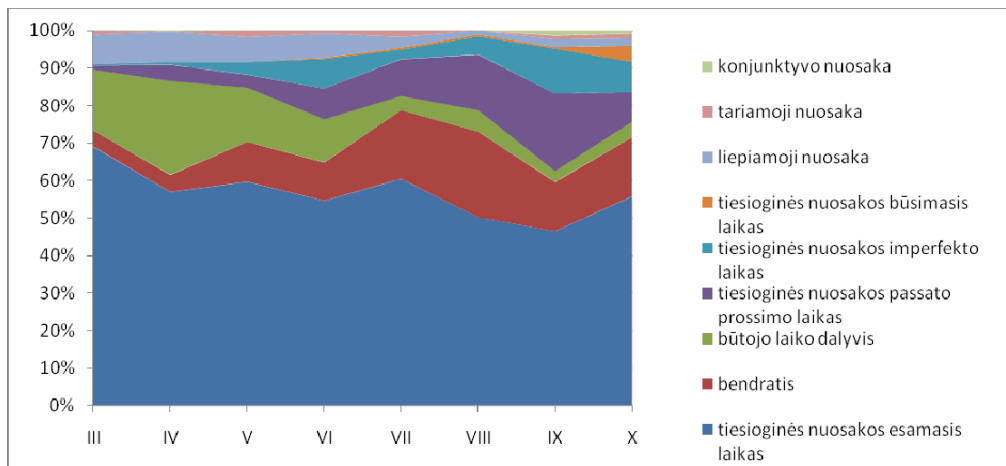
2PL	mangiate	credete	dormite	siate	abbiate
3PL	mangino	credano	dormano	siano	abbiano
Tariamiosios nuosakos esamasis laikas					
1SG	mangerei	crederei	dormirei	sarei	avrei
2SG	mangeresti	credereesti	dormiresti	saresti	avresti
3SG	mangerebbe	crederebbe	dormirebbe	sarebbe	avrebbe
1PL	mangeremmo	crederemmo	dormiremmo	saremmo	avremmo
2PL	mangereste	credereste	dormireste	sareste	avreste
3PL	mangerebbero	crederebbero	dormirebbero	sarebbero	avrebbero
Konjunktyvo nuosakos esamasis laikas					
1SG	mangi	creda	dorma	sia	abbia
2SG	mangi	creda	dorma	sia	abbia
3SG	mangi	creda	dorma	sia	abbia
1PL	mangiamo	crediamo	dormiamo	siamo	abbiamo
2PL	mangiate	crediate	dormiate	siate	abbiate
3PL	mangino	credano	dormano	siano	abbiano
Konjunktyvo nuosakos imperfekto laikas					
1SG	mangiassi	credessi	dormissi	fossi	avessi
2SG	mangiassi	credessi	dormissi	fossi	avessi
3SG	mangiaste	credeste	dormiste	foste	aveste
1PL	mangiassimo	credessimo	dormissimo	fossimo	avessimo
2PL	mangiaste	credeste	dormiste	foste	aveste
3PL	mangiassero	credessero	dormissero	fossero	avessero

Be pateiktųjų lentelėje, mergaitės kalboje užfiksuota tiesioginės nuosakos ankstesnio būsimąjo laiko formų pavartojimo atvejų. Šis laikas sudaromas iš būsimuoju laiku asmenuojamo pagalbinio veiksmažodžio ir dalyvio formos. Taip pat į lentelę neįtrauktas sudėtinis pluskvamperfektinis laikas *trapassato prossimo*, kuris sudaromas iš imperfekto laiku asmenuojamo pagalbinio veiksmažodžio ir dalyvio formos. Konjunktyvo nuosakos būtasis laikas, kurio forma mergaitės kalboje užfiksuota vieną kartą, sudaromas iš esamuojų laiku asmenuojamo pagalbinio veiksmažodžio ir dalyvio formos.

Bendraties būtasis laikas sudaromas iš pagalbinio veiksmažodžio ir dalyvio formos, pvz., esamasis laikas *mangiare* „valgyti“, būtasis laikas *avere mangiato* „būti valgiusiam“. Gerundijaus esamasis laikas sudaromas su formantu *-ndo*, pvz., *mangiando* „valgydamas / valgant“, o būtasis laikas – iš pagalbinio veiksmažodžio gerundijaus ir dalyvio formos, pvz., *avendo mangiato* „pavalgęs / pavalgius“. Būtojo laiko dalyvis, kuris įeina į daugelio nuosakų ir laikų formavimą kaip leksinė dalis, sudaromas su formantu *-to*, pvz., *mangiato* „valgytas“ (kai kurių netaisyklingos darybos veiksmažodžių būtojo dalyvio forma gali būti kiek kitokia, pvz., *preso* „imtas“).

17 pav. pateiktos visos mergaitės pavartotos veiksmažodžių formos pagal formalų priklausymą italų kalbos veiksmažodžio sistemos kategorijoms. Šiame paveiksle neįtraukti tokie tiesioginės nuosakos laikai kaip *trapassato prossimo*, ankstesnysis būsimasis laikas, progresinė perifrazė ir gerundijaus formos, kadangi jų buvo tik po keletą pavartojimo atvejų. Skirtingais

pavartotų veiksmažodžių formų skaičius skiriasi, todėl paveiksle buvo pasirinkta procentinė skalė, kad būtų lengviau palyginti. Dar nepradėjus detaliam gilintam kiekvienai kategorijai, matyti, kad, pavyzdžiui, būtojo laiko dalyvio formų pradžioje yra labai daug, o ilgainiui jų mažėja drauge didėjant su juo sudaromų perfektinio *passato prossimo* laiko formų. Matyti, kad kai kurios kategorijos, būsimasis laikas ir konjunktyvo nuosaka, atsiranda tik stebėjimo pabaigoje. Pirmojoje pusėje nemažai pasitaikiusių liepiamosios nuosakos formų vėliau vartojama žymiai rečiau.

17 pav. Skirtingų nuosakų ir laikų formos pobazinėje atmainoje

Toliau atskirais skyriais aprašoma kiekviena nuosaka su jos laikais, kurių formos užfiksuotos stebėtos mergaitės kalboje.

3.3.1.1. Tiesioginė nuosaka

3.3.1.1.1. Esamasis laikas

Tiesioginės nuosakos esamojo laiko (toliau tekste – esamojo laiko) formos pirmiausiai pasirodo ir yra gausiausiai vartojamos ir aprėpiančios plačiausias funkcijas, kaip jau aptarta anksčiau darbe (žr. 2 lentelę apie veiksmažodžio sistemos sudėtingėjimą). Esamojo laiko formos itin svarbios šnekamojoje kalboje, nes vartojamos nusakyti veiksmui ir būsenai „čia ir dabar“. Esamasis laikas yra pagrindinė ir morfologiškai nežymėta kategorija, pasižyminti semantikos platumu (Banfi ir Bernini 2003: 75). Esamojo laiko formos gali būti vartojamos tiek kalbamuoju momentu vykstančiam veiksmui, tiek bendroms ar apibendrinamoms tiesoms reikšti. Vartojant šį laiką nėra būtina veiksmo raiška, tačiau italų kalboje egzistuoja progresyvinė forma, kuri itin pabrėžia santykį su kalbamuoju momentu (progresyvinės formos bus aptariamos toliau darbe).

Kaip jau aptarta ankstesniuose skyriuose, būtent esamojo laiko formos (dažniausiai 3 ar 2 vienaskaitos asmenys) pradedančiųjų besimokančiųjų italų kalbos yra pasirenkamos kaip

pamatinė forma, morfologiškai neanalizuojama ir vartojama tik leksine veiksmažodžio reikšme. Kaityti asmenimis pradėdama vėliau ir ne visus veiksmažodžius vienu metu. Įsisavinimo pradžioje pradėta vartoti pamatinė forma ir toliau ilgą laiką gali būti vartojama kaip tokia, nuo kurios pamažu atsiskiria po morfologiškai skirtingą formą skirtingiems asmenims. Kitaip tariant, vieno iš vienaskaitos asmenų forma, kuri pradžioje vartota kaip pamatinė, gali ir toliau būti vartojama kaip daugiavardinė, nepaisant to, kad besimokantysis vartoja ir kitą (ar daugiau nei vieną) skirtingų asmenų formas. Dėl šios priežasties duomenyse užfiksuojama daugiausia tiesioginės nuosakos esamojo laiko „klaidų“, palyginti su visais kitais laikais ir nuosakomis.

Šiame skyriuje analizuojamos esamojo laiko formos stebėtos mergaitės kalboje. Pirmiausia pateikiamos visos užfiksuotos šio laiko formos analizuojamoje medžiagoje ir aptiriamos esamojo laiko paradigmos, mergaitės vartojamos pobazinėje atmainoje. Atskirame poskyryje trumpai aptiriamos negausios formalios darybos klaidos. Daugiausia dėmesio skiriama tam, kaip nuo pamatinės veiksmažodžio formos, kuri dažniausiai sutampa su vieno kurio iš esamojo laiko vienaskaitos asmenų forma, pereinama prie skirtingų morfologiškai kaitomų formų. Detaliau aptariama pora išskirtinės raidos atvejų: egzistencinis *c'è* ir pamatinė forma *dici*. Galiausiai išsamiai aptiriamos funkcijos, kuriomis mergaitė vartoja esamojo laiko formas.

3.3.1.1.1.1. Esamojo laiko formos mergaitės kalboje

Eglės kalbos stebėjimo duomenyse tiesioginės nuosakos esamojo laiko formų užfiksuota daugiausiai ir jos gausumu smarkiai pralenkia visų kitų laikų ir nuosakų pavartojimo atvejus. Iš viso stebėjimo laikotarpiu užfiksuota šiek tiek daugiau nei 2 400 esamojo laiko formų. 10 lentelėje pateikiami visi tirtais laikotarpiais užfiksuoti tiesioginės nuosakos esamojo laiko formų pavartojimo atvejai (*tokens*). Skaičius po pasvirojo brūkšnio (/) žymi skirtingų formų skaičių (*types*). Paskutinėje eilutėje pateikiama apskaičiuota esamojo laiko formų pavartojimo netinkamame kontekste dalis („klaidos“).

10 lentelė. Tiesioginės nuosakos esamojo laiko formos visais stebėjimo laikotarpiais

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
TIESIOGINĖS NUOSAKOS ESAMASIS LAIKAS										
1SG	17 /4	17 /4	34 /14	113 /28	64/19	34/14	78 /23	33/12	79/21	147/35
2SG	20 /7	11 /2	68 /16	92 /21	59 /20	22 /9	33/17	9/4	40 /19	85 /28
3SG	18 /9	38 /6	85 /20	258 /45	80 /23	75 /23	90 /28	36 /20	71 /23	370 /51
1PL	1/1	1/1	4/2	4/3	3/3	2/2	8/6	7/6	5/3	24/13
2PL		1/1				2/1	1/1			3 /3
3PL		1/1	3/3	5 /3	3 /1	11/8	6/5	10/7	9/5	135/32
Iš viso:	56 /21	69 /15	194 /55	472 /100	209 /66	146 /57	216 /80	95 /49	204 /71	764 /162
„klaidų“ %	57%	29%	31%	18.6%	6%	5.5%	2.7%	1%	3%	0.6%

Procentinė „klaidų“ dalis pateikiama dėl to, kad skirtingais laikotarpiais pavartotas labai nevienodas esamojo laiko formų skaičius. Tai, kad pagal tikslinę kalbą netinkamai pavartotos formos čia pavadintos „klaidomis“, nereiškia mergaitės kalbos vertinimo. Šioje lentelėje apskaičiuotų „klaidų“ eilutė parodo tai, kad dar net neatlikus detalios analizės ir žiūrint tik į formalų esamojo laiko formų pavartojimą matyti, kaip sparčiai mergaitės kalba artėja prie tikslinės kalbos sistemos. Kaip jau aptarta skyriuose Ikibazinė ir Bazinė atmaina, įsisavinimo pradžioje dar nėra gramatinių kategorijų, todėl neretu atveju sunku vertinti vienos ar kitos esamojo laiko formos pavartojimo tinkamumą pagal tikslinės kalbos sistemą konkrečiame kontekste. Aiškesni semantiniai-sintaksiniai principai pradeda reikštis tik pobazinėje atmainoje, kuri pagal šio tyrimo duomenis laikytina prasidedanti nuo trečiojo stebėjimo laikotarpio. 10 lentelėje pateikiamos formos visais stebėjimo laikotarpiais ir todėl galima pastebėti didelį skirtumą tarp pirmųjų dviejų laikotarpių ir trečiojo. Didžiausią reikšmę turi tai, kad trečiuoju laikotarpiu pradeda vartoti skirtingų to paties veiksmažodžio formų, t. y. nuo prieš tai tarpukalbėje egzistavusios vienos pamatinės veiksmažodžio formos pradeda atsiskirti kitos, paimančios iš pastarosios dalį funkcijų (pvz., tik tam tikro konkretaus asmens raišką).

Kaip aptarta ankstesniuose skyriuose, kol dar vartojama tik viena pamatinė veiksmažodžio forma, ji vartojama tik leksine reikšme ir neperteikia gramatinių kategorijų. Antruoju stebėjimo laikotarpiu, t. y. bazinėje atmainoje, buvo užfiksuotas itin gausus veiksmažodžio *mangiare* „valgyti“ formų repertuaras, tačiau jos visos pasitaikė labai specifinėje situacijoje, kai mamos skatinama mergaitė stengėsi rasti tinkamą formą ir dėl to išvardijo visas mokamas šio veiksmažodžio formas, todėl negalima laikyti, kad tuo metu pavartotos formos buvo morfologiškai analizuojamos. Nuo trečiojo stebėjimo laikotarpio esamojo laiko formų vartojimo situacija iš esmės kinta. Tai galima pastebėti jau iš 10 lentelėje pateikiamų įvairiais asmenimis vartojamų skirtingų formų skaičiaus. Jau nuo trečiojo laikotarpio užfiksuojamos besiformuojančios asmenavimo miniparadigmos⁴¹, žr. 11 lentelę.

11 lentelė. 3-uoju stebėjimo laikotarpiu užfiksuotos veiksmažodžių esamojo l. miniparadigmos

	-are			-ire		netaisyklingi		
	valgyti	žiūrėti	prisiminti	atidaryti	suprasti	eiti	norėti	žinoti
1SG	1 mangio	2 guardo	2 ricordo	1 apro	3 capisco		1 voglio	14 so
2SG	2 mangi		3 ricordi	1 apri	1 capisci	1 vai	4 vuoi	2 sai
3SG	6 mangia	6 guarda		1 apre 1 *apra		5 va		4 sa
1PL		1 guardiamo@rep				3 andiamo		
2PL								
3PL	1 mangiano@rep							

⁴¹ Atsižvelgiant į panašumą su K1 įsisavinimu dėl to, kad įsisavinami gimtąją kalbą vaikai nepradeda vartoti iškart visos veiksmažodžio paradigmos, bet pradžioje tik nepilną, t. y. iš poros ar keleto asmenų sudarytą paradigmą, čia pasitelkiama paprastai apie K1 įsisavinimą kalbant vartojami terminai, plačiau žr. Kilani-Schoch ir Dressler 2002.

Kaip matyti iš 11 lentelėje pateikiamų duomenų, dar ne visas trečiuoju stebėjimo laikotarpiu užfiksuotas paradigmas galima laikyti tikromis miniparadigmomis (angl. *true mini-paradigms*, plačiau ir dėl nustatymo kriterijų žr. Kilani-Schoch ir Dressler 2002), nes kai kurių iš jų mergaitė pavartoja tik du narius, todėl jos laikytinos miniparadigmomis. Tačiau kokybinį šuolį, lyginant su duomenimis iš ankstesnio mėnesio, galima matyti net ir iš miniparadigmų gausos bei kitų kalbos raidos procesų. Pavyzdžiui, veiksmožodžio *sapere* „žinoti“ praėjusiame laikotarpyje buvo užfiksuota tik viena *so* „žinau“ forma, kuri buvo randama tik konstrukcijoje „nežinau“. O pirmuoju pobazinės atmainos laikotarpiu šis veiksmožodis asmenuojamas jau visais trimis vienaskaitos asmenimis. Vienintelis atvejis, kai trečiuoju stebėjimo laikotarpiu mergaitė suklysta pasirinkdama veiksmožodžio *sapere* „žinoti“ esamojo laiko asmens formą, kaip tik parodo, jog šio veiksmožodžio asmenavimo paradigma (bent vienaskaita) jau yra susiformavusi, nes Eglė čia pat pasitaiso, žr. 1 pvz.

- 1) 418 *MAM: *non lo so io le favole a memoria non le so.* [nežinau, aš pasakų atmintinai nežinau (= nemoku).]
- 419 *EGL: *a tu lo so?* [o tu žinau?]
- 420 *EGL: *lo sai tu?* [tu žinai?]
- 421 *PAD: *io si.* [aš taip.] (EGL3)

Natūralaus kalbėjimo stebėjimo metodu negalima tikėtis kaskart užfiksuoti tų pačių veiksmožodžių pilnų paradigmų, todėl ne visų veiksmožodžių progresą galima vienodai palyginti. Mergaitės kalbėjimo aplinka lemia, kad dažniausiai jai kalboje reikalingi vienaskaitos asmenys, kadangi ji dažnai kalba apie save, pasakoja apie su vienu ar kitu bendraklasiu susijusius įvykius, kreipiasi į vieną iš tėvų. Visgi nuo pat pobazinės atmainos pradžios galima stebėti teisingų esamojo laiko asmenų formų vartojimą reikiamame kontekste, žr. 2-6 pvz.

- 2) *EGL: *poi Teresa sente si?* [po to Teresa girdės, taip?] (EGL3)
- 3) *EGL: *io voglio bere.* [aš noriu gerti.] (EGL3)
- 4) *EGL: *tu corri di là e poi corri di là chi è primo che eh vince cd vince oppure +...* [tu bėgi ten ir tada bėgi ten, kas pirmas, tas laimi, cd laimi, arba...] (EGL4)
- 5) *EGL: *ci prendiamo questo qua?* [pasiimam štai šitą?] (EGL5)
- 6) *EGL: *se tu tiri lei non vuole venire.* [jei tu trauki, ji nenori ateiti (apie šunį)]. (EGL7)

Pobazinėje atmainoje visais laikotarpiais, t. y. nuo trečiojo, užfiksuojama daugiau nei dešimties skirtingų veiksmožodžių miniparadigmos, t. y. bent du nariai, arba tikroji miniparadigma (žr. 12 lentelę). Nuo ketvirtojo laikotarpio dažniau vartojami veiksmožodžiai, tokie kaip *mangiare* „valgyti“, *essere* „būti“, *avere* „turėti“, *fare* „daryti“, *dovere* „privalėti“, *sapere* „žinoti“, *dire* „sakyti“ ir kt., pavartojami ir daugiau nei trijų skirtingų asmenų formomis.

12 lentelė. Esamojo laiko miniparadigmos pobazinėje atmainoje

	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Miniparadigma (2 nariai)	11	12	11	8	13	6	8	13
Tikroji miniparadigma (3 ir daugiau narių)	5	10	6	4	9	5	7	20
Iš viso:	16	22	17	12	22	11	15	33

Kadangi esamasis laikas yra dažniausiai vartojamas, daugiausia skirtingų veiksmažodžių (*types*) yra pavartota būtent šio laiko forma. Nemažai veiksmažodžių pavartojama po vieną kartą, viena forma, todėl sunku nustatyti, ar užfiksuotą formą mergaitė vartoja kaip pamatinę. Dažnai tokiais atvejais pavartojama vienaskaitos trečiojo asmens forma, žr. 7-8 pvz. Atsižvelgiant į tai, kad pavartota forma yra taisyklinga konkrečiame kontekste (referentas nurodomas įvardžiu, sutampa kitų veiksmažodžių formos), taip pat atsižvelgiant į bendrą mergaitės kalbos įsisavinimo lygį, laikytina, kad dauguma nors ir po vieną kartą užfiksuotų veiksmažodžių formų yra įsisavintos.

- 7) *EGL: *e scapaccione prima eh una cavola che no visto niente poi parlo o@lt quando lui esce lui chiude la porta e luci spagne e poi con chiave.* [ir plojo per sėdynę pirma, nesąmonė, kur niekas nematė, tada kalbu, o kai jis išeina, jis uždaro duris ir užgesina šviesą ir tada su raktu.] (EGL4)
- 8) *EGL: *ah lui mi accompagna?* [a, jis mane palydi?] (EGL7)

Apžvelgiant visuose stebėjimo laikotarpiuose užfiksuotas tiesioginės nuosakos esamojo laiko formas, nepastebėta tendencijų, kad būtų greičiau ar lėčiau įsisavinama viena kuri asmenuotė. Visais laikotarpiais pasitaiko visų trijų taisyklingųjų asmenuočių veiksmažodžių, kurių formos morfologiškai sudaromos taisyklingai (negausiai pasitaikančios darybos klaidos aptiriamos tolesniame skyrelyje), dėl netaisyklingo asmenavimo veiksmažodžių mergaitei taip pat nekyla ypatingų sunkumų. Žinoma, dėl to, kad pirmoji, *-are* asmenuotė yra gausiausia ir dariausia italų kalboje, šios asmenuotės veiksmažodžių užfiksuota kiekybiškai daugiau. Ši asmenuotė taip pat yra bene skaidriausios morfologijos, nes tematinis balsis *-a-* išlaikomas ne tik vienaskaitos trečio asmens galūnėje (*lui mangia* „jis valgo“), bet ir daugiskaitos antrame bei trečiame asmenyse (*voi mangiate* „jūs valgotė“, *loro mangiano* „jie valgo“). Tas pats tematinis balsis išlaikomas ir formuojant šios asmenuotės būtajį dalyvį (*mangiato* „valgytas“). Dėl šių priežasčių, *-are* asmenuotės gausumo ir skaidrumo, galima tikėtis, kad ši asmenuotė įsisavinama anksčiau ir turės įtakos asmenuojant kitoms asmenuotėms priklausančius veiksmažodžius. Kaip plačiau aptariame kitame skyrelyje, tam tikra įtaka jaučiama, tačiau ji nėra itin stipri ir, panašu, visiškai neveikia netaisyklingų veiksmažodžių asmenavimo.

3.3.1.1.2. Esamojo laiko darybos klaidos (analoginė daryba)

Esamojo laiko darybos klaidos yra itin negausios stebėtos mergaitės kalboje. Jų visoje analizuojamoje medžiagoje užfiksuota vos 8, o tai sudaro tik apie 0,3 proc. visų pavartotų esamojo laiko formų. Nepaisant to, visgi įdomu tai, kad jų nepasitaiko nei vienos ikibazinėje ir bazinėje atmainose. Po vieną tokių klaidų užfiksuota trečiuoju ir ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiais, 3 – penktajame, viena – aštuntajame ir dvi paskutiniuoju laikotarpiu, žr. 9-15 pvz.

- 9) *EGL: *due tre giorni guarda lettera apra* +... [dvi tris dienas žiūri laišką, atidaro...] (EGL3)
- 10) *EGL: *si, a tu possa mangiare cioccolat@nz*. [taip, ar tu gali valgyti šokoladą.] (EGL4)
- 11) *EGL: *tu vogli che xxx scrivi*. [tu nori, kad xxx rašai.] (EGL5)
- 12) *EGL: *quanti li@nz quanti litri tu beri?* [kiek, kiek litrų tu geri?] (EGL5)
- 13) *EGL: *e lei stringia e fa il succo d'arancia*. [o ji suspaudžia ir padaro apelsinų sultis.] (EGL5)
- 14) *EGL: *no un altri scrivino due righe e metà*. [ne, kiti rašo dvi su puse eilutės.] (EGL8)
- 15) *EGL: *si e quando [//] quando mi sbaglio voi dicete i congiu@nz facete fare i congiutivi!* [taip, o kai, kai aš suklystu, jūs sakote, liepiate asmenuoti konjunktyvo nuosaką!] (EGL10)

Dviem atvejais veiksmažodžio forma sudaryta iš *-ire* (*aprire* „atidaryti“, 9 pvz.) ir *-ere* (*stringere* „suspausti“, 13 pvz.) asmenuočių veiksmažodžių pagal *-are* asmenuotės analogiją, t. y. reikalingam vienaskaitos trečiam asmeniui pridedamas ne *-e-*, o *-a-* tematinis balsis. Kiti trys atvejai yra susiję su netaisyklingo asmenavimo veiksmažodžiais. Iš netaisyklingai asmenuojamų veiksmažodžių *potere* „galėti“, *volere* „norėti“ ir *bere* „gerti“ sudaromos antrojo vienaskaitos asmens formos, neatitinkančios bendrinės italų kalbos morfologijos.

Ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiu užfiksuotas *possa* yra sudarytas pagal pirmojo vienaskaitos asmens formos analogiją (*posso* „galiu“, šiuo laikotarpiu mergaitės pavartotas 8 kartus). Labiausiai taip verčia manyti pasakymo kontekstas, nes prieš tai pokalbyje mama pavartoja pirmo asmens formą, žr. 16 pvz.

- 16) 270 *EGL: *e tu si può mangiare cioccolata?* [o tu galima valgyti šokoladą?]
- 271 *MAM: *tu si può mangiare non si dice*. [tu galima valgyti nesakoma.]
- 272 *EGL: *no*. [ne.]
- 273 *MAM: *io posso, vuoi sapere se io posso mangiare la cioccolata?* [aš galiu, nori žinoti, ar aš galiu valgyti šokoladą?]
- 274 *EGL: *si, a tu possa mangiare cioccolat@nz*. [taip, ar tu gali valgyti šokoladą.]
- 275 *MAM: *no*. [ne.]
- 276 *MAM: *adesso eh per due mesi non lo posso mangiare*. [dabar du mėnesius negaliu jo valgyti.] (EGL4)

Atkreiptinas dėmesys, kad forma *possa* yra to paties veiksmažodžio konjunktyvo nuosakos esamojo asmens laiko forma, todėl mergaitė ją gali būti girdėjusi aplinkoje. Be to, būtent ši veiksmažodžio *potere* „galėti“ forma, nepaisant apskritai nedažno konjunktyvo nuosakos pasitaikymo aplinkos kalboje (išsamiau žr. skyrių Konjunktyvo nuosaka), vartojama dažniau, pavyzdžiui, tokiuose pasakymuose kaip „kad tu galėtum“. Jau mėnesiu anksčiau ir aptariamam ketvirtuoju laikotarpiu buvo po vieną kartą užfiksuota taisyklingai sudaryta to paties

veiksmazodžio forma *puoi* „gali“. Būtent ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiu užfiksuoti pirmieji mergaitės bandymai savarankiškai pavartoti konjunktyvo nuosaką. Dėl šios priežasties galima spėti, kad 16 pvz. pateiktu atveju mergaitė pirmiausia bandė sudaryti klausimą pagal lietuvišką konstrukciją „ar tau galima?“, o to padaryti nepavykus, stengėsi sudaryti sudėtingesnę konstrukciją, kuriai „nepakako“ paprasto tiesioginės nuosakos esamojo laiko formos. Pastebėtina, kad mama šio mergaitės pasakymo jau nebeįtaria.

Penktuoju stebėjimo laikotarpiu užfiksuota forma **vogli* (11 pvz.) taip pat greičiausiai sudaryta pagal analogiją su *voglio* „noriu“ vietoj gramatiškai teisingos, bet sudaromos netaisyklingai *vuoi* „nori“. Teisinga *vuoi* forma mergaitės tuo pačiu laikotarpiu pavartota 5 kartus, taip pat buvo užfiksuota jau dviem mėnesiais anksčiau (4 atvejai trečiuoju laikotarpiu). Kadangi pasakymo kontekstas nerodo ypatingų sąlygų, galima manyti, kad tai – okazionali klaida. Tokia pat greičiausiai laikytina ir tuo pat laikotarpiu pavartota forma **beri* (12 pvz.), kadangi keliais pasakymais anksčiau ir dar keliais vėliau pati Eglė pavartoja taisyklingai sudarytą formą *bevi* „geri“. Be to, nors ankstesniais laikotarpiais šis veiksmazodis jokia forma mergaitės kalboje neužfiksuotas (išskyrus pirmąjį laikotarpį, tačiau ten mergaitė pakartojo mamos pateiktą žodį), penktojo laikotarpio duomenyse randame tiek vienaskaitos pirmojo, tiek antrojo formas, kurios abi sudaromos analogiškai: *bevo* „geriu“, *bevi* „geri“.

Labai netikėtas yra dviejų, tradiciškai mažų vaikų kalbai būdingų analoginio formavimo būdu sudarytų, netaisyklingai asmenuojamų veiksmazodžių *dire* „sakyti“ ir *fare* „daryti“ padarytas antrojo daugiskaitos asmens formos, užfiksuotos paskutiniuoju stebėjimo laikotarpiu (15 pvz.), t. y. daugiau nei po metų nuo kalbos įsisavinimo pradžios. Būtent šios formos **dicete* (= *dite* „sakote“) ir **facete* (= *fate* „darote“) dažniausiai literatūroje apie pirmosios kalbos įsisavinimą pateikiamos kaip įrodymas, kad vaikai⁴² ne vien kopijuoja aplinkoje girdimą kalbą, o patys sudaro formas pagal iš aplinkos kalbos įsisavintas taisykles (pvz. žr. Caselli et al. 1994, Solarino 2010). Panašiai, žinoma, elgiasi ir suaugę besimokantieji. Analizuojamoje medžiagoje nepasitaiko nė vieno kito atvejo, kai būtų pavartota viena iš šių formų. Žinoma, reikia atsižvelgti į tai, kad daugiskaitos antrojo asmens formos apskritai retai vartojamos (žr. 10 lentelę). Abi šios veiksmazodžių formos užfiksuotos viename pasakyme, ištartame emociškai, kadangi tuo metu mergaitė skundėsi į svečius atvažiavusiai tyrėjai, kad tėvai dažnai jai liepia asmenuoti veiksmazodžius konjunktyvo nuosaka. Nepaisant šių aplinkybių galima spręsti, kad šių konkrečių formų mergaitė pati dažnai nevartoja ir todėl spontaniškai jas sudarydama remiasi analogija, kaip sudarydama taisyklingo asmenavimo veiksmazodžių formas.

⁴² Maždaug apie trečiuosius-ketvirtuosius gyvenimo metus.

3.3.1.1.1.3. Nuo pamatinės prie morfologinių esamojo laiko formų

Anksčiausiai pasirodęs ir plačiausiai vartojamas esamasis laikas mergaitės kalboje aprėpia daugiausia funkcijų, t. y. esamojo laiko forma (pamatinė ar ne tik) vartojama ne tik platesne nei vieno asmens reikšme, bet dažnai, ypač įsisavinimo pradžioje, apima ir kitų laikų reikšmes (plačiau apie tai skyrelyje Pobazinės atmainos kontinuumas). Tai svarbiausias kokybinis skirtumas tarp bazinės atmainos ir tolesnės tarpukalbės raidos. Bepradedančią formuotis morfologinę sistemą jau buvo galima stebėti bazinėje atmainoje, o žvelgiant toliau į pobazinės atmainos kontinuumą matyti, kad mergaitės morfologinė sistema formuojasi palaipsniui, nevienodai kiekvienai leksemai. Nuo trečiojo stebėjimo laikotarpio pastebimas aiškus kokybinis šuolis. Formų analizė aiškiai rodo ne tik įsisavinančiosios mergaitės jautrumą morfologijai, bet ir sistemos formavimosi progresą.

Toliau pateikiama nedidelė ištrauka (žr. 17 pvz.) iš trečiojo stebėjimo laikotarpio duomenų, kurioje matyti, kad mergaitė pirmiausiai spontaniškai pavartoja pamatinę veiksmožodžio formą (295 eil.), bet greičiausiai pajutusi morfologinį netinkamumą bando taisyti ieškodama kito žodžio (matyti, kad pradeda, bet nebaigia sakyti lietuvišką veiksmožodį 298 eil.), o ir tam nepavykus pasitenkina semantiškai paprastesniu „žinoti“, tačiau yra tikra dėl jo asmenavimo. Forma *conosco* „pažįstu“ laikytina pamatine forma dėl to, kad šiuo trečiuoju stebėjimo laikotarpiu pavartojama iš viso du kartus, nors ankstesniais laikotarpiais užfiksuota nebuvo. Be to, ši forma galėtų būti pamatinė ir dėl asmenavimo analogijos su *capisco* „suprantu“ (šį veiksmožodį ir bando pasakyti, tačiau žodžio nebaigia), pasitaikančio daugiau kartų šiuo ir ankstesniais laikotarpiais.

- 17) 282*EGL: o@lt o@lt guarda Marina o@lt +... [o, o, žiūrėk, Marina, o...]
283*EGL: la maestra dici@gr eh col Paolo con eh Emanuele dice +... [mokytoja sako, eh, Paolo, eh Emanuele sako...]
285*EGL: dove Egle prima? [kur Eglė anksčiau?]
286*MAM: m.
287*EGL: dice lui Rusija! [sako jis Rusija!]
288*EGL: no vi@nz casa mia Russia vicino Russia. [ne, namai mano Rusija, netoli Rusijos.]
289*MAM: mhm.
290*MAM: si e tu cosa hai detto? [taip, o tu ką sakei?]
291*MAM: va bene. [gerai.]
292*EGL: nou@pr eh Emanuele detto. [ne, eh, Emanuele sakė.]
293*MAM: ah beh va beh però tu hai detto sì va bene che la Lituania è vicino alla Russia? [tai gerai, bet tu sakei gerai, kad Lietuva yra netoli Rusijos?]
295*EGL: +< lui conosco@gr. [jis pažįstu.]
296*MAM: hai detto? [pasakei?]
297*EGL: o@lt si. [o, taip.]
298*EGL: lui capi@nz lui pažis@nz@lt lo sa lui. [jis supra, jis pažis, tą žino jis.]
299*MAM: ah.
300*EGL: io nou@pr detto niente lui lo sa. [aš nesakiau nieko, jis tą žino.]
301*MAM: ho capito. [aišku.] (EGL3)

Vieno asmens formos reikšmės praplėtimas kitų asmenų reikšmėms apimti yra vienas iš dažniausių ir ilgiausiai pasitaikančių esamojo laiko formų reikšmių praplėtimų mergaitės kalboje. Tai tokie atvejai, kaip ką tik aptartoje ištraukoje, kai pamatinė veiksmažodžio forma, formaliai sutampanti su tikslinės kalbos tam tikro konkretaus asmens forma, yra vartojama kaip nežymėta forma. Taip pat nemažai atvejų užfiksuojama pobazinės atmainos pradžioje, kai esamojo laiko formos yra pavartotos būtojo laiko reikšme, žr. 18-19 pvz., taigi nežymėtos ir laiko atžvilgiu.

- 18) *EGL: *Vincenzo prima viene no +...* [Vincenzo anksčiau ateina (= atėjo), ne...] (EGL3)
 19) *EGL: *no, uno [//] un [//] due giorni perché io dico gallina uno giorno.* [ne, vienas, dvi dienas, nes aš sakau (= pasakiau, pavadinau) višta vienas dieną.] (EGL4)

Aiškiausiai pamatinės formos plačios funkcijos matyti tais atvejais, kai formos reikšmė apima tiek skirtingus asmenis, tiek skirtingus laikus. Dažniausiai tokie reikšmės išplėtimai būna susiję vėlgi su būtoju laiku, žr. 20-22 pvz. Kitaip tariant, šiuose pavyzdžiuose akivaizdžiausia, kad pamatinė veiksmažodžio forma įsisavinančiosios kalbos sistemoje yra morfologiškai nežymėta nei laiko, nei asmens, nei skaičiaus atžvilgiu. Pamatinė forma pradžioje greičiausiai yra nežymėta ir veiksmo atžvilgiu, tačiau veikslas – viena anksčiausiai pradedamų žymėti morfologinių kategorijų (pirmoji morfologinė opozicija), žr. būtojo laiko dalyvį bazinėje atmainoje arba būtojo laiko dalyvį *visto* „matytas (= mačiau)“ 20-21 pvz.

- 20) *EGL: *eh magazzino nou@pr dove [//] no io prima visto bagno e hm no uno femmina pulisco@gr bagno.* [sandėlis, ne, kur, ne aš pirma mačiau tualetus ir, ne, vienas moteris valau tualetus. (pasakojamas prisiminimas)] (EGL3)
 21) *EGL: *e poi visto io tutti i bambini guarda@gr e xxx e mia allenatrice e xxx.* [ir po to mačiau aš, visi vaikai žiūri ir xxx mano auklėtoja ir xxx.] (EGL3)
 22) *EGL: *via no quando Artūras e Petras dormi@nz Artūra dormi@gr suo letto o@lt Petras dormi@gr con Arturo.* [lauk, ne, kai Artūras ir Petras mieg, Artūras miegi (= miegojo) savo lova, o Petras miegi pas Artūrą.] (EGL4)

Kaip matyti, pamatine forma įsisavinimo pradžioje pasirenkama bet kurio vienaskaitos asmens forma. Greičiausiai šia forma tampa morfologiškai aiškiausia ir dažniausiai aplinkos kalboje girdima forma. Net ir įsisavinus tam tikros leksemos paradigmą gali pasitaikyti atveju vėliau, kai ir taisyklinga, ir netaisyklinga forma vartojama pagrečiui. Veiksmažodis *mangiare* „valgyti“ yra vienas pirmųjų, kurio užfiksuojama tikroji miniparadigma. Nepaisant to, trečiuoju stebėjimo laikotarpiu daugeliu atveju teisingą morfologinę šio veiksmažodžio formą pasirinkusi mergaitė (žr. 23-25 pvz.) kai kuriais atvejais vėl pavartoja pamatinę formą (žr. 26-27 pvz.).

- 23) *EGL: *mi piace che tu con me mangi e con Giorgio.* [man patinka, kad tu su manim valgai ir su Giorgio.] (EGL3)
 24) 389 *EGL: *io finisco scuola +...* [aš baigiu mokyklą...]
 (...)
 394 *EGL: *o@lt poi +...* [o po to...]
 395 *MAM: *va beh però!*

- 396**EGL*: xxx *mangio* +... [xxx valgau...] (EGL3)
- 25) **EGL*: *mi@nz mio amico che schifo mangia questo*. [mano draugas, kaip šlykštu, valgo šitą.] (EGL3)
- 26) **EGL*: *mio amico non piace uovo mangia@gr*. [mano draugui nepatinka kiaušinis valgo.] (EGL3)
- 27) **EGL*: *e poi tutti insieme mangia@gr sul tavolo ir@lt tant@nz lunghi tavoli, si?* [ir tada visi kartu valgo ant stalo ir, ilgi stalai, taip?] (EGL3)

26 pvz. pamatinė *mangia* „valgo“ forma pavartota dėl nelabai aiškių motyvų. Gali būti, kad norėta pasakyti „nepatinka valgyti“, tačiau bendraties forma mergaitei šiuo laikotarpiu jau yra žinoma. 27 pvz. vienaskaitos trečiojo asmens formą atitinkanti pamatinė forma pavartojama ten, kur pagal tikslinės kalbos sistemą reikėtų trečiojo daugiskaitos asmens formos. Tokį mergaitės vartojimą būtų paranku laikyti lietuvių kalbos įtaka, kadangi lietuviškai šių dviejų asmenų formos nesiskiria. Kaip papildomas šios hipotezės pagrindimas, regis, prisidėtų ir egzistencinio veiksmožodžio *esserci* „būti (ten)“ trečiojo vienaskaitos asmens formos ilgą laiką vartojimas tiek vienaskaitos, tiek daugiskaitos reikšme (žr. skyrelį toliau).

Pamatinės ar kitų esamojo laiko formų pavartojimas būtajam laikui reikšti dažnai galimas tokiu laikyti tik iš dalies. Kadangi viena iš esamojo laiko funkcijų gali būti pasakojimo esamasis laikas (*presente narrativo* (Bertinetto 1991), apie šią funkciją toliau skyriuje), kartais nėra lengva priskirti esamojo laiko formos pavartojimą vienai ar kitai funkcijai, žr. 28 pvz.

- 28) 192**EGL*: *la loro medicina e poi bevuto u@nz Aurinta una amiche@gr e c'è lei medicina anche lei medici@nz anche loro bevuto lei@gr medicina tutta*. [jų vaistus ir po to išgėrė Aurinta, viena draugė, ir yra ji vaistai, taip pat ji vaistai, taip pat jie išgėrė jos vaistus visus.]
- 196**MAM*: *la sua medicina*. [jos vaistus.]
- 197**EGL*: *la sua medicina e poi quan@nz tutta tutta medicina tanti qui tanti cosi medicina poi tutti bocca uno due tre quattro a@pr poi quando fa male a testa e gira e poi eh viene ospedale*. [jos vaistus ir po to visus visus vaistus, daug čia, daug šitiek vaistų, po to visus burna, vieną du tris keturis, po to kai skauda galvą ir sukasi ir po to ateina ligoninė.]
- 201**MAM*: +< *ah si?* [ar ne?]
- 202**EGL*: *e poi quando ospeda@nz c'è tutti eh due Artūras e Petras eh ospedale e ospedale dici@gr cosi eh tu mangi [/] man@nz mangi medicina, non lo so quas@nz , nera*. [ir po to kai ligoninė yra visi, eh, du Artūras ir Petras, ligoninė ir ligoninė sakai šitaip, tu valgai, valgai vaistus, nežinau, juodus.] (EGL4)

Čia pasakojamas prisiminimas iš dramatiško įvykio globos namuose, todėl įvykio laikas yra praeities. Įvykį mergaitė pradeda pasakoti vartodama praeities formą, būtojo laiko dalyvį *bevuto* „išgertas“, tačiau vėliau pasakojime veiksmožodį apskritai praleidžia arba pereina prie esamojo laiko formų. Todėl labiausiai tikėtina, kad veiksmožodžio formos šios ištraukos antroje pusėje vartotos daugiau leksine reikšme morfologiškai jų neanalizuojant.

Aptartame 28 pvz. esamojo laiko pamatinėmis formomis pavartoti veiksmožodžiai yra teliniai, taigi galima būtų tikėtis, kad užbaigtam praeities veiksmui bus vartojamos būtojo dalyvio formos (tai pirmoji susiformavusi morfologinė opozicija), tačiau šiuo atveju taip nėra.

Visgi užfiksuota atvejų, kai esamojo laiko forma pavartojama būtojo nebaigtinio (*imperfetto*) laiko reikšme, žr. 29 pvz.

- 29) 55**EGL*: *mi ricordo, quando qui sul divano.* [prisimenu, kai čia ant sofos.]
56**MAM*: *adesso dove non mi ricordo.* [aš neprisimenu, kur.]
57**PAD*: +< *si si si si.* [taip taip taip taip.]
58**EGL*: +< *sul divano.* [ant sofos.]
59**EGL*: *io sul divano così prendo tutti fogli.* [aš ant sofos šitaip imu visus lapelius.]
(EGL4)

Šiame pasakyme turimas omenyje pasikartojantis praeities veiksmas. Visgi iš turimų duomenų negalima griežtai teigti, kad pamatinė ar kita esamojo laiko forma yra vartojama būtojo laiko reikšme tik tais atvejais, kai kalbama apie nebaigtinį arba pasikartojantį praeities veiksmą, žr. 30 pvz. iš to paties ketvirtojo stebėjimo laikotarpio⁴³.

- 30) 400**EGL*: *si lo stesso, poi arrivato il trattore tante volte.* [taip, vis tiek, po to atvažiavo traktorius daug kartų.]
401**EGL*: *questa strada pulisco e poi quando io giocato con la neve +...* [šitą gatvę valau ir po to kai aš žaidžiau su sniegu...]
403**EGL*: *un'amica presa neve poi con la neve pal@nz nou@pr così +...* [viena draugė paėmė sniego, po to sniegą, ne, šitaip...]
405**EGL*: *s@nz con neve così arriva alla faccia.* [su sniegu šitaip trenkia į veidą.]
(EGL4)

30 pvz. pavartotas būtojo laiko dalyvis, kaip pasako pati mergaitė, „daug kartų“ pasikartojusiam praeities veiksmui išreikšti. Vos po poros pasakymų tas pats veiksmazodis *arrivare* „atvykti, (pa)siekti“ pavartojamas jau esamojo laiko forma, tačiau reikšmė yra vienkartinio ir baigtinio veiksmo. Tai parodo ir tai, kad su tuo susijusiam to paties veikėjo veiksmui pavartota būtojo dalyvio forma *presa* „paėmė“. Šiuo atveju vėlgi galima galvoti, kad mergaitė nuo šios vietos pereina į pasakojimą esamuoju laiku. Žvelgiant tokiu žvilgsniu, forma *pulisco* „valau“ traktuotina kaip pamatinė forma, nes vartojama būtojo laiko trečiojo vienaskaitos asmens reikšme.

Atsižvelgiant į analizuotus pasakymus, negalima tvirtai teigti, kad pobazinės atmainos pradžioje dar vartojama pamatinė veiksmazodžių forma pakeičia tik tam tikras, dar neįsisavintas kategorijas. Turint omenyje, kad opozicija su būtojo laiko dalyviu pradėjo formuotis anksčiausiai, šioje atmainoje praeities veiksmas galėtų būti reiškiamas tik šia forma, arba pamatinė forma galėtų būti vartojama tik pradedamai įsisavinti nebaigtinio praeities veiksmo formai (*imperfetto*) reikšti. Visgi iš duomenų matyti, kad dar po trijų mėnesių šalyje pamatinė forma kartais pavartojama grynai leksine reikšme. Analizuojant mergaitės kalbą buvo pastebėta išskirtinė kai kurių veiksmazodžių formų raida, todėl pora svarbiausių pavyzdžių toliau aptariami detaliau.

⁴³ Vingiuota linija pabrauktos būtojo laiko dalyvio formos, o paprasta linija pabrauktos esamojo laiko formos.

3.3.1.1.1.3.1. Egzistencinis c'è „(ten) yra“

Egzistencinis veiksmažodis *esserci* „būti (ten)“, būtent trečiojo vienaskaitos asmens forma *c'è* „(ten) yra“, užfiksuoja jau pirmuoju stebėjimo laikotarpiu. Šią formą mergaitė gana dažnai ir ilgai vartoja tiek vienaskaitos, tiek daugiskaitos reikšme. Pirmą kartą analogiška daugiskaitos forma užfiksuoja penktuoju stebėjimo laikotarpiu, tačiau ir po jos pasirodymo dažnai jos vietoje pavartojama vienaskaitos forma. 31 pvz. *c'è* „(ten) yra“ forma pavartojama taisyklingai, nes kalbama apie vienaskaitinį daiktą, tuo tarpu 32 pvz. objektas, namų darbai, yra vartojami daugiskaita, todėl ši forma gramatiškai nėra tinkama. Ketvirtuoju laikotarpiu užfiksuotas ir klausimas su ta pačia forma, kuriame vėlgi aiškiai kalbama apie daugiskaitinį objektą, o vartojama vienaskaitos forma, žr. 33 pvz.

- 31) *EGL: *visto bidone e c'è una ban@nz buccia di banana c'è una cosa e man@nz nou@pr io ancora!* [pamatė konteinerį ir ten yra banano žievė, yra koks daiktas ir valg, ne, aš dar (nebaigiau!)] (EGL4)
- 32) *EGL: *compiti non c'è.* [namų darbų nėra.] (EGL4)
- 33) *EGL: *e poi giochi c'è per i bambini?* [o po to žaidimų yra vaikams?] (EGL4)

Būtent šios formos vartojimo, nukrypstančio nuo italų kalbos gramatikos, pasitaiko gana ilgą laiką, net po daugiau nei pusės metų šalyje, žr. 34-36.

- 34) *EGL: *alberi con riso non c'è.* [medžių su ryžiais nėra.] (EGL7)
- 35) *EGL: *e estate non c'è onde ?* [ir vasarą nėra bangų?] (EGL7)
- 36) *EGL: *non c'è piccoli.* [nėra mažų.] (EGL8)

Visgi yra ir taisyklingai vartojamos tos pačios vienaskaitos formos pavyzdžių bei analogiškos daugiskaitos formų, žr. 37-39 pvz. Paskutiniaisiais dviem stebėjimo laikotarpiais užfiksuotos tik taisyklingos šio veiksmažodžio trečiojo asmens vienaskaitos ir daugiskaitos formos, žr. 40-42 pvz.

- 37) *EGL: *nou@pr può bere più forte, quanti litri ci sono?* [negalima gerti stipresnio, kiek litrų čia yra?] (EGL5)
- 38) *EGL: *e c'è lo zucchero?* [ar yra cukraus?] (EGL8)
- 39) *EGL: *che c'è tanto sp@nz se c'è tanto spazio e no [/] non siede nessuno qui.* [kad čia yra daug, jei čia yra daug vietos ir ne, nesėdi niekas čia.] (EGL7)
- 40) *EGL: *no c'è eh poi c'è una mensa +...* [ne, yra, tada yra valgykla...]] (EGL10)
- 41) *EGL: *alle cinque non c'è quello che voglio vedere!* [penktą valandą nėra to, ką noriu žiūrėti!] (EGL10)
- 42) *EGL: *no devono essere pari ad esempio se lì ci sono dieci bambini c'è la metà campo +...* [ne, turi būti lyginis skaičius, pavyzdžiui, jei ten yra dešimt vaikų, ten yra aikštelės vidurys...]] (EGL10)

Nepaisant to, kad dėl tokio vartojimo būtų galima įžvelgti lietuvių kalbos įtaką, greičiausiai specifinį šios leksemos „elgesį“ lemia kiti veiksniai. Pirmiausia, lietuvių kalbos įtaka veiktų ir kitus veiksmažodžius, o to nepastebėta. Be to, šis egzistencinis veiksmažodis kai

kuriais atvejais yra vartojamas net dar platesne reikšme, iš dalies sutampančia su veiksmažodžio „turėti“ reikšme. Tokio vartojimo pavyzdžių Eglės kalboje nėra gausu ir jie pasitaiko per pirmuosius tris mėnesius šalyje, žr. 43-46 pvz. 47 pvz. parodo, kad po pusės metų šalyje mergaitė jau yra įsisavinusi dažnai šnekamojoje kalboje vartojamą *averci* „turėti“ su ta pačia dalelyte *ci*. Ši veiksmažodį ir pavartoja pasitaisydama tame pačiame pasakyme.

- 43) *EGL: *e lei c'è uno maschio un altro grande?* [o ji yra (= turi) vieną vyriškį, kitą, suaugusį?] (EGL3)
 44) *EGL: *babbo natale c'è chiave.* [Kalėdų senis yra (= turi) raktą.] (EGL3)
 45) *EGL: *o@lt tu c'è xxx eh fratello?* [o tu yra (= turi) brolių?] (EGL4)
 46) *EGL: *persone c'è le mani e piede anche i@pr Trilly c'è.* [žmonės yra (= turi) rankas ir kojas, ir Trilly (katė) yra (= turi).] (EGL4)
 47) *EGL: *perché non c'è, non ce l'ha.* [nes nėra, neturi.] (EGL7)

Italų kaip antrosios kalbos įsisavinimo tyrimai rodo, kad besimokantieji *c'è* formą traktuoja kaip nepriklausomą, nekaitomą ir nežymėtą leksinį elementą (Berretta 1990c, Banfi ir Bernini 2003), kuris be kitų reikšmių vartojamas ir nuosavybei reikšti (Bernini 1990b). Tikėtina, kad šios formos vartojimas įsisavinimo pradžioje tiek su vienaskaitos objektais, tiek su daugiskaitos yra bendras bruožas visiems besimokantiems italų kalbos, nepriklausomai nuo jų pirmosios kalbos.

3.3.1.1.3.2. *Dire* „sakyti“ veiksmažodžio raida: *dici* forma

Jau aptariant kalbos įsisavinimą bazinėje atmainoje buvo pastebėta, kad *dici* „sakai“ yra tipinės pamatinės formos pavyzdys. Ši forma kaip pamatinė yra vartojama ir pobazinėje atmainoje gana ilgą laiką – iki 6-ojo laikotarpio. Kita veiksmažodžio *dire* „sakyti“ forma iki trečiojo laikotarpio buvo užfiksuota tik *si dice* „sakoma“, pirmuoju laikotarpiu pasitaikiusi formulėje *come si dice* „kaip sakoma / kaip pasakyti“ ir *ha detto* „pasakė“ antruoju laikotarpiu. Nuo trečiojo laikotarpio pradedama užfiksuoti besiformuojanti esamojo laiko paradigma, kuri vis pildoma naujais nariais. 13 lentelėje pateikiama *dire* „sakyti“ veiksmažodžio esamojo laiko paradigma pobazinėje atmainoje. Skliaustuose nurodytas skaičius, kiek kartų forma pavartota praplėstomis funkcijomis.

13 lentelė. *Dire* „sakyti“ veiksmažodžio esamojo laiko paradigma pobazinėje atmainoje

	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1SG		14 dico	4 dico	3 dico	2 dico (1)		5 dico	12 dico
2SG	43 dici (41)	39 dici (25)	6 dici	(3) dici	2 dici		1 dici	(1) dici
3SG	4 dice	5 dice 2 si dice	1 dice 4 si dice	1 dice 1 si dice	1 si dice	1 dice 1 si dice		15 dice 9 si dice
1PL								2 diciamo
2PL								1 *dicete
3PL				1 dicono	2 dicono			1 dicono

Iš 13 lentelės duomenų matyti, kad 3-uoju ir 4-uoju stebėjimo laikotarpiais forma *dici* yra aktyviai vartojama kaip pamatinė forma. Kitas pasirodantis paradigmos narys yra trečiasis vienaskaitos asmuo, jau vartojamas nebe formulėje. Tame pačiame junginyje pavartoti *si dice* „sakoma“ atvejai lentelėje pateikiami suskaičiuoti atskirai, tačiau matyti, kad šia formule nėra piktnaudžiaujama, nes ji dažniau pasitaiko tik per pirmuosius pusę metų, kai mergaitei dar aktualiau pasiteirauti vieno ar kito žodžio ar pasakymo. Vėliau tas pats junginys vartojamas daugiau konstatavimo forma, o ne klausime, arba beveik kaip intarpas ar pertaras, kol sugalvojama, kaip pasakyti.

Kitas *dire* „sakyti“ veiksmažodžio esamojo laiko paradigmos narys yra pirmasis vienaskaitos asmuo *dico*, kuris fonetiškai gerokai skiriasi nuo jau turimųjų: *dico* [diko], o kituose dviejų asmenų formose tariama afrikata *dici* [ditʃi] ir *dice* [ditʃe]. Šeštoju laikotarpiu užfiksuojamas dar vienas paradigmos narys, trečiojo daugiskaitos asmens forma *dicono* „(jie) sako“. Tačiau tuo pačiu laikotarpiu *dici* išlieka pamatinė forma, nes visi trys užfiksuoti jos pavartojimo atvejai turėjo kitas reikšmes nei šios formos reikšmė tikslinėje kalboje, nepaisant to, kad ankstesniu laikotarpiu visi pavartoti atvejai atitiko kontekstą.

Labiausiai *dici* kaip pamatinė veiksmažodžio *dire* „sakyti“ forma vartojama trečiuoju ir ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiais. Šiai formai priskiriamos ir visų asmenų reikšmės esamajame laike (žr. 48-51 pvz.), ir ji vartojama būtojo laiko reikšme (žr. 52-53 pvz.).

48) *EGL: *no lui dici così.* [ne, jis sakai šitaip.] (EGL3)

49) *EGL: *e maxi gelat@nz io così dici maxi gelato.* [ir didžiuliai led, aš šitaip sakai (= sakau) didžiuliai ledai.] (EGL3)

50) *EGL: *si o@lt ma@nz o@lt maestra dici tutti bambini dici Carla, molti piace così.* [taip, o, o mokytoja sakai, visi vaikai sakai Carla, daug kam taip patinka.] (EGL3)

51) *EGL: *tu dici buon appetito e io dici altrettanto.* [tu sakai „gero apetito“ ir aš sakai „tau taip pat“.] (EGL4)

52) *EGL: *nou@pr io nou@pr detto non è vero, dici a me piace, si.* [ne, aš nepasakiau, netiesa, sakai man patinka, taip.] (EGL3)

53) *EGL: *starmutito e poi Giorgio dici salute!* [nusičiaudėjo ir tada Giorgio sakai „j sveikatą“!] (EGL4)

Prie 13 lentelėje pateiktų esamojo laiko duomenų galima paminėti, kad trečiuoju stebėjimo laikotarpiu pradėta aktyviau vartoti būtojo laiko dalyvio forma *detto* su pagalbinio veiksmažodžiu arba be jo. Taigi atrodytų, kad praityje įvykusio užbaigto veiksmo raiška jau galėtų būti siejama tik su būtojo laiko dalyviu, tačiau galutinai ši skirtis įvyksta tik po daugiau nei trijų mėnesių gyvenimo šalyje. 52 pvz. pavartojama būtojo dalyvio forma, tačiau toliau pasakyme vėl grįžtama prie pamatinės formos *dici* (pasakymas interpretuotinas taip: ne, aš nepasakiau, kad tai netiesa, pasakiau, kad man patinka).

Be jau aptartų, užfiksuota ir keletas atvejų, kai esamojo laiko formos pavartojamos tokiame kontekste, kur pagal bendrinės italų kalbos reikalavimus būtų reikalinga konjunktyvo

nuosaka. Konjunktyvo nuosaka šnekamojoje italų kalboje yra vartojama negausiai, tačiau tiriamos mergaitės kalboje jos apraiškų pradeda užfiksuoti jau ketvirtuoju laikotarpiu. 54 pvz. iš trečiojo stebėjimo laikotarpio matyti, kad itin mandagiai formuluojamoje frazėje mergaitė dar vartoja pamatinę veiksmažodžio *scrivere* „rašyti“ formą.

54) *EGL: *babbo natale io vorrei per piacere che tu scrive@gr eh lettera.* [Kalėdų seneli, aš norėčiau maloniai paprašyti, kad tu rašo laišką.] (EGL3)

Po dar trijų mėnesių, šeštuoju laikotarpiu, mergaitė greičiausiai bando sudaryti veiksmažodžio *buttarsi* „mestis, šokti (žemyn)“ konjunktyvo nuosakos *imperfetto* laiką *buttassi* „šokčiau (žemyn)“ (išarta forma sutampa su tiesioginės nuosakos trečiojo vienaskaitos asmens forma, bet atsižvelgiant į bendrą mergaitės kalbos raidos lygį šiuo laikotarpiu, mažai tikėtina, kad būtų norėta pavartoti ši forma), tačiau sakinį baigia vartodama esamąjį laiką, taigi užbaigia kaip pirmojo hipotetinio tipo sakinį (t. y. realybės, o ne galimybės). Tai labai tikėtina kasdienėje šnekamojoje kalboje, tai patvirtina ir mama, kuri į mergaitės pasakymą reaguoja pavartodama esamojo laiko formas, žr. 55 pvz.

55) 144 *EGL: *se io mi butta@gr con questo +...* [jei aš šoka (žemyn) su šituo (parašiotu)...]

145 *MAM: *mhm.*

146 *EGL: *che cosa fai tu?* [ką tu darai?]

147 *MAM: *se tu ti butti in che senso se dopo che hai imparato che sei [//] che hai fatto delle prove o ti butti così?* [jei tu šoktum žemyn kuria prasme, jei po to, kai būtum, pabandžius ar tiesiog šiaip šoktum?] (EGL6)

3.3.1.1.1.4. Esamojo laiko funkcijos

Italų kalbos tiesioginės nuosakos esamasis laikas gali būti vartojamas deiktiškai ir nedeiktiškai. Bertineto (1991) deiktinį vartojimą dar skirsto į vykstantį kalbamuoju momentu (vienalaikis), prieš jį (ankstesnysis) ir po jo (vėlesnysis). Vienalaikis esamasis laikas gali būti vartojamas tais atvejais, kai nurodomas veiksmas vyksta kalbamuoju momentu, toks jis vadinamas aktualumo (it. *di attualità*), arba šiek tiek apibendrintai, kai veiksmas gali vykti bet kuriuo metu, jei yra galimybė, tuomet vadinamas įprastinio veiksmo (it. *abituale*) esamuoju laiku. Vienalaikiu vadinamas ir esamasis laikas tiesioginiuose veiksmo komentaruose, kai apie veiksmą pranešama iškart jam įvykus (it. *immediato*, pvz. per sporto varžybas) arba atlikimo prasmę turintis vartojimas (it. *efficacia immediata*), pvz. „dėkoju“ ir pan. Veiksmas, įvykęs praityje, gali būti reiškiamas esamuoju laiku, kuris tokiu atveju vadinamas istoriniu esamuoju laiku (it. *presente storico*). Toks gali būti dramatinis (it. *drammatico*) esamasis laikas, kai būtojo laiko kontekste staiga pavartojama esamojo laiko forma didesniam įspūdžiui sukelti. Pasakojimo (it. *narrativo*) esamasis laikas vartojamas nurodyti praityje įvykusius veiksmus perkeltiant juos į

dabartį, toks pasakojimo būdas labai dažnas spontaninėje kalboje. Nesenos praeities (it. *di passato recente*) esamasis laikas gali būti vartojamas ką tik įvykusiam veiksmui nusakyti.

Esamojo laiko formų vartojimas ateities reikšme yra ypač paplitęs italų šnekamojoje kalboje. „Esamasis laikas „vietoje būsimą“ (it. *presente „per il futuro“*) reikalauja, visose jo vartojimo atmainose, subjektyvios tikrumo konotacijos, kuri reiškia didesnį kalbėtojo įsitraukimo laipsnį nei vartojant paprastą būsimąjį laiką“ (Bertinetto 1991: 69). Ateityje vykstantis veiksmas, reiškiamas esamojo laiko forma, gali būti iminentinis (it. *imminente*), hipotetinis (it. *ipotetico*) arba reiškiantis kalbėtojo norą (it. *con riferimento alla volontà del parlante*), taigi gali turėti ir modalinių reikšmių.

Nedeiktinis esamojo laiko vartojimas yra toks, kuriam veiksmo vykimo laikas nėra aktualus arba taip reiškiamas nuo laiko nepriklausančios bendrosios tiesos. Taigi italų kalbos tiesioginės nuosakos esamasis laikas aprėpia labai plačias funkcijas ir yra mažiausiai žymėtas.

Tiriamos mergaitės kalbos medžiagoje esamojo laiko formos vartojamos įvairiomis funkcijomis. Kadangi daugiausia šeimos pokalbių vyksta apie jiems svarbius artimus dabarčiai įvykius, **nedeiktinio** esamojo laiko vartojimo atvejų nėra labai daug, bet jo užfiksuojama įvairiais laikotarpiais, žr. 56–64 pvz.

56) *EGL: *a me non piace carne*. [man nepatinka mėsa.] (EGL3)

57) *EGL: *si chiama Lituania si chiama voveraitė@lt*. [vadinasi, Lietuva, vadinasi voveraitė.] (EGL4)

58) *EGL: *come si dice in lituano cipolla?* [kaip sakoma lietuviškai svogūnas?] (EGL5)

59) *EGL: *finisce così questa favola*. [baigiasi šitaip šita pasaka.] (EGL6)

60) *EGL: *i miei denti sono forti*. [mano dantys yra stiprūs.] (EGL7)

61) *EGL: *io non ce l'ho email*. [aš neturiu elektroninio pašto.] (EGL8)

62) *EGL: *scherzo in Sicilia è molto bello*. [juokauju, Sicilijoje labai gražu.] (EGL8)

63) *EGL: *e dopo la chiesa si trova parco gioco*. [ir už bažnyčios yra žaidimų aikštelė.] (EGL9)

64) *EGL: *eh la verdura scondita mi piace di più di quella condita*. [daržovės be pagardų man patinka labiau nei su pagardais.] (EGL10)

Kaip rodo pavyzdžiai, esamasis laikas vartojamas tuomet, kai veiksmo laikas nėra aktualus arba reiškiamas nuo laiko nepriklausantis veiksmas, kaip „patinka / nepatinka“, kažkoks objektas yra kažkurioje vietoje ir panašiai. Tokiuose pasakymuose nėra tokių laiko prieveiksmių kaip „anksčiau“, „dabar“ ar „vėliau“.

Kaip rodo tyrimo medžiaga, dažniausiai esamasis laikas vartojamas **deiktiskai** dėl dažnai kalbamų įvykių „čia ir dabar“, gausu **vienalaikio** esamojo laiko vartojimo atvejų. Juos galima skirstyti į tokius, kurių veiksmas vyksta kalbamuoju momentu, kaip 65–72 pvz.

65) *EGL: *io voglio bere*. [aš noriu gerti.] (EGL3)

66) *EGL: *nou@pr ricordo*. [neprisimenu.] (EGL4)

67) *EGL: *o@lt quale bottiglia io prendo?* [o kurį butelį aš imu (= man paimti)?] (EGL4)

68) *EGL: *cosa scrivi qui?* [ką rašai čia?] (EGL5)

69) *EGL: *io sul tuo cuscino mi siedo*. [aš ant tavo pagalvės atsisėdu.] (EGL6)

70) *EGL: *metto da lavare va bene?* [dedu plauti, gerai?] (EGL7)

- 71) *EGL: *ho singhiozzo*. [žagsiu.] (EGL9)
 72) *EGL: *mi dà fastidio però mamma la luce!* [man trukdo, mama, šviesa!] (EGL10)

Šiuose pavyzdžiuose veiksmai, išreiškiamas esamojo laiko forma, sutampa su konkrečiu kalbėjimo momentu, t. y. veiksmas atliekamas tuo pat metu, kai apie jį sakoma. Kitas, taip pat labai dažnas vienalaikio esamojo laiko vartojimas yra tuomet, kai veiksmas iš esmės vyksta tuo pat metu kaip ir kalbėjimas, tačiau jis labiau išstętas arba gali vykti bet kuriuo metu, kai tik yra tam proga, t. y. **įprastinio veiksmo**, žr. 73-79 pvz.

- 73) *EGL: *eh lei lavora*. [ji dirba.] (EGL3)
 74) *EGL: *o@lt nuovo bambino tutti giorni piange*. [o naujas berniukas visas dienas verkia.] (EGL3)
 75) *EGL: *lui sempre gioca con un altro bambino*. [jis visada žaidžia su kitu berniuku.] (EGL5)
 76) *EGL: *lei con me tanto volte non gioca*. [ji su manim daug kartų nežaidžia.] (EGL7)
 77) *EGL: *perché la maestra vuole legare, capito?* [nes mokytoja nori surišti, supranti?] (EGL8)
 78) *EGL: *oggi abbiamo bel sole!* [šiandien gražiai šviečia saulė!] (EGL9)
 79) *EGL: *e quindi alcune [/] alcune cuoche mi danno...* [ir kai kuriuos virėjos man duoda...] (EGL10)

Tokiu atveju pasakymas „ji dirba“ nereiškia, kad minimas asmuo kalbamuojų momentu dirba, bet kad apskritai turi darbą (plg. su „žagsiu“ 71 pvz.). Kai kuriais atvejais nurodomas veiksmas, toks kaip „šiandien šviečia saulė“ (78 pvz.), yra aktualus tiek kalbėjimo momentui, tiek visai dienai. Dažnai pasakymuose, kuriuose vartojamas toks įprastinio veiksmo esamasis laikas, yra tokių prieveiksmių kaip „visada“ (75 pvz.), „dažnai“, „kasdien“ (pagal reikšmę 74, 76 pvz.).

Istorinis esamasis laikas stebėtos mergaitės kalboje užfiksuojamas gana dažnai ir įsisavinimo pradžioje, kur, kaip jau aptarta, esamojo laiko formos buvo vartojamos praeities veiksmui reikšti. Kai kuriais atvejais tokį vartojimą galima laikyti istoriniu esamuojų laiku, kaip 80-82 pvz. Kaip matyti, šiuose pavyzdžiuose yra kalbama apie vieną konkrečią praeityje įvykusią situaciją (vieną konkretų kartą kalbėdama su berniuku tiriamoji klausė, kodėl šiam nepatinka klasė, 80 pvz.; 81 pvz. pasakojamas konkretus įvykis globos namuose, kaip ir 82 pvz., tą padeda suprasti prieveiksmis „kai“ ir aplinkinis pasakymo kontekstas), todėl negalima pasakymų interpretuoti kaip „įprastinio veiksmo“, nors visame pasakojime vartojamas esamasis laikas.

- 80) *EGL: *io parlo con Emanuele dici@gr perché te@gr non piace questa sc@nz qvesta@pr [: questa] classe*. [aš kalbu su Emanuele, sakau, kodėl tau nepatinka šita klasė.] (EGL3)
 81) *EGL: *e poi lì ci@nz quando io esc@nz [/] quando io esco eh questa lui apre la porta e poi dici@gr adesso xxx in sua camera e più io chiudo la porta e...* [ir po to ten, kai aš išeinu, šita, jis atidaro duris ir tada sako dabar xxx į savo kambarį ir dar aš uždaru duris ir...] (EGL4)
 82) *EGL: *quando io con Olli passeggiata e poi Olli cammina molto fatica perché molto stanca e lingua +/-*. [kai aš su Olli vaikščiojau ir po to Olli eina labai sunkiai, nes labai pavargusi ir liežuvis...] (EGL4)

Šiek tiek vėliau tyrimo medžiagoje pastebima, kad pasakojimo esamasis laikas pradedamas vartoti ne iškart, o tarsi palaiapsniui įvedant klausytoją į praeities veiksmą, pradedant pasakojimą būtojo laiko formomis ir vėliau pereinant prie esamojo laiko formų. Tai ypač akivaizdu iš pasakojime atsirandančios tiesioginės kalbos, kuri perteikiama esamuoju laiku taip, kaip ir buvo pasakyta, žr. 83-88 pvz.

- 83) *EGL: *detto come si [//] come ti chiami?* [pasakė, kaip, kuo tu vardu?] (EGL4)
84) 429 *EGL: *xxx fatto così strin@nz xxx maesta Anna ha detto cosa fai?* [darė šitaip xxx mokytoja Anna sakė, ką darai?]
431 *EGL: *io dico voglio aprire il mandarino.* [aš sakau, noriu atidaryti mandariną.] (EGL5)
85) *EGL: *la Virginia ha detto che io pomeriggio forse vado a letto.* [Virginia pasakė, kad aš popietę gal eisiu miegoti.] (EGL7)
86) *EGL: *lei ha detto che babbo non ha sentito lei ha detto suo compleanno maggio non mi ricordo quando, lei ha detto, io voglio un [//] una in [//] un no, come si dice, a scivolare sul eh +...* [ji pasakė, kai tėtis negirdėjo, ji pasakė jos gimtadienis gegužę, neprisimenu kada, ji pasakė, noriu vieno, ne, kaip pasakyti, čiuožti ant...] (EGL7)
87) *EGL: *m'ha detto, devi prendere le limone +...* [man pasakė, turi paimti citrinų...] (EGL9)
88) *EGL: *una volta sono stata zitta xxx ma lui dice perché non parli?* [kartą tylėjau, o jis sako, kodėl nekalbi?] (EGL10)

Pobazinės atmainos pradžioje esamojo laiko formomis neretai dar reiškiamas visas pasakojimo veiksmas, ne tik pasakojimo dalyvių perteikiama kalba. Stebėjimo pabaigoje istorinis pasakojimo esamasis laikas randamas dažniausiai pasakojime perteikiamoje tiesioginėje kalboje, kur pats pasakojimas pradedamas būtojo laiko forma. Bendras pasakojimo veiksmas stebėjimo pabaigoje dažniausiai jau reiškiamas pasakojimo imperfektu.

Italų kalbos šnekamajame stiliuje tiesioginės nuosakos esamojo laiko formos labai dažnai vartojamos **ateities** reikšme. Eglės kalboje tokio pobūdžio vartojimo atvejų užfiksuota taip pat nemažai. **Iminentinis** esamasis laikas, kuris iš esmės nesiskiria nuo lietuvių kalbos vartosenos, mergaitės vartojamas jau bazinėje atmainoje, žr. 89 pvz. Taip netolimos ateities reikšme vartojamos esamojo laiko formos parodo, kad numatomas veiksmas neišvengiamai įvyks. Iminente funkcija esamąjį laiką mergaitė vartoja ir vėliau, žr. 90 pvz. ir pan.

- 89) *EGL: *arrivo.* [ateinu.] (EGL2)
90) *EGL: *dico una cosa brutta.* [pasakau (= pasakysiu) vieną negražų dalyką.] (EGL5)

Dažniausiai vartojant esamojo laiko formas „**vietoje būsimojo**“ pasakyme būna konkretesnių laiko apibūdinimų, kurie nurodo į ateitį. Tokiais atvejais tiriamoji dažnai pasakyme nurodo, kad veiksmas vyks ateityje, vartodama prieveiksnius *poi* „po to“, *dopo* „po to, vėliau“, *adesso* „dabar“ reikšme „nuo dabar“, *quando* „kai, kada“, žr. 91-100 pvz., kartais net tiksliai įvardydama datą ateityje, kaip 101 pvz.

- 91) *EGL: *poi [//] Teresa sente si?* [po to Teresa girdi, taip?] (EGL3)
92) *EGL: *guarda@gr poi cassetta.* [žiūri po to kasetę.] (EGL3)
93) *EGL: *io adesso piano piano parlo con Emanuele.* [aš (nuo) dabar tyliai tyliai kalbu su Emanuele.] (EGL3)

- 94) *EGL: *dopo posso mangiare ancora?* [vėliau galiu valgyti dar?] (EGL4)
 95) *EGL: *quando Giorgio notte accende la stufa, quando uno +/.* [kai Giorgio naktį įjungia krosnį, kai vienas...] (EGL4)
 96) *EGL: *e poi giochi c'è per i bambini?* [o po to žaidimų yra vaikams?] (EGL4)
 97) *EGL: *quando io vado al teatro?!* [kada aš einu teatrą?] (EGL5)
 98) 384 *EGL: *cosa mangiamo?* [ką valgom?]
 385 *MAM: *adesso aspetta un attimo devi mangiar l'arancio e poi dopo ti vado a prendere il gelato.* [dabar palauk minutę, turi suvalgyti apelsiną ir tada eisiu paimti tau ledų.] (EGL5)
 99) *EGL: *quando torniamo cosa facciamo, mangiamo?* [kai grįžtam, ką darom, valgom?] (EGL7)
 100) *EGL: *no, quando io vado al mare con qualcuno +...* [ne, kai aš einu prie jūros su kuo nors...] (EGL7)
 101) *EGL: *lunedì prossimo eh lei non lo sa un'altri bambini lo sanno che io vado lunedì vado via lunedì e dopo v@nz martedì p@nz no faccio vedere la foto del Po.* [kitą pirmadienį, ji nežino, kiti vaikai žino, kad aš važiuoju pirmadienį, išvažiuoju pirmadienį ir po to antradienį parodau Po upės nuotrauką.] (EGL8)

Visais šiais atvejais lietuvių kalboje būtų vartojamas būsimasis laikas, tačiau, kaip jau minėta, italų kalbos esamasis laikas vietoj būsimąjį reiškia didesnę kalbėtojo tikrumą dėl įvyksiančio veiksmo, nei būsimąjį laiko formas. Žinoma, reikia atsižvelgti ir į tai, kad iki šeštojo laikotarpio būsimąjį laiko formų mergaitės kalboje nefiksuota (plačiau žr. skyrių Būsimasis laikas), taigi tikėtina, kad būsimąjį laiko pavartoti negalėjo dėl to, kad jo dar nebuvo įsisavinusi. Tačiau esamojo laiko formas vietoje būsimąjį vartoja ir vėliau, o būsimasis laikas bene daugiau vartojamas modalinėmis reikšmėmis. Gerai šių formų funkcijų pasiskirstymą atskleidžia 102 pvz., kuriame būsimąjį laiko forma pavartota tam veiksmui, dėl kurio kalbėtoja negali būti visiškai įsitikinusi (galbūt „neateis“ į galvą, t. y. ji neprisimins), o esamojo laiko forma *dico* „sakau“ norima pabrėžti pasiryžimą atlikti veiksmą, kuris nuo jos priklauso.

- 102) *EGL: *quando mi verrà in mente te lo dico sicuramente.* [kai man ateis į galvą, tau tikrai pasakau.] (EGL10)

Visgi iš turimų duomenų atrodo, kad Eglė esamojo laiko formas ir toliau vartoja vietoje būsimąjį net ir vėliau, kai ji geriau įsivaina būsimąjį laiką. 103 pvz. pateikiama situacija, kai tinkamiau būtų vartoti būsimąjį laiko formas, kadangi aptariamas įvykis (mamos pėdos operacija) yra konkrečiai neapibrėžtoje ateityje. Visgi mergaitė tvirtai vartoja esamojo laiko formas aiškiai nurodydama į ateitį, kaip jau ir aptartais atvejais, vartodama prieveiksmį *quando* „kai“, o pašnekovas nepataiso ir reaguoja adekvačiai.

- 103) 523 *EGL: *dove tu abiti in quale casa quando la mamma viene a fare l'intervento del piede?* [kur tu gyveni, kuriuose namuose, kai mama eina daryti pėdos operacijos?]
 525 *PAD: *qui.* [čia.]
 526 *EGL: *sei qui, con noi?* [esi čia, su mumis?]
 527 *EGL: *dove dormi?* [kur miegi?]
 528 *PAD: *nel mio letto.* [savo lovoj.] (EGL7)

Tuo pačiu laikotarpiu užfiksuotas ir pasakymas, kuriame nurodomas dar labiau neapibrėžtos ateities veiksmas, žr. 104 pvz., į kurį nurodoma esamojo laiko forma. Čia kalbama apie tolimą ateitį, apie tai, kaip užaugusi susiras gerą vyrą.

104) **EGL: io prendo un marito io non lo so quale prendo +...* [aš imu vyrą, nežinau, kurį imu.] (EGL7)

Hipotetinė funkcija esamojo laiko formas pirmojo hipotetinio tipo⁴⁴ sakiniuose Eglė ima vartoti po pusės metų šalyje. Reikia pastebėti, kad *se* „jei“ pirmą kartą turimuose duomenyse randamas tik penktojo laikotarpio įrašuose. Ten pilnas hipotetinis sakinyss nesudaromas, bet taip pat vartojamas esamasis laikas. 105 pvz. pastebėtina, kad pirmąkart užfiksuotas *se* „jei“ galbūt dar nėra įsitvirtinęs mergaitės kalboje, todėl galbūt dėl to reikia abejonės ar hipotetinės situacijos pastiprinimo priduriant *forse* „galbūt“.

105) **EGL: e se forse io un makaron@lt cade?* [o jei galbūt aš, vienas makaronas krenta?] (EGL5)

Savaime ateities reikšmę savyje turi hipotetiškai vartojami veiksmoždziai. Jie vartojami esamojo laiko formomis hipotetiniuose sakiniuose, kurių randama antruoju stebėjimo metų pusmečiu, žr. 106-112 pvz.

106) **EGL: se io non lo trovo il babbo cosa faccio?* [jei aš nerandu tėčio, ką darau?] (EGL7)

107) **EGL: se io cado non succede niente.* [jei nukrentu, nieko neatsitinka.] (EGL7)

108) **EGL: se babbo mi stampa.* [jei tėtis man atspausdins (nuotraukas).] (EGL8)

109) **EGL: se la mia sveglia suona ah scusa, si , quando vado xxx se la mia sveglia suona?* [jei mano žadintuvas skamba, atsiprašau, taip, jei einu xxx jei mano žadintuvas skamba?] (EGL9)

110) **EGL: se ho bisogno di qualcosa ?* [jei man ko nors reikia?] (EGL9)

111) **EGL: no quello che mi viene in mente, se non lo so come si dice cioè dico maestra io non lo so come posso spiegare cioè +...* [ne, tai, kas man ateina į galvą, jei nežinau, kaip pasakyti, tai yra, sakau mokytojai, aš nežinau, kaip galiu paaiškinti, tai yra...] (EGL10)

112) **EGL: ha detto la maestra Claudia che se fai eh se fai il testo più breve si capisce meglio.* [pasakė mokytoja Claudia, kad jei darai, jei rašai trumpesnę tekstą, geriau suprantama.] (EGL10)

Daugumoje šių pasakymų esamojo laiko formų reikšmė yra būsimąo laiko arba tariamosios nuosakos, plg. „jei nerasiu tėčio, ką darysiu?“, „jei nukriščiau, nieko neatsitiktų“. Toks esamojo laiko formų vartojimas visiškai atitinka naująjį italų kalbos standartą, kurį mergaitė girdi aplinkoje (plačiau apie tai tarp kitų žr. Berruto 1983, 1987, tai, kas aktualu antrosios kalbos įsisavinimui, aptarta Banfi ir Bernini 2003).

Apibendrinant visą tiesioginės nuosakos esamojo laiko formų vartojimą tiriamos mergaitės kalboje stebėjimo laikotarpiu galima matyti, kad pradžioje beveik vienintelės užfiksuotos formos sutampa su esamojo laiko formomis, tačiau yra vartojamos tik leksine reikšme. Vėliau, bazinėje atmainoje atsiradus pirmajai opozicijai tarp bendros reikšmės

⁴⁴ Pirmas – realybės – hipotetinis tipas italų kalba sudaromas su esamojo arba būsimąo laiko formomis: jei lyja/lis, pasiimu/pasiimsiu skėtį. Antro ir trečio – galimybės ir nerealaus – hipotetinių tipų sakiniams formuoti teoriškai pagal bendrinės italų kalbos gramatiką reikalingos konjunktyvo nuosakos formos (lietuvių kalba vartojama tariamoji nuosaka, pvz., galimybės: jei turėčiau galimybę, važiuočiau rytoj namo; nerealaus: jei būčiau turėjęs daug pinigų, būčiau nusipirkęs naują automobilį).

pamatinės formos (kuri beveik visuomet sutampa su esamojo laiko forma) ir praeityje atlikto veiksmo reikšmės būtojo laiko dalyvio, pradeda formuotis esamojo laiko asmens kategorija. Asmens kategorijos formavimuisi, atrodo, neturi įtakos veiksmažodžio asmenuotė, bet greičiau veiksmažodžio dažnumas aplinkos kalboje. Tai įrodo duomenys, nes mergaitės kalboje gana greitai užfiksuojamos tikslios netaisyklingųjų veiksmažodžių skirtingų asmenų formos. Labai negausiai pasitaikanti analoginė esamojo laiko formų daryba rodo, kad mergaitė yra itin atidi aplinkos kalbai, o keletas pasitaikiusių darybos netikslumų, rodančių polinkį sudaryti formas pagal gausiausios *-are* asmenuotės analogiją, tik patvirtina, kad mergaitė perpranta italų kalbos esamojo laiko formų darybą.

Toliau formuojantis mergaitės italų kalbos veiksmažodžio sistemai, aktyviau pradendant vartoti pagalbinį veiksmažodį formuojant *passato prossimo* laiką, pamažu atsirandant *imperfetto* laikui, esamojo laiko formų funkcijos palaipsniui tampa vis gramatiškesnės. Pamatinė forma pamažu pradeda suvokti kaip esamojo laiko forma. Dėl to bendroji pamatinės formos reikšmė ilgainiui siaurėja ir „nušlifuoja“ iki to, kas atitinka tikslinės, t. y. italų, kalbos esamojo laiko reikšmes. Tokia esamojo laiko formų raida iš esmės atitinka aprašytą Banfi ir Bernini (2003), žr. 2 lentelę Veiksmažodžių sistemos sudėtingėjimas pobazinėse atmainose. Tai, kas su analizuojamais duomenimis ne visiškai sutampa, yra esamojo laiko formų vartojimas mokslininkų aprašomoje paskutinėje ketvirtojoje fazėje, kai ateities ir nerealaus veiksmas reiškiami būsimojo laiko formomis. Tiriamosios mergaitės atveju būsimojo laiko formos (plačiau apie jas žr. skyrių Būsimasis laikas) yra ne vienintelės, kuriomis reiškiamas ateityje vykstantis veiksmas, dėl kurio kalbėtoja yra daugiau ar mažiau tikra. Kaip ir (naujojoje) bendrinėje italų kalboje⁴⁵, Eglė vartoja esamojo laiko formas ateities, dėl kurios yra tikra, reikšme ir formuoja pirmojo hipotetinio tipo sakinius, vartodama esamojo laiko formas.

3.3.1.1.2. Perfektinės formos: būtojo laiko dalyvis ir sudėtinis būtasis laikas

(passato prossimo)

Italų kalbos dalyvis žymi praeityje (gali būti ir netolimoje) įvykusį ir užbaigtą veiksmą. Dalyvis vartojamas sudarant visus sudėtinius laikus, tiek būtuosius, tiek būsimąjį. Paties dalyvio morfologija yra itin skaidri (ypač taisyklingai sudaromų), jis labai dažnas kalboje, todėl besimokantieji italų kalbos šią formą įsisavina anksti. Dalyviu išreikštas veiksmas paprastai

⁴⁵ Naujaja bendrine italų kalba (it. *italiano „neostandard“*) vadinamas dabartinės italų kalbos lygis, kuriam būdingi įvairūs inovacijos reiškiniai, pasireiškiantys beveik visuose analizės lygiuose. Svarbi šių inovacijų dalis yra susijusi su veiksmažodžio sistemos dalių perstruktūrizavimu, ypač su subtiliais laiko, nuosakos ir veiklo ryšiais. Anksčiau buvusi ribinė tokia italų kalba ilgainiui padarė nemažą įtaką vidurinio sluoksniu italų kalbai, plačiau apie tai žr. Berruto 1983, 1987, Sabatini 1985, Banfi ir Bernini 2003.

vartojamas kaip baigtinė opozicija nebaigtinio veiksmo formoms, tokioms kaip esamasis laikas arba imperfektas.

Tiek gimtakalbiai italai vaikai, tiek suaugę, besimokantys italų kalbos, pradeda vartoti dalyvį kaip antrą gramatinę veiksmažodžio formą po esamojo laiko. Ši forma abiem atvejais, nors ir be pagalbinio veiksmažodžio, vartojama būtent veikslui reikšti, dažnai nurodant į praeitį. Dalyvio kaip praeties / baigtumo raiškos formą įsisavina visi besimokantys italų kalbos, nepaisant to, kad kai kuriais atvejais tolesnis gramatinių formų įsisavinimo progresas sustoja. Dalyvio forma yra morfologiškai žymėtoji forma ir dėl to sudaro opoziciją anksčiau įsisavintai pamatinei formai. Šiek tiek supaprastinus tai galima iliustruoti tokia schema (Banfi ir Bernini 2003: 94):

			ŽYMĖTASIS NARYS
3 schema.	TURINYS	[nebaigtinis]	[baigtinis]
	IŠRAIŠKA	V-Ø	V-to
	Pvz.:	<i>mangia</i>	<i>mangiato</i>

Kaip rodo ir kitų mokslininkų tyrimai (Banfi ir Bernini 2003, Giacalone Ramat 1993, Berretta 1990c, Bernini 1990b, Calleri 1992 ir kt.), pirmiausia praeties / baigtinio veiksmo reikšme pradėdamas vartoti vienas dalyvis be pagalbinio veiksmažodžio. Informacija, kuri vėliau perteikiama asmenuojamu pagalbinio veiksmažodžiu, pradžioje pateikiama kitais būdais, pvz., asmeniui nurodyti pasakomas veikėjo vardas arba vartojamas įvardis ir pan. Ilgainiui kai kurie besimokantieji pradeda vartoti ir pagalbinį veiksmažodį, tačiau ilgai stebimas šio vartojimo nenuoseklumas (tai pastebima ir vaikų italų K2, žr. Rocca 2007), dažnai klystama pernelyg apibendrinant dažnesnį iš dviejų pagalbinių veiksmažodžių (dažniau reikalingas *avere* „turėti“, tačiau kai kurie veiksmažodžiai sudaro *passato prossimo* laiką su *essere* „būti“).

Šiek tiek kitaip šioje situacijoje elgiasi gimtakalbiai vaikai. Nors jie taip pat iš pradžių vartoja tik vieną dalyvį ir pasitelkia kitas priemones tokioms kategorijoms kaip *asmuo* ir *pan.*, išreikšti, tačiau kadangi vaikų gramatikos įsisavinimo procesas nesustoja, po kurio laiko minėtos kategorijos pradėdamos reikšti morfologiškai. Nustatyta (Pizzuto ir Caselli 1992, Calleri 1992), kad dalyvis vaikų kalboje pasirodo anksti (apie 18 mėn. amžiaus), tačiau prie jo pradėdamas vartoti pagalbinis veiksmažodis, t. y. sudaromas *passato prossimo* laikas, tik apie 22 mėn. amžiaus. Tai įvyksta tik po to, kai gramatinėje veiksmažodžio sistemoje jau būna pasirodžiusios imperfekto formos (apie 20 mėn. amžiaus). Taigi gimtakalbiai vaikai pirmiausia, kaip ir italų K2 besimokantieji suaugę, pradeda vartoti vieną būtojo laiko dalyvį. Po kurio laiko jų kalboje pradeda rasti imperfekto laiko formos ir po to, prie jau anksčiau vartoto būtojo laiko dalyvio, pradėdamas vartoti pagalbinis veiksmažodis, kuris suformuojant *passato prossimo* laiką reikalingas tokioms morfologinėms kategorijoms, kaip *asmuo* ir *skaičius*, reikšti.

Šiame skyriuje analizuojamos perfektinės formos mergaitės kalboje. Kaip jau užsiminta, dalyvis reikalingas sudarant sudėtinius italų kalbos laikus. Šiame skyriuje bus nagrinėjamas tik dalyvio kaip *passato prossimo* laiko sudėtinės dalies ir suformuoto *passato prossimo* laiko vartojimas. Italų kalboje yra ir kitų perfektnių veiksmažodžio formų (*passato remoto* laikas), tačiau mergaitės kalboje jų neužfiksuota. Pirmiausia bus pristatomos visos mergaitės kalboje užfiksuotos perfektinės formos. Tolesniame poskyryje aptariamos negausios formalios perfektnių formų darybos klaidos. Atskiruose skyreliuose išsamiai nagrinėjama pagalbinio veiksmažodžio raida mergaitės kalboje, toliau apibūdinama perfektnių formų sklaida pagal leksinius tipus ir išsamiai aptariamos perfektnių formų funkcijos mergaitės kalboje.

3.3.1.1.2.1. Perfektinės formos tiriamosios mergaitės kalboje

Perfektnių veiksmažodžio formų, konkrečiai – dalyvių, mergaitės kalboje yra labai gausu ir jos užfiksuojamos jau nuo pat tyrimo pradžios. Galima sakyti, kad šios formos mergaitės kalboje atsiranda drauge su esamojo laiko bei bendraties formomis. Iš viso per stebėjimo laikotarpį užfiksuota 480 dalyvių ir 342 *passato prossimo* pavartojimo atvejai.

Dalyvis be veiksmo dar gali reikšti ir iš veiksmo kylančią daikto ypatybę, tokie dalyviai gali būti vartojami daiktavardžiui apibūdinti ir nesudaro *passato prossimo* laiko. Tokio pobūdžio mergaitės vartoti dalyviai atskirti iš bendro dalyvių skaičiaus ir nenagrinėti kaip veiksmo raiška. Šių veiksmo nereiškančių dalyvių mergaitės kalboje užfiksuota iš viso 85. Dažniausiai pasitaikantys yra *gasata* „gazuotas (vanduo)“, užfiksuotas 9 kartus penkiais laikotarpiais, *cotto* „virtas“, užfiksuotas 4 kartus trimis laikotarpiais, *(s)condito* „be / su pagardais, (ne)pagardintas“, užfiksuotas 12 kartų, taip pat tokie kaip *aperto* „atidarytas“, *chiuso* „uždarytas“, *rotto* „sulūžęs / sugedęs“, *pulito* „švarus“, *arrabbiato* „piktas“ ir panašūs, pasitaikantis tik po porą kartų. Be to, užfiksuota pora atvejų, kai pavartotas vienas dalyvis, praleidžiant bendraties formą, kuri reikalinga sudaryti būtojo laiko bendračiai.

Atskyrus daikto ypatybei nusakyti vartotus dalyvius, visi likę nagrinėtini kartu su pilnai sudarytomis *passato prossimo* laiko formomis. 14 lentelėje pateikiamos visos, tiek vienu dalyvių, tiek dalyvių su asmenuojamu pagalbinio veiksmažodžiu (*passato prossimo*) pavartotos formos visais stebėjimo laikotarpiais. Lentelės pirmoje dalyje pateikiamas *passato prossimo* formų skaičius pagal asmenį, o antroje (kadangi asmenuojamosios dalies nėra) pateikiamas visų užfiksuotų veiksmažodžių reiškiančių dalyvių skaičius.

14 lentelė. Perfektinės formos visais stebėjimo laikotarpiais

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
PASSATO PROSSIMO (su asmenuojamu pagalbinu veiksmažodžiu)										
1SG		6/2 ⁴⁶	3/3	20/6	6/6	9/7	8/5	14/6	25/11	30/18
2SG				5/3		3 *1/3	12/7	2/2	5/4	9/7
3SG		1/1		11 *1/8	5/3	7/5	14/4	10 /6	46 *1/21	57/20
1PL						3/2		1/1	5/4	10/8
2PL										
3PL					1/1			1/1	10/7	2/2
Iš viso:		7/3 ⁴⁷	3/3	36*1/12	12/7	22 *1/13	34/12	28 /11	91 *1/32	108/37
PARTICIPIO PASSATO (būtasīs dalyvis be pagalbinio veiksmažodžio)										
Iš viso:	3/2	38/4	42/7	184*14/46	43*3/15	29/18	10/8	9/6	8 *1/6	24/9
IŠ VISO:	3/2	45/6	45/7	220*15/48	55*3/17	51*1/25	44/14	37/16	99*2/33	132/40

Kaip matyti iš pateiktos lentelės, mergaitė labai greitai pradeda vartoti būtąjį dalyvį ir gana sparčiai pildo savo žodyną šiomis formomis. Skaičius po pasvirojo brūkšnio (/) rodo skirtingų veiksmažodžių kiekį, tad galima matyti, kad pirmoje stebėjimo laikotarpio pusėje daugiau skirtingų veiksmažodžių vartojama būtojo dalyvio forma be pagalbinio veiksmažodžio. Pavyzdžiui, trečiuoju laikotarpiu iš visų 45 pavartotų perfektnių formų, net 42 buvo dalyviai be pagalbinio veiksmažodžio ir tik 3 kartus suformuotas *passato prossimo*. Visos šios formos pasitaiko tik 7 skirtingų veiksmažodžių. Tačiau praėjus vos pusei metų nuo mergaitės atvykimo į Italiją (VII laikotarpis), jau užfiksuojama kiekybiškai daugiau *passato prossimo* nei vieno būtojo dalyvio formų praeities baigtiniam veiksmui reikšti. Kaip nurodyta lentelėje, septintuoju laikotarpiu pavartotos 44 perfektinės formos, iš kurių jau 34 *passato prossimo* atvejai ir jau tik 10 dalyvių be pagalbinio veiksmažodžio. Visgi pažymėtina, kad *passato prossimo* formos užfiksuojamos jau po mėnesio Italijoje ir kurį laiką, kaip rodo skirtingų vartojamų veiksmažodžių kiekis, jos vartojamos pramaišui su būtoju dalyviu, be pagalbinio veiksmažodžio. Taip pat pažymėtina, kad *passato prossimo vartojimo* atveju pagalbinis veiksmažodis pasirenkamas ir asmenuojamas taisyklingai (klaidingų atvejų skaičius žymimas po žvaigždutės (*)).

Reikia pridurti, kad kai kuriais atvejais ir ypač vėlesniuose laikotarpiuose tai, kas užfiksuota kaip vienas būtasis dalyvis, iš tiesų tame pasakyme (arba vos ankstesniame) gali būti pakartojimas to paties dalyvio, kuris prieš tai arba po to, pasitaisant, pavartotas su pagalbinu veiksmažodžiu (t. y. sudaro *passato prossimo*), kaip 1 ir 2 pvz., arba sudaryti išvardijimą, eilę veiksmų, kaip 3 ir 4 pvz. Pagal italų kalbos gramatines taisykles, tokiais atvejais reikėtų pakartoti pagalbinį veiksmažodį, tačiau greitoje šnekamojoje kalboje gali pasitaikyti ir tokių atvejų. Trūkstamas pagalbinis veiksmažodis pavyzdžiuose nurodomas žyma 0aux.

⁴⁶ Visi pavartojimo atvejai (= tokens) / Skirtingų veiksmažodžių formos (= types)

⁴⁷ Skaičiuojami skirtingi veiksmažodžiai visoje paradigmoje.

- 1) *EGL: *e dopo ho detto nou@pr 0aux detto cosi dopo +/.* [o po to pasakiau ne 0aux pasakiau šitaip po to.] (EGL4)
- 2) *EGL: *io ho visto autunno, quando 0aux tornato qui.* [aš mačiau rudenį, kai 0aux grįžęs / grįžau čia.] (EGL4)
- 3) 306 *EGL: *lui ha cercato la chiave, tu 0aux visto con me!* [jis ieškojo rakto, tu 0aux matei su manim.]
307 *EGL: *tu hai visto.* [tu matei.] (EGL7)
- 4) *EGL: *la maestra fino al dieci se le palle non sono arrivate fino al cesto, 0aux messe dentro, prende una punizione.* [mokytoja (skaičiuoja) iki dešimt, jei kamuoliai neatnešti iki krepšio, nesudėti į vidų, duoda bausmę.] (EGL10)

Analizuojant duomenis nebuvo laikyta klaida vieno dalyvio, *capito*, pavartojimo atvejai, kai jų reikšmė „supratai / aišku?“, nes toks šio dalyvio be pagalbinio veiksmažodžio vartojimas itin dažnas šnekamojoje kalboje, žr. 5 ir 6 pvz. Tačiau atvejai, kai tas pats dalyvis pavartotas ne klausimo kontekste, fiksuoti kaip nepilnas *passato prossimo*, žr. 7 pvz.

- 5) *EGL: *e poi mangia capito?* [ir po to valgo, supratai / aišku?] (EGL4)
- 6) *EGL: *capito babbo?* [supratai / aišku, tėti?] (EGL6)
- 7) *EGL: *no, lei nou@pr 0aux capito cosa io voglio fare con mandarino.* [ne, ji 0aux nesuprato, ką aš noriu daryti su mandarinu.] (EGL5)

Toks *capito* be pagalbinio veiksmažodžio, kuris netraktuotinas kaip klaidingas, pasitaiko visais stebėjimo laikotarpiais, žr. 15 lentelę, ir tai yra didžioji dauguma apskritai visų dalyvio *capito* pavartojimo atvejų.

15 lentelė. Dalyvio *capito* be pagalbinio veiksmažodžio pavartojimų skaičius „supratai / aišku?“ reikšme visais stebėjimo laikotarpiais

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
capito?	2	7	9	7	4	1	1	1	1	14

3.3.1.1.2.2. Formalios perfektinių formų klaidos

Kaip matyti iš skaičių po žvaigždutės 14 lentelėje, mergaitės kalboje nepasitaiko daug perfektinių formų klaidų. Minėtoje lentelėje suskaičiuotos klaidos yra įvairaus pobūdžio. Pirmaisiais trimis stebėjimo laikotarpiais klaidų neužfiksuota. Galima manyti, kad šiuo laikotarpiu mergaitė nedaro klaidų dėl to, kad vartodama žodžius juos renkasi tokius, dėl kurių taisyklingumo yra tikra. Laisviau, matyt, ji pasijunta ketvirtuoju laikotarpiu, t. y. po 3 mėnesių Italijoje. Šiuo ir vėlesniu stebėjimo laikotarpiais yra užfiksuota daugiau formaliųjų klaidų.

Labai primenančios mažų vaikų kalbą klaidos yra tokios, kuriose sudarant būtojo laiko dalyvį yra neištariama jo pradžia, jei prasideda balsiu, arba sukeičiami vietomis ar iškraipomi kai kurie skiemenys. Tokio pobūdžio formaliųjų klaidų pastebima vos keletas ir visos jos – ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiu (žr. 8-10 pvz.).

- 8) *EGL: *io, undici ani@pr [: anni] parato [: imparato].* [aš, vienuolikos metų išmokau.]

- 9) *EGL: *quando io poggiato* [*: appoggiato*] *di là sopra dove io tutti giorni +...* [kai aš padėjau ten viršuj, kur aš kiekvieną dieną...]⁴⁸
- 10) 470 *EGL: *gua@nz dopo hm io mindic@nz* [/] *mindicato* +... [po to aš pamiršau...]
 471 *EGL: *come si dice?* [kaip pasakyti?]
 472 *PAD: *dimenticato*. [pamiršau.]
 473 *MAM: +< *dimenticato*. [pamiršau.]
 474 *EGL: +< *dimenticato che prendo io qvesto@pr* [*: qvesto*] [/] *questo mio disegno cosi*. [pamiršau, kad imu aš šitą šitą mano piešinį šitaip.]

Visais tokiais pavartotais atvejais šaknies pradžia iš esmės sutampa su italų kalbos prielinksniais (*in, a, di*) ir tai lemia, kad besimokantysis atskiria žodžio pradžią. Kaip matyti iš platesnio pateikto 10 pvz. konteksto, kai kuriais atvejais mergaitė turi abejonių ir tuomet kreipiasi pagalbos į tėvus (eil. 471), kurie pateikia pilną dalyvį.

Kitos, šiek tiek gausiau pasitaikančios, yra dalyvio skaičiaus ir / ar giminės derinimo klaidos. Reikia prisiminti, kad italų kalbos dalyvis yra derinamas skaičiumi ir gimine tik tais atvejais, kai turi būti vartojamas su pagalbinio veiksmažodžiu *essere* „būti“ ir kai vartojama ne vyriškos giminės vienaskaitos forma. Maži italai vaikai, tuo metu, kai dar nebūtinai vartoja pagalbinį veiksmažodį, dažnai suderina dalyvį ne su veiksmo atlikėju, o su objektu, pvz.: *fatti la nonna i pantaloni* (Antinucci & Miller 1976) ir apskritai derinti gimine bei skaičiumi pradeda nuo pat dalyvių vartojimo pradžios (Calleri et al. 2003 ir kt.).

Eglė, skirtingai nuo suaugusiųjų besimokančių italų kalbos, gana greitai ima derinti dalyvį skaičiumi ir / ar gimine. Tam gali turėti įtakos tai, kad šios kategorijos italų ir lietuvių kalbose sutampa. Jau po dviejų mėnesių Italijoje užfiksuojami pirmi dalyvių giminės derinimo atvejai būtent „vaikišku“ būdu, t. y. vartojant dalyvį be pagalbinio veiksmažodžio jis derinamas prie objekto, o ne prie veiksmažodžio subjekto, žr. 11 pvz.:

- 11) 338 *MAM: *è grassa anche sua mamma?* [stora ir jo mama?]
 339 *MAM: *ah si?* [tikrai?]
 340 *EGL: *tu nou@pr vista?* [tu {jos} nematei?] (EGL3)

Iš pavyzdžio aišku, kad dalyvis *vista* „matyta“ šiuo atveju suderintas gimine su objektu – draugo mama. Tokio pobūdžio derinimas yra neretas šnekamojoje kalboje, kai siekiant pabrėžti objektą į jį nurodoma įvardžiu prieš pagalbinį veiksmažodį ir tuomet dalyvis derinamas gimine / skaičiumi. Taigi anksčiau pateiktas pavyzdys ne elipsine forma galėtų būti toks: *tu non*

⁴⁸ *Poggiato* galėtų būti ir taisyklingai sudarytas būtojo laiko dalyvis iš veiksmažodžio *poggiare* „(pa)dėti, (pa)statyti, remtis“, tačiau tai mažiau tikėtina, kadangi šis veiksmažodis yra daugiau literatūrinės kalbos, rečiau vartojamas aplinkos kalboje, be to, vėliau kalbėdama mergaitė pasako ir *appoggiare* veiksmažodžio formą: *EGL: *uno giorno 0aux chiuso 0art mio cartella e niente nou@pr 0aux presa e un altro giorno quando ho preso io 0aux mangiato caramelle nou@pr tutti poco 0aux mangiato e poi quando 0aux appoggiato di là +...* [vieną dieną uždarėtas mano aplanką ir nieko, neėmiau ir kitą dieną kai paėmiau aš valgytas (= suvalgiau) saldainių, ne visus, truputį valgytas (= suvalgiau) ir po to kai padėjau ten...] (EGL4)

L'hai vista? „tu jos nematei?“ Išties tokio pobūdžio derinimas Eglės kalboje randamas ir vėliau, žr. 12 pvz.

- 12) *EGL: *no, come si dice pensato che li ho tagliati non è vero che li ho tagliati.* [ne, kaip pasakyti, galvoju, kad juos supjausčiau, netiesa, kad juos supjausčiau.] (EGL8)

Trečiuoju laikotarpiu pradėjusi derinti gimine ir / ar skaičiumi, ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiu mergaitė tai daro jau daug aktyviau, tačiau pasitaiko ir derinimo klaidų. Nemažai jų atsiranda dėl visiškai aiškių priešasčių. Jau minėta, kad dalyvį derinti gimine ir / ar skaičiumi reikia tik tuomet, kai jis vartojamas su pagalbinu veiksmažodžiu *essere* „būti“. Kadangi ketvirtuoju laikotarpiu pagalbinis veiksmažodis dar nėra dažnai vartojamas, kai kuriais atvejais dalyvis, kuris, pagal italų kalbos morfologiją, reikalautų pagalbinio veiksmažodžio *essere* „būti“, yra vartojamas tik be jo ir yra vartojama tik jo nežymėtoji forma. Taip vartojami užfiksuoti judėjimo veiksmažodžiai, žr. 13-14 pvz.

- 13) *EGL: *quando io scappato +/.* [kai aš pabėgau.] (EGL4)

- 14) *EGL: *mio amiche nou@pr venuto con me perché lui di@nz +/.* [mano draugės ne atėjo su manim, nes jis...] (EGL4)

Pagal italų kalbos morfologiją, su judėjimo veiksmažodžiais vartojamas pagalbinis veiksmažodis *essere* „būti“, o jį vartojant dalyvis derinamas skaičiumi ir / ar gimine. Taigi, kadangi 13 pvz. mergaitė kalba apie save, italų kalbos morfologija reikalautų pagalbinio veiksmažodžio ir dalyvis turėtų būti suderintas gimine: *sono scappata* „pabėgau“. Analogiškai 14 pvz. būtų reikalingas pagalbinis veiksmažodis *essere* „būti“. Kadangi šiame pavyzdyje įvardis *mio* „mano“ taip pat vartojamas nežymėtąja forma, nėra iki galo aišku, ar norima pasakyti viena, ar daugiau draugių ir ar tikrai jos moteriškos giminės. Tačiau iš bendro pasakojimo konteksto tai tikėtina, todėl tikslinės kalbos morfologiją atitinkantis sakinyvis galėtų būti *le mie amiche non sono venute con me* „mano draugės neatėjo su manimi“. Kaip matyti, pateiktuose pavyzdžiuose nėra vartojamas joks pagalbinis veiksmažodis ir šių judėjimo veiksmažodžių pavartotos tik nežymėtosios formos, t. y. šiame laikotarpyje šių dalyvių kaitymo gimine / skaičiumi neužfiksuota. Tuo pačiu ketvirtuoju laikotarpiu yra atvejų, kai dalyvis kaitomas, tačiau nenuosekliai, žr. 15 ir 16 pvz.

- 15) *EGL: *e quando io arrivato non ci trovo.* [ir kai aš atėjau, nerandu.] (EGL4)

- 16) *EGL: *arrivato un uomini che giocato con eh no kit@nz grande questo xxx che io giocato no che io prima di là e poi arriva in fondo di là.* [atvažiavo vyrai, kurie žaidė su, ne, didelis šitas, kad aš žaidžiau, ne, kad aš pirma ten, o po to ateina į galą ten.]

15 pvz. dalyvis *arrivato* „atvykęs / atėjęs“ teisingai suderintas gimine su subjektu, mergeite, tačiau 16 pvz. vartojama nežymėtoji dalyvio forma, t. y. vienaskaitos vyriškoji giminė, o šiuo atveju greičiausiai reikėtų daugiskaitos formos.

Panašus nenuoseklumo atvejis iliustruojamas 17 ir 18 pavyzdžiuose. Dalyvis *stato* „buvęs“ taisyklingai suderintas skaičiumi ir gimine 16 pvz. (kalbama apie tas pačias drauges, prie kurių 13 pvz. dalyvis *venuto* nebuvo priderintas), tačiau 18 pvz. mergaitė pavartoja vyriškos giminės dalyvio formą nepaisant to, kad taisyklinga šiuo atveju moteriškos giminės forma buvo pasakyta vos ankstesniame mamos pasakyme.

- 17) *EGL: *mio amiche non state con me, non xxx con me.* [mano draugės nebuvo su manimi, ne xxx su manimi.] (EGL4)
18) 448*MAM: *va beh, se non ti ricordi, secondo me sei stata lì quand'eri piccola.* [na gerai, jei neprisimeni, man atrodo, kad esi buvus ten, kai buvai maža.]
449*EGL: *quando piccola stato lì forse.* [kai maža buvęs ten gal.] (EGL4)

Kaip galima suprasti iš iki šiol pateiktų derinimo skaičiumi ir / ar gimine klaidų pavyzdžių, jos sudaro daugumą ketvirtojo laikotarpio dalyvio klaidų ir yra vienintelės toliau pasitaikančios dalyvio klaidos. Pabrėžtina, kad skaičiaus ir / ar giminės derinimo klaidų nepasitaiko pilno *passato prossimo* suformavimo atvejais.

Kitos pasitaikančios klaidos yra susijusios su pagalbinu veiksmažodžiu. Nors jų ir labai nedaug, bet galima išskirti du tipus: asmens ir paties pagalbinio veiksmažodžio pasirinkimo klaidos. Pirmųjų, t. y. asmens klaidų, per visą stebėjimo laikotarpį pasitaiko vos viena, ketvirtame laikotarpyje, žr. 19 pvz.

- 19) *EGL: *dopo lei lo sa che io con macchina ha guidato.* [po to ji žino, kad aš su mašina vairavai.] (EGL4)

Pagalbinio veiksmažodžio pasirinkimo problema yra itin aktuali besimokantiems italų kalbos kaip antrosios iš aplinkos. Pasak įvairių tyrėjų, bendra ir gana plačiai paplitusi tendencija yra išskirtinis veiksmažodžio *avere* „turėti“ pasirinkimas formuojant *passato prossimo* laiką. Tai rodo ne tik Pavijos projekte tirtų užsieniečių suaugusiųjų ir paauglių kalba (Giacalone Ramat 1993, 2003c, Bernini 1990b ir kt., Berretta 1990c), bet ir Calleri (1992) bei Rocca (2007) darbai, kuriuose autorės išsamiai tyrė vaikų iki dešimties metų amžiaus veiksmažodžio sistemos įsisavinimą.

Apžvelgiant visus stebėjimo laikotarpius galima sakyti, kad pagalbinio veiksmažodžio pasirinkimo klaidų Eglės kalboje beveik nėra. Ji jau po trijų mėnesių Italijoje pradeda pamažu vartoti ir pagalbinį veiksmažodį *essere* „būti“, žr. toliau darbe. Kadangi pagalbinis veiksmažodis *avere* „turėti“ yra reikalingas daug dažniau, *essere* „būti“ vartojimo atvejai nėra itin gausūs, tačiau jis vartojamas taisyklingai ir su įvairiais veiksmažodžiais. Iš turimų duomenų neatrodo, kad būtų dažniau praleidžiamas pagalbinis veiksmažodis ten, kur gramatiškai būtų reikalingas *essere* „būti“. Vienintelis tikras netaisyklingo pagalbinio veiksmažodžio pasirinkimo atvejis

užfiksuotas devintuoju laikotarpiu ir yra atvirkštinis, t. y. vartojamas *essere* „būti“ vietoj *avere* „turėti“, žr. 20 pvz.

20) *EGL: *voglio dire quando dormo di sola io po@nz lo dico al babbo com'è su@nz com'è dormito*. [noriu pasakyti, kai miegu viena aš, pasakau tėčiui kaip, kaip miegojo.] (EGL9)

Kitokio pobūdžio formalių perfektinių formų klaidų stebėjimo duomenyse neužfiksuota. Remiantis įvairių kitų anksčiau minėtų mokslininkų tyrimais, buvo tikimasi rasti pagal taisyklės sudarytų netaisyklingų dalyvių ar pan. Tokių veiksmažodžių reiškiančių dalyvių tyrimo duomenyse nėra. Pora netaisyklingų dalyvių mergaitė suformavo tik tais atvejais, kai juos vartojo ypatybei išreikšti ir kurie dėl šios priežasties neįtraukti sudarant 14 lentelę, žr. 21 ir 22 pvz.

21) *EGL: *e poi sporcati poi io cancellato*. [ir tada purvini tada aš ištryniau.] (EGL4)

22) *EGL: *tropo asciugato*. [per daug sausas.] (EGL4)

Šie pavartoti dalyviai egzistuoja italų kalboje, tačiau jų reikšmė šiek tiek kita, nei vartojama mergaitės. *Sporcato* yra sudarytas iš veiksmažodžio *sporcare* „supurvinti“, taigi reikštų „supurvintas“, o mergaitė bandė sudaryti būdvardį *sporco* „purvinas“. Taip pat ir *asciugato* atveju, kuris, sudarytas iš veiksmažodžio *asciugare* „nusausinti, nušluostyti“, norėta pasakyti *asciutto* „sausas“. Vienu atveju mergaitė nesudaro sudėtingo ir nežinomo žodžio dalyvio, vietoj jo pavartodama daiktavardį, kurį suderina gimine, žr. 23 pvz.

23) *EGL: *tu sei batesima* [: *battezzata*] ? [tu krikštė (= pakrikštyta)?] (EGL6)

Apibendrinant mergaitės daromas perfektinių formų klaidas galima teigti, kad jų užfiksuota itin nedaug ir tik labai sporadiškai. Vienintelis laikotarpis, kai stebimas gausėnis klaidų kiekis yra tas pat, ketvirtasis, kuriuo imama kiekybiškai daug gausiau nei iki tol vartoti tiek dalyvių, tiek pilnų *passato prossimo* formų. Pasitaiko įvairaus pobūdžio formalių klaidų, iš jų daugiau yra dalyvio skaičiaus ir / ar giminės derinimo netikslumų. Iš duomenų matyti, kad mergaitė itin greitai mokosi naujų žodžių, juos teisingai įsimesna ir beveik nedaro taisyklės apibendrinimo klaidų⁴⁹, o prireikus kreipiasi į tėvus pagalbos. Apskritai tai, kad ketvirtuoju laikotarpiu, t. y. po trijų mėnesių šalyje, pastebėta daugiau klaidų, dar kartą patvirtina būtent šiuo momentu vykstantį ryškų kalbos raidos progresą.

3.3.1.1.2.3. Pagalbinio veiksmažodžio raida

Kaip matyti iš skyriaus pradžioje pateiktos 14 lentelės, pirmieji *passato prossimo*, t. y. dalyvio su pagalbinio veiksmažodžiu, pavartojimo atvejai užfiksuoti jau po mėnesio Italijoje.

⁴⁹ Kad tokio pobūdžio klaidų nėra pabrėžia ir Berretta (1990c), kalbėdama apie italų šeimoje gyvenusio berniuko italų kalbos įsisavinimą, ir pritaria išsamų šio berniuko kalbos įsisavinimo tyrimą dariusiai mokslininkei, aiškinančiai tai ypatingu berniuko plastiškumu ir pastabumu aplinkos kalbai.

Toks greitas šios formos pasirodymas tarpukalbėje gali atrodyti stebėtinai ir galima net būtų galvoti, kad šie užfiksuoti atvejai yra vartojami kaip išmoktos formulės. Kaip plačiau aptarta skyriuje „Bazinė atmaina“, šie pavartojimai nėra formulės, nes pavartota su trimis skirtingais, nors ir dažnai pasitaikančiais, veiksmažodžiais, net dviem skirtingais asmenimis. Be to, gausiausiai užfiksuotas (5 kartus *ho visto* „mačiau“) tuo pačiu laikotarpiu dar daugiau kartų vartojamas be jokio pagalbinio veiksmažodžio.

Žinoma, pradžioje gausiausiai pasitaikantis italų kalbos pirmojo *passato prossimo* asmens pagalbinis veiksmažodis yra *ho*, kuris akustiškai skamba beveik identiškai lietuviškajam jungtukui „o“. Šis lietuviškas jungtukas pasitaiko dažnai mergaitės kalboje (arba tarmiškas⁵⁰ jo variantas „a“) ir išlieka ilgą laiką, kadangi lygiaverčio atitiktis italų kalboje nėra. Tačiau transkribuojant duomenis buvo skiriamas ypatingas dėmesys norint įsitikinti, kad pasakytas tikrai pagalbinis veiksmažodis, o ne lietuviškas „o“ ar iššestas paskutinis įvardžio (pvz. *io* „aš“) balsis.

Iš pradžių vienintelis vartojamas pagalbinis veiksmažodis yra *avere* „turėti“. Jis yra daug dažnesnis kaip pagalbinis veiksmažodis italų kalboje, todėl tai nestebina. Pirmus kartus užfiksuotas po mėnesio Italijoje, pagalbinio veiksmažodžio proveržis pastebimas ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiu, kai vartojamas jau visais trimis vienaskaitos asmenimis ir su nemažai skirtingų dalyvių, žr. 24-26 pvz.

- 24) *EGL: *a ricordi quando io ho visto che tu già pomata per il cane?* [prisimeni, kai aš mačiau, kad tu jau tepalą šuniui?] (EGL4)
25) *EGL: *cos'hai mangiato?* [ką suvalgei?] (EGL4)
26) *EGL: *premio o@lt no perv@nz [//] per me e per un altro che ha vinto per cd e cartella e un'altra premio.* [prizą, o ne, man ir kitam, kuris laimėjo kompaktinį diską ir aplanką ir kita – prizą.] (EGL4)

Be to, tuo pačiu ketvirtuoju laikotarpiu užfiksuotas ir *essere* „būti“ pagalbinis veiksmažodis, kol kas vartojamas tik trečiuoju asmeniu, žr. 24 ir 25 pvz.

- 27) *EGL: *a sicura che Olli è stata tutti giorni chiusa@pr chiuda, no Olli chiusa eh garaž?* [ar tiesa, kad Olli buvo kiekvieną dieną uždaryta, ne, Olli uždaryta garaže?] (EGL4)
28) *EGL: *e me è piaciuto.* [ir man patiko.] (EGL4)

Kaip rodo 27 pvz., vos pradėjusi vartoti pagalbinį veiksmažodį *essere* „būti“, prie jo, kaip reikalauja italų gramatikos taisyklės, mergaitė dalyvį priderina skaičiumi ir gimine (Olli yra šeimos turėta kalytė). Nuo pradžių pradėjusi derinti skaičiumi ir gimine vartodama pagalbinį veiksmažodį *essere* „būti“, mergaitė tą daro ir toliau. Jau penktu laikotarpiu pirmą kartą užfiksuotas pagalbinis veiksmažodis trečiuoju daugiskaitos asmeniu yra būtent *essere* ir teisingai suderintas, žr. 26 pvz.

⁵⁰ Mergaitė yra kilusi iš vidutinio dydžio šiaurės Lietuvos miesto.

29) *EGL: *in tutto ci sono rimasti* +... [iš viso (sausainių) liko...] (EGL5)

Iki ketvirto laikotarpio pasitaikę *passato prossimo* atvejai buvo su nedaugeliu veiksmožodžių ir pasikartojančiais jų tipais, o nuo šio laikotarpio ir toliau užfiksuoti nereti atvejai, kai pilnu suformuotu *passato prossimo* pavartojamas veiksmožodis, kurio dalyvis atskirai nebuvo pavartotas. Taigi galima daryti išvadą, kad pradėjusi intensyviau ir reguliariau vartoti pagalbinį veiksmoždį, mergaitė jį vartoja ir su naujais, anksčiau nepasitaikiusiais dalyviais. Tai taip pat aiškiai matyti iš toliau skyriuje pateiktos 16 lentelės, kurioje nurodyti tik naujai pasirodantys veiksmoždziai. Pastebėta, kad jau nuo penktojo laikotarpio daugiau naujų veiksmožodžių pavartojama kartu su pagalbinio veiksmožodžiu nei be jo.

Būtent ketvirtuoju laikotarpiu imamos vartoti ir imperfektinės formos (plačiau žr. skyrių Imperfektas). Pagalbinis *passato prossimo* veiksmožodis šiuo laikotarpiu, kaip rodo anksčiau pateikti pavyzdžiai, yra vartojamas nenuosekliai, t. y. kartais vartojamas, o kartais ne. Tokia laisva variacija tęsiasi dar kurį laiką. Manytina, kad šioje kalbos įsisavinimo stadijoje nėra konkrečių priežasčių ar konteksto, kuris lemtų pagalbinio veiksmožodžio buvimą ar nebuvimą. 30 pvz. gana aiškiai matyti, kaip tame pačiame kontekste, kalbėdama apie tą patį įvykį ir vartodama tą patį veiksmoždį *fare* „daryti“, mergaitė du kartus (178 ir 186 eil.) pavartoja pagalbinį veiksmoždį, teisingai jį asmenuodama, tačiau čia pat kitus tris kartus (176, 182, 183 eil.) jo nepavartoja.

- 30) 176 *EGL: *oggi 0aux fatto una cosa.* [šiandien padarė vieną dalyką.]
177 *MAM: *cos'ha fatto?* [ką padarė?]
178 *EGL: *0aux presa mia banco ha fatto cosi e tutti libri 0aux caduti per terra.*
[paėmė mano suolą padarė šitaip ir visos knygos nukrito ant žemės.]
180 *MAM: *il tuo banco?* [tavo suolą?]
181 *MAM: *beh e la maestra cos'ha detto?* [na, o mokytoja ką pasakė?]
182 *EGL: *no, no io nou@pr rabiata@pr [: arrabiata] sono quando lui 0aux fatto mio banco io vor@nz no volevo fare una cosa lui 0aux fatto con tutti banchi xxx tanti vol@nz [//] tanti volte lo sai una cosa?* [ne, ne aš ne pikta buvau, kai jis padarė mano suolui, aš, norėjau padaryt vieną dalyką, jis padarė su visais suolais xxx daug kartų, daug kartų, žinai ką?]
185 *MAM: *m?*
186 *EGL: *tanti volte Nicolò ha fatto +...* [daug kartų Nicolò padarė...] (EGL5)

Neatrodo, kad pagalbinis veiksmožodis būtų praleidžiamas dėl asmenavimo sudėtingumo. Kontekstų, kai būtų reikalingas kuris nors iš rečiau pasitaikančių daugiskaitos asmenų, nėra daug, nes mergaitė dažniausiai kalba apie save, kreipiasi į kurį iš tėvų arba pasakoja apie kurį nors iš bendraklasių. Tačiau esant reikalui taisyklingai asmenuoja pagalbinį veiksmoždį ir daugiskaita (žr. 31 pvz.).

- 31) 68 *EGL: *e dopo +...* [ir po to...]
69 *EGL: *abbiamo visto +...* [pamatėm...]

- 70 *EGL: *una polizia, un camion e tanti macchine che xxx bum_bum_bum@o.* [viena policija, sunkvežimį ir daug mašinų, kurios xxx bum bum bum.]
- 71 *MAM: *no, non ne abbiamo proprio viste, abbiám pensato.* [ne, mes iš tikrųjų jų nepamatėm, pagalvojom.]
- 72 *EGL: *abbiamo pensato che xxx.* [pagalvojom, kad...] (EGL6)

Pagalbinio *passato prossimo* veiksmožodžio raida kokybiškai pakinta septintuoju stebėjimo laikotarpiu, t. y. po pusės metų Italijoje. Šiuo laikotarpiu jau vartojama daug mažiau dalyvių be pagalbinio veiksmožodžio. Visgi dar ir šiuo laikotarpiu bei vėliau pasitaiko „grįžimo atgal“ (angl. *backsliding*, Klein 1986), kuris yra stebimas tiriant ne tik antrosios kalbos įsisavinimą⁵¹. To pavyzdžiu galima laikyti tai, kad septintuoju laikotarpiu užfiksuoti 16 veiksmožodžio *dire* „sakyti“ pavartojimo atvejų *passato prossimo* visais vienaskaitos asmenimis, iš kurių net 10 atvejų trečiuoju asmeniu (žr. 32-34 pvz.), tačiau tuo pačiu laikotarpiu pasitaiko ir du to paties veiksmožodžio dalyviai, pavartoti be pagalbinio veiksmožodžio (žr. 35 pvz.).

- 32) *EGL: *lei ha detto che babbo non ha sentito lei ha detto suo compleanno maggio non mi ricordo quando, lei ha detto, io voglio un [//] una in [//] un no, come si dice, a scivolare sul eh +...* [ji pasakė, kad, tėtis negirdėjo, ji pasakė, jos gimtadienis gegužę, neprisimenu, kada, ji pasakė, aš noriu vieno, ne, kaip pasakyti, čiuožti ant...]
- 33) *EGL: *io non ho provato, ho detto buono.* [aš neparagavau, pasakiau skanu.]
- 34) *EGL: *e tu hai detto in lituano o italiano?* [o tu pasakei lietuviškai ar itališkai?]
- 35) *EGL: *e lei eh 0aux detto chiave un questo a questo piccolino bambino piccolo piccolo xxx.* [o ji pasakė raktas, tas, tam mažam vaikui, labai mažam...]
- Tokių „grįžimo atgal“ atvejų pasitaiko iki pat paskutiniojo stebėjimo laikotarpio.

Paskutiniuoju, dešimtuoju, yra turbūt tik vienas atvejis (žr. 36 pvz.), kurį būtų galima tokiu laikyti.

- 36) *EGL: *si però [//] però questo foglio mi ricordo io tutto quello che 0aux chiesto si?* [taip, bet, bet tas lapas, aš prisimenu viską, ko prašiau, taip?] (EGL10)

Tuo tarpu kiti paskutiniuoju laikotarpiu vartojami dalyviai be pagalbinio veiksmožodžio laikytini, kaip užsiminta skyriaus pradžioje, praleidžiamais dėl greitos šnekamosios kalbos, žr. 37 pvz., arba nebepakartojant pagalbinio veiksmožodžio, kai jis buvo pasakytas vos ankstesniame pasakyme ir kontekstas nesikeičia, žr. 38 pvz.

- 37) 34 *MAM: *xxx poi arrivata?* [xxx tada (ji) atvažiavo?]
- 35 *EGL: *si arrivata.* [taip, atvažiavo.] (EGL10)
- 38) 6 *EGL: *si, questo è disegnato +...* [taip, šitas yra nupieštas...]
- 7 *EGL: *fatto un disegno perché +...* [padarytas piešinys, nes...] (EGL10)

Apžvelgiant bendrą tyrimo duomenyse užfiksuotą pagalbinio veiksmožodžio, formuojant *passato prossimo* laiką, raidą, galima teigti, kad nėra apsiribojama vienu, dažnesniu *avere* „turėti“. Beveik tuo pat metu, kai pats *passato prossimo* yra imamas formuoti intensyviau,

⁵¹ K1 įsisavinimo tyrimuose šis reiškinys dažniausiai vadinamas U-formos elgesiu (angl. *U-shape behaviour*).

gretimai jo vartojamas ir pagalbinis *essere* „būti“, su kuriuo vartojamas dalyvis nuo pradžių taisyklingai derinamas skaičiumi ir gimine. Galima išskirti du svarbesnius momentus pagalbinio veiksmažodžio raidoje. Pirmasis įvyksta po 3 mėnesių Italijoje, kai mergaitė ima daug dažniau vartoti pagalbinį veiksmažodį su įvairiais, net iki tol pavieniui nevartotais, dalyviais. Antrasis – po pusės metų šalyje, kuomet imama vartoti kiekybiškai daugiau pilnų *passato prossimo* formų nei paskirų dalyvių perfektinio veiksmo reikšme.

3.3.1.1.2.4. Perfektinių formų leksinių tipų sklaida

Pirmiausiaji italų K2 pasirodanti perfektinė forma yra būtasis dalyvis (*participio passato*). Ši forma yra labai dažna kalboje, pakankamai ryški (angl. k. *salient*) ir aiški, skaidri (angl. k. *transparent*) besimokančiajam (plg. Giacalone Ramat 1993, 2003a, Bernini 1990b, Banfi ir Bernini 2003, Berretta 1990c ir kt.). Pirmiausia dalyvis pradedamas vartoti vienas, vėliau pradedamas suformuoti pilnas *passato prossimo*, t. y. atsiranda asmenuojamas pagalbinis veiksmažodis.

Perfektinė, t. y. baigto veiksmo, forma pati savaimė implikuoja, kad išreiškiamas veiksmas įvyko praeityje ir buvo užbaigtas. Dėl šios priežasties pirmieji šia forma pradedami vartoti teliniai predikatai. Kaip plačiau aptarta skyriuje „Bazinė atmaina“, gali būti, kad kai kurių aiškiai įvykusio veiksmo reikšmės veiksmažodžių, ši perfektinė forma gali būti įsisavinama net anksčiau nei pradedama vartoti pagrindinė to paties veiksmažodžio esamojo laiko forma (plg. *visto* „matytas“ bazinėje atmainoje). Toliau pateikiamoje 16 lentelėje aiškiai matyti, kad anksčiausiai pradedama vartoti ir apskritai daugiausia perfektinių formų yra priskirtini telinių predikatų klasėms.

16 lentelė. Predikatai, kurių perfektinės formos buvo pavartotos skirtingais laikotarpiais, pagal klases⁵²

Laikotarpis	NETELINIAI (*per x laiko ⁵³)			TELINIAI (per x laiko)	
	Tęstiniai (= ACC laiko ⁵⁴)		Netęstiniai (*ACC laiko)	Tęstiniai (=ACC laiko)	Netęstiniai (*ACC laiko)
	Nerezultatiniai		Momentiniai (semelfactives)	Vyksmo (accomplishments)	Atsitikimo (achievements)
	Būklės (states)	Veiklos (activities)			
I					visto capito (2)
II				ho fatto	ho visto (5) ha detto mangiato sentito (2)
III	piaciuto			bevuto	ho finito preso
IV	stare (3)	ha guidato usato (4) giocato (4) parlato (3) guardato (3) fotografato (3) cercato (3) aspettato (2) camminato ascoltato dormito (3) letto	ho notato chiamato (3) appoggiato (3) spinto messo (3)	ha colorato scritto (9) disegnato (4) provato (3) dimenticato copiato	mangiare (14) vedere (45) dire (24) prendere (12) ha vinto cancellato (7) scappato (3) trovato (3) arrivato (5) tornato svegliati portato imparato (2) venuto (4) chiuso (2) nato successo
V		sono rimasti pensato (2)	ho regalato dato	bere (3) fare (15)	sbucciata caduti
VI	vietato	hai fumato	ho toccato	è cresciuto	è passata (è venuto) comprato fermati
VII				salutato	hai pagato (hai capito)

⁵² Klasifikacijai naudotasi Bertinetto 1986 ir 1991 darbai, kuris remiasi Vendlerio klasifikacija (Vendler 1967) ir kitais. Lietuvių kalbotyroje apie inherentinius semantinius veiklo požymius ir predikatų tipus yra rašę Holvoetas ir Čižik (2004), kurių lietuviška terminija čia ir naudojama.

⁵³ Predikatai, prie kurių galima arba negalima (žymima *) pridėti trukmės aplinkybę su prielinksniu *per*, pvz.: *Miegojau per dvi valandas., bet Padariau darbą per dvi valandas.

⁵⁴ Predikatai, prie kurių galima arba negalima (žymima *) pridėti trukmės galininku žymimą aplinkybę, pvz.: *Valandą suvalgiau tortą., bet Valandą žaidžiau.

VIII			mi sono sbagliata	ho tagliato/i (4) appiccicato (2) immaginato	
IX	ha avuto		spaventato	chiedere (4) spiegare (2) hai spruzzato ha insegnato (3) ha raccontato ha ritagliato	andare (4) è uscito (3/4) ha aperto ha tirato (2)
X		ho riso	ha sbattuto	rompere (6) eliminare (3) ha corretto ho saltato sparso	siamo diventati hai scelto si è arrabbiato

Lentelėje pateikiami tik pirmą kartą užfiksuoti veiksmažodžiai, pavartoti perfektinėmis formomis. Tais atvejais, kai pavartojamas tik dalyvis, jis lentelėje ir pateikiamas, jei pavartojamas su pagalbiniu, pateikiamas tuo asmeniu, kuriuo buvo pavartotas. Tie atvejai, kai lentelėje įrašyta bendratis (žymima kursyvu), reiškia, kad tuo laikotarpiu konkretus leksinis tipas buvo pavartotas su pagalbiniu veiksmažodžiu, asmenuotu daugiau nei vienu asmeniu ir / ar pavieniu dalyviu. Skaičius skliaustuose po konkretaus leksinio vieneto žymi pavartojimų skaičių laikotarpiu, kuriuo buvo užfiksuotas pirmą kartą. Tų pačių leksinių tipų vartojimas vėlesniais laikotarpiais į lentelę neįtrauktas, išskyrus atvejus, kai rodo kokybinį pakitimą, pavyzdžiui, septintuoju laikotarpiu pirmą kartą užfiksuotas *capire* „suprasti“ dalyvis su pagalbiniu veiksmažodžiu, kai tas pats dalyvis vartojamas jau nuo pat pirmojo laikotarpio (kaip minėta, šio konkretaus dalyvio vartojimas be pagalbinio veiksmažodžio nelaikomas klaidingu reikšme „supratai / aišku?“).

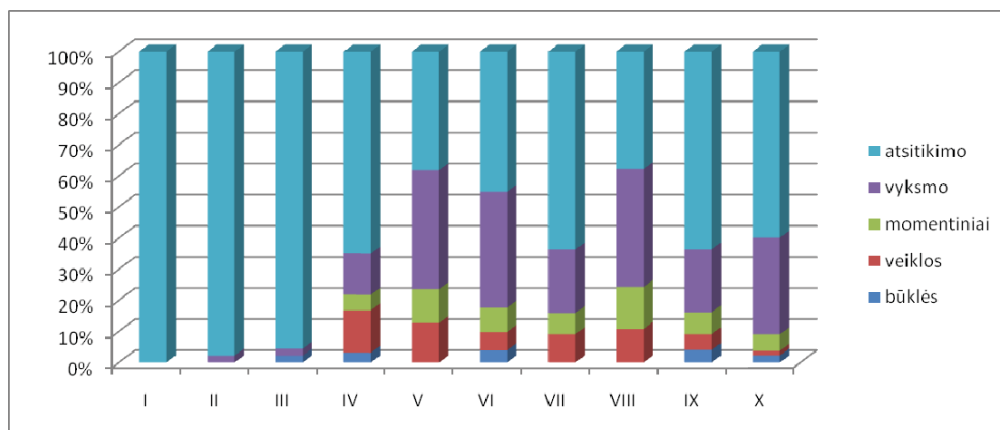
Iš pateiktų duomenų matyti, kad ketvirtuoju laikotarpiu labai pagausėja mergaitės žodynas, ji pavartoja daug naujų dalyvių perfektinio veiksmo reikšme. Pastebėta, kad šiuo laikotarpiu pradeda vartoti daugiausia telinių dalyvių, tačiau atsiranda nemažai ir veiklos klasės veiksmažodžių dalyvio forma. Lentelė parodo ir tai, kad nuo penktojo laikotarpio, t. y. vos po mėnesio nuo aktyvesnio perfektnių formų vartojimo pradžios, vis daugiau pirmąkart pasitaikančių perfektnių formų yra *passato prossimo* laiko, t. y. su pagalbiniu veiksmažodžiu. Paskutiniais dviem laikotarpiais randama tik po vieną naujai pasirodantį dalyvį be pagalbinio veiksmažodžio (devintuoju – *spaventato*, dešimtuoju – *sparso*).

Kaip jau minėta, dėl perfektnių formų baigtinio pobūdžio, mergaitės kalboje užfiksuojamos daugiausia telinių predikatų formos tik patvirtina lūkesčius, kad predikatų klasės turi didelės įtakos įsisavinant veiksmažodžių formas (Andersen 1991, 1994, dėl to paties reiškinių įsisavinant K1 žr. Bloom *et al.* 1980, Shirai ir Andersen 1995). Pabrėžtina, kad

stebėtinai anksti perfektine forma pavartojamas būklės predikatų klasės veiksmažodis *stare* „būti“. Atsižvelgtina į tai, kad kitų būklės predikatų perfektinėmis formomis randama itin nedaug. Tik devintuoju laikotarpiu yra randama ir kito, paprastai įvykio ar rezultato nereiškančio veiksmažodžio, *avere* „turėti“ perfektinė forma. Įdomu pastebėti ir kitų konkrečių veiksmažodžių perfektinių ir imperfektinių formų pirmo pavartojimo skirtumus (lyginama su duomenimis, pateiktais 19 lentelėje). Pavyzdžiui *arrivare* „atvykti“ pavartotas tiek perfektine, tiek imperfektine forma tuo pačiu ketvirtuoju laikotarpiu, tuo tarpu tos pačios atsitikimo predikatų klasės *dire* „sakyti“ perfektine forma pasirodo jau bazinėje atmainoje (antras laikotarpis), o jo imperfektinės formos pirmąkart mergaitei prireikia tik devintuoju laikotarpiu.

Gana reikšmingas momentinių klasės predikatų vartojimas perfektinėmis formomis. Šiuos veiksmažodžius, kaip rodo lentelės duomenys, mergaitė vartoja dalyvio arba *passato prossimo* formomis jau nuo ketvirtojo laikotarpio, t. y. po trijų mėnesių kalbos aplinkoje (tuo tarpu imperfektinės šios klasės predikatų formos pasirodo tik po metų). Momentinių klasės predikatų vartojama gana tolygiai visais tolesniais stebėjimo laikotarpiais.

Daugiausia perfektinėmis formomis vartojamų veiksmažodžių tipų priklauso telinių predikatų klasėms. Tai dar aiškiau matyti iš 18 pav., kuriame pagal klases sugrupuoti visi perfektinėmis formomis vartojami veiksmažodžiai visais laikotarpiais. Matyti, kad teliniai, vyksmo ir ypač atsitikimo veiksmažodžiai, aiškiai dominuoja. Būklės klasės predikatai perfektine forma vartojami labai retai, veiklos – kiek dažniau. Kaip jau užsiminta, momentiniai veiksmažodžiai daugiausia yra vartojami perfektinėmis formomis ir toks jų vartojimas yra gana tolygus visais laikotarpiais.

18 pav. Veiksmažodžiai, vartojami perfektinėmis (dalyvio ir *passato prossimo*) formomis, pagal predikatų klases (%)

Iš skaičių 14 lentelėje šio skyriaus pradžioje matyti, kad perfektinių formių mergaitės kalboje yra gausu. Reikšminga tai, kad nuo pobazinės atmainos pradžios (trečiojo laikotarpio) aiškiai dominuoja telinių klasių predikatai perfektinėmis formomis. Šių ir momentinių veiksmažodžių semantikos reikšmingumas perfektinių formų atsiradimui besimokančiųjų kalboje pabrėžiamas ir suaugusiųjų kalbą tyrusių mokslininkų (Banfi ir Bernini 2003: 97). Rocca (2007) tirtų mergaičių būtojo dalyvio vartojimas iš esmės yra taip pat labai panašus. Trys anglų gimtakalbės mergaitės italų kalbos būtojo laiko dalyvį vartoja daugiausiai su vyksmo ir atsitikimo, t. y. teliniais predikatais. Momentinių klasė Rocca tyrime neanalizuojama, todėl raidos palyginti negalima. Šiek tiek kitokia situacija atsiskleidžia iš *passato prossimo* laiko vartojimo Rocca tyrime. Šis sudėtinis laikas pradeda atsirasti gerokai vėliau nei analizuojamuose Eglės duomenyse, jis vartojamas ne itin gausiai ir daugiausia jo užfiksuota su vyksmo klasės predikatais. Nepaisant to, telinių veiksmažodžių dominavimas perfektinėmis formomis yra patvirtinamas ir šio tyrimo.

Apžvelgiant perfektinių formų vartojimą pagal predikatų klases, galima teigti, kad telinių ir momentinių veiksmažodžių semantika turi didelę įtaką jų vartojimui perfektinėmis formomis. Nerezultatinių būklės veiksmažodžių prireikia daug dažniau imperfektinėmis nei baigtinėmis formomis.

3.3.1.1.2.5. Perfektinių formų funkcijos

Abi šiame skyriuje analizuojamos perfektinės formos, *passato prossimo* ir būtasis dalyvis, italų kalboje reiškia: a) praeitį ir b) baigtumą. Kadangi jau aptarta, kad būtojo laiko dalyvis be pagalbinio veiksmažodžio veiksmui reikšti Eglės vartojamas lygiavėčiai kaip ir *passato prossimo* laiko formos, o ilgainiui atvejų be asmenuojamojo pagalbinio veiksmažodžio yra vis mažiau, aptariant funkcijas šios dvi formos bus traktuojamos kartu.

Bertinetto'as (1991) skiria deiktinį ir nedeiktinį *passato prossimo* vartojimą pagal išreiškiamo veiksmo laiko santykį su kalbamuoju momentu. Deiktinis vartojimas yra toks, kuriame aktuali praeities reikšmė kalbamojo momento atžvilgiu. Jo skiriami trys tipai:

- 1) rezultatinis, kai praeityje įvykęs veiksmas yra užbaigtas;
 - a) ir kurio rezultatai tebesitęsia dabartyje arba
 - b) kurio rezultatai dabartyje nebesitęsia (šiuo atveju gali būti panašus į aoristą);
- 2) patirties, kuomet veiksmas yra įvykęs ir pasibaigęs praeityje, tačiau konkretus laiko momentas nėra aktualus;
- 3) inkliuzyvinius, kai nurodomo veiksmo baigtumas gali sutapti arba tęstis kalbamuoju momentu.

Nedeiktinės *passato prossimo* funkcijos yra perkeltinės. Jomis labiausiai norimas pabrėžti tik veiksmo baigtumas, o laiko santykis su kalbamuoju momentu nėra svarbus. Praeities

reikšmė tokio perkeltinio *passato prossimo* vartojimo atveju išlieka tik nurodyti, kad vienas iš dviejų veiksmyų įvyksta prieš kitą. Taip pat šiomis funkcijomis *passato prossimo* gali būti vartojamas be laiko atspalvio, apibendrinamąja reikšme ar pasikartojantiems, įprastiniams reiškiniams nusakyti.

Bendrinėje italų kalboje yra dar vienas perfektnis laikas, vadinamas *passato remoto*, turintis aoristinę funkciją. Tačiau reikia atsižvelgti į tai, kad šiaurinėje ir centrinėje Italijoje, taigi ir Eglės gyvenamajame regione, šis laikas yra beveik išnykęs iš šnekamosios vartosenos. Todėl nėra stebėtina, kad Eglės kalboje neužfiksuotas nė vienas *passato remoto* pavartojimo atvejis. Reikia tik prisiminti, kad aoristo funkciją perima tas pats *passato prossimo* laikas.

Tyrimo duomenyse perfektnės formos gausiausiai vartojamos deiktiškai. Mergaitė labai dažnai kalba apie daugiau ar mažiau laiko plotmėje nutolusią praeitį. Ji dažnai pasakoja savo prisiminimus iš gyvenimo įvairiuose globos namuose Lietuvoje, be to, dažna pokalbių tema yra tos dienos įvykiai mokykloje ar pan. Taigi dažniausias deiktinis perfektnių formų vartojimas yra **rezultatine** funkcija. Tokie atvejai, kai veiksmo rezultatai aktualūs kalbamajam momentui, mergaitės kalboje užfiksuojami jau nuo pat pirmojo stebėjimo laikotarpio ir visą laiką vėliau, žr. 39-44 pvz.

39) *EGL: *ieri capito?* [vakar, supratai?] (EGL1)

40) *EGL: *cos'ho fatto?* [ką padariau?] (EGL2)

41) *EGL: *io preso si?* [aš paėmiau, taip?] (EGL3)

42) 282 *MAM: *un pezzettino che volevi mangiarti tu ieri sera di roba mia.* [(tėčiui) gabalėlis, kurį tu norėjai suvalgyti vakar vakare yra mano.]

283 *MAM: *torta al formaggio.* [sūrio pyragas.]

284 *EGL: *ah io mangiato ieri.* [a, aš suvalgiau vakar.] (EGL4)

43) *EGL: *guarda io ho regalato una sorpresa.* [žiūrėk, aš padovanojau staigmeną.] (EGL5)

44) *EGL: *mi hai spruzzato con quella l'acqua gasata.* [mane apipurškėi su tuo, gazuotu vandeniu.] (EGL9)

Tokių atvejų tyrimo duomenyse yra bene daugiausia. Jie dažniausiai būna susiję su kalbama situacija ir visai neseniai įvykusiais veiksmais. Kaip matyti iš pavyzdžių, įvykęs veiksmas yra baigtas ir aktualus kalbėjimo momentu. Kaip vartojamus tokia funkcija greičiausiai galima priskirti visus *capito?* „supratai / aišku?“, nepaisant to, kad jie pateiktame pavyzdyje (39 pvz.) ir kituose pradiniuose laikotarpiuose greičiausiai nėra analizuojami ir vartojami tik kaip formulės, tačiau yra dalyviai ir aiškiai susiję su ką tik įvykusiu, baigtu supratimo (arba nesupratimo) veiksmu. Kituose pateiktuose pavyzdžiuose tame pačiame pasakyme arba artimame jo kontekste išaiškėja veiksmo baigtumo, t. y. rezultato, aktualumas kalbamajam momentui. 42 pvz. objekto nebeegzistavimas kalbamuoju momentu yra vakarykščio veiksmo rezultatas, 43 pvz. aktualumą parodo imperatyvas „žiūrėk“, 44 pvz. akivaizdus veiksmo aktualumas, nes implikuojama „dabar šlapia“.

Stebėjimo medžiagoje taip pat užfiksuojamos aoristiškai vartojamos perfektinės formos, jų taip pat gana gausiai pasitaiko įvairiais laikotarpiais, žr. 45-48 pvz.

45) *EGL: *una volta ho detto gallina* +... [vieną kartą pasakiau (= pavadinau) višta...] (EGL4)

46) *EGL: *mia una amica, messo rossetto*. [mano viena draugė pasidažė lūpdažiu.] (EGL5)

47) *EGL: *noi abbiamo visto la polizia*. [mes matėme policiją.] (EGL6)

48) *EGL: *hai pagato cinquanta euro*. [sumokėjai penkiasdešimt eurų.] (EGL9)

Kita iš minėtų perfektinių formų funkcijų yra **patirties**. Ja nurodomas savo ar kitų patirtyje bent vieną kartą įvykęs veiksmas, tačiau konkretus laikas nėra svarbus. Tyrimo duomenyse tokio vartojimo atvejų taip pat užfiksuota, žr. 49-52 pvz., nors jie ir nėra labai gausūs.

49) 27 *EGL: *o@lt cos'è questa verde, salata?* [o kas šita žalia, salota?]

28 *MAM: *no, prezzemolo*. [ne, petražolės.]

29 *EGL: *io non mangiato prezzemolo*. [aš ne valgiau (= nesu valgiusi) petražolių.] (EGL4)

50) *EGL: *tanti volte Nicolò ha fatto* +... [daug kartų Nicolò padarė...] (EGL5)

51) *EGL: *io ho detto che ho giocato football e redgi@pr [//] rugby in Lituania* +... [aš pasakiau, kad esu žaidusi futbolą ir regbį Lietuvoje...] (EGL7)

52) *EGL: *una volta sono stata zitta xxx ma lui dice perché non parli?* [vieną kartą buvau tyli (= tylėjau, nekalbėjau), bet jis sako, kodėl nekalbi?] (EGL10)

Kaip matyti iš pavyzdžių, dažnai patirties funkcijos perfektinių formų aplinka būna tokie žodžiai (pasakyti arba numanomi) kaip „niekada“, „vieną/(daug) kartą“ ir pan. Lietuviškai daugeliu atveju būtų vartojamas sudėtinis esamasis atliktinis laikas.

Inkliuzyviškai vartojamos perfektinės formos paprastai atpažįstamos iš šalia einančių prieveiksmių „dabar“, „ką tik“ ir panašių, kurie aiškiai nurodo į kalbamąjį momentą. Deja, tiriamos mergaitės kalboje tokių funkcinių žodžių dažnai stinga greičiausiai dėl nepakankamo italų kalbos mokėjimo ir didelio pasiklivimo kontekstu bei pašnekovo bendradarbiavimu. Be to, inkliuzyvinę funkciją atpažinti padeda situacija, kurią iš garso įrašų nustatyti ne visuomet galima. Tačiau galima manyti, kad 53-56 pvz. iliustruojami *vedere* „matyti“ bei *finire* „baigti“ perfektinių formų vartojimo atvejai yra inkliuzyviniai, nes labai tikėtina, kad „matymo“ ir „baigimo“ (kalbama valgant) procesas kalbėjimo momentu dar tebevyksta.

53) 230 *EGL: *questo visto?* [šitą, matei / matai?]

231 *MAM: *mhm quello di stamattina*. [mhm, tas pats, kur ryte.] (EGL4)

54) *EGL: *lei nou@pr dorme, visto?* [ji nemiega, matei / matai?] (EGL4)

55) 210 *EGL: *chm, e adesso finito*. [ir dabar baigiau.]

211 *MAM: *hm*.

212 *PAD: *non ne vuoi più?* [daugiau nebenori?] (EGL7)

56) 352 *EGL: *ho finito!* [baigiau!]

353 *MAM: *+< xxx che non è buono*. [xxx kad neskanu.]

354 *EGL: *ho finito prima di te*. [baigiau anksčiau nei tu.] (EGL9)

Kaip jau aptarta, *passato prossimo* ir būtojo laiko dalyvis yra grynai perfektinės formos italų kalboje ir ši veiklo reikšmė net gali dominuoti lyginant su praeities laiko reikšme. Tiriamos mergaitės duomenys patvirtina baigtinį šių formų aspektą, nes, net ir vartojant jas nedeiktinėmis funkcijomis, aiškiai dominuoja perfektinė reikšmė. Visoje stebėjimo medžiagoje yra užfiksuoti tik du atvejai, kai, atrodytų, perfektinės formos vartojamos ne baigtine reikšme, jie pateikti 57 ir 58 pvz. 57 pvz. imperfektiškumo reikšmę galima matyti iš kitų trijų veiksmažodžių tame pačiame pasakyme, kurie pavartoti imperfekto forma. 58 pvz. mergaitė iškart pati pasitaiso ir pavartoja imperfektinę formą.

- 57) *EGL: *a casa puzzeva@pr [: puzzava] avevo cane che cane ha mangiato le mosche, xxx perché la mia mamma non aveva soldi co@nz perché +...* [namuose smirdėjo, turėjau šunį, kuris, šuo suvalgė muses, xxx nes mano mama neturėjo pinigų, nes...] (EGL6)
- 58) *EGL: *abbiamo fatto gli esercizi e quando abbiamo sbagliato quando eh sbagliavamo un eserci@nz [//] qualche esercizio la maestra ci xxx eh ci da [/] dava la punizione.* [padarėm pratimus ir kai suklydom, kai suklysdavom kokį pratimą, mokytoja mums duodavo bausmę.] (EGL10)

Nedeiktine funkcija vartojamų perfektnių formų stebėjimo medžiagoje nėra gausu. Daugiausia jų pastebima antroje stebėjimo metų pusėje, tačiau pirmas perfektinės formos pavartojimo atvejis **be laiko atspalvio** randamas penktuoju stebėjimo laikotarpiu, žr. 59 pvz.

59) *EGL: *in tutto ci sono rimasti +...* [(*sprendžiant užduotį*)] iš viso (sausainių) liko... (EGL5) Yra tikimybė, kad šios formos pavartojimas galėtų būti nulemtas mokyklinės užduoties konteksto, nes pokalbis vyko mergaitei su tėčiu ruošiant namų darbus, tačiau iš garso įrašo to patikrinti nėra įmanoma. Kiti perfektnių formų tik perfekttine funkcija be laiko atspalvio pavartojimo atvejai užfiksuoti paskutiniuoju, dešimtuoju stebėjimo laikotarpiu (žr. 60-63 pvz.). 61- 63 pvz. pasakymai yra iš pokalbio, kurio metu mergaitė aiškina žaidimo taisykles, taigi kuria hipotetinio žaidimo situaciją, kurioje perfektinės formos vartojamos norint pabrėžti vieno veiksmo galimybę tik pasibaigus kitam veiksmui.

- 60) *EGL: *la maestra fino al dieci se le palle non sono arrivate fino al cesto, messe dentro, prende una punizione.* [mokytoja (skaičiuoja) iki dešimt, jei kamuoliai neatnešti iki krepšio, nesudėti į vidų, duoda bausmę.] (EGL10)
- 61) *EGL: *eh che ha vinto, deve scegliere un compagno qualsiasi compagno.* [kuris laimėjo, turi pasirinkti draugą, bet kurį draugą.] (EGL10)
- 62) *EGL: *se lui per casomai cancelliamo facciamo caso che lui è andato qui dentro +...* [jei jis, tuo atveju, ištrinam, įsivaizduokim atvejį, kad jis įžengė čia į vidų...] (EGL10)
- 63) *EGL: *eh quello primo bambino che è stato eliminato andrà nel campo.* [tas pirmas vaikas, kuris buvo iškritęs, eis į aikštelę.] (EGL10)

Bene labiausiai nuo lietuvių kalbos besiskirianti iš perkeltinių perfektnių formų funkcijų yra nurodyti **vieno veiksmo baigtumą prieš kitą veiksmą ateityje**. Šia funkcija aptariamoms paprastai praeitį reiškiančios formos gali būti vartojamos nurodant į ateitį. Tokią funkciją turinčių perfektnių formų Eglės kalboje nėra daug. Tam turi įtakos tiek tai, kad turimuose

įrašuose mergaitė daug daugiau kalba apie praėjusius įvykius arba konkrečiu kalbėjimo momentu vykstančią situaciją, ir tai, kad dažnu atveju kalbant apie ateitį pakanka esamojo laiko formų. Visgi užfiksuota atveju, kai perfektinės formos aiškiai nurodo į artimą arba tolimą ateitį, žr. 64-67 pvz.

64) **EGL: adesso quando io finito.* [dabar, kai aš {būsiu} baigusi.] (EGL4)

65) **EGL: quando ti è passato il piede tu puoi andare a Sicilia.* [kai tau išgijo (= išgis, bus išgijusi) koja, tu gali važiuoti į Siciliją.] (EGL8)

66) **EGL: devi mettere per quando hai finito da mangiare.* [turi dėti tam laikui, kai {būsi} baigusi valgyti.] (EGL9)

67) **EGL: e non so e la mamma ha detto che quando lui si arrabbia di dillo a Nicolò che devo dire così che eh quando ti è passato il nervoso torni.* [ir nežinau, o mama pasakė, kad kai jis supyksta, kad pasakyčiau jam, Nicolò, kad turiu pasakyti taip: kad kai tau {bus} praėjęs nervas, (tu) grįžti.] (EGL10)

Kaip rodo pavyzdžiai ir jų vertimas, lietuviškai tokiais atvejais būtina vartoti sudėtinį būsimaį laiką, o Eglė jau po neilgo laiko Italijoje, panašu, įsisavina perfektinių formų stipresnę baigtinę reikšmę ir esant reikalui jas taip vartoja.

Perfektinių formų funkcijų pavyzdžiai rodo, kad vartojamas vienas būtojo laiko dalyvis nesiskiria nuo suformuoto *passato prossimo* vartojimo. Apibendrinant perfektinių formų funkcijas, galima pasakyti, kad tirama mergaitė nuo pat pradžių įsisavina italų kalbos šių formų baigtinio veiksmo praeityje reikšmę, šias formas vartoja visomis pagrindinėmis deiktinėmis funkcijomis ir net vartojant nedeiktinėms funkcijoms reikšti aiškiai dominuoja perfektinė veiksmo reikšmė.

Apibendrinant perfektinių formų vartoseną įvaikintos mergaitės kalbos pobazinėje atmainoje, galima pasakyti, kad jau bazinėje atmainoje pradėjusi formuoti šių formų veiksmo opozicija išlaikoma ir vėliau, kaip numato ir tikslinės kalbos struktūra. Užfiksuota labai mažai formalių darybos klaidų, kurios pasitaiko ne dėl darybos analogijos, kaip būdinga suaugusiųjų K2, bet panašesnės į mažų vaikų daromas darybos klaidas. Pastebimas labai ankstyvas būtojo laiko dalyvio derinimas skaičiumi ir gimine net ir tuomet, kai nėra vartojamas joks pagalbinis veiksmožodis. Šis reiškinys yra pastebėtas italų gimtakalbių vaikų kalbos raidoje. Gimtakalbiai italų vaikai taip pat beveik neklysta pasirinkdami vieną iš dviejų pagalbinių veiksmožodžių, o suaugusieji, besimokantys italų kaip K2, paprastai, daug dažniau nei reikėtų pagal italų kalbos taisyklės, vartoja apskritai dažnesnį *avere* „turėti“. Eglės kalbos raida šiuo atžvilgiu panašesnė į gimtakalbių vaikų kalbos raidą, nes neužfiksuota nė vieno pagalbinio veiksmožodžio *avere* „turėti“ pavartojimo atvejo vietoj *essere* „būti“. Apskritai asmenuojamas pagalbinis veiksmožodis prie būtojo laiko dalyvio pradedamas vartoti ne iš karto ir kurį laiką pramaišiu su vieno būtojo laiko dalyvio formomis. Toks elgesys būdingas tiek suaugusiųjų K2, tiek vaikų K1.

Darytina išvada, kad inherentiniai semantiniai veiksmo požymiai yra svarbus veiksnys perfektinių formų vartojimui ir būtent perfektinės formos yra anksčiausiai bei apskritai dažniausiai vartojamos su teliniais predikatais. Mergaitė perfektines formas kalboje deiktiškai vartoja praeityje įvykusio užbaigto veiksmo funkcijai reikšti. Ilgainiui, sudėtingėjant visai morfologinei sistemai, perfektinės formos imamos vartoti ir nedeiktiškai, tačiau, kaip numato italų kalbos sistema, išlaikydamos aiškią perfektinę reikšmę.

3.3.1.1.3. Imperfektas

Imperfektas, arba nebaigtinis būtasis laikas, italų kalboje yra paprastas, nesudėtinis būtasis laikas, reiškiantis nebaigtą ar besitęsusį, besikartojusį, progresyvinį praeities veiksmą ir dažnai sudarantis veiksmo opoziciją su baigtiniais būtaisiais laikais (*passato prossimo* ir *passato remoto*). Šis laikas dažnai vartojamas pasakojimuose apibūdinant foną, antraplanį veiksmą, taip pat nurodant įprastinius, besikartojančius veiksmus. Be to, imperfektas italų kalboje turi ir nemažai modalinių funkcijų. Modalinių funkcijų raiška imperfekto formomis labiau būdinga šnekamajai, neoficialiajai ir šiek tiek žemesnio socialinio sluoksnio italų kalbai, tačiau darosi vis labiau būdinga šnekamajai naująjai bendrinei italų kalbai (Bertinetto 1986, 1991, Bazzanella 1987, Berretta 1993, Mazzoleni 1992, Banfi ir Bernini 2003).

Įsisavinant italų kalbą kaip K1 ar kaip K2, imperfekto formos pasirodo po esamojo ir perfektyvinio būtojo laiko (*passato prossimo* ar tik dalyvio) formų. Tai, manoma, susiję su veikslu (t. y. eiga arba nebaigtumu), ir, pasak kai kurių mokslininkų, šiai raiškai imperfektas pirmiausiai ir pradedamas vartoti (Antinucci ir Miller 1976, dėl italų K2 Bernini 1990a, Banfi ir Bernini 2003). Galima ir kitokia laiko-veiksmo seka. Pasak Calleri (1990), gintakalbiai italai vaikai vartoja imperfektą iš pradžių tik praeičiai reikšti, nes baigtumo raišką šioje stadijoje jau yra „užėmęs“ dalyvis ar *passato prossimo* laikas. Imperfektas vartojamas ir su įvykių / rezultatai reiškančiais veiksmažodžiais, jei nurodomas veiksmas įvyko praeityje, taigi tam tikra prasme nėra „realus“ kalbamuoju momentu. Mokslininkės nuomone, tik vėliau šio laiko vartosena priartėja prie suaugusiųjų italų kalbos sistemos, kurioje imperfektas vartojamas praeities nebaigtiniam ar tęstiniam, pasikartojančiam veiksmui reikšti bei turi įvairių modalinių reikšmių. Kaip opoziciją esamajam (= realiam) laikui, italų K1 vaikai vartoja imperfekto formas žaisdami vaidmenų paskirstymui bei veiksmo raiškai nerealioje (t. y. žaidimo) sferoje (Lo Duca 1995).

Šiame skyriuje nagrinėjamos imperfekto laiko formos įvaikintos mergaitės kalboje. Pirmiausia pateikiamos visos užfiksuotos šio laiko formos ir trumpai aptariamos kelios pasitaikiusios darybos klaidos. Atskirai aptariama imperfektyvinio veiksmažodžio *essere* „būti“ raida, nagrinėjama imperfekto formų sklaida pagal predikatų klases. Galiausiai išsamiai analizuojamos šio laiko formų funkcijos mergaitės kalboje.

3.3.1.1.3.1. Imperfekto formos tiriamosios mergaitės kalboje

Tiriamos mergaitės kalboje pačios pirmosios imperfekto laiko formos užfiksuotos gana anksti (po mėnesio Italijoje, žr. 2 pvz. skyriuje „Bazinė atmaina“), tačiau, kaip ir buvo galima tikėtis, vėliau nei esamojo laiko formos ir būtojo laiko dalyviai. Pirmųjų formų pavartojimas, kaip jau aptarta skyriuje „Bazinė atmaina“, netraktuotinas nei kaip eigos veiksmo, nei kaip veiksmo praeityje raiška (mergaitė bandė rasti tinkamą formą konkrečioje situacijoje ir dėl to išsakė visas žinomas veiksmažodžio *mangiare* „valgyti“ formas). Todėl pirmoji tikrą imperfekto reikšmę turinti forma pavartota tik dar po mėnesio, o jau gausiau ir įvairesnių leksinių tipų imperfekto formos užfiksuotos po trijų mėnesių Italijoje.

Tyrimo duomenyse imperfekto laiko formos yra pakankamai dažnos, iš viso 224 pavartojimo atvejai. Pirmiausia imperfektu imamas reikšti veiksmažodis *essere* „būti“ jungties funkcija. Šio veiksmažodžio formų (skaičiuojama kartu su įvardžiuotine jo forma *esserci*) pavartota daugiausiai (daugiau nei 30 proc. visų imperfekto formų). Kaip matyti iš 17 lentelėje pateiktų duomenų, nuo pat vartojimo pradžios yra randamos (taisyklingai vartojamos) dvių vienaskaitos asmenų formos, pirmojo ir trečiojo, kurios gausiausiai vartojamos ir vėliau.

17 lentelė. Imperfekto laiko formos pobazinėje atmainoje

	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1SG		3/3	6/1	3/3		5/3	4/4	26(*1)/13
2SG		1/1		1/1		1/1		6/3
3SG	1/1 ⁵⁵	2/1	6/3	15 (*1)/7	6/2	3/3	37(*2)/10	59(*1)/24
1PL							6/3	6/4
2PL								
3PL				2/2	1/1		5/2	14/10
Iš viso:	1/1	6/4	12/3 ⁵⁶	21/9	7/3	9/6	52/12	111/34

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, didžioji dauguma imperfekto laiko formų yra sudarytos morfologiniu požiūriu taisyklingai ir vartojamos formaliai teisingai. Užfiksuotos tik dvi darybos klaidos, kai *-are* asmenuotės veiksmažodžių daryboje buvo pavartotas *-e* tematinis balsis (žr. 1-2 pvz.). Neaiški tokia tematinio balsio kaita, tačiau tokie pat pavyzdžiai randami ir K1 vaikų kalboje (Calleri 1990). Tematinio *-e* pasirinkimas galėtų būti nulemtas ankstyvo *essere* „būti“ veiksmažodžio pasirodymo imperfekto forma ir dėl apskritai labai ryškios šio veiksmažodžio imperfektinės reikšmės. Suaugusiųjų italų K2 randama pavyzdžių, kai visa veiksmažodžio imperfekto forma sudaroma tarsi prijungiant imperfektu asmenuotą *essere* „būti“ prie veiksmažodžio kaip fleksiją, pvz.: *vedero* [: *vedevo*] (Bernini 1990a). Kitokio pobūdžio darybos klaidų mergaitės kalboje neužfiksuota.

⁵⁵ Visi pavartojimo atvejai (= tokens) / Skirtingų veiksmažodžių formos (= types)

⁵⁶ Skaičiuojami skirtingi veiksmažodžiai visoje paradigmoje, t. y. penktuoju laikotarpiu randamos tokios pavartotos formos: 6 *volevo* „norėjau“, 3 *voleva* „norėjo (vns.)“ 2 *c'era* „buvo“, 1 *aveva* „turėjo (vns.)“.

- 1) **EGL: a casa puzzeva [: puzzava] avevo cane che cane ha mangiato le mosche, xxx perché la mia mamma non aveva soldi co@nz perché +...* [namuose smirdėjo, turėjau šunį, kuris, šuo suvalgė muses, xxx nes mano mama neturėjo pinigų, nes...] (EGL6)
- 2) **EGL: ti volevo dire in macchina lo lascevo [: lascio] in macchina +...* [norėjau tau pasakyti, mašinoj palikau (= palikčiau)...] (EGL10)

Du kartus pavartota veiksmožodžio *esserci* „būti ten“ trečiojo vienaskaitos asmens forma vietoje trečiojo daugiskaitos asmens formos (žr. 3, 5 pvz.). To paties pobūdžio klaida užfiksuota ir su veiksmožodžiu *servire* „reikėti“ (4 pvz.).

- 3) **EGL: questo così e dopo, si è spaventato mi ha detto che c'era le streghe.* [šitas šitaip ir po to, išsigando, man pasakė, kad ten buvo (VNS) raganos.] (EGL9)⁵⁷
- 4) **EGL: i pennarelli tutte cose che serviva e un giocatolo.* [rašikliai, visi dalykai, kurių reikėjo (VNS) ir žaislas.] (EGL9)
- 5) **EGL: (...) ho visto eh che nella foto c'era eh c'era dodici cuccioli messi insieme in un gruppo to@nz proprio attaccato +...* [mačiau, kad nuotraukoje buvo, buvo (VNS) dvylika šuniukų, sudėtų kartu į labai glaudžią grupę...] (EGL10)

Tokio pobūdžio klaidų, atsižvelgiant į tai, kad lietuvių kalba trečias vienaskaitos ir daugiskaitos asmenys sutampa, galima būtų tikėtis daugiau (plačiau tai aptarta skyriuje „Esamasis laikas“). Kadangi šie atvejai pasitaiko vėliausiuose stebėjimo laikotarpiuose, kai imperfekto laikas jau pakankamai neblogai įsisavintas ir vartojamas, galima manyti, kad šios egzistencinio veiksmožodžio klaidos susijusios su tuo, kad veiksmožodis *esserci* „būti ten“, ypač trečio vienaskaitos asmens forma *c'era* „(ten) buvo“, yra itin dažnos aplinkos kalboje ir vartojamos bendram buvimui, egzistavimui nusakyti. Veiksmožodžio *servire* „reikėti“ skaičiaus klaidą galima traktuoti kaip kylančią dėl lietuvių kalbos įtakos. Tačiau tokio pobūdžio gramatiškai klaidingo vartojimo pavyzdžių mergaitės kalboje užfiksuota vos pora. Be to, egzistencinio veiksmožodžio trečiojo vienaskaitos asmens forma yra itin dažna aplinkos kalboje, kuri neabejotinai daro didžiausią įtaką mergaitės kalbos raidai. Taigi, užfiksuotos netiksliai pavartotos formos neturėtų būti interpretuojamos kaip klaidos dėl lietuvių kalbos įtakos.

3.3.1.1.3.2. *Essere / esserci* „būti“ imperfektas

Kaip jau minėta anksčiau, pirmoji imperfekto forma ir gausiai vėliau vartojama yra veiksmožodžio *essere* „būti“ forma (*era* „buvo“). Šio veiksmožodžio, arba jo įvardžiutinio (su įvardiniu afiksu) varianto *esserci* „būti ten“, stebėjimo duomenyse užfiksuota gausiausiai iš visų imperfekto laiku pavartotų veiksmožodžių. Veiksmožodis vartotas visais laikotarpiais (žr. 18 lentelę) ir užfiksuotos abiejų skaičių ir beveik visų asmenų jo formos (išskyrus abiejų skaičių antrąjį asmenį).

⁵⁷ Vien iš šio pavyzdžio galima būtų manyti, jog tai atsitiktinė tarimo klaida, kadangi vos anksčiau tame pačiame pokalbyje užfiksuotas analogiškas Eglės pasakymas, kuriame vartojama to paties veiksmožodžio tinkamo skaičiaus forma: **EGL: e poi lui non so come ha fatto non lo so mi ha detto che lì c'erano delle streghe non lo so +...* [ir tada jis nežinau, kaip sugėbėjo, nežinau, man pasakė, kad ten buvo (DGS) raganų, nežinau...]

18 lentelė. *Essere / esserci* veiksmažodžių imperfekto laiko paradigma skirtingais laikotarpiais

	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1SG		1 ero		1 ero			1 ero	
2SG								
3SG	1 era	1 era 1 c'era	2 c'era	6 era 1 c'era	2 era 3 c'era	1 era	17 era 6 c'era	9 era 7 c'era
1PL							3 eravamo	1 eravamo
2PL								
3PL							3 c'erano	3 erano
Iš viso:	1	3	2	8	5	1	30	20

Kaip rodo lentelės duomenys, ilgą laiką šis veiksmažodis imperfekto laiku buvo vartojamas tik vienaskaita. Vienaskaitos trečiojo asmens formos dominuoja visu stebėjimo laikotarpiu, nors stebėjimo pabaigoje mergaitė jau yra įsisavinusi ir daugiskaitos formas.

3.3.1.1.3.3. Imperfekto laiko sklaida

Veiksmažodis *essere* „būti“ yra vienas pagrindinių ir dažniausias (nebaigtinę) būseną nusakančių veiksmažodžių, pasakojime vartojamų fonui nusakyti, todėl anksti užfiksuota ir gausiai vartojama šio veiksmažodžio imperfekto forma nestebina, o tik patvirtina kitų tyrimų rezultatus (Bernini 1990a). Analizuojant imperfekto įsisavinimą svarbu stebėti, kaip naujo įsisavinamo laiko formos vartojamos sudarant skirtingoms predikatų klasėms priklausančius veiksmažodžius, t. y., ar imperfekto formos vartojamos tik vieno / kelių veiksmažodžių, ar ši forma tampa produktyvi. Taip pat svarbu nustatyti, ar inherentiniai semantiniai veiksmo požymiai yra svarbūs imperfekto formų vartojimui. Atsižvelgiant į tai, kad imperfektas reiškia nebaigtinį veiksmą, yra dažnai vartojamas pasakojimo fonui nusakyti bei pasikartojančiam veiksmui reikšti, galima tikėtis, kad veiksmažodžiai, kurių imperfekto formos sudaromos, bus daugiau nusakantys būseną ar besitęsiantį procesą, o ne staiga įvykstantį arba duodantį rezultatą veiksmą.

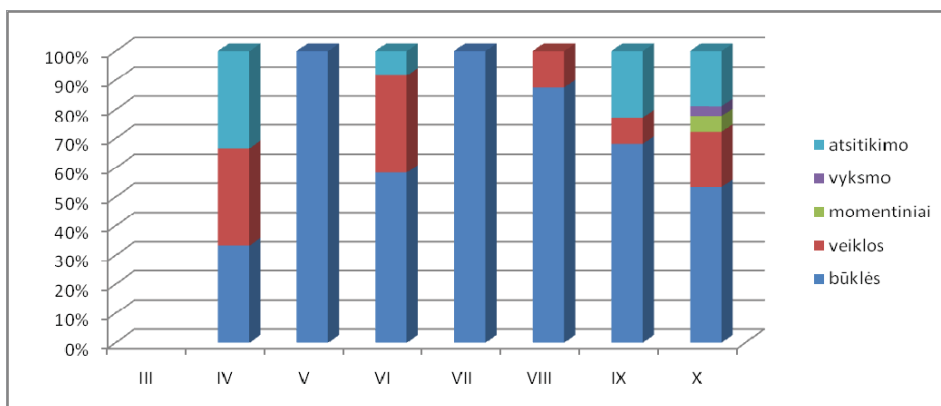
19 lentelėje pateikiami visi veiksmažodžiai, suskirstyti pagal predikatų klases, kurių imperfekto formas Eglė vartojo skirtingais laikotarpiais. Lentelėje pateikiamos tik pirmąkart užfiksuotos formos (išskyrus *era* „buvo“ trečiame laikotarpyje), nekartojant jų pavartojimo vėliau. Kursyvu lentelėje pateiktos bendratys, kurių tuo pačiu laikotarpiu pavartota daugiau nei viena skirtinga asmens forma. Skliausteliuose nurodomi pavartojimo atvejai, pvz.: V laikotarpiu 9 kartus pavartotos veiksmažodžio *volere* „norėti“ imperfekto formos buvo skirtingų asmenų, o VI laikotarpiu pavartota viena veiksmažodžio *parlare* „kalbėti“ trečio vienaskaitos asmens forma du kartus.

19 lentelė. Predikatai, kurių imperfekto formos buvo pavartotos skirtingais laikotarpiais, pagal klases⁵⁸

Laikotarpis	NETELINIAI (*per x laiko)			TELINIAI (per x laiko)	
	Tęstiniai (= ACC laiko)		Netęstiniai (*ACC laiko)	Tęstiniai (=ACC laiko)	Netęstiniai (*ACC laiko)
	Nerezultatiniai		Momentiniai (semelfactives)	Vyksmo (accomplishments)	Atsitikimo (achievements)
	Būklės (states)	Veiklos (activities)			
III	era				
IV	<i>essere/esserci</i> (3) sapevi	ridevo			arrivavo
V	aveva <i>volere</i> (9)				
VI	*puzzeva	fumava parlava (2) tossiva			scappavi
VII	costava				
VIII	dovevi interessava	mangiavo			
IX	(si) sentiva poteva serviva	dormivo			dicevano (2) apriva (3)
X	stavano (2) <i>tenere</i> (4) <i>abitare</i> (4) esisteva piaceva c'entrava	badavano <i>ballare</i> (3) lavoravano <i>guardare</i> (2) pensavo (3) abbaiava lamentava miagolava tirava *lascevo	beccava sbagliavamo <i>dare</i> (2) (si) arrabbiava	accendeva contava capivo	<i>andare</i> (4) <i>fare</i> (12)

Kaip matyti iš 19 lentelės, Eglės kalboje randamos ne tik būklė ar besitęsiančią veiklą, tai būtų labiausiai tikėtina atsižvelgiant į bendriausias imperfekto laiko funkcijas, bet ir įvykių, rezultatą, o kartais net momentinį veiksmažodžių imperfekto formas. Žinoma, kaip patvirtina ir lentelėje pateikti duomenys, visgi daugiausia imperfekto forma pavartota nerezultatinių veiksmažodžių. Visi veiksmažodžiai (išskyrus *essere / esserci*) vartojami netolygiai skirtinguose laikotarpiuose, kai kurie tik po vieną kartą, todėl dažnai negalima nustatyti jų paradigmos ir palyginti tarpusavyje. 19 pav. dar kartą patvirtinamas nerezultatyvių veiksmažodžių dominavimas tarp visų vartojamų imperfekto laiko formų ne tik pagal pirmą pavartojimą, bet ir pagal bendro vartojimo gausumą.

⁵⁸ Dėl klasifikacijos, terminų ir reikšmių žr. išnašas prie analogiškai sudarytos 16 lentelės skyriuje „Perfektinės formos“.

19 pav. Veiksmažodžiai, vartojami imperfekto formomis, pagal predikatų klases (neįtraukiant *essere / esserci* formų) (%)

Kaip matyti 19 pav., net ir neskaičiuojant veiksmažodžio *essere / esserci* „būti“ formų, nerezultatyvūs būklės veiksmažodžiai vartojami gausiausiai imperfekto formomis. Atsižvelgiant į imperfekto laiko nebaigtinį pobūdį, tai yra logiška, tačiau šie rezultatai skiriasi nuo Rocca (2007) tirtų trijų italų K2 mergaičių (7-8 metų amžiaus) imperfekto vartojimo raidos būsenai reikšti. Dvi iš trijų anglų gimtakalbių mergaičių tyrime pradžioje vartojo imperfekto laiką būklei reikšti, o vėliau perėjo prie būklės raiškos sudėtinio būtuojų laiku (*passato prossimo*) arba tiesiog būtuojų dalyviu. Mokslininkė daro išvadą, kad mergaitės vartoja aiškiai mažiau imperfekto laiko formų nei reikėtų. Visgi visos trys stebėtos mergaitės gana nuosekliai reiškė nerezultatinę veiklą imperfekto formomis viso tyrimo metu (nors tai anaipatol nebuvo vienintelė ar pagrindinė nerezultatinės veiklos raiškos forma). Veiklos (angl. *activity*) raiška imperfekto formomis Rocca tyrime gali būti paveikta naudotų tokių užduočių kaip animacinių filmų ar kitokių istorijų atpasakojimas, kurios, tikėta, skatina pasakojimo imperfekto (it. *imperfetto narrativo*, žr. toliau skyriuje) vartojimą. Kaip matyti iš Eglės duomenų, veiklos predikatai imperfekto formomis vartojami nuosekliai visais laikotarpiais, tačiau būklės semantiką turintys žodžiai Eglės kalboje aiškiai dominuoja.

Žinoma, reikia atsižvelgti į tai, kad absoliučiais skaičiais iki devintojo laikotarpio imperfekto formos nėra labai gausios (žr. 17 lentelę), tačiau pabrėžtina, kad beveik nuo pat šio laiko vartojimo pradžios neapsiribojama vienu leksiniu tipu (labiausiai tikėtina – *essere / esserci* „būti“) ir, atrodytų, be didelių sunkumų prireikus sudaromos imperfekto formos tiek iš veiklos, tiek net atsitikimo predikatų. Šiuo požiūriu Eglės imperfekto įsisavinimas skirtusi nuo suaugusiųjų, besimokančių italų kalbos, nes pasak Bernini (1990a) net pažengę suaugusieji vartoja nedaug leksinių tipų imperfekto formų ir „tik pamažu bei nelengvai šis laikas imamas vartoti su teliniais ir momentiniais veiksmažodžiais“ (Banfi ir Bernini 2003: 112). Kaip būdinga tirtiems suaugusiesiems, Eglės kalboje momentinių ir atsitikimo predikatų imperfekto formos užfiksuotos tik paskutiniuoju stebėjimo laikotarpiu.

3.3.1.1.3.4. Imperfekto funkcijos

Bertinetta (1986, 1991) teigimu, italų kalbos imperfektas žymi veiksmų praeityje trukmę (it. *imperfetto continuo*), pasikartojimą ar įprastinį veiksma (it. *imperfetto abituale / iterativo*) ir progresiją (it. *imperfetto progressivo*). Tai jo, kaip praeitį reiškiančio laiko, funkcijos ir jis yra vienintelis iš praeities laikų, galinčių reikšti vienalaikiškumą praeityje. Ši funkcija ypač dažnai vartojama pasakojimo fonui nusakyti, t. y. kai praeityje, vykstant kažkokiam veiksmui, įvyko kitas veiksmas. Tokiu atveju pasakojimo fone vykstantis veiksmas reiškiamas imperfekto forma, o kitas minimas veiksmas – perfektinėmis formomis. Be to, pasakojimuose dažnai pasitaiko pasakojimo imperfekto (it. *imperfetto narrativo*) funkcija. Tokiu atveju visi veiksmai pasakojami imperfekto formomis nepaisant jų ilgesnės ar trumpesnės trukmės. Be šių, imperfektas italų kalboje turi dar nemažai modalinių funkcijų ir jo vartojimas šioms funkcijoms reikšti plinta dabartinėje italų kalboje, užimdamas kitų laikų ir nuosakų, taip pat galinčių reikšti šias funkcijas, vietą.

Kaip jau minėta skyriaus pradžioje, italai gimtakalbiai vaikai imperfekto laiką pradeda vartoti praeities laiko reikšme be aiškaus įvykio / eigos veikslo skirtumo. Kitaip tariant tam, kas nėra realu ir reikšminga „čia ir dabar“. Dėl to imperfekto laiko formomis gali būti reiškiamas praeityje prasidėjęs ir pasibaigęs, dabarčiai neaktualus (rezultatas nematomas kalbamuojų momentu) veiksmas. Calleri (1990) nustatė, kad praeities laiko reikšmė yra pirmoji, kuri vėliau papildoma nebaigtumo ir nerealu (modaliniais) aspektais taip priartėdama prie suaugusių kalbos sistemos.

Eglės kalbos raidos tyrimo duomenys rodo, kad, kaip ir galima tikėtis, nuo pat pradžios imperfekto formos yra vartojamos praeičiai reikšti. Pirmosios užfiksuotos tikros imperfekto formos kontekstas galėtų kelti tam tikrų abejonių dėl jos vartojimo spontaniškumo. Kaip matyti 5 pvz., ta pati forma *era* „buvo“ dominuoja ir mamos pasakymuose. Nepaisant to, ryšys su praeitimi yra akivaizdus, nes kalbama apie maistą per pietus mokykloje, o pokalbio situacija yra per vakarienę namie.

- 6) 70*MAM: *ma era bianco o marrone?* [bet buvo baltas ar rudas? (mėsa)]
71*EGL: *cosa?* [kas?]
72*MAM: *era bianca come questa?* [buvo balta kaip šita?]
73*MAM: *era pollo?* [buvo vištiena?]
74*EGL: *no più più bianca.* [ne labiau labiau balta.]
75*MAM: *eh?*
76*EGL: *più banca@pr [: bianca].* [labiau balta.]
77*MAM: *più bianca?* [labiau balta?]
78*MAM: *xxx era un pollo un po' po@nz era pollo anche quello.* [buvo vištiena truputį, ir šita buvo vištiena.]
79*EGL: *non lo so era qui carne boh.* [nežinau, buvo čia mėsa boh (= nežinau / nesu tikra).] (EGL3)

Kaip jau minėta, *essere / esserci* „būti“ veiksmažodžio formos yra gausiausiai vartojamos iš visų veiksmažodžių ir užfiksuotos visų laikotarpių duomenyse. Jos dažniausiai yra vartojamos praeities **tęstiniam**, t. y. **nebaigtiniam**, (it. *continuo*) veiksmui / būsenai reikšti, pasakojimo **fonui** apibūdinti, žr. pvz. 7-12.

- 7) **EGL: mio fratello quando più piccola con mama@pr [: mamma] c'era.* [mano brolis kai mažesnė su mama buvo / būdavo.] (EGL4)
- 8) **EGL: quanti [//] tante volte maestra c'era Nicolò basta!* [kiek, daug kartų mokytoja buvo, Nicolò, gana! (= daug kartų mokytoja buvo klasėje, kai Nicolò ką nors blogai darė ir tuomet ji sakydavo „gana!“)] (EGL5)
- 9) **EGL: mister Bean c'era.* [misteris Bynas buvo. (= per televiziją tuo metu rodė Misterį Byną.)] (EGL7)
- 10) **EGL: la carne era prosciutto.* [mėsa buvo kumpis.] (EGL8)
- 11) **EGL: non ho toccato solo che era con le onde +...* [nepaliečiau (vandens), tik buvo su bangom...] (EGL9)
- 12) **EGL: perché c'era tanto vento +...* [nes buvo daug vėjo... (= pūtė smarkus vėjas)] (EGL10)

Toks tęstinis imperfektas reiškia veiksmo trukmę, sąlygas, būsenas, kuriams antraplaniai vaizdai. Šiomis imperfekto funkcijomis beveik nuo pat pradžių vartojami egzistenciniai veiksmažodžiai nėra vieninteliai, nors jie ir dažniausi. Panašiu metu, ketvirtuoju-penktuoju stebėjimo laikotarpiais, mergaitė sudaro imperfekto formas ir iš kitų būklės predikatų, tokių veiksmažodžių kaip *avere* „turėti“, *sapere* „žinoti“, *volere* „norėti“ (žr. 13-15 pvz.).

- 13) **EGL: tutto sapevi?* [viską žinojai / žinodavai?] (EGL4)
- 14) **EGL: quanti anni aveva?* [kiek (jam) buvo metų?] (EGL5)
- 15) 49**EGL: sì io volevo io volevo giocare che io prendo tu@nz [//] un pelo di Cristina xxx di Virginia voleva prendere piede del xxx.* [taip, aš norėjau, aš norėjau žaisti, kad aš paimu Kristinos plauką, Virginijos, norėjo paimti xxx pėdą.]
50**EGL: e volevo fare spaventare.* [ir norėjau išgąsdinti.] (EGL5)

Dar šiek tiek vėliau, šeštuoju stebėjimo laikotarpiu, mergaitė pradeda sudaryti imperfekto formas tai pačiai tęstinio veiksmo, fono nusakymo funkcijai jau ir iš veiklos predikatų. 16 pvz. pateikiamas trumpas kontekstas, iš kurio aišku, kad situacija, apie kurią mergaitė klausia mamos patikslinimo (kokia kalba kalbėjo žmogus), yra įvykusi praeityje, joje dalyvavo abi pokalbio dalyvės.

- 16) 118**EGL: quale xxx parlava?* [kokia xxx kalbėjo?]
119**MAM: quale lingua?* [kokia kalba?]
120**EGL: parlava la persona?* [kalbėjo tas žmogus?]
121**MAM: c'era?* [buvo?]
122**EGL: quale?* [kokia?]
123**MAM: c'era dove la persona?* [buvo kur tas žmogus?]
124**EGL: dal Vittorio.* [pas Vittorio.]
125**MAM: m.*
126**MAM: ha detto yugoslavo forse.* [(pa)sakė jugoslaviškai gal.]

Tęstinio veiksmo funkcija imperfekto formos vartojamos nuosekliai per visą stebėjimo laikotarpį, daugiausia su būklės predikatais, kurių palaiptams vartojama vis daugiau ir įvairesnių (17-20 pvz.).

- 17) 543**EGL: a@pr tu hai pagato gli euro per hotel?* [ar tu sumokėjai eurų už viešbutį?]
544**EGL: si?* [taip?]
545**EGL: quanto costava?* [kiek kainavo?] (EGL7)
- 18) 221**EGL: lei non interessava niente.* [jai (mokytojai) buvo visiškai neįdomu.]
222**EGL: lei ha preso e basta.* [ji paėmė (rašinėlių) ir viskas.] (EGL8)
- 19) **EGL: però lo sai, ecco la mia scuola, beh che era la mia scuola vecchia quindi io abitavo vicino alla scuola +/.* [bet žinai, va, mano mokykla, na, kuri buvo mano sena mokykla, taigi aš gyvenau šalia mokyklos.] (EGL10)
- 20) **EGL: pensavo cittadino uno che abita in città.* [maniau, kad „cittadino“ yra tas, kuris gyvena mieste.] (EGL10)

17 ir 18 pavyzdžiuose labai aiškiai matomas daromas skirtumas tarp imperfekto nebaigtinės ir kito veiksmo baigtinės (perfektinės) reikšmės. Baigtinis veiksmas reiškiamas *passato prossimo* laiku (pažymėta punktyru). Pirmuoju atveju „kainavimas“ yra tęstinė būseną, o „sumokėjimas“ – vienkartinis ir baigtinis veiksmas. Antruoju taip pat, nes mokytojai „nebuvo įdomu“ – tęstinė būseną, ir ji „paėmė rašinėlių“ – vienkartinis ir baigtinis veiksmas. 19 ir 20 pavyzdžiuose „gyvenimas“ ir „manymas“ pabrėžiamos kaip ilgalaikės, tęstinės būsenos.

Apibendrinant galima pasakyti, kad ši viena pagrindinių imperfekto laiko funkcijų mergaitės yra pradėdama vartoti pirmiausia, toliau vartojama nuosekliai, dažnai ja apibūdinamas pasakojimo fonas, kai kuriais atvejais ja pabrėžiamas būsenos tęstinumas, skirtingai nuo kito veiksmo baigtumo. Kaip ir galima tikėtis atsižvelgiant į tęstinio veiksmo ar fono reikšmę, daugiausiai šia funkcija vartojami veiksmažodžiai priklauso nerezultatyviųjų predikatų klasėms.

Antroji pagal tyrimo duomenis užfiksuota imperfekto laiko funkcija yra **kartotinio** arba **įprastinio** (it. *abituale*) veiksmo. Tai vienintelė imperfekto funkcija, kurią lietuvių kalboje atitinka būstasis dažninis laikas (Daugmaudytė 2002). Galbūt Eglės atveju tai galėjo pagreitinti tokio imperfekto vartojimo pradžią, kuri užfiksuota jau ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiu (žr. 21 pvz.), kai mergaitė prašo mamos patvirtinimo apie savo mokyklinės savaitės tvarkaraštį. Tačiau šio pasakymo kontekste nėra nuorodų, kad dabartyje ar ateityje tvarkaraštis būtų kitoks, todėl šiuo atveju imperfekto praeities reikšmė atrodytų neutralizuota (t. y. galėtų būti vartojamas esamasis laikas ir pasakymo reikšmė iš esmės nepasikeistų).

- 21) 499**EGL: qua [//] venerdì inglese c'è si?* [čia, penktadienį anglų kalba yra taip?]
500**EGL: no, quando arrivavo casa prima, venerdì?* [ne, kada parvažiuodavau namo anksčiau, penktadienį?] (EGL4)

Įdomu, kad veiksmažodis *arrivare* „atvykti“ priskirtinas atsitikimo predikatų klasei, kurie paprastai, kaip jau aptarta skyriaus pradžioje, nėra tarp pirmųjų imamų vartoti imperfekto formomis. Vėliau šia kartotinio veiksmo funkcija dažniausiai vartojami veiklos ir atsitikimo,

kartais ir vyksmo predikatai. Visi užfiksuoti atvejai vartojami aiškiam praeties kontekste ir reiškia pasikartojusį ar įprastinį veiksma, žr. 22-27 pvz.:

- 22) *EGL: *a@pr lui tossiva quando bevuto?* [o jis kosėdavo atsigėręs?] (EGL6)
- 23) *EGL: *questi qua mangiavo in Lituania.* [šituos valgydavau Lietuvoje.] (EGL8)
- 24) *EGL: *si, Genia faceva per scherzare il babbo no!* [taip, Ženia darydavo (= sakydavo) juokaudama, tėtis ne!] (EGL10)
- 25) *EGL: *di hm perché lo sai cosa faceva il mio fratello?* [(...) žinai, ką darydavo mano brolis?]
- 26) *EGL: *eh tutta intrigata e lei a chi non sapeva anche lei come si dice però ha chies@nz [//] ha detto [//] ha chiesto con Annalisa quella magra e ha detto che si dice arruffata e quindi ho scritto, quello che non capivo guardavo sia nel vocabolario sia xxx.* [(...) to, ko nesuprasdavau, pažiūrėdavau tiek žodyne, tiek xxx.] (EGL10)
- 27) *EGL: *anche noi lo facevamo così in Lituania.* [mes irgi taip darydavom Lietuvoje.] (EGL10)

Šia funkcija, atrodytų, yra vartojami ir momentiniai predikatai. 28 pvz. matyti itin aiškus mergaitės sąmoningas imperfekto laiko formos pasirinkimas, kadangi ji į šio laiko formą pasitaiko prieš tai pasakiusi perfektinę *passato prossimo* to paties veiksmažodžio formą. Imperfekto forma, tikėtina, norima išreikšti, kad tiek „suklydimas“, kuris normaliai būtų laikytinas momentiniu vienkartinu veiksniu, tiek „davimas“ apibūdinamoje situacijoje vyko daugiau nei po vieną kartą.

- 28) *EGL: *abbiamo fatto gli esercizi e quando abbiamo sbagliato quando eh sbagliavamo un eserci@nz [//] qualche esercizio la maestra ci xxx eh ci da [//] dava la punizione.* [padarėm pratimus ir kai suklydom, kai suklysdavom kokį pratimą, mokytoja mums duodavo bausmę.] (EGL10)

29 pvz. momentinis predikatas *dare* „duoti“ vartojamas taip pat įprastinio / kasdienio veiksmo reikšme.

- 29) *EGL: *e è di corporatura robusta perché al canile le davano da mangiare mezzo chilo di crocchette e la carne.* [ir (šuo) yra stambaus sudėjimo, nes šunų prieglaudoje jai duodavo ėsti pusę kilogramo sauso maisto ir mėsos.] (EGL10)

30 pvz. kartotinio veiksmo funkcija aiškiai suprantama iš to, kad greta pasakomas prieveiksmis *sempre* „visada, nuolatos“.

- 30) *EGL: *per vedere i piccioni salvatici in una gabbia, io avevo paura, di un piccione perché mi faceva s@nz [//] eh mi beccava sempre.* [(ėjom) žiūrėti laukinių balandžių narve, aš bijojau vieno balandžio, nes jis nuolatos man įkirsdavo.] (EGL10)

Kartotinio imperfekto funkcija vartojami daugiausiai nerezultatinės veiklos klasės predikatai, tačiau stebėjimo laikotarpio pabaigoje pasitaiko ir veiksmažodžių, priklausančių kitoms predikatų klasėms. Šia funkcija vartojamos imperfekto formos iš esmės atitinka lietuvių kalbos būtojo dažninio laiko funkciją ir reikšmę. Tai galėtų turėti įtakos, tačiau italų kalboje ši imperfekto funkcija yra pakankamai dažnai vartojama, todėl Eglės sėkmingas įsisavinimas ir įvairių veiksmažodžių vartojimas šia funkcija greičiausiai yra nulemtas italų aplinkos kalbos.

Paskutinė iš trijų pagrindinių imperfekto laiko funkcijų yra **progresyvinė** (it. *progressivo*). Toks veiksmas suvokiamas kaip judantis į priekį, nefiksuotas. Tyrimo medžiagoje šios funkcijos vartojimas nėra gausus ir jį nėra lengva atpažinti. Šia funkcija vartojamos imperfekto formos gali būti lydimos jungtuko *mentre* „kol, tuo tarpu kai“, kuris palengvintų jų atpažinimą. Deja, jungtuko *mentre* su imperfekto formomis nepasitaiko (šis jungtukas apskritai tyrimo medžiagoje aptinkamas tik vieną kartą). Progresyvinis imperfektas dažniausiai vartojamas su judėjimo, kalbėjimo, mąstymo veiksmažodžiais. Tokių veiksmažodžių yra užfiksuota tyrimo medžiagoje imperfekto formomis, tačiau mąstymo veiksmažodžių atveju jų funkcija atrodo panašesnė į jau aptartą tęstinio veiksmo praeityje (žr. 20 pvz.). Judėjimo veiksmažodžių imperfekto formomis nėra užfiksuota daug, o tie, kurie pavartoti yra panašesni į vartojamus kartotinio veiksmo funkcija (žr. anksčiau skyriuje) arba yra pasakojimo kontekste ir dėl to sunku atskirti, ar jie vartojami imperfekto forma dėl progresijos raiškos, ar dėl pasakojimo konteksto (apie pasakojimo imperfektą žr. toliau skyriuje).

Tikro progresyvinio imperfekto atvejis užfiksuotas vienas vėlyvu devintuoju stebėjimo laikotarpiu, žr. 31 pvz.:

- 31) **EGL: c'erano dei ragazzini no ragazzi che dicevano se +...* [ten buvo berniukų, ne, vaikinukų, kurie sakė, jeigu...] (EGL9)

Šiuo atveju kalbėjimo veiksmažodis reiškia progresą, nes toliau mergaitė perteikia minimų veikėjų žodžius. Kitų kalbėjimo veiksmažodžių imperfekto formomis nėra gausu, o jų funkcija – kartotinė, plg. 32 pvz.:

- 32) **EGL: perché parlavo troppo*. [nes per daug kalbėdavau.] (EGL10)

Gali būti, kad progresinė funkcija, kuri lietuviškai neturi specialaus raiškos būdo, mergaitės įsisavinama vėliau, nes ir progresinių perifrazių (*stare* + gerundijus) nėra gausu tyrimo medžiagoje (apie tai žr. skyriuje „Gerundijus ir progresinė perifrazė“).

Viena plačiai paplitusių, bet bendrinei italų kalbai santykinai nauja imperfekto laiko funkcija yra **pasakojimo**, arba naratyvinė (it. *narrativo*). Toks imperfekto laiko vartojimas dar neseniai būdavo kritikuojamas puristų, tačiau jau kurį laiką yra plačiai vartojamas tiek grožiniuose kūriniuose, tiek publicistikoje, tiek šnekamojoje kalboje. Tai imperfekto vartojimas kontekstuose, kuriuose dažnai reikėtų perfektyvinio laiko (Bertinetto 1991), t. y. pasakojime visi (arba beveik) veiksmažodžiai vartojami imperfekto formomis neatsižvelgiant nei į veikslą, nei į realią pasakojimo veiksmo trukmę.

Tyrimo medžiagoje randama nemažai mergaitės pasakojimų iš praeities, kuriuose, vis geriau įsisavindama imperfekto laiką, ji nuosekliai vartoja daugiau imperfekto formų su įvairių (net ir atsitikimo) klasių predikatais. Galima palyginti pasakojamą tolimos praeities situaciją

(mergaitė pasakoja apie savo tolimą, o gal įsivaizduotą, vaikystę) šeštuoju stebėjimo laikotarpiu (33 pvz.) su panašiomis pasakojimo situacijomis devintuoju (34 pvz.) ir dešimtuoju stebėjimo laikotarpiais, kai mergaitė taip pat pasakoja savo (galbūt tariamus) prisiminimus (35 pvz.).

- 33) 298*EGL: *a casa puzzeva@pr [: puzzava] avevo cane che cane ha mangiato le mosche, xxx perché la mia mamma non aveva soldi co@nz perché +...* [namuose smirdėjo, turėjau šunį, kuris, šuo suvalgė muses, xxx nes mano mama neturėjo pinigų, nes...]
299*EGL: *per dare da mangiare ai cani.* [duoti ėsti šunims.]
300*EGL: *si può aver l'acqua non hanno, niente.* [galima turēt vandens (jie) neturi, nieko.]
301*MAM: *si può?* [galima?]
302*EGL: *l'acqua non hanno niente.* [vandens neturi nieko.]
303*MAM: *non avevano l'acqua.* [neturėjo vandens.]
304*EGL: *non avevano l'acqua.* [neturėjo vandens.] (EGL6)

Tai vienas anksčiausių pasakojimo imperfekto pavyzdžių tyrimo medžiagoje. Matyti, kad pasakodama apie tolimos praeities situaciją mergaitė pavartoja kelias imperfekto formas (*puzzava* „smirdėjo“, *avevo* „turėjau“, *aveva* „turėjo“), kurių funkcija sutampa su jau aptarta tęstinės būsenos, pasakojimo fonu. Tačiau čia pat vartojama dar ir perfektinė forma *ha mangiato* „suvalgė“, nors iš tolesnio teksto aišku, kad turima omenyje tokia pat „bendro fonu“ situacija (šuo valgydavo muses, nes mama neturėjo pinigų nupirkti šunims ėdalo). Taip pat, tarsi perkeldama visą situaciją į „realybės“ sritį, toliau mergaitė pavartoja esamojo laiko formą *non hanno* „(jie) neturi“. Mama reaguodama į pasakymo gramatiškumą pataiso mergaitę (tarsi vėl nukeldama aną situaciją į nerealų / neaktualų lygmenį) pateikdama tą patį pasakymą su imperfekto forma, kurią Eglė iškart atkartoja.

Vėliau, devintuoju stebėjimo laikotarpiu, mergaitė pasakoja vieną konkretų atsitikimą, kai jos grupės draugas buvo už nuobaudą uždarytas į spintą. Kaip matyti 34 pvz., situacijos fonas nusakomas imperfekto formomis (502 eil.). Vėliau, pasakojant konkretų įvykį, varijuojama tarp perfektnių ir imperfektnių formų aiškiai atskiriant funkcijas. Imperfekto formos reiškia bendrą situaciją, foną, tęstinę būseną, o perfektinės (tekste pažymėtos punktyrine linija) – veikėjo atliktą veiksmą (plg. *apriva* ir *ha aperto* 545 eil.).

- 34) 498*EGL: *ha messo dentro l'armadio +...* [įdėjo (berniuką) į spintą...]
499*MAM: *m.*
500*EGL: *e ha chiuso con chiave.* [ir užrakino.]
501*MAM: *osta però!* [oho!]
502*EGL: *non c'erano le luci non c'era niente era buio.* [nebuvo šviesų, nebuvo nieko, buvo tamsu.]
(...)
524*EGL: *no non lo so cos'era e dopo c'era attaccaxx quello ha tirato tantissimo forte e come poteva tirare quello coso e aprire la porta è uscito, prima non lo so come ha tirato giù quello +...* [ne, nežinau, kas buvo ir po to ten buvo, tas patraukė labiausiai smarkiai ir kaip galėjo traukti tą daiktą ir atidaryti duris, išėjo, anksčiau nežinau kaip nutraukė žemyn tą...]
528*MAM: *m, il tubo dove stanno attaccati i vestiti.* [vamzdį, ant kurio kabinami drabužiai.]
529*EGL: *si.* [taip.]
530*MAM: *eh.*

531*EGL: *era no non era tanto leggero era no così grosso, attaccato al [//] quello muro, attaccato con [//] molto bene stretto.* [buvo, ne, nebuvo labai lengvas, buvo ne, šitoks storas, prisuktas prie tos sienos, prisuktas labai gerai, tvirtai.]

533*MAM: *+< eh.*

534*MAM: *eh.*

535*EGL: *e poi lui non so come ha fatto non lo so mi ha detto che lì c'erano delle streghe non lo so +...* [ir tada jis nežinau, kaip (jam) pavyko, nežinau, man sakė, kad ten buvo raganų, nežinau...]

538*MAM: *m.*

539*EGL: *e dopo +...* [ir po to...]

540*EGL: *eh se quell'armadio è chiuso con chiave +...* [jei ta spinta užrakinta...]

541*MAM: *eh.*

542*EGL: *non si apriva mol@nz voglio dire non si apriva subito.* [neatsidarė, noriu pasakyti, neatsidarė iškart.]

544*MAM: *eh.*

545*EGL: *voglio dire si apriva tantissimo difficile dopo xxx si apri@nz ha aperto la porta +...* [noriu pasakyti, atsidarė labiausiai sunkiai po to, atidarė duris...]

547*EGL: *e dopo uscito piangendo ha avuto paura.* [ir tada išėjo verkdamas, (jam) buvo baisu.] (EGL9)

Paskutiniuoju stebėjimo laikotarpiu, panašiam pasakojime mergaitė vartoja visus veiksmažodžius imperfekto formomis:

35) 200*EGL: *eh xxx mio fratello ballava cioè quando aveva la fidanzata e casa su@nz [//] a casa della sua nonna +...* [mano brolis šoko / šokdavo, tai yra, kai turėjo merginą ir jos močiutės namuose...]

202*EGL: *si, a casa del mio frate@nz [//] del non@nz [//] della nonna del mio fratello, no, stavano insieme.* [taip, mano brolio močiutės namuose, ne, buvo / būdavo kartu]

204*TER: *mhm.*

205*EGL: *sia lei sia lui, però no [//] lui non abi@nz [//] il mio fratello non abitava dalla sua nonna.* [tiek ji, tiek jis, bet ne, jis ne, mano brolis negyveno pas jos močiutę.]

207*TER: *hm.*

208*EGL: *però, abitava in un'altra casa.* [bet gyveno kituose namuose.]

209*EGL: *e però lui quando rida@nz [//] andava a trovare la sua fidanzata, non so, dopo [//] dopo in casa non so, ballavano cioè, il fratello accendeva co@nz una musica che gli piaceva e poi ballava da solo.* [ir bet jis kai ėjo / eidavo aplankyti savo merginos, nežinau, po to namuose nežinau, šoko / šokdavo, tai yra, brolis įjungė / įjungdavo muziką, kuri jam patiko / patikdavo ir tada šoko / šokdavo vienas.]

213*EGL: *e quella mia [//] eh ih la fidanzata del mio fratello guardava.* [ir ta mano, mano brolio mergina žiūrėjo / žiūrėdavo.] (EGL10)

Kaip jau minėta, tokiuose pasakojimuose sunku nustatyti, dėl kurios konkrečios funkcijos buvo pasirinktos vartoti imperfekto formos. Kai kuriais atvejais imperfekto formos gali reikšti ir praecityje vykusį kartotinį veiksmą, kaip *ballava*, *andava*, *accendeva*, nes sunku žinoti, ar nurodomas veiksmas vyko vieną ar daugiau kartų (lietuviškame vertime vartojant būtajį dažninį laiką kartotinio veiksmo įspūdis smarkiai sustiprinamas). Atsižvelgiant į tai, kad visas pasakojimas pateikiamas imperfekto formomis, šiais ir panašiais atvejais šiame darbe pagrindine laikytina pasakojimo funkcija, nors, kaip matyti iš pavyzdžių, imperfekto funkcijos dažnai gali persidengti.

Italų kalbos imperfektas turi įvairių **modalinių** funkcijų, kurios „nepriklauso išskirtinai nuo laiko ar veiksmo parametrų“ (Bertinetto 1986, 1991). Bertinetto ir kiti gramatikai skiria tokius italų kalbos modalinio imperfekto tipus: sapnų (it. *onirico*), fantazijos (it. *fantastico*), žaidimų (it. *ludico*), ketinimo (it. *di conato*), iminentinį (it. *iminenziale*), galimybės (it. *potenziale*), episteminį (it. *epistemico*), mandagumo arba sušvelninimo (it. *di cortesia / attenuativo*), hipotetinį (it. *ipotetico*). Kai kurios iš šių funkcijų turi panašių atitikmenų ir vartojant lietuvių kalbos būtajį kartinį laiką apibendrinamojo esamojo laiko situacijoje, nes, pasak Jakaitienės ir kt., tokioje situacijoje „jis suteikia pasakymui netikrumo, abejojimo, nedrąšos modalinių atspalvių. (...) Esti atvejų, kai būtasis kartinis laikas supanašėja su tariamąja nuosaka, kai jis ima reikšti nerealų veiksmą“ (1976: 164-5). Tačiau autorių pateikti pavyzdžiai rodo, kad lietuviškai toks vartojimas reiškia itin didelį veiksmo atsietumą nuo realybės lyginant su hipotetiniu imperfektu italų kalboje (apie hipotetinę imperfekto funkciją italų K1 raidoje plačiau žr. Chini 1995, apie hipotetines konstrukcijas italų K2 apskritai žr. Bernini 1994).

Tyrimo medžiagoje randama ir modalinėmis funkcijomis vartojamų imperfekto formų. Įdomu, kad Eglė pastebi modalines imperfekto laiko galimybes gana anksti, jau penktame stebėjimo laikotarpyje, t. y. vos po poros mėnesių nuo apskritai pirmosios užfiksuotos imperfekto formos. Pirma reiškiamą modalumo funkcija yra **mandagumo**. Pasak Bertinetto (1991) šia funkcija paprastai vartojamas *volere* „norėti“ ir į jį panašūs veiksmazodžiai, siekiant atsiriboti nuo kategoriškumo, žr. 36-38 pvz.

36) *EGL: *mia mamma voleva andare lunedì guardare me.* [mano mama norėjo eiti pirmadienį žiūrėti mane.] (EGL5)

37) *EGL: *xxx volevo far vedere le foto +/.* [norėjau parodyti nuotraukas.] (EGL8)

38) *EGL: *cosa vo@nz [/]/ cosa ti volevo raccontare +...* [ką no [/]/ ką tau norėjau papasakoti...] (EGL10)

Atsižvelgiant į tai, kad dauguma turimų įrašų situacijų yra šeimos valgymo prie stalo, būtų galima tikėtis panašių mandagumo imperfekto formų, susijusių su aktualia situacija prašant ko paduoti ar pan. Tačiau nuo pat stebėjimo pradžios šiai funkcijai reikšti mergaitė vartoja mamos išmokytą formulę *vorrei per piacere* „norėčiau maloniai paprašyti“ (plačiau aptariama skyriuje „Tariamoji nuosaka“).

Kita vartojama modalinė imperfekto funkcija yra **hipotetinė**, žr. 39 pvz.

39) 201 *EGL: *se eh più piccolo bambino di voi due, eh qui in questa casa, si?* [jeigu mažesnis vaikas jūs dviejų, čia šituose namuose, taip?]

203 *EGL: *dentro in questa casa nou@pr può fumare perché c'era piccola bambina, undici o dieci anni e dopo con fastidio fuma fuma dopo morirà lei.* [viduje šitų namų negalima rūkyti, nes jei buvo (= būtų) maža mergaitė, vienuolika ar dešimt metų ir po to su trukdyti dūmai dūmai po to mirs (= mirtų) ji.] (EGL6)

Hipotetinė funkcija vartojamų imperfekto formų nėra gausu tyrimo medžiagoje. Po pirmojo užfiksuoto atvejo šeštuoju stebėjimo laikotarpiu vėliau pavartota tik paskutiniais dviem laikotarpiais. Devintuoju laikotarpiu (40 pvz.) dar galima matyti hipotetinio imperfekto vartojimą tik pagrindiniame sakinyje, tuo tarpu šalutiniame pavartota esamojo laiko forma *c'è* „yra“. Vėliau, dešimtuoju laikotarpiu, visa hipotetinė situacija perteikiama imperfekto formomis (41 ir 42 pvz.).

- 40) *EGL: +< *no voglio dire no mi fa paura perché le streghe mi fanno paura se [!] se [!] se c'è una tipo festa di befana, io dormivo qui.* [ne, noriu pasakyti, ne, man baisu, nes mane gąsdina raganos, jei, jei, jei yra (≈ būtų) pavyzdžiui befanos⁵⁹ šventė, aš miegojau (= miegočiau) čia.] (EGL9)
- 41) 378 *EGL: *perché se mi tenevano loro* +... [nes jei mane pasilaikė (= būtų pasilaikę) jie (biologiniai tėvai)...]
 379 *EGL: *magari era più bello.* [galbūt buvo (= būtų buvę) geriau.]
 380 *EGL: *no perché mi badavano* +/. (ne, nes mane prižiūrėjo (= būtų prižiūrėję).] (EGL10)
- 42) *EGL: *se non c'era nessuno in prigione loro andavano in prigione a prendere la palla.* [jei nieko nebuvo (= tuo atveju, jei nieko nebūtų) kalėjime, jie ėjo (= eitų) į kalėjimą pasiimti kamuolio. (žaidimo aiškinimas)] (EGL10)

Tyrimo medžiagoje yra užfiksuota ir standartinės italų kalbos neatitinkančių imperfekto vartojimo atvejų. Vos pradėjusi vartoti imperfekto formas, ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiu mergaitė pavartoja veiksmažodžio *ridere* „juoktis“ imperfekto formą (žr. 43 pvz.), kuriame šis nerezultatyvios veiklos predikatas nėra pateikiamas kaip įvykio fonas, o kaip prieš tai įvykusio veiksmo pasekmė.

- 43) 410 *EGL: *starnutito@rep e poi Giorgio dici salute!* [(vyras) nusičiaudėjo ir tada Giorgio sakai (= sako / pasakė) į sveikatą!]
 411 *MAM: *mh.*
 412 *EGL: *e io ridevo.* [ir aš juokiausi.] (EGL4)

Šiek tiek vėliau, šeštuoju stebėjimo laikotarpiu, užfiksuota atsitikimo predikato *scappare* „pabėgti / pasprukti“ imperfekto forma tiek pagal veiksmažodžio semantiką, tiek pagal kontekstą baigtine reikšme, žr. 44 pvz.

- 44) *EGL: *tu scappavi ah di Petra arriva due minuti dopo.* [tu pabėgai, Petros (mama) ateina po dvejų minučių.] (EGL6)
- 45) 35 *EGL: *sì però io eh però una volta dovevo fare anch'io.* [taip, bet aš, bet vieną kartą turėjau daryti ir aš.]
 36 *MAM: *ah.*
 37 *EGL: *però però io facevo dei addominali ultima volta, devo fare bene.* [bet, bet, aš dariau atsilenkimų paskutinį kartą, turiu daryti gerai.] (EGL10)
- 45 pvz. *dovevo* „turėjau / privalėjau“ vartojimas neatitinka nebaigtinės imperfekto reikšmės, nes kontekstas parodo, kad kalbama apie vienkartinį įvykį („tai vyko tik vieną kartą“).

⁵⁹ Trijų Karalių būtybė: bjaurios išvaizdos senė, geriems vaikams atnešanti dovanų, o negeriams – angliukų (Lanza 2010).

Iškart kitame pasakyme pavartota vėlgi imperfekto forma (*facevo* „dariau“ eil. 37), tačiau šiuo atveju išryškėja kartotinio veiksmo reikšmė, nes buvo daromi daugiau nei vienas atsilenkimas.

Šie trys pateikti pavyzdžiai (43-45 pvz.) yra vieninteliai visiškai nepriimtini pagal bendrinę italų kalbos gramatiką. Atvejai, kai Eglės imperfekto formų vartojimas atitinka šnekamosios italų kalbos vartoseną, šiame darbe laikyti atitinkančiais tikslią kalbą. Visais šiais, ypač dviem pirmaisiais (43 ir 44 pvz.), pateiktais atvejais imperfekto formos vartojamos praeičiai reikšti. Galima būtų galvoti, kad toks vartojimas susijęs su lietuvių kalba, tačiau labai panašiai imperfekto formas vartoja ir italų gimtakalbiai vaikai, neutralizuodami jo nebaigtinę reikšmę. Eglės pasakymai yra beveik tokie pat kaip cituojami Calleri (1990): *papà lo aggiusteva* [tėtis jį sutaisė – įvykis prieš porą valandų] ir panašūs. Paskutiniu juo dešimtuju laikotarpiu pavartotas *dovere* „turėti / privalėti“ imperfektas gali būti nulemtas šio veiksmazodžio daug dažnesnio vartojimo tęstine, o ne baigtine forma. Visoje tyrimo medžiagoje nėra užfiksuota nė vieno šio veiksmazodžio būtojo laiko dalyvio pavartojimo atvejo. Dėl šios priežasties manytina, kad paties veiksmazodžio inherentinė tęstinės būklės semantika lemia imperfektinės formos vartojimą net ir šiuo (45 pvz.) atveju, kai būtų reikalinga baigtinė forma.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek italų gimtakalbių vaikų, tiek suaugusiųjų besimokančiųjų italų kaip K2, tiek stebėtos mergaitės imperfekto laikas pradedamas vartoti po esamojo laiko ir būtojo laiko dalyvio. Imperfekto laiko formos sudaromos iš esmės taisyklingai, beveik nėra asmens vartojimo klaidų. Pirmiausia imperfektas, kaip galima tikėtis atsižvelgiant į šio laiko tęstinį nebaigtinį pobūdį, imamas vartoti su būkle arba nerezultatinę veiklą reiškiančiais predikatais. Vėliau šios formos raida stebėtos mergaitės atveju, atrodo, skiriasi nuo suaugusiųjų, nes ji beveik nuo pat pradžių ima sudaryti įvairių predikatų klasių veiksmazodžių imperfekto formas. Be to, šio laiko formas sudaro ir iš telinių predikatų. Bendrinės italų kalbos gramatikos neatitinkančios Eglės pavartotos imperfekto formos yra labai panašios į italų gimtakalbių vaikų imperfekto vartojimą pradiniais etapais. Tyrimo medžiagoje imperfekto formos vartojamos visomis pagrindinėmis šio laiko funkcijomis ir net kai kuriomis modalinėmis. Rečiausia imperfekto funkcija Eglės kalboje – progresyvinė. Tai galbūt galima paaiškinti tuo, kad lietuvių kalba neturi specifinio būdo progresijai reikšti, todėl čia būtų galima išvelgti lietuvių kalbos įtaką.

3.3.1.1.4. Būsimasis laikas

Ne visos pasaulio kalbos turi morfologiškai reiškiamą būsimąjį laiką. Jei kalboje tokia forma egzistuoja, ja reiškiamas po kalbamojo momento, t. y. ateityje, numatomas veiksmas. Būsimojo laiko formos dėl paties ateities laiko nerealamo dabartyje savaime gali perteikti ne tik

ateityje vykšančio veiksmo reikšmę, bet turi ir modalumo atspalvį (Jakaitienė ir kt. 1976, Ultan 1978, Paulauskienė 1979, Palmer 1986, DLKG 1994). Šis modalumas romanų kalbose, taigi ir italų, yra stipresnis nei lietuvių⁶⁰, o tai kartu reiškia, kad italų kalbos morfologinės būsimosios laiko formos dažniau ir akivaizdžiau perteikia hipotetiškumą, abejonę, ketinimą ir kitus episteminius ar deontinius atspalvius. Žinoma, būsimosios laiko formos gali būti ir yra vartojamos tiesiog nurodyti, kad išreiškiamas veiksmas vyks ateityje, tačiau itališkai šią funkciją, ypač šnekamojoje kalboje, perima esamasis laikas (Banfi ir Bernini 2003). Tokiais atvejais nuoroda į laiką yra perteikiama leksiniais elementais (pvz. rytoj, kitais metais) arba, jei jų nėra, bendruoju kontekstu.

Kai kuriais atvejais būsimosios laiko formos neturi ateities veiksmo reikšmės, t. y. vartojamos nedeiktiskai. Tokia, pavyzdžiui, yra itališka nusistovėjusi spėjimo / abejonės formulė, reiškianti veiksmažodžio *essere* „būti“ trečiojo vienaskaitos asmens forma *sarà* „bus“ (Bertinetto 1991). Dažnai ateities veiksmo reikšmės neturi ir analitinis ankstesnis būsimasis laikas (*futuro anteriore*), taip pat vartojamas spėjimui reikšti. Juo į ateitį nurodoma tuomet, kai jis santykiauja su paprastuoju būsimuoju laiku, tuomet jis reiškia ankstesnį iš dviejų veiksmų ateityje. Šnekamojoje kalboje ši ankstesnįji būsimąji laiką dažnai pakeičia būtasis laikas *passato prossimo* (Berretta 1990b, Banfi ir Bernini 2003).

Tai, kad ateityje vykšančiam veiksmui reikšti visų socialinių sluoksnių šnekamojoje italų kalboje labai dažnai pakeičia esamojo (ar *passato prossimo*, ankstesniajam būsimajam laikui) laiko formos, nereiškia, kad būsimosios laiko formos vartojamos retai. Morfologiškai reikiamų būsimosios laiko formų reikšmės yra labai išsiplėtusios ir apima įvairias modalumo vertes. Šiuo atveju galima kalbėti apie perėjimą nuo laiko prie nuosakos funkcijų (plačiau žr. Bertinetto 1986, Berretta 1991, 1993). Būsimosios laiko formomis šnekamojoje kalboje neretai yra pakeičiamos konjunktyvo nuosakos formos tai atvejais, kai pasakymas turi poveikį dabarčiai arba ateičiai nepaisant sintaksės taisyklių, pagal kurias reikėtų vartoti konjunktyvo nuosakos formas.

3.3.1.1.4.1. Būsimosios laiko formos tiriamosios mergaitės kalboje

Būsimosios laiko formos Eglės kalboje nėra gausios (iš viso 64 pavartojimo atvejai) ir vartojamos tik vėliau pobazinėje atmainoje. Pirmosios jų užfiksuotos gana vėlai, tik šeštuoju stebėjimo laikotarpiu, t. y. po penkių mėnesių gyvenimo Italijoje⁶¹ ir iki pat paskutiniojo stebėjimo laikotarpio pasitaiko vos keli pavartojimo atvejai (žr. 20 lentelę).

⁶⁰ Holvoet ir Pajėdienė (2004) teigia, kad lietuvių kalbos būsimosios laiko formos aiškiai atskirtos nuo modalinės sistemos.

⁶¹ Pirmosios Galbiati (1984) stebėto somaliečio berniuko būsimosios laiko formos užfiksuotos po nepilnų trijų mėnesių nuo atvykimo į Italiją (Berretta 1990b: 157).

20 lentelė. Būsimojo laiko formos pobazinėje atmainoje

	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1SG						1		9/6
2SG								2/2
3SG				1	2/2		2/1	39/14
1PL								2/2
2PL								
3PL								5/4
Iš viso:				1/1 ⁶²	2/2	1/1	2/1	58/19

Nepaisant reto vartojimo, visos iki paskutiniojo laikotarpio užfiksuotos formos yra skirtingų veiksmažodžių ir taisyklingos morfologinės darybos (žr. 1-5 pvz.).

- 1) *EGL: *se eh più piccolo bambino (...) piccola bambina (...) dopo morirà lei.* [jei mažesnis vaikas (...) mažesnė mergaitė (...) po to mirs (= mirtų) ji.] (EGL6)
- 2) *EGL: *quando lei avrà figlio suo +...* [kai ji turės savo vaiką...] (EGL7)
- 3) *EGL: *non ci starà ne una conchiglia grande.* [čia (į maišelį) netilps nė viena didelė kriauklė.] (EGL7)
- 4) 113 *EGL: *quando sarò +...* [kai būsiu...]
114 *EGL: *diciott@nz anni o sedici diciassette anni +...* [aštuoniolikos metų arba šešiolikos septyniolikos metų...] (EGL8)
- 5) *EGL: *domani forse porterà.* [rytoj gal atneš.] (EGL9)

Kaip rodo pavyzdžiai, pavartotos dažniausiai vienaskaitos trečiojo asmens formos ir viena vienaskaitos pirmojo asmens forma. Skirtingi veiksmažodžiai, kurių būsimojo laiko formas pavartojo mergaitė, priklauso ir skirtingoms asmenuotėms, kai kurie yra netaisyklingi (*morirà* < *morire* „mirti“, *avrà* < *avere* „turėti“, *starà* < *stare* „būti“, *sarò* < *essere* „būti, egzistuoti“). Įvairios taisyklingai suformuotos formos bei jų spontaninis vartojimas nedvejojant ir neužsikertant leistų manyti, kad nepaisant reto ir negausaus vartojimo, mergaitės tarpukalbės veiksmažodžio sistemoje būsimojo laiko formos egzistuoja ir prireikus vartojamos.

Daugiausia pavartotų būsimojo laiko formų pasitaiko paskutiniame stebėjimo laikotarpyje, kuriame be paprastojo būsimojo laiko (58 pavartojimo atvejai) užfiksuotas dar ir sudėtinio ankstesniojo būsimo laiko vartojimas (1 atvejis). Visos pavartotos formos morfologiškai sudarytos taisyklingai (įskaitant pagalbinių veiksmažodžių *essere* „būti“ ar *avere* „turėti“ pasirinkimą formuojant sudėtinį būsimąjį laiką). Dauguma formų vartojamos šnekamajai kalbai iš esmės priimtinuose kontekstuose. Iš pavartojimo atvejų ir formų gausos galima teigti, kad po šiek tiek daugiau nei metų Italijoje mergaitė jau yra įsisavinusi būsimąjį laiką. Pavartotos 19 skirtingų veiksmažodžių būsimojo laiko formos. Ypač dažnai vartojamas veiksmažodis *andare* „eiti / važiuoti“ (24 atvejai, 4 skirtingos formos, žr. 6-9 pvz.). Šis ir kai kurie kiti (*eliminare* „eliminuoti, panaikinti, iškristi“, *giocare* „žaisti“) veiksmažodžiai būsimojo laiko formomis tame pačiame pokalbyje pavartoti dažnai, nes mergaitė išsamiai aiškino per

⁶² Visi pavartojimo atvejai (= tokens) / Skirtingų veiksmažodžių formos (= types)

kūno kultūros pamokas išmokto sportinio žaidimo taisyklės (taigi kalbėjo kurdama hipotetinę / potencialią situaciją).

- 6) *EGL: *andremo in un negozio*. [eisim į parduotuvę.]
- 7) *EGL: *no, andrò a casa della mia nonna*. [ne, eisiu / važiuosiu į savo močiutės namus.]
- 8) *EGL: *andranno a giocare di nuovo*. [(jie) eis žaisti iš naujo.]
- 9) *EGL: *andrà qui in questa parte*. [(jis / ji) eis čia, į šitą dalį.]

3.3.1.1.4.2. Būsimojo laiko formų funkcijos

Atsižvelgiant į dvejopą būsimojo laiko funkciją, t. y. reikšti ateityje vyksiantį veiksmą ir nerealumą / spėjimą, ir tai, kad gimtakalbiai italų vaikai pirmiausia būsimojo laiko formas pradeda vartoti episteminė reikšmė (Berretta 1990b), galima būtų tikėtis, kad Eglės kalboje išryškės panašios tendencijos. Negausus būsimojo laiko formų pavartojimas iki paskutiniojo laikotarpio neleidžia daryti apibendrintų išvadų, tačiau galima pastebėti, kad pirmu užfiksuotu atveju (1 pvz.) mergaitė kalba apie hipotetinę situaciją (akivaizdu iš „jei“ pasakymo pradžioje). Visoje stebėjimo medžiagoje nebuvo užfiksuota grynai episteminių būsimojo laiko vartojimo atvejų. Toks vartojimas yra tipiškas ir dažnas šnekamojoje italų kalboje, tačiau anaipol nėra dominuojantis suaugusiųjų K2 (Giacalone Ramat 1993: 379). Pirmosios šio tyrimo duomenyse užfiksuotos būsimojo laiko formos yra sudarytos iš tokių veiksmažodžių kaip *morire* „mirti“, *avere* „turėti“, todėl tikėtina, kad tuo pat metu mergaitė jau gali būti įsisavinusi dažnesnius ir dažniau episteminė reikšmė vartojamus veiksmažodžius, kaip *essere* „būti“.

5 pvz. taip pat galima išvelgti pabrėžiamą neuztikrintumą faktų būtent dėl būsimojo laiko formos. Šnekamojoje italų kalboje įprasciau būtų vartoti esamojo laiko formą identiškoje situacijoje, t. y. *domani forse porta*, tokiu atveju dėl „gal“ vis tiek būtų išlaikyta abejonė, o Eglės pavartotame pasakyme ši abejonė dar labiau sustiprinama. Tačiau kituose pavyzdžiuose matyti pakankamai aiški nuoroda į ateities laiką. Galbūt reikšminga tai, kad kitos pavartotos būsimojo laiko formos, vartojamos ateities būklei išreikšti (turėti, būti), t. y. specifinės inherentinės semantikos⁶³. Pažymėtina, kad 3 pvz. būsimojo laiko formos vartojimas turi ir episteminį atspalvį, nebūtinai susijusį su nuoroda į būsimąjį laiką, t. y. mergaitės nuomone į maišelį netilptų didelė kriauklė nei ją radus ateityje, nei kalbamuoju momentu.

Kai kurie paprasto būsimojo ir ypač ankstesniojo būsimojo laiko pavartojimo paskutiniuoju stebėjimo laikotarpiu atvejai nėra tipiški ar net nėra taisyklingai vartojami pagal italų kalbos taisykles. Mergaitė šiuo laikotarpiu jau yra išmokusi sudaryti būsimojo laiko formas, priskiria joms taisyklingą nuorodą į ateitį funkciją ir yra pastebėjusi, kad būsimojo laiko formos itališkai, kaip ir lietuviškai, gali ir yra vartojamos modalumui reikšti. Jau minėtame

⁶³ Berretta nurodo randanti nedidelį vartojimo skirtumą. Deiktinis vartojimas, regis, yra labiau susijęs su teliniais predikatais, o episteminis (arba deiktinis-episteminis) šiek tiek labiau su būklės predikatais (1990b: 173).

pokalbyje, kurio metu mergaitė aiškina žaidimo taisykles, vartojamos būsimąjo laiko formos laikytinos itin netipišku būsimąjo laiko vartojimu italų kalboje. Toks vartojimas nėra iš esmės netaisyklingas (žaidimo aiškinimo metu *mama*, *girdinti*, nors ir nedalyvaujanti pokalbyje, mergaitės kalbos netaiso), tačiau itin ribinis. Visai neatitinkantis tikslinės kalbos taisyklių yra ankstesniojo būsimąjo laiko formos pavartojimas tame pačiame kontekste (žr. 10 pvz., paprasto būsimąjo laiko formos pabrauktos punktyrine linija, o sudėtinio – ištisine), tačiau toks vartojimas atrodo pagrįstas vidinės logikos, nes vartojant būsimąjį laiką, prireikus sukonstruoti sudėtinį laiką, pagalbinis veiksmažodis vartojamas taip pat būsimąjo laiko forma. Įdomu, kad toks netipiškas italų kalbai būsimąjo laiko vartojimas būtų įprastas kalbant lietuviškai. Tai gali rodyti lietuvių kalbos įtaką, praplečiant modalines būsimąjo laiko formų reikšmes kalbant itališkai.

- 10) 332 *EGL: *quindi questo bambino dovrà ah avrà +...* [taigi šitas vaikas privalės turės...]
 333 *EGL: *avrà preso la palla che ah lui ha tirato la palla all'iniz@nz prigione molto alta che non riescono a prendere +...* [bus paėmęs kamuolį, kurį jis išmetė kamuolį pradžioje, kalėjimas labai aukštas, kad nepajėgia sugauti...] (EGL10)

Verta pažvelgti į bendrą būsimąjo laiko formų vartojimą (žr. 21 lentelę). Kaip matyti iš duomenų, būsimąjo laiko formos vartojamos ne tik nurodyti ateityje vykšiančiam veiksmui, bet ir modalinėmis reikšmėmis. Mergaitės kalboje dominuoja būtent šie būsimąjo laiko formų modaliniai atspalviai.

21 lentelė. Būsimąjo (paprasto ir sudėtinio) laiko formų vartojimas pagal reikšmę⁶⁴

Laikotarpis	Grynoji deiktinė	Deiktinė + deontinė	Deiktinė + episteminė	Anankastinė
VI			*1	
VII	1		1	
VIII	1			
IX			2	
X	4	9	6	46

Grynai deiktine reikšme laikomas toks vartojimas, kaip pateikta pavyzdžiuose 2 ir 4, t. y. (neišvengiamai) nurodoma į ateitį. Prie deontinių, t. y. nurodymų / pasiryžimų veikti, priskirtini tokie pavartojimo atvejai:

- 11) *EGL: *non smetterò mai*. [niekad nenustosiu.] (EGL10)
 12) *EGL: *te sarai la figlia più grande, noi saremo sorelle*. [tu būsi vyresnė duktė, mes būsim seserys.] (EGL10)

Be jau minėtų episteminį atspalvį turinčių pavartojimų atvejų ankstesniuose laikotarpiuose, paskutiniajame laikotarpyje tokiems priskirtini šie:

- 13) 70 *EGL: *dove siamo?* [kur esam?]
 71 *MAM: *a Cesena*. [Čezenoje.]

⁶⁴ Lentelė sudaryta remiantis Berretta 1990b ir Conte 1995 skirstymu.

72 *EGL: *andremo in un negozio*. [eisim į parduotuvę.] (EGL10)

14) *EGL: *quando mi verrà in mente te lo dico sicuramente*. [kai man ateis į galvą, tikrai tau pasakau (= pasakysiu).] (EGL10)

15) 258 *EGL: *adesso va bene però metto via se no casomai te +...* [dabar gerai, bet, padėsiu (šalin), jei ne tu...]

259 *EGL: *te vieni su +...* [tu užlipi (= užlipsi)...]

260 *EGL: *eh parlerai +...* [ir pakalbėsi...]

Iš pateiktų pavyzdžių ir jų konteksto galima suprasti, kad būsimąjo laiko formos pavartotos būtent dėl jose glūdinčios episteminės reikšmės. 13 pvz. išreiškiamas spėjimas apie tai, kas vyks, t. y. ne mergaitė sprendžia, ar bus einama į parduotuvę, ar ne. Opozicija tarp tikrumo ir netikrumo dėl pasakymo turinio ypač akivaizdi 14 pvz. Tai, dėl ko negalima tikrai žinoti (galbūt į galvą neateis ieškoma mintis / žodis), reiškia būsimuoju laiku, o tai, kas pateikiama kaip tikra – esamuoju (lietuviškai, kaip matyti, abiem atvejais vartotinas būsimasis laikas) ir šiuo atveju dar sustiprinta prieveiksmiu „tikrai“.

Visos anankastinė, t. y. neišvengiamybės, nepriklausančios nei nuo veikėjo valios, nei nuo jo požiūrio į įvykio realumą, reikšmė vartojamos būsimųjų laikų formos užfiksuotos vieno jau anksčiau minėto pokalbio metu, kai mergaitė aiškina žaidimo taisykles. Tai paaiškina pavartojimų ir formų gausą, nes siekdama aiškumo mergaitė neretai performuluoja savo pačios mintis, pakartoja pasakymą, pridėdama naujos informacijos (žr. 16 pvz.). Kaip jau minėta, toks paprasto būsimąjo laiko vartojimas itališkai yra labai ribinis.

16) 429 *EGL: *andrà via, andrà non andrà in prigione, andrà +...* [eis lauk, eis neis į kalėjimą, eis...]

430 *EGL: *a giocare un'altra cosa*. [žaisti ką nors kitą.]

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių ir jų vertimo į lietuvių kalbą, lietuviškai tokio pobūdžio pasakymai būtų taisyklingi ir įprasti analogiškoje situacijoje, o itališkai, kaip jau minėta, yra ribiniai ar net netaisyklingi. Dėl to galima daryti išvadą, kad Eglė yra gerai įsisavinusi (abu) italų kalbos būsimuosius laikus, jų vartojimą ne tik ateities nurodymui, bet ir modalumui reikšti ir atitinkamai juos vartoja. Tačiau vartodama praplečia modalumo raiškos galimybes itališkai. Netaisyklingas episteminis būsimąjo laiko vartojimas pirmuoju užfiksuotu atveju („mirs“ vietoj „mirtų“, 1 pvz.) gali būti interpretuojamas kaip tipiškas italų K2 būsimąjo laiko formų vartojimas, besiskiriantis nuo tikslinės kalbos gramatikos (plg. Berretta 1990b, Banfi ir Bernini 2003). Visi kiti italų kalbos neatitinkantys būsimąjo laiko formų pavartojimo atvejai vartojami ta pačia, anankastine, reikšme, kurią italų kalbos būsimajam laikui mergaitė galėtų būti perkėlus iš lietuvių kalbos.

Pagal natūralaus italų K2 įsisavinimo seką (žr. sk. „Italų kaip K2 įsisavinimas“) būsimasis laikas įsisavinamas vėliausiai iš visų tiesioginės nuosakos laikų. Italų K1 būsimąjo laiko formos taip pat pasirodo tik po imperfekto formų, kurios savo ruožtu vaikų kalboje

atsiranda tik po būtojo laiko dalyvio formų (Berretta 1990b). 21 lentelė rodo, kad būsimąjo laiko formos yra vartojamos ne tik ateities veiksmo raiškai, bet ir, kaip tai būdinga ir šnekamajai italų kalbai, neaktualumui, nerealumui nusakyti. Toks vartojimas rodo didžiausią priartėjimą prie tikslinės kalbos (4 fazė pagal 2 lentelę, kurioje pateikta mokslininkų Banfi ir Bernini pavaizduotas veiksmožodžio sistemos sudėtingėjimas pobazinėse atmainose), tačiau kartu besimokančiųjų sistemoje būsimąjo laiko formos apima platesnę funkcinę erdvę, nei tikslinės kalbos gramatikoje, kur šiai neaktualumo raiškai būtų vartojama tariamoji nuosaka (Banfi ir Bernini 2003: 95). Stebėtos mergaitės kalbos raidos analizė iš esmės patvirtina italų K2 stebėjimų rezultatus.

Eglės būsimąjo laiko įsisavinimas ir vartojimas nesutampa nei su stebėto somaliečio berniuko Daudi šio laiko įsisavinimu, kuris iš esmės yra labai panašus į gimtakalbių italų vaikų įsisavinimu ir vartojimu, nei su suaugusiųjų besimokančių italų kalbos, bet turi bendrų bruožų tiek su vienu, tiek su kitu atveju. Pasak Galbiati (1984), Daudi būsimąjo laiko formas pradeda vartoti labai anksti ir pirmiausia bei apskritai daugiau jas vartoja episteminė reikšmė. Tokį berniuko būsimąjo laiko formų įsisavinimą Berretta (1990b) lygina su gimtakalbiais italų vaikais, kurių būsimąjo laiko vartosenoje taip pat pirmąją episteminę reikšmę, o deiktinę atsiranda vėliau. Tai iš esmės atspindi suaugusių gimtakalbių vartoseną šnekamojoje kalboje.

Suaugusieji, besimokantys italų kalbos kaip antrosios, būsimąjį laiką (dažniausiai, jei apskritai vartoja, tik paprastąjį) įsisavina kitaip. Pasak Berretta, suaugusieji yra dažniau linkę būsimąjo laiko formas vartoti deiktine reikšme⁶⁵ su aiškia nuoroda į ateitį. Tik kai kurie geriau integravęsi besimokantieji įsisavina ir pamažu pradeda vartoti būsimąjį laiką ir episteminė reikšmė. Visgi mokslininkė pastebi, kad yra duomenų, rodančių būsimąjo laiko formų siejimą su modalumu ar nerealumu. Tai liudija būsimąjo laiko formų vartojimas tuose kontekstuose, kur tikslinėje italų kalboje būtų reikalinga tariamoji ar konjunktyvo nuosaka (plg. 1 pvz.). Tokio pobūdžio „klaidų“ besimokančiųjų suaugusiųjų kalboje pasitaiko, tačiau tai nesudaro didelės dalies visų būsimąjo laiko formų vartojimo atvejų.

Turimuose šio tyrimo duomenyse nepasitaiko vadinamų „grynų“ episteminų būsimąjo laiko vartojimo atvejų, tačiau galima aiškiai matyti Eglės polinkį vartoti būsimąjo laiko formas nerealumui ir įvairaus pobūdžio modalumui reikšti.

3.3.1.1.5. Pluskvamperfektas

Italų kalboje yra du pluskvamperfekto laikai: *trapassato prossimo* ir *trapassato remoto*. Abu jie sudaromi su pagalbinio veiksmožodžiu (*avere* „turėti“ arba *essere* „būti“) ir būtojo laiko

⁶⁵ Iš Berretta skirstymo nėra visiškai aišku, kas laikoma grynai deiktinėmis reikšmėmis, be to, pati autorė nurodo prie šių priskyrusi ir deontines. Tačiau iš pateiktų pavyzdžių manytina, kad tie pavartojimo atvejai skiriasi nuo randamų šio tyrimo duomenyse, todėl čia interpretuoti atskirai.

dalyviu. *Trapassato prossimo* pagalbinis veiksmažodis yra asmenuojamas imperfekto laiku, o *trapassato remoto – passato remoto* laiku. Abu šie laikai yra ne deiktiniai, o santykiniai, t. y. jie žymi veiksmą, atliktą anksčiau už kitą praeities veiksmą. *Trapassato remoto* yra beveik išnykęs tiek iš sakininės, tiek iš dabartinės rašytinės vartosenos net ir tose Italijos tarmėse, kuriose dar aktyviai vartojamas *passato remoto* laikas, su kuriuo išvien eina sakinyje *trapassato remoto* (Bertinetto 1991, Dardano ir Trifone 1995, Serianni 2005). *Trapassato prossimo* nykimo tendencijos neturi, dažnai gali būti vartojamas pasakojimuose parodydamas santykį su kitais laikais, be to, kadangi yra sudaromas su imperfekto laiku asmenuojamu pagalbiniu veiksmažodžiu, gali turėti imperfektui būdingų modalinių reikšmių (Bertinetto 1986, 1991, Dardano ir Trifone 1995).

Rašytinėje ir sakininėje kalboje *trapassato prossimo* reikšmės gali būti reiškiamos ir *passato prossimo* arba imperfekto laikais, todėl jis nėra vienas reikalingiausių įsisavinti laikų kalboje, nes gali būti lengvai pakeičiamas kitais. Visgi stebėtos mergaitės kalbos raidos duomenyse *trapassato prossimo* pavartojimo atvejų, nors ir nedaug (iš viso 7), užfiksuojama nuo šeštojo stebėjimo laikotarpio. Jau iki šios sudėtinės formos pasirodymo Eglė yra įsisavinusi imperfekto laiką, kurį iki šeštojo laikotarpio sudarė daugiausia iš būseną reiškiančių veiksmažodžių. Pirmą kartą mergaitė pavartoja *trapassato prossimo* laiką pasakodama kelyje matytą autoįvykį, žr. 1 pvz. Šioje situacijoje akivaizdu, kad mergaitė nori pabrėžti tam tikros trukmės veiksmo rezultatą, kuris jau jai buvo matomas (t. y. ji matė tik rezultatą, o ne procesą), kai vyko kitas veiksmas.

- 1) *EGL: *e polizia dopo visto questa [//] tanti persone aveva fatto così, fermati di là.* [o policija po to pamatė šitą, daug žmonių, buvo padarę šitaip, sustoję ten.] (EGL6)

Vėliau *trapassato prossimo* pavartojimo atvejų užfiksuota tik paskutiniaisiais dviem laikotarpiais. Dažniausiai šis laikas vartojamas pagrindine jo funkcija tikslinėje kalboje, t. y. išreikšti ankstesnį už kitą praeityje vykusį veiksmą, žr. 2-4 pvz. 2 pvz. kalbama apie automobilį, kurio, greičiausiai, techninė būklė nebuvo gera ir prieš pasakojamą įvykį. 3 pvz. pateikiamas pasakymas, pasakytas tuomet, kai mergaitė valgė aštriuosius pipirus ir skundėsi dėl aitrumo burnoje, o tai darydama prisiminė anksčiau, dar Lietuvoje, patirtą įvykį. 4 pvz. iš dešimtojo laikotarpio aiškiai parodo dviejų neapibrėžtoje praeityje įvykusių veiksmų eiliškumą: išreikštasis *trapassato prossimo* laiku įvyko anksčiau, nei išreikštasis *passato prossimo* laiku.

- 2) 552 *EGL: *e dopo lei andato più forte dopo il non ha capito con le marce non ha spiegato niente +...* [ir po to ji važiavo smarkiau, po to nesuprato su pavaromis, nepaaiškino nieko...]
 554 *EGL: *dopo ha fatto un dzzzz@o!* [po to padarė dzzzz!]
 555 *EGL: *così.* [šitaip.]
 556 *MAM: *cosa?* [kas?]
 557 *EGL: *no, che la xxx la macchina non era bene messa.* [ne, nes mašina nebuvo

(techniškai?) tvarkinga.]

- 558 *MAM: m. (EGL9)
- 3) *EGL: *ti ricordi che in Lituania avevo toccato all'occhio xxx perché quel xxx perché xxx e +...* [prisimeni, kad Lietuvoje buvau palietusi akį xxx nes tas xxx...] (EGL9)
- 4) *EGL: *un giorno, un uomo era venuto a casa mia e Chira gli ha dato un morso nel sedere.* [vieną dieną, vyras buvo atėjęs į mano namus ir Kira jam įkando į sėdimąją.] (EGL10)

Vienintelis kiek mažiau aiškiai motyvuotas *trapassato prossimo* laiko pavartojimo atvejis užfiksuotas taip pat devintuoju stebėjimo laikotarpiu, kai mergaitė pasakoja apie vieną įvykį iš globos namų, t. y. santykinai tolimoje praeityje, tačiau čia jis vartojamas sinonimiškai *passato prossimo* laiko formai (pavyzdyje pažymėta punktyrine linija), žr. 5 pvz.

- 5) 511 *EGL: *eh dici sì o no, è uscito fuori o no?* [sakai taip ar ne, išėjo lauk ar ne?]
512 *EGL: *quel bambino.* [tas berniukas.]
513 *MAM: *quando, finita la punizione?* [kai, kai baigėsi bausmė?]
514 *EGL: *no, quand'era dentro.* [ne, kai buvo viduj.]
515 *MAM: *come ha fatto uscire se era chiusa a chiave.* [kaip galėjo išeiti, jei buvo užrakinta.]
516 *EGL: *si era uscito.* [taip, išėjo.]
517 *MAM: *e come ha fatto a uscire?* [ir kaip jam pavyko išeiti?]
%com: #
519 *MAM: *come ha fatto uscire, dai!* [nagi, kaip jam pavyko išeiti!]
520 *EGL: *no tipo c'era +...* [ne, tipo, ten buvo...]
521 *EGL: *hm +...*
522 *EGL: *che ha detto una strega non lo so cos'era +...* [kad, pasakė, ragana, nežinau, kas ten buvo...] (EGL9)

Šiuo atveju, kaip matyti iš 5 pvz. pateiktos situacijos, mergaitė galėjo būti paskatinta pavartoti *trapassato prossimo* bendro naratyvinio konteksto, tačiau taip pat galima interpretuoti kaip modalinį atspalvį, kaip siekį tam tikra prasme atsiriboti nuo situacijos, galbūt nelabai tikint įvykio tikrumu. Tai pagrįstų tolesni mergaitės pasakymai kaip „tipo“, „nežinau“.

Italų kalbos kaip K2 įsisavinimo raidoje *trapassato prossimo* įsisavinimas (kaip ir kito anaforinio laiko – ankstesniojo būsimo laiko) yra mažai tyrinėtas, kadangi suaugusieji besimokantys italų kalbos šio laiko paprastai neįsisavina visai arba jį labai retai vartoja tik labiausiai pažengusieji. Taip yra todėl, kad, kaip jau minėta, šis laikas kalboje lengvai gali būti pakeičiamas *passato prossimo* laiku. Iš Eglės kalbos raidos duomenų galima matyti, kad įsisavinusi imperfekto laiką mergaitė neturi didesnių sunkumų šio laiko nebaigtines ir galbūt net modalines funkcijas pritaikyti sudarydama sudėtinį laiką, kurį vartoja ankstesniam nei kitas veiksmas žymėti, t. y. pagal tikslinės kalbos funkcijas. Iš negausių pavyzdžių negalima tiksliai nustatyti aiškios šio laiko įsisavinimo vietos sekoje, tačiau akivaizdu, kad jis pradedamas sudaryti po imperfekto laiko įsisavinimo.

3.3.1.2. Gerundijus ir progresinė perifrazė

Italų kalbos gerundijus yra nekaitoma veiksmožodžio forma, gana dažnai vartojama tiek sakytinėje, tiek rašytinėje italų kalboje. Ji sudaroma iš veiksmožodžio kamieno, pridodant

tematinį balsį ir morfemą *-ndo*: *mangiare* „valgyti“ > *mangiando*, *scrivere* „rašyti“ > *scrivendo*, *dormire* „miegoti“ > *dormendo*. Sakinyje gerundijaus formos vartojamos pateikti papildomos informacijos apie pagrindiniu veiksmažodžiu nurodomo veiksmo atlikimo pobūdį, laiko ar kitas aplinkybes, taip pat priežastį. Gerundijus gali reikšti vienu metu su kitu veiksmu vykstantį veiksmą, kurio atlikėjas paprastai sutampa su pagrindinio veiksmažodžio atlikėju, bet kai kuriais atvejais gali skirtis (Dardano ir Trifone 1995, Serianni 2005). Lyginant su lietuvių kalbos gramatika, italų kalbos gerundijus atitinka lietuvių kalbos pusdalyvį, padalyvį, kartais dalyvį. Visgi italų kalba turi daug kitų būdų, kuriais vartojant kaitomas veiksmažodžių formas, galima pakeisti gerundijų, taigi jis kalboje nėra būtinas, o pasirenkamas (Giacalone Ramat 2003b).

Be to, kad gerundijaus forma vartojama įvairioms aplinkybėms nurodyti, ji taip pat vartojama konstrukcijoje su asmenuojamu veiksmažodžiu *stare* „stovėti, būti tam tikroje pozicijoje“ siekiant pabrėžti veiksmo tęstinumą, pvz.: *sto mangiando* „(šiuo metu) valgau, esu bevalgantis“. Perifrazė *stare* + gerundijus yra gramatikalizacijos proceso rezultatas, nes joje veiksmažodis *stare* yra praradęs savo leksinę „buvimo tam tikroje vietoje“ reikšmę, o gerundijus nebeatlieka savo pirminės funkcijos kaip veiksmo aplinkybės reiškėjo. Abi formos kartu sudaro vientisą predikatą, kuris yra įgavęs tęstinumo reikšmę (Bertinetto 1991, Dardano ir Trifone 1995). Ši konstrukcija yra dažnai pasitaikanti šiuolaikinėje italų kalboje, tačiau gramatiškai ji nėra būtina (kaip *-ing* forma anglų kalboje), kadangi paprasti nebaigtiniai laikai, tokie kaip esamasis arba imperfektas, gali turėti tęstinumo reikšmę (Giacalone Ramat 2003b).

Taigi gerundijus yra morfologiškai pakankamai paprasta vientisinė forma (sudėtinis gerundijus vartojamas tik rašytinėje aukšto registro kalboje) ir vartojamas vienas ar progresinėje perifrazėje aplinkos kalboje gana dažnai, tačiau yra labiau žymėtas, lyginant su asmenuojamomis formomis. Tiek vienas gerundijus, tiek progresinė perifrazė turi daug alternatyvų italų kalboje ir nėra būtini, todėl tikėtina, kad įsisavinant K2 pradės būti vartojami vėliau. Atsižvelgtina į tai, kad progresinė perifrazė lietuvių kalboje tikslaus atitikmens neturi, o stebėtos mergaitės anglų kalbos žinios (bent įvaikinimo metu) buvo per menkos, kad tai galėtų turėti kokios įtakos italų kalbos raidai.

Stebėtos mergaitės kalbos įsisavinimo raidos duomenyse šių formų užfiksuota nedaug ir tik pobazinėje atmainoje. 22 lentelėje pateikiami gerundijaus ir progresinės perifrazės pavartojimo atvejai skirtingais pobazinės atmainos laikotarpiais.

22 lentelė. Gerundijaus ir progresinės perifrazės pavartojimo atvejai pobazinėje atmainoje

	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Gerundijus		1@rep	1				1	
Progresinė perifrazė	1							5

Pirmiausia svarbu pabrėžti, kad visais atvejais gerundijus buvo suformuotas taisyklingai iš 8 skirtingų veiksmažodžių ir visi abiejų formų, tiek gerundijaus, tiek progresinės perifrazės, pavartojimo atvejai atitiko kontekstą. Iš pirmo žvilgsnio stebina toks ankstyvas progresinės perifrazės pasirodymas, vos po 2 mėnesių šalyje. Pirmąjį kartą progresinė perifrazė buvo pavartota tuomet, kai mergaitė pasakojo apie bendro pobūdžio situaciją mokykloje, t. y. forma pavartota ne atkartojant konkrečioje situacijoje girdėtus žodžius, žr. 1 pvz.

- 1) 222*MAM: *ma è normale sto bambino?* [o tas vaikas normalus?]
 223*EGL: *nou@pr bambino normali@pr [: normale] bambino nou@pr piace che mamma no@gr piace molto che mama@pr [: mamma] guarda lui.* [ne, vaikas normalus, vaikui nepatinka, kad mama, labai nepatinka, kad mama žiūri jį.]
 226*EGL: *lui seduto, seduto classe si?* [jis atsisėdęs, atsisėdęs klasė, taip?]
 227*MAM: *m.*
 228*EGL: *e guarda@pr [: guarda] che [//] cosa fa@nz [//] cosa stai facendo.* [ir žiūri ką, ką da@nz, ką darai.] (EGL3)

Atsižvelgiant į visą pavartotą junginį *cosa stai facendo* „ką (šiuo metu) darai“, galima manyti, kad mergaitė namuose ir mokykloje dažnai jį girdi pati, todėl galėtų būti išmokusi kaip formulę. Įdomu, kad mergaitė progresinės perifrazės formą pasirenka ne iš karto, o prieš tai beveik pavartojusi paprastą veiksmažodžio *fare* „daryti“ formą, greičiausiai esamąjį laiką (šio veiksmažodžio esamojo laiko dviejų vienaskaitos asmenų formos užfiksuotos tuo pačiu stebėjimo laikotarpiu), tačiau nebaigusi sakyti pasitaiso pavartodama progresinę formą. Visgi daugiau nei šios galimos formulės, nei jokio kito progresinės perifrazės pavartojimo atvejo analizuojamuose duomenyse neužfiksuojama iki pat paskutiniojo stebėjimo laikotarpio. Todėl negalima teigti, kad šiame pavyzdyje užfiksuotą formą mergaitė pavartojo ją gebėdama analizuoti, tačiau neatmestina, kad gali būti pajutusi paprastos ir progresyvinės formų skirtumą.

Kad mergaitė gerundijaus formą teisingai sieja su veiksmažodžiu, pagrindžia ir ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiu užfiksuotas vienas gerundijaus atvejis, nepaisant to, kad forma nebuvo pavartota savarankiškai, o pakartota iškart po mamos pasakymo. Situacija, pateikta 2 pvz., aiškiai parodo, kad mergaitė susieja gerundijų su to paties veiksmažodžio bendraties forma, nes būtent bendraties formą pateikia atsakydama į mamos klausimą apie tai, ar supranta pavartotą žodį.

- 2) 429*MAM: *provando provando provando.* [bandant bandant bandant.]
 430*EGL: *si.* [taip.]
 431*MAM: *sai cosa vuol dir provando?* [ar žinai, ką reiškia „bandant“?]
 432*EGL: *provare.* [bandyti.]
 433*MAM: *provare eh allora la stessa roba.* [bandyti, taigi tas pats dalykas.]
 (...)
 485*MAM: *t'ho detto che sta provando.* [sakiau tau, kad (šiuo metu) bandu.]
 486*EGL: *si, provando@rep.* [taip, bando.] (EGL4)

Penktuoju stebėjimo laikotarpiu užfiksuota viena savarankiškai mergaitės pavartota gerundijaus forma veiksmo atlikimo būdai nusakyti, žr. 3 pvz.

- 3) 267*EGL: *dico una cosa brutta.* [pasakysiu vieną negražų dalyką.]
268*EGL: *scherzando.* [juokaudama / juokais.] (EGL5)

Ta pačia funkcija gerundijaus forma pavartota ir devintuoju stebėjimo laikotarpiu, kai mergaitė pasakoja prisiminimą apie įvykį globos namuose: vienas berniukas buvo uždarytas į spintą ir iš jos galiausiai išstrūko išsigandęs, jo manymu, spintoje buvusių raganų, žr. 4 pvz. Šiuo atveju ir pavyzdyje, užfiksuotame penktuoju stebėjimo laikotarpiu (3 pvz.), toks itališko gerundijaus vartojimas visiškai sutampa su lietuvių kalbos pusdalyvio vartojimu.

- 4) *EGL: *e dopo uscito piangendo ha avuto paura.* [ir po to išėjo verkdamas, buvo išsigandęs / išsigando.] (EGL9)

Po pobazinės atmainos pradžioje vienašyk pavartotos progresinės perifrazės daugiau šios formos mergaitės kalboje nebeužfiksuojama iki pat paskutiniojo stebėjimo laikotarpio. Dešimtuoju stebėjimo laikotarpiu mergaitė net penkis kartus savarankiškai pavartoja lietuviškai atitikmens neturinčią progresinę perifrazę. Iš jų – keturis kartus buvo nurodoma į savo pačios ar kitų asmenų kalbamuojų momentu atliekamą veiksmą, o vieną kartą atpasakojime perteikiant tiesioginę kalbą, žr. 5-9 pvz.

- 5) *EGL: *però xxx mi state prendendo in giro!* [bet jūs iš manęs šaipotės!] (EGL10)
6) *EGL: *sì lo so sto dicendo adesso.* [taip, žinau, sakau dabar.] (EGL10)
7) *EGL: *sto dicendo a lei cosa ha fatto il mio fratello perché non è intelligente.* [(šiuo metu) sakau jai, ką padarė mano brolis, nes nėra protingas.] (EGL10)
8) *EGL: *sto parlando!* [(šiuo metu) kalbu!]
9) *EGL: *il mio cane eh ha un naso molto bello che ha la forma di un cuore piccolino, questo xxx messo a ridere, e anche morbido e lei ha detto perché stai ridendo?* [mano šuo turi labai gražią nosį, kuri yra mažytės širdies formos, šitas xxx prajuokino, ir dar minkštą, o ji (mokytoja) pasakė, kodėl juokiesi?] (EGL10)

Kaip matyti iš pavyzdžių, kalbos raidos stebėjimo pabaigoje mergaitė jau visiškai laisvai vartoja progresinę perifrazę kontekstuose, atitinkančiuose italų gimtakalbių vartoseną. Kiekviename šių pateiktųjų atvejų būtų buvę galima pavartoti ir paprastą esamojo laiko formą, tačiau italų kalba turi formą, leidžiančią pabrėžti veiksmo tęstinumą. Kadangi, kaip jau minėta, ši forma itališkai nėra būtina, yra labai mažai tikėtina, kad mergaitė būtų buvusi išskirtinai skatinama atkreipti dėmesį į šią formą ir tikrai jos kalba negalėjo būti taisoma šios formos nepavartojus. Taigi tai rodo, kad po šiek tiek daugiau nei metų laiko šalyje Eglė ne tik yra formaliai įsisavinusi progresinės perifrazės formą, bet ir yra įgijusi gimtakalbiams būdingą kompetenciją pasirinkti ją vartoti ten, kur galima (nors ir nėra būtina).

Pavijos projekto darbuose nustatytoje italų kalbos laikų / nuosakų įsisavinimo sekoje tiksliai gerundijaus įsisavinimo vieta nėra nustatyta. Taip yra dėl to, kad labai mažai tiriamųjų apskritai šią formą vartoja. Nedaug šios formos pavartojimo atvejų užfiksuota tik labiausiai pažengusiųjų kalboje. Šiame projekte dirbę mokslininkai mano, kad gerundijus įsisavinamas paraleliai nustatyta sekai ir ne anksčiau nei įsisavinamos tokios kaitomos (paprastos ar

sudėtinės) veiksmožodžio formos kaip esamasis laikas, imperfektas ir sudėtinis būtasis laikas *passato prossimo*. Tikėtina gerundijaus įsisavinimo vieta yra prieš būsimąjį laiką (Banfi ir Bernini 2003). Tai, kad ir stebėtosios mergaitės duomenyse su gerundijumi sudaromos progresinės perifrazės pavartojimo atvejų daugiausiai randama paskutiniuoju stebėjimo laikotarpiu, patvirtintų tokią galimą gerundijaus vietą įsisavinimo sekoje. Lyginant su kitų tiesioginės nuosakos laikų įsisavinimu, galima prisiminti, kad esamąjį laiką mergaitė pradeda vartoti nuo pat įsisavinimo pradžios, maždaug po 3-4 mėnesių šalyje jį vartoja dažniausiai jau parinkdama taisyklingas formas skirtingiems asmenims. Maždaug tuo pat laikotarpiu pradeda formuoti pilną *passato prossimo* laiką su pagalbinio veiksmožodžiu ir užfiksuojami pirmieji imperfekto pavartojimo atvejai. Būsimasis laikas pradamas įsisavinti nuo šeštojo laikotarpio, bet gausiausiai vartojamas taip pat dešimtuoju laikotarpiu.

Mokslininkė Giacalone Ramat (1997 ir 2003b), labiausiai gilinusi į gerundijaus ir progresinės perifrazės formą ir jos įsisavinimą K2, nustatė, kad pirmiausia gerundijaus forma pradama vartoti progresinėje perifrazėje ir tik po to, jei apskritai tai įvyksta, gerundijus imamas vartoti veiksmo aplinkybei apibūdinti. Kitaip tariant, progresinė perifrazė gali būti laikoma anksčiausiu gerundijaus vartojimo atveju įsisavinančių K2 tarpukalbėje. Iš šiame skyriuje aptartų turimų negausių mergaitės kalbos pavyzdžių negalima, žinoma, daryti apibendrintų išvadų, tačiau atrodo, kad lietuvių mergaitės kalboje gerundijaus raida yra kitokia. Pirmojo užfiksuoto progresinės perifrazės pavartojimo pavyzdžio negalima laikyti formos įsisavinimo įrodymu, todėl laikytina, kad visi savarankiški jos pavartojimo atvejai yra paskutiniuoju stebėjimo laikotarpiu. Nors kitos užfiksuotos gerundijaus formos yra tik dvi, tačiau jos pavartotos tinkamai pagal tikslinės kalbos sistemą ir gerokai anksčiau negu progresinė perifrazė. Minėtuose Giacalone Ramat darbuose teigiama, kad gerundijaus vartoseną itin varijuoja tarp besimokančiųjų kalbą. Todėl galbūt galima spėti, kad mergeitei, kurios gimtojoje lietuvių kalboje gerundijus turi atitikmenį, ši formaliai nesudėtinga forma pirmiausia siejasi su veiksmo atlikimo būdu, atitinkančiu ir italų kalbos vartoseną. Ir tik daug vėliau įvaikinta mergaitė įsisavina pasirenkamą sudėtinę progresinės perifrazės formą.

3.3.1.3. Liepiamoji nuosaka

Liepiamosios nuosakos (it. *imperativo*) formos tiek lietuvių, tiek italų kalboje reiškia kalbančiojo valią (liepimą, pageidavimą). Tai dialogo nuosaka, todėl vartojamas esamojo laiko vienaskaitos 2, o daugiskaitos – 1 ir 2 asmenys (Paulauskienė 1976, DLKG 1994, Serianni 2005, Ramonienė ir Pribušauskaitė 2008). Italų kalbos liepiamosios nuosakos formos formaliai yra sudaromos paprastai. Jos reikalauja tik asmens žymos, kuri savyje turi ir nuosakos reikšmę

(Berretta 1995). Šis formalus paprastumas, dažnai pasitaikantis pasaulio kalbose, atspindi pagrindinį deontinio modalumo raiškos vaidmenį (Palmer 1986: 30).

Italų kalbos liepiamosios nuosakos antrasis vienaskaitos asmuo sudaromas pridant *-a* galūnę pirmosios, *-are*, asmenuotės veiksmožodžiams (*guardare* „žiūrėti“ – *guarda* „žiūrėk“) ir *-i* kitų asmenuočių veiksmožodžiams (*scrivere* „rašyti – *scrivi* „rašyk“, *dormire* „miegoti“ – *dormi* „miegoti“). Anot Berrettos (Berretta 1995), paviršutinis paprastumas įsisavinant šias formas kelia sinonimijos problemų todėl, kad galūnė *-a* sutampa su tiesioginės nuosakos esamojo laiko trečio vienaskaitos asmens morfema, plg. *egli guarda* „jis žiūri“. O galūnė *-i* yra identiška tiesioginės nuosakos esamojo laiko antrojo vienaskaitos asmens morfemai visoms asmenuotėms esamuju laiku (*tu guardi* „tu žiūri“, *tu scrivi* „tu rašai“, *tu dormi* „tu miegi). Be to, *-i* žyma yra bendra antrojo vienaskaitos asmens žyma kituose laikuose (visoms asmenuotėms), plg. tiesioginės nuosakos imperfekto laikas: *guardavi* „žiūrėdavai“, *scrivevi* „rašydavai“; tiesioginės nuosakos būsimasis laikas: *guarderai* „žiūrėsi“, *scriverai* „rašysi“; tariamoji nuosaka: *guarderesti* „žiūrėtum“, *scriveresti* „rašytum“ (Berretta 1995: 335).

Abu liepiamąja nuosaka vartojami daugiskaitos asmenys formaliai sutampa su tiesioginės nuosakos esamojo laiko analogiškais formomis (*guardiamo* „žiūrime / žiūrėkime“, *guardate* „žiūrėte / žiūrėkite“). Mandagumo formoms liepiamąja nuosaka (*Lei* „Jūs“, trečias vienaskaitos asmuo) italų kalboje vartojamos konjunktyvo nuosakos formos, kurios taip pat yra homoformos, kadangi yra visiškai priešingos tiesioginės nuosakos antrojo vienaskaitos asmens formoms: *guarda* „(jis / ji) žiūri / žiūrėk“, (*Lei*) *guardi* „(Jūs) žiūrėkite“, bet *scrivi* „rašai / rašyk“ ir *scriva* „(Jūs) rašykite“.

Sintaksės požiūriu liepiamoji nuosaka skiriasi nuo kitų kaitomų veiksmožodžio formų, nes tuo atveju, jei vartojamas klitinis įvardis, jis užima enklitinę vietą. Tokiu būdu galima atpažinti liepiamosios nuosakos formą kaip tokią, besiskiriančią nuo tiesioginės, plg. *guardalo* „žiūrėk į jį“ ir *lo guarda* „(jis / ji) žiūri į jį“, o daugiskaitoje *guardatelo* „žiūrėkite į jį“ ir *guardate* „žiūrėte į jį“. Mandagumo forma šiuo atveju yra išimtis, nes elgiasi taip, kaip normali konjunktyvo nuosakos forma, plg. (*Lei*) *lo guardi* „(Jūs) žiūrėkite į jį“ (Berretta 1995, Serianni 2005).

Neigiama italų kalbos liepiamosios nuosakos antrojo vienaskaitos asmens forma sudaroma visai kitaip – ne kaitoma veiksmožodžio forma, o neiginiu su bendratimi, plg. *non guardare* „nežiūrėk“. Mandagumo ir daugiskaitos formos išlaiko teigiamą formą, pridant neigimo dalelytę *non*, plg. (*Lei*) *non guardi* „(Jūs) nežiūrėkite“, *non guardate* „nežiūrėkite“ (Dardano ir Trifone 1995, Berretta 1995, Serianni 2005).

Įsisavinant gimtąją kalbą liepiamosios nuosakos formos pasirodo gana anksti, nors italų kalbos morfologija dažnai neleidžia atskirti⁶⁶ jų nuo tiesioginės nuosakos esamojo laiko formų net iš konteksto ar intonacijos, tačiau jos, atrodytų, yra vienos pirmųjų pradedamų vartoti veiksmožodžio formų vaikų kalboje (Pizzuto ir Caselli 1992, Calleri 1995, De Marco 2007). Dėl savo aiškios modalumo funkcijos šios formos yra greitai atpažįstamos ir pradedamos vartoti. Įsisavinant kalbą suaugus, dėl socialinių veiksmų ir suaugusiesiems priimto kalbinio elgesio liepiamosios nuosakos formos kalboje yra daug mažiau priimtinos, o deontinis modalumas gali būti reiškiamas įvairiais kitais būdais, tokiais kaip tariamoji nuosaka, modaliniai veiksmožodžiai „galėti“, „norėti“, įvairiomis pasakymo sušvelninimo strategijomis.

Tiriamosios mergaitės tarpukalbės pobazinėje atmainoje (t. y. nuo trečiojo stebėjimo laikotarpio) užfiksuota apie 180 liepiamosios nuosakos formų pavartojimo atvejų. Dažniausiai šia forma vartojamos veiksmožodžio *guardare* „žiūrėti“ formos (50 atvejų pobazinėje atmainoje), tačiau stebėjimo laikotarpiu mergaitė vartoja visų asmenuočių veiksmožodžių liepiamosios nuosakos formas, taip pat šias formas sudaro ir su netaisyklingai asmenuojamais veiksmožodžiais. Nėra randama nė vieno mandagumo formos pavartojimo atvejo, nes analizuojamuose įrašuose nepasitaiko situacijų, kai pokalbio dalyvis būtų nepažįstamas asmuo, o į savo įtėvius mergaitė kreipėsi „tu“ nuo pat bendravimo pradžios.

Nemažai liepiamosios nuosakos formų yra išmokstamos kaip formulės ir pradedamos vartoti jau pačioje kalbos įsisavinimo pradžioje. Plačiau tai aptarta skyriuose „Ikibazinė atmaina“ ir „Bazinė atmaina“. Tais laikotarpiais liepiamosios nuosakos formos buvo vartojamos santykinai gausiai turint omenyje, kad įsisavinimo pradžioje veiksmožodžių formų apskritai mergaitė nevartojo labai daug. Tai, kad liepiamosios nuosakos formos įsisavinimo pradžioje vartojamos dažniau, ypač parodo veiksmožodžio *guardare* „žiūrėti“ stebėjimas. Ikibazinėje atmainoje forma *guarda* „žiūrėk“ pavartota 5 kartus, Bazinėje atmainoje – 15 kartų. Vėliau, žr. 23 lentelę, tiek formos *guarda* „žiūrėk“, tiek apskritai liepiamosios nuosakos formų vartojimas nuosekliai retėja.

⁶⁶ Pizzuto ir Caselli (1992) išties neatskiria tiesioginės ir liepiamosios nuosakos esamojo laiko formų ir pateikia kaip vieną. Jų stebėtų vaikų duomenimis ši forma pasirodo 1;4-1;5 amžiuje ir yra pirmoji pasirodanti veiksmožodžio forma vaikų kalboje (p. 520).

23 lentelė. Liepiamosios nuosakos antrojo vienaskaitos asmens formų vartojimas pobazinėje atmainoje

	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
2SG	10 guarda 4 dai 2 scusa canta mangia prova senti smetti smettila mettila	24 guarda 4 scusa 3 vai 7 sveglia 4 prendi prendilo 9 spingi 4 senti 3 aspetta 2 scrivi mettila ascolta togli vieni buttala fammi	4 guarda 4 senti 4 scrivi 2 aspetta 2 mangia scusa dai dammi prendi ascolta fammi	6 guarda 2 guardi 2 vieni 2 dai 4 aspetta senti	2 guarda 2 dammi scegli senti scusa mettici	prova metti	guarda 4 scusa 2 vai provali	guarda prova 4 scusa vattene non andare 2 dillo 2 stai fai fallo 3 aspetta aspettami chiudi non disturbare non scherzare smetti

Kaip matyti iš 23 lentelėje pateiktų duomenų, jau nuo pradžių vartojamos formos yra sudarytos taisyklingai tiek iš *-are* asmenuotės veiksmažodžių (*guarda, scusa, canta, mangia, prova*), tiek *-ere* (*smetti, metti*), tiek iš *-ire* (*senti*), tiek netaisyklingas *dai* „duok“. Trečiuoju stebėjimo laikotarpiu šių formų sąmoninga daryba gali kelti šiek tiek abejonių, kadangi, pavyzdžiui, pavartota forma *smettila* su klitiniu įvardžiu ne visiškai atitinka kontekstą, žr. 1 pvz. Čia mergaitė pasakoja apie situaciją, vykusią mokykloje, kai bendraklasio mama liepė savo sūnui nustoti verkti. Akivaizdu, kad mergaitė pakartoja girdėtą formą su klitiniu įvardžiu nepaisant to, kad jis nereikalingas pasakojimo situacijoje. Tačiau mergaitė iškart pasitaiso į formą be klitinio įvardžio, todėl galima manyti, kad jau šiuo laikotarpiu tokia forma suvokiama kaip liepiamosios nuosakos forma.

- 1) 220*EGL: *e poi lui piange smettila.* [ir po to, (kai) jis verkia, nustok tai.]
221*EGL: *smetti eh capito?* [nustok, supratai?] (EGL3)

Ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiu liepiamosios nuosakos formų su klitiniais įvardžiais jau vartojama daugiau ir jie nėra tik pakartojimai realioje situacijoje girdėtos formos (3 pvz. pasakojama situacija iš globos namų Lietuvoje, todėl kontekstas buvo lietuviškas), žr. 2-3 pvz.

- 2) *EGL: *prendi per me grissini con cioccolato.* [paimk man duonos lazdelių su šokoladu.] (EGL4)
- 3) *EGL: *nou@pr senza mangiare xxx lenatore@pr [: allenatore] viene e tutti bambini mangino@pr giù con tutti insieme e poi lui uno bambino visto e dic@nz prendi tu questo piatto e dici Egle prendilo.* [ne, be valgio, auklėtojas ateina ir visi vaikai valgo apačioje, visi kartu, o paskui jis pamatė vieną vaiką ir sako, imk tu šitą lėkštę ir sakai, Egle, paimk ją.] (EGL4)

Visgi šiuo laikotarpiu klitiniai įvardžiai prie liepiamosios nuosakos formų vartojami dar ne visuomet, pavyzdžiui, jų trūksta vartojant sangražinius veiksmažodžius (žr. 4 pvz.).

- 4) *EGL: *e poi dormi@gr e poi quando eh dici@gr sveglia Artūrai sveglia sveglia sveglia Petrai quando svegliati e gira testa.* [ir po to miega ir po to kai sako kelk (pažodž. at(s)ibusk) Artūrai, kelk, kelk, kelk, Petrai, kai atsibudę ir sukasi galva.] (EGL4)

Tuo pačiu ketvirtuoju laikotarpiu užfiksuojama pavyzdžių, kad neigiama liepiamosios nuosakos forma nėra įsisavinta, t. y. ji sudaroma tiesiog prie teigiamos pridendant neiginį, žr. 5 pvz.

- 5) 609*EGL: *va bene, spingi stop e poi rec non sono spingi nou@pr, nou@pr spingi. spingi più.* [gerai, spausk stop ir po to „rec“, nėra, spausk ne, nespausk, spausk daugiau.]
 611*EGL: *spingi questo giù che c'è questo tutti due.* [spausk šitą žemai, nes čia yra šitas, abu.]
 612*EGL: *nou@pr spingi niente.* [nespauk nieko.] (EGL4)

Ketvirtuoju ir penktuoju laikotarpiu visos liepiamosios nuosakos formos sudaromos taisyklingai iš visų trijų asmenuočių veiksmažodžių: *aspettare* > *aspetta* „palauk“, *ascoltare* > *ascolta* „klausyk“, *prendere* > *prendi* „imk“, *scrivere* > *scrivi* „rašyk“, *venire* > *vieni* „ateik“, *sentire* > *senti* „klausyk / pajausk“. Tokių netaisyklingų veiksmažodžių kaip *dare* „duoti“ ir *fare* „daryti“ formos taip pat sudaromos taisyklingai, pridendant klitinį įvardį, žr. 6-11 pvz.

- 6) *EGL: *fammi vedere.* [parodyk (man).] (EGL4)
 7) *EGL: *si, però ascolta* +... [taip, bet klausyk...] (EGL4)
 8) *EGL: *quando lei dici scrivi questa* +/. [kai ji sakai (=sako) rašyk šitą.] (EGL4)
 9) *EGL: *senti il mio.* [paragauk (pažodž. pajausk) mano.] (EGL5)
 10) *EGL: *dammì, per piacere xxx.* [duok man, prašyčiau...] (EGL5)
 11) *EGL: *vuoi una mela aspetta.* [nori obuolio, palauk.] (EGL5)

Vienintelės per visą stebėjimo laikotarpį netaisyklingai sudarytos liepiamosios nuosakos formos užfiksuotos šeštuoju stebėjimo laikotarpiu. Dukart pavartota *guardare* „žiūrėti“ veiksmažodžio liepiamosios nuosakos forma, sudaryta su galūne *-i*, o ne su *-a*. Ta pati forma tuo pačiu laikotarpiu kitus šešis kartus suformuojama taisyklingai, žr. 12-13 pvz. Šio veiksmažodžio forma buvo užfiksuota kaip viena pirmųjų ir visais kitais atvejais jos daryba atitiko tikslinės kalbos formą. Iš situacijos konteksto ir intonacijos akivaizdu, kad norėta pavartoti liepiamosios nuosakos formą (o ne formaliai sutampančią tiesioginės nuosakos esamojo laiko antrojo vienaskaitos asmens formą), kuri galėtų būti sudaroma su morfema *-i*, jei būtų kreipiamasi mandagumo forma, tačiau šioje situacijoje mergaitė kreipiasi į tėtį, su kuriuo kalbėdama nei anksčiau, nei vėliau mandagumo formų nevartoja.

- 12) 598*EGL: *babbo!* [tėti!]
 599*PAD: *dimmi.* [ką? (pažodž. sakyk man)]
 600*EGL: *guardi!* [žiūrėk!]
 601*PAD: *eh?*
 602*EGL: *guardi bene!* [žiūrėk gerai (=atidžiai)!] (EGL6)
 13) *EGL: *guarda mamma!* [žiūrėk, mama!] (EGL6)

Šeštuoju laikotarpiu taip pat randama įrodymų, kad neigiama liepiamosios nuosakos forma dar nėra įsisavinta. Iš to, kad su neiginiu vartojama forma yra tipiškiausia *dire* „sakyti“ veiksmažodžio pamatinė forma *dici*, būtų galima spręsti, kad kalbą įsisavinančios mergaitės sistemoje neigiama liepiamosios nuosakos forma šiame etape sudaroma prie neiginio pridendant pamatinę formą (žr. 14 pvz.). Kitų veiksmažodžių atvejais pamatinė forma dažnai yra tiesioginės nuosakos esamojo laiko trečiojo vienaskaitos asmens forma, todėl formaliai sutampa su reikalinga liepiamosios nuosakos forma. Forma iš *dire* „sakyti“ veiksmažodžio sudaroma netaisyklingai: *dì*, tačiau pavienė aplinkos kalboje ji vartojama retai, dažniau pasitaiko su klitiniais įvardžiais, pvz.: *dillo* „pasakyk tai“, *dimmi* „pasakyk man“ ir pan.

14) *EGL: *e tu nou@pr dici subito, va bene?* [o tu nesakyk iškart, gerai?] (EGL6)

Vėlesniais laikotarpiais užfiksuojama nedaug liepiamosios nuosakos formų ir jos visos sudaromos ir vartojamos taisyklingai. Plačiausias liepiamosios nuosakos formų spektras, iš kurio galima daryti išvadas apie mergaitės šios nuosakos formų įsisavinimą, užfiksuojamas paskutiniuoju stebėjimo laikotarpiu. Dešimtuojų laikotarpiu užfiksuojama *-are* (*guarda, prova, scusa, aspetta*) ir *-ere* (*chiudi, smetti*) asmenuočių liepiamosios nuosakos formų. Nepasitaiko *-ire* asmenuotės formų, tačiau atsižvelgiant į tai, kad jos buvo užfiksuotos anksčiau, be to, daryba sutampa su *-ere* asmenuote, laikytina, kad šios asmenuotės liepiamosios nuosakos formų sudarymas jau yra įsisavintas anksčiau.

Dešimtuojų laikotarpiu taip pat vartojama netaisyklingųjų veiksmažodžių liepiamosios nuosakos formų su klitiniais įvardžiais arba be jų, žr. 15-17 pvz. 15 pvz. pavartota veiksmažodžio *andare* „eiti, važiuoti“ forma *vattene*, nors vaikų tarpusavio kalboje gali ir nebūti labai reta, tačiau yra ypač neskaidri. Ši forma sudaroma iš vieno šio veiksmažodžio kamienų *va-*, prie kurio prisišlieja nekirčiuota įvardžio *tu* „tu“ forma *ti*, ir dar prišliejama prieveiksminė dalelytė *ne* „iš čia, iš ten“ (paprasčiau tariant, sudaroma veiksmažodžio *andarsene* „eiti (sau), išeiti“ liepiamosios nuosakos forma).

15) *EGL: *che si arrabbia con me, io vorrei parlare con lui però lui mi dice che non mi vuole parlare, dice vattene via!* [kuris supyksta ant manęs, aš norėčiau kalbėti su juo, bet jis man sako, kad nenori su manim kalbėti, sako, eik šalin iš čia!] (EGL10)

16) *EGL: *ti prego dillo di si.* [prašau tavęs, pasakyk taip.] (EGL10)

17) *EGL: *o se vuoi te fai dispari e quello pari, bisogna fare in fretta.* [arba, jei nori, tu daryk neporinius, o tas porinius, reikia daryti greitai.] (EGL10)

Svarbiausia šiuo laikotarpiu yra tai, kad pirmąkart užfiksuojama jau taisyklingai, t. y. iš neiginio ir bendraties, sudaromos neigiamos liepiamosios nuosakos formos, žr. 18-20 pvz.

18) *EGL: *no, no mamma non scherzare con me!* [ne, ne, mama, nejuokauk su manim!] (EGL10)

19) *EGL: *sì va bene adesso non mi disturbare per favore.* [taip, gerai, dabar netrukdyk man, prašau.] (EGL10)

20) *EGL: *non andare via*. [neišeik.] (EGL10)

Kaip rodo pavyzdžiai, paskutiniu ju stebėjimo laikotarpiu jau yra įsisavinta neigiamų liepiamosios nuosakos formų daryba. 19 pvz. pateiktas atvejis, kai vartojamas nekirčiuotasis įvardis gramatiškai taisyklingoje pozicijoje, t. y. tarp neiginio ir bendraties formos. Nors, kaip jau aptarta, šeštuoju laikotarpiu neigiama liepiamosios formos daryba dar nėra įsisavinta, tačiau ketvirtuoju laikotarpiu užfiksuotame pasakyme galima spėti esant daugmaž taisyklingai formuojamos neigiamos liepiamosios nuosakos formos, žr. 21 pvz. Intonacija ir aiškios morfologijos stoka šiuo laikotarpiu neleidžia tvirtinti, kad norėta pavartoti liepiamąją nuosaką, tačiau tikėtina, kad pasakyme mergaitė stengėsi atkartoti pasakojamoje situacijoje mamos pasakytus žodžius (liepiamąją formą).

21) *EGL: *mio bianco, no xxx sapere disegni tu dici nou@pr disegnare con colore*. [mano baltas, ne xxx žinoti piešiniai, tu sakai ne piešti (nepiešk?) su spalvomis.] (EGL4)

Eglės kalboje užfiksuojama ir daugiskaitos liepiamosios nuosakos formų. Daugiskaitos formų apskritai nėra vartojama gausiai, todėl ir liepiamųjų daugiskaitos formų pasitaiko vos keletas: viena pirmojo daugiskaitos asmens forma užfiksuojama penktuoju laikotarpiu, dvi – septintuoju, šešios – dešimtuoju laikotarpiu. Kaip jau minėta, formaliai jos sutampa su tiesioginės nuosakos esamojo laiko formomis, todėl kaip liepiamąsias jas interpretuoti padeda intonacija ir pasakymo kontekstas, žr. 22-23 pvz.

22) *EGL: *giociamo xxx qua!* [žaiskim xxx čia!] (EGL5)

23) *EGL: *però diciamo che ha fatto, va bene, se no +...* [bet sakykim, kad padarė, gerai, jei ne...] (EGL10)

Dėl 24-26 pvz. pavartotos liepiamosios nuosakos kyla abejonų, tačiau tai tikėtina atsižvelgiant į platesnį bendrą pokalbio kontekstą.

24) *EGL: *ecco facciamo così xxx*. [štai, darykim taip.] (EGL7)

25) *EGL: *prendiamo non piccolo, grande*. [imkim ne mažą, didelį.] (EGL7)

26) *EGL: *se lui per casomai cancelliamo facciamo caso che lui è andato qui dentro +...* [jei jis kartais, išbraukiam, įsivaizduokim, kad jis nuėjo čia į vidų...] (EGL10)

Vienintelis ir gana sąlyginis liepiamosios nuosakos antrojo daugiskaitos asmens pavartojimo atvejis užfiksuotas devintuoju laikotarpiu, žr. 27 pvz.

27) 8 *EGL: *no ma se no, mi date un xxx qui così caldo*. [ne, bet jei ne, duokite man xxx čia šitaip šiltas.]

9 *MAM: *passi l'olio e se hai un attimo di pazienza +...* [paduodi aliejų ir jei turi truputį kantrybės...] (EGL9)

Kad tai yra prašymas kažką paduoti leidžia numanyti tolesnis mamos pasakymas, nes kitaip pagal pasakymo struktūrą šioje vietoje puikiai tiktų ir tiesioginės nuosakos esamojo laiko forma, vartojama būsimąjo laiko reikšme.

Apibendrinant liepiamosios nuosakos formų įsisavinimą galima teigti, kad šios formos pradėdamos vartoti nuo pat kalbos įsisavinimo pradžios ir dažnai net ir pobazinės atmainos pradžioje. Vėliau palaipsniui jų mažėja, nes mergaitei nebereikia taip dažnai atkreipti į save dėmesį vartojant *guarda* „žiūrėk“, o modalumą ji pamažu mokosi reikšti kitais būdais. Nuo pat pradžios ir beveik visada liepiamosios nuosakos formos sudaromos taisyklingai iš visų asmenuočių veiksmažodžių. Viena gausiausiai liepiamąja nuosaka vartojamo veiksmažodžio *guardare* „žiūrėti“ netaisyklingai sudaryta forma užfiksuota šeštuoju stebėjimo laikotarpiu, kai *-are* asmenuotės veiksmažodžiui kreipiantis antrojo vienaskaitos asmens forma sudaroma su *-i*, o ne su *-a* galūne. Tuo pat laikotarpiu dar pastebima ir tai, kad neigiamos formos daryba dar nėra įsisavinta. Stebėjimo pabaigoje, t. y. dešimtuoju laikotarpiu, mergaitė sudaro taisyklingas tiek vienaskaitos, tiek daugiskaitos liepiamosios nuosakos formas, teisingai formuoja neigiamuosius liepinius (iš neiginio su bendratimi). Nieko negalima pasakyti apie liepiamosios nuosakos mandagumo formą, kadangi įrašų situacijose dalyvaujančių asmenų santykis su mergeite yra familiarus ir tokios formos nereikalauja.

Analizuodama liepiamosios nuosakos įsisavinimą spontaniškai italų kalbos besimokančiųjų kalboje Berretta (1995) pabrėžia, kad nepaisant aiškios funkcijos ir gana paprastos morfologijos, liepiamoji nuosaka įsisavinama labai lėtai. Ji nustato tokią liepiamosios nuosakos skirtingų formų įsisavinimo seką: 2SG (*-ere* ir *-ire* asmenuotės veiksmažodžių) > neigiama 2SG > 2PL > 2SG (*-are* asmenuotės veiksmažodžių) > mandagumo 2SG. Pagal šiame skyriuje pateiktą stebėtos mergaitės duomenų analizę galima matyti, kad jos kalbos raida ne visiškai atitinka minėtą seką. Atrodytų, kad *-are* asmenuotės veiksmažodžių liepiamosios nuosakos formos įsisavinamos kartu su kitų dviejų asmenuočių, o neigiamosios formos įsisavinamos paskiausiai. Šiek tiek kitaip į šią situaciją galima pažvelgti palyginus su italų gimtakalbių vaikų liepiamosios nuosakos įsisavinimo raida, su kuria užsieniečių įsisavinimą lygina ir Berretta.

Vaikai itin anksti pradeda vartoti liepiamosios nuosakos formas ir, kadangi jas pirmiausia išmoka kaip formules, vartoja taisyklingai. Tačiau neretu atveju po pirmo laikotarpio, kai *-are* asmenuotės veiksmažodžiai liepiamąja nuosaka vartojami su *-a* galūne (t. y. taisyklingai), ateina laikotarpis, kai ši asmenuotė „sulyginama“ su kitomis ir visų asmenuočių formos sudaromos su *-i* galūne. Kartais dalis formų gali išlikti su *-a* galūne, jei jos labai stipriai įsitvirtinusios kaip formulės. Ir tik vėliau yra vėl imamos vartoti taisyklingos formos su *-a*.

Neigiamų ir daugiskaitos formų atsiradimas ir įsisavinimas yra gana lėtas, o daromos klaidos yra tos pačios kaip ir užsieniečių, besimokančių italų kalbos (Berretta 1995, Calleri 1995).

Taigi Eglė liepiamosios nuosakos įsisavinimo atžvilgiu turi panašumų tiek su suaugusiais, besimokančiais italų kalbos, tiek su gimtakalbiais vaikais, bet skiriasi nuo abiejų šių grupių. Ji sparčiai išmoksta (pradžioje kaip formules) nemažai liepiamosios nuosakos antrojo vienaskaitos asmens formų iš visų asmenuočių veiksmažodžių ir ilgą laiką jas vartoja be didesnės analizės. Vėliau, susiformavus kitoms veiksmažodžio kategorijoms, pamažu sukuria liepiamosios nuosakos formų sistemą, įtraukdama ir daugiskaitos asmenis bei neigiamą formą.

3.3.1.4. Tariamoji nuosaka

Tariamąsios (it *condizionale*) nuosakos funkcijos italų kalboje panašios į tariamosios nuosakos funkcijas lietuvių kalboje. Ja reiškiamas hipotetinis veiksmas, jei būtų patenkintos tam tikros sąlygos, mandagiau nei liepiamąja nuosaka reiškiamas prašymas, pageidavimas, tam tikra abejonė sakomu teiginiu nepateikiant jo kaip kategorinės tiesos. Italų kalboje tariamoji nuosaka gali turėti du laikus: esamąjį ir būtajį. Minėtoms funkcijoms reikšti vartojamas tariamosios nuosakos esamasis laikas, o būtasis vartojamas, dažniausiai netiesioginėje kalboje, nurodyti vėlesnį iš dviejų praeityje vykusių veiksmų (Bertinetto 1986, Dardano ir Trifone 1995, Serianni 2005).

Dabartinėje šnekamojoje italų kalboje tariamoji nuosaka dažnai yra pakeičiama tiesioginės nuosakos imperfekto laiku, kuris, kaip jau minėta sk. „Imperfektas“, įgyja modalinę atspalvį. Visgi ši nuosaka yra gyvai vartojama, nors dažniau vartojama pagrindiniuose nei šalutiniuose sakiniuose. Pagrindiniuose sakiniuose vartojamos tariamosios nuosakos formos dažniausiai atlieka sušvelninimo funkciją tiek teiginiuose, tiek prašymuose. Dažnai šios nuosakos formos vartojamos su modaliniais veiksmažodžiais. Vartojami tariamąja nuosaka šie veiksmažodžiai labiau pabrėžia abejonės, netikrumo, atsitraukimo nuo teiginio atspalvius (Banfi ir Bernini 2003: 82).

24 lentelė. Tariamąsios nuosakos formos pobazinėje atmainoje

	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1SG	2/1		5/1	1/1	5/1		3/1	7/1
2SG								
3SG			1/1	1/1	1/1		1/1	7/2
1PL								
2PL								
3PL								1/1
Iš viso:	2/1 ⁶⁷		6/2 ⁶⁸	2/2	6/2		4/2	15/4

⁶⁷ Visi pavartojimo atvejai (= tokens) / Skirtingų veiksmažodžių formos (= types).

Tyrimo medžiagoje per visą stebėjimo laikotarpį buvo užfiksuoti tik 35 tariamosios nuosakos pavartojimo atvejai (žr. 24 lentelę). Daugiausia jų – paskutiniuoju laikotarpiu. Šia nuosaka pavartota labai nedaug skirtingų veiksmažodžių. Pirmosios tariamosios nuosakos formos pasirodo labai anksti, trečiuoju stebėjimo laikotarpiu, tačiau tuomet pavartota ir apskritai dažniausiai duomenyse randama tariamosios nuosakos forma yra formulėje *vorrei per piacere* („norėčiau maloniai paprašyti“⁶⁹). Vartodama šią formulę mergaitė anksti geba sudaryti ilgus, taisyklingus ir gana sudėtingus prašymus. Tačiau iš vieno, pavyzdžiui, penktojo laikotarpio duomenų yra aišku, kad formulė nėra analizuojama ir neatspindi kompleksinio mergaitės italų kalbos veiksmažodžio sistemos sudėtingėjimo. Galima palyginti 1-3 pavyzdžius, iš kurių matyti, kad formulė su tariamosios nuosakos forma yra pasakoma neabejojant, neužsikertant, kaip jau tvirtai žinomą dalyką, tačiau ne visuomet tuo pačiu laikotarpiu gebama tinkamai ir aiškiai apibūdinti tai, ko prašo (2 pvz.).

- 1) *EGL: *vorrei per piacere un po' di acqua gasata*. [norėčiau maloniai paprašyti truputį gazuoto vandens.] (EGL5)
- 2) *EGL: *io vorrei per piacere poco poco*. [aš norėčiau maloniai paprašyti truputį truputį.] (EGL5)
- 3) *EGL: *io vorrei per piacere ancora, un altro grissino*. [aš norėčiau maloniai paprašyti dar, dar vienos duonos lazdelės.] (EGL5)

Ši tariamosios nuosakos forma iš minėtos formulės tikrai „išsilaisvina“ tik dešimtajame stebėjimo laikotarpyje (nors ta pati forma toje pačioje formulėje tebevartojama ir toliau), kur vartojama konstrukcijoje „norėčiau + bendratis“, kaip pavyzdžiui:

- 4) *EGL: *che si arrabbia con me, io vorrei parlare con lui però lui mi dice che non mi vuole parlare, dice vattene via!* [kad supyksta ant manęs, aš norėčiau kalbėti su juo, bet jis man sako, kad nenori su manim kalbėtis, sako eik iš čia!] (EGL10)
- 5) *EGL: *una nonnina, vorrei diventare una persona sportiva*. [senutė, norėčiau tapti sportišku žmogum.] (EGL10)

Reikia pastebėti, kad devintuoju stebėjimo laikotarpiu ta pati veiksmažodžio *volere* „norėti“ tariamosios nuosakos forma vartojama ir kito pobūdžio „rėme“ („norėčiau, kad tu ...“, vartojimas ir kontekstas pateikti sk. „Konjunktyvo nuosaka“ 2 pvz.), tačiau toji konstrukcija yra pavartojama tik atkartojant mamos pasakymą, o pačios mergaitės suformuluotas prašymas pasakytas vartojant tą pačią formulę.

Nors ir negausiai, tačiau užfiksuota ir kitų veiksmažodžių tariamosios nuosakos pavartojimo atvejų. Be jau aptartos *volere* „norėti“ veiksmažodžio formos, tariamosios nuosakos

⁶⁸ Skaičiuojami skirtingi veiksmažodžiai visoje paradigmoje, t. y. penktuoju laikotarpiu randamos tokios pavartotos formos: 5 *vorrei* „norėčiau“ (visi jie formulėje *vorrei per piacere*), 1 *piacerebbe* „patiktų (vns.)“.

⁶⁹ *Vorrei* yra veiksmažodžio „norėti“ tariamosios nuosakos pirmas vienaskaitos asmuo, konstrukcija *per piacere* dažniausiai verčiama „prašau“. Lietuviškai toks mandagumas prašymams nebūdingas, todėl šiame darbe aptariama formulė bus verčiama „norėčiau maloniai paprašyti“ siekiant pabrėžti joje esančią tariamosios nuosakos formą.

formomis pavartoti tik šie veiksmažodžiai: *piacere* „patikti“, *essere* „būti“, *dovere* „turėti / privalėti“, *potere* „galėti“. Taigi akivaizdu, kad dominuojantis šios nuosakos vartojimas yra su modaliniais veiksmažodžiais. Penktajame, šeštajame ir devintajame stebėjimo laikotarpiuose Eglė savarankiškai pavartoja veiksmažodžio *piacere* „patikti“ tariamosios nuosakos trečiojo vienaskaitos asmens formą (6 pvz.), septintuoju laikotarpiu pasitaiko viena veiksmažodžio *essere* „būti“ tariamosios nuosakos taip pat trečiojo vienaskaitos asmens forma (7 pvz.).

- 6) *EGL: *cosa ti piacerebbe mangiare pesce o carne o cipolla?* [ką tau patiktų valgyti, žuvį ar mėsą, ar svogūną?] (EGL5)
- 7) *EGL: *xxx con la palla faccio così xxx no, a me piace football giocare eh che sarebbe xxx prendere le scarpe aspet@nz eh le scarpe eh le scarpe speciali per eh giocare a football.* [su kamuoliu darau šitaip xxx ne, man patinka futbolą žaisti, kad būtų xxx imti batus pala@nz batus eh specialius batus žaisti futbolui.] (EGL7)

Šios aptartos formos, ypač *piacerebbe*, turi panašumų į formules. Dėl reto jų pavartojimo tai nustatyti sunku, bet juntamas aiškus skirtumas tarp paminėtųjų ir paskutiniu ju stebėjimo laikotarpiu vartojamų tariamosios nuosakos formų. Turima tyrimo medžiaga rodo, kad paskutiniu ju laikotarpiu Eglė jau vartoja vienaskaitos ir daugiskaitos asmenų tariamosios nuosakos formas. Ši nuosaka pasitelkiama norint išreikšti specifinius aspektus, reiškiančius atsitraukimą nuo teiginio (8 pvz.), abejonę / netikrumą (9 pvz.), hipotetinę tiesą (10, 11 pvz.).

- 8) *EGL: *il suo criceto che sarebbe maschio della Virginia si chiama Federico ha fatto i criceti con eh uno +...* [jos žiurkėnas, kuris būtų vyriškos giminės, Virginijos, yra vardu Federico, susilaukė žiurkėnų su vienu...] (EGL10)
- 9) *EGL: *eh bottiglia dell'acqua secondo me dovrebbe essere lì.* [vandens butelis pagal mane turėtų būti ten.] (EGL10)
- 10) *EGL: *si ah potrebbero essere dieci bambini dieci bambini no hm meglio che siano pari perché se è quindici +...* [taip, galėtų būti dešimt vaikų, dešimt vaikų, ne, geriau, kad jų būtų lyginis {skaičius}, nes jei yra penkiolika...] (EGL10)
- 11) *EGL: *nella mia riga dove dovrebbe andare e lui sceglie in pratica sceglie cinque bambini per caso che voglia e cinque bambini qui.* [į mano eilę turėtų eiti ir jis pasirenka, praktiškai, pasirenka penkis vaikus atsitiktinai, kuriuos nori, ir penki vaikai čia.]⁷⁰ (EGL10)

Kaip matyti iš pavyzdžių, didžioji dauguma tariamosios nuosakos formų yra pavartotos pagrindiniame sakinyje (išskyrus 7 ir 8 pvz.). Pasakymo sintaksės požiūriu to galima tikėtis, nes nuosakos skirtumai pirmiausia atsiranda pagrindiniuose sakiniuose ir tik vėliau šalutiniuose. „Šis skirtumas, atrodo, yra funkciškai motyvuotas: nuosakos skirtumai pirmiausia atsiranda kontekstuose, kuriuose yra poreikis skirti realumą ir nerealumą, o tik vėliau tuose kontekstuose, kur jų reikia pagal sintaksines priklausymo taisykles.“ (Banfi ir Bernini 2003: 99).

Paskutiniojo stebėjimo laikotarpio įrašuose yra užfiksuotas vienas *vorrei* „norėčiau“ pavartojimo atvejis, kurį galima interpretuoti dvejopai (žr. 12 pvz.). Iš pirmo žvilgsnio šios

⁷⁰ Eglė aiškina žaidimo taisykles.

formos pavartojimą tokiaame kontekste galėtų lemti lietuvių kalbos įtaka, pagal kurios gramatikos taisykles po „jei“ (arba šiuo atveju „ar“) reikėtų vartoti tariamosios nuosakos formą. Kai veiksmo subjektas pagrindiniame ir šalutiniame sakiniuose sutampa, italų kalba tinkamiausia konstrukcija būtų prielinksnis *di* + bendratis, t. y. ne tariamoji nuosaka, o paprastesnė konstrukcija. Tačiau galima ir kita interpretacija, kad šioje situacijoje mergaitė pradeda sudaryti hipotetinį teiginį, kurio išsako tik pirmąją dalį nebaigdama sakyti sąlygos, o pereidama prie priežasties, dėl kurios viso teiginio realumas nėra labai tikėtinas.

- 12) *EGL: *però non so, non sono sicura se vorrei fare maestra di pallavolo però, sì la maestra xxx devono urlare tanto.* [bet nežinau, nesu tikra, ar norėčiau būti tinklinio mokytoja, bet, taip, mokytoja xxx turi daug šaukti.] (EGL10)

Apibendrinant galima pasakyti, kad, nors pasirodo pakankamai anksti, tariamosios nuosakos formos Eglės tarpukalbėje ilgą laiką randamos tik formulėse ar į jas panašiose konstrukcijose. Savarankiškai jos imamos vartoti tik stebėjimo laikotarpio pabaigoje, t. y. po metų Italijoje. Tačiau ir tuo metu tariamosios nuosakos formų vartojimas nėra gausus, jos dažniausiai pasitelkiamos tik gana specifinėms funkcijoms išreikšti. Dažniausiai šios formos sudaromos iš modalinių veiksmažodžių ir yra daugiausia vartojamos pagrindiniuose sakiniuose. Pagal italų kalbos veiksmažodžio sistemos įsisavinimo seką (plačiau žr. sk. „Italų kaip K2 įsisavinimas“), tariamoji nuosaka įsisavinama gana vėlai, po būsimąjo laiko, kuris tiek besimokančiųjų tarpukalbėje, tiek šnekamojoje italų kalboje dažnai vartojamas modalumui, abejonei, ketinimui reikšti. Vartodami būsimąjį laiką neaktualumui reikšti, besimokantieji pragmatiškai nėra verčiami ieškoti ir stengtis įsisavinti tariamosios nuosakos.

3.3.1.5. Konjunktyvo nuosaka

Konjunktyvo (it. *congiuntivo*) nuosaka italų kalboje turi keturis laikus: esamąjį, imperfektą, būtajį (baigtinį) ir ankstesnį būtajį. Ši nuosaka yra sudėtingiausia italų kalbos veiksmažodžio sistemos dalis, o jos įsisavinimą dar labiau apsunkina tai, kad šnekamojoje kalboje ji nyksta. Gimtakalbių italų buitinėje kasdienėje kalboje konjunktyvą labai dažnai pakeičia tiesioginės nuosakos esamasis, būsimasis arba imperfekto laikas, kuriuos vartojant išlaikoma modalumo funkcija, tačiau visiškai panaikinami reikalingi sintaksiniai sakinio ryšiai (Bernini 1994, Banfi ir Bernini 2003, Serianni 2005). Dėl šių priežasčių spontaniškai besimokantieji italų kalbos gali niekuomet jos neišmokti (Banfi ir Bernini 2003). Visgi ši forma laikoma itin taisyklingos ir aukšto registro kalbos požymiu, be to, rašytinei kalbai būtina forma, todėl mokiniai mokykloje yra skatinami ją vartoti rašto darbuose.

Turint omenyje nedažną konjunktyvo nuosakos vartojimą aplinkos kalboje, tikėtina, kad ir įvaikintos mergaitės kalboje šios nuosakos pavartojimo atvejai nebus gausūs. Galima manyti,

kad konjunktyvo nuosakos formų tikėtina užfiksuoti tik tiriamojo periodo pabaigoje, tačiau taip nėra, žr. 25 lentelę. Per visą stebėjimo laikotarpį užfiksuota 19 konjunktyvo nuosakos pavartojimo atvejų trimis skirtingais šios nuosakos laikais. Pabrėžtina, kad konjunktyvo nuosakos esamojo laiko vienaskaitos formos sutampa visuose asmenyse.

25 lentelė. Konjunktyvo nuosakos formos pobazinėje atmainoje

	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Konjunktyvo esamasis laikas (<i>congiuntivo presente</i>)								
1SG		*1						1/1 ⁷¹
2SG								2/1
3SG								4/4
1PL								
2PL								
3PL								3/3
Iš viso:		1						10/7
Konjunktyvo imperfektas (<i>congiuntivo imperfetto</i>)								
1SG								
2SG							6/3	
3SG		1@rep						
1PL								
2PL								
3PL								
Iš viso:		1					6/3	
Konjunktyvo būtais laikas (<i>congiuntivo passato</i>)								
1SG								
2SG								
3SG								1
1PL								
2PL								
3PL								
Iš viso:								1

Įdomu, kad pirmoji (iki devintojo stebėjimo laikotarpio tai vienintelė užfiksuota konjunktyvo nuosakos forma) forma užfiksuota ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiu, t. y. po trijų mėnesių Italijoje, ir Eglė ją pavartoja visai spontaniškai (žr. 1 pvz.). Tiesa, šiuo atveju nebuvo pavartotas tinkamas konjunktyvo nuosakos laikas, tačiau svarbu tai, kad mergaitė pasirinko vartoti šią sudėtingą nuosaką.

- 1) 319*EGL: *xxx tutti che Giorgio vada via?* [xxx visi, kad Giorgio išeis (CONG:PRES:SG)]
- 320*MAM: *pensato che Giorgio andasse via.* [maniau, kad Giorgio išeis (CONG:IMP:SG)]
- 321*EGL: *andasse via.* [išeis] (EGL4)

Tai vienintelis konjunktyvo nuosakos pavartojimo atvejis iki pat devintojo laikotarpio, todėl, žinoma, nereiškia, kad šiuo laikotarpiu mergaitė jau yra įsisavinusi šią lietuvių kalboje atitiktą neturinčią, retai pasitaikančią sudėtingą nuosaką. Tačiau šis pavartojimo atvejis gali

⁷¹ Visi pavartojimo atvejai (= tokens) / Skirtingų veiksmažodžių formos (= types).

rodyti, kad mergaitė yra pastebėjusi, jog itališkai išreiškiant nuomonę, abejoję, lūkestį arba bent jau vartojant veiksmažodį *pensare* „manyti“, reikalinga kita nei tiesioginė nuosaka.

Kaip jau minėta, įsisavinti italų kalbos konjunktyvo nuosaką mokantis tik spontaniškai yra labai sunku, galbūt beveik neįmanoma, tačiau turint paskatą atkreipti dėmesį į formą, galima išmokyti sąmoningai to siekiant. Tai, kad Eglė tiek namuose, tiek mokykloje, yra skatinama mokytis taisyklingos italų kalbos, rodo toliau pateikiamas 2 pvz. (Eglės vartojamos konjunktyvo nuosakos formos pabrauktos). Pateikta pokalbio ištrauka yra iš devintojo stebėjimo laikotarpio ir parodo, kad kai kuriuos sudėtingesnius italų kalbos gramatikos dalykus Eglė mokosi mokykloje, ypač atkreipdama į tai dėmesį, bei praktikuodamasi namie.

- 2) 296**EGL*: *io vorrei +...* [aš norėčiau...]
 297**PAD*: *+< tre?* [tris?]
 298**MAM*: *tre si.* [tris, taip.]
 299**EGL*: *per piacere che mi dessi@pr [: dessi] l'acqua.* [maloniai, kad man duotum (CONG:IMP:SG) vandens.]
 300**MAM*: *che tu mi dessi.* [kad man duotum (CONG:IMP:SG).]
 301**EGL*: *mi dessi l'acqua.* [man duotum vandens.]
 302**EGL*: *ho detto bene?* [gerai pasakiau?]
 303**MAM*: *se è fredda gliene dai un po' eh.* [jei šaltas, duok jai truputį.]
 304**PAD*: *non è fredda.* [nešaltas.]
 305**MAM*: *ah.*
 306**EGL*: *mamma.*
 307**MAM*: *m?*
 308**EGL*: *ho detto bene?* [gerai pasakiau?]
 309**MAM*: *m.*
 310**EGL*: *mi dessi.* [man duotum.]
 311**MAM*: *dessi è congiuntivo.* [„duotum“ yra konjunktyvas.]
 312**MAM*: *non l'hai ancora studiato si.* [dar nesimokei, taip.]
 313**EGL*: *lo so.* [žinau.]
 314**MAM*: *tira su la mano.* [patrauk ranką.]
 315**EGL*: *che tu dai che io xxx +/-.* [kad tu duodi, kad aš xxx.]
 316**MAM*: *+< no.* [ne.]
 317**MAM*: *che tu mi dessi che tu vorrei che tu...* [kad tu man duotum, kad tu, norėčiau, kad tu...]
 318**EGL*: *mi dessi qualcosa.* [man duotum ką nors.]
 319**MAM*: *+< ci vuole il congiuntivo.* [reikia konjunktyvo.]
 320**EGL*: *ah.*
 321**MAM*: *+< si.* [taip.]
 322**MAM*: *vorrei che tu parlassi.* [norėčiau, kad tu kalbėtum (CONG:IMP:SG).]
 323**MAM*: *vorrei che tu dicessi.* [norėčiau, kad tu pasakytum (CONG:IMP:SG).]
 324**EGL*: *vorrei che tu cantassi.* [norėčiau, kad tu dainuotum (CONG:IMP:SG).]
 325**MAM*: *m.*
 326**EGL*: *ballassi.* [šoktum (CONG:IMP:SG).]

Iš pateiktos situacijos akivaizdu, kad mergaitė sąmoningai pavartojo formą ir siekia į tai atkreipti tėvų dėmesį, klausdama ar gerai pasakė (eil. 302 ir 308). Visos pavartotos konjunktyvo nuosakos formos šiame kontekste yra pavartojamos pagal tą patį „norėčiau, kad tu...“ modelį, kurį pradžioje pasirenka pati Eglė, ir su kuriuo reikia vartoti konjunktyvo nuosakos imperfekto

laiką, todėl pavartota ta pati trijų skirtingų veiksmažodžių forma. Matyti, kad mergaitė sąmoningai stengiasi suformuluoti mandagų prašymą bei kartu parodyti jau mokanti sudėtingą formą. Vėliau pagal tą patį modelį pavartoti skirtingi veiksmažodžiai neatlieka komunikacinės, o tik gramatikos pratimo funkciją.

Daugiausia ir natūraliausiose situacijose vartojamų konjunktyvo formų užfiksuota paskutiniu metu stebėjimo laikotarpiu. Stebėjimo pabaigoje mergaitė vartoja konjunktyvo nuosaką esamuoju ir vieną kartą būtuoju (baigtiniu) laiku. Pavartojimo atvejai nėra gausūs (11 atvejų), tačiau beveik visos pavartotos formos yra skirtingos (10 formų).

- 3) *EGL: *non voglio che scherzi con me +...* [nenoriu, kad juokautum su manim...] (EGL10)
- 4) *EGL: *la maestra voleva che io faccia un disegno perché così capisci queste xxx è di, è di brutta copia.* [mokytoja norėjo, kad aš nupieščiau, nes taip supranti šitas xxx čia, čia juodraštis.] (EGL10)
- 5) *EGL: *speriamo che domani sia una giornata bella.* [tikėkimės, kad rytoj bus graži diena.] (EGL10)
- 6) *EGL: *lei sarà la madre e lui sarà il padre, facciamo finta che lui [//] che lei abbia fatto i piccolini che siamo noi, però siamo cresciuti.* [ji bus mama, o jis bus tėtis, įsivaizduokim, kad jis [//] kad ji susilaukė mažylių, kurie esam mes, bet užaugom.] (EGL10)
- 7) *EGL: *questo è campo metà eh si è dove c'è il palleggio no la rete, questo campo metà, questo c'è di tre metri questo è ah l'ultimo non so quanti metri abbiano e quindi te parti da lì +...* [čia yra aikštės vidurys, taip, čia kur varymasis, ne, tinklas, šitas aikštės vidurys, šitas yra trijų metrų, yra paskutinis nežinau, kiek metrų būtų ir tada tu pradėdi nuo ten...] (EGL10)

Užfiksuotos konjunktyvo nuosakos formos vartojamos skirtingoms funkcijoms išreikšti: (ne)norui (3-4 pvz.), lūkesčiui (5 pvz.), hipotetinei tiesai (6 pvz.), abejonei (7 pvz.). Ne visais atvejais pavartota forma yra gramatiškai taisyklinga. Pavyzdžiui, 4 pvz. nesilaikoma laikų derinimo, nes po pavartotos tiesioginės nuosakos imperfekto laiko veiksmažodžio *voleva* „norėjo“ formos turėtų būti vartojama ir konjunktyvo imperfekto forma (*facessi*), o šioje situacijoje mergaitė pavartoja esamąjį konjunktyvo laiką.

Mergaitė taip pat moka taisyklingai vartoti konjunktyvo nuosaką šalutiniuose sakiniuose, kai pagrindiniame sakinyje pavartotas beasmenis veiksmažodis (žr. 8-9 pvz.). 8 pvz. taip pat rodo, kad mergaitės tarpukalbė yra veikiama šnekamosios italų kalbos, pagal kurią po jungtuko *se* „jeigu“ nevartojamas konjunktyvas, kaip numatytą bendrinės kalbos taisyklės.

- 8) *EGL: *si ah potrebbero essere dieci bambini dieci bambini no hm meglio che siano pari perché se è quindici +...* [taip, galėtų būti dešimt vaikų, dešimt vaikų, ne, geriau, kad jų būtų lyginis {skaičius}, nes jei yra penkiolika...] (EGL10)
- 9) *EGL: *perché io pensavo a quello della [//] di Chira e così piccolino così non può essere che faccia i cuccioli dovrebbe essere abbastanza grande, così, xxx.* [nes aš galvojau apie tą, apie Kirą ir toks mažukas toks negali būti, kad susilauktų mažylių, turėtų būti pakankamai didelis, toks xxx.] (EGL10)

Paskutiniojo tyrimo periodo medžiagoje yra užfiksuota mergaitės kalba, kai ji labiau susitelkusi ir stengiasi pavartoti taisyklingą formą. Įrašė Eglė iš dalies skaito, iš dalies pasakoja

savo mokyklos namų darbų rašinėlių apie savo šunį. Tai vienintelė šiuo laikotarpiu užfiksuota mergaitės subjektyvios nuomonės raiška („man atrodo, kad“), reikalaujanti konjunktyvo (žr. 10 pvz.), kurį mergaitė ir pavartoja.

- 10) *EGL: *le labbra del mio cane assomigliano a quelle di una persona e mi sembra che lei mi sorride@nz [//] che lei mi sorrida.* [mano šuns lūpos panašios į žmogaus ir man atrodo, kad ji man šypso [//] kad ji man šypsosi.] (EGL10)

Taigi apibendrinant galima teigti, kad po metų Italijoje mergaitė jau vartoja sudėtingiausių italų veiksmažodžio sistemoje konjunktyvo nuosaką tinkama funkcija, kartais dar nesuderindama laiku. Tai, kad šią nuosaką ji vartoja ne visada gramatiškai tinkamai, netraktuotina kaip nepakankamas ar netikslus įsisavinimas (nors, žinoma, šios nuosakos vartojimas greičiausiai gausės ir taps taisyklingsnis), o tiesiog kaip didelė aplinkos kalbos, kurioje ši sudėtinga nuosaka vartojama retai ir dažnai pakeičiama tiesiogine, įtaka. Pagal italų kalbos veiksmažodžio sistemos įsisavinimo seką ir šio tyrimo duomenis, konjunktyvo nuosaka įsisavinama vėliausiai.

3.3.1.6. Bendratis

Italų kalbos veiksmažodžio sistemoje bendratis turi du laikus – esamąjį ir būtajį. Esamojo laiko bendratis forma yra žymėta, turinti ryškias (angl. *salient*) morfemas: kirčiuotas -*are*, -*ere*, -*ire* ir nekirčiuotą -*ere*. Būtojo laiko bendratis forma sudaroma iš pagalbinio veiksmažodžio *essere* „būti“ arba *avere* „turėti“ ir būtojo laiko dalyvio formos. Būtojo laiko bendratis forma yra sudėtinė, vartojama sudėtingesnėse konstrukcijose (Dardano ir Trifone 1995, Serianni 2005). Todėl natūralu, kad analizuojamuose stebėtos mergaitės kalbos raidos duomenyse užfiksuojamas tik vienas būtojo laiko bendratis formos pavartojimo atvejis paskutiniuoju stebėjimo laikotarpiu.

Esamojo laiko bendratis forma (toliau – bendratis forma) paprastai vartojama veiksmažodinėse konstrukcijose, valdomose modalinių ar juslinių veiksmažodžių (pvz., *voglio vedere* „noriu matyti“ arba *vedo arrivare* „matau ateinantį“), veiksmo perifrazės (pvz., *è a lavorare* „jis (šiuo metu) yra darbe / dirba“), implicitiniuose šalutiniuose sakiniuose, valdomuose tiesiogiai veiksmažodžių (pvz., *vado a fare la spesa* „einu apsipirkti“), būdvardžių ar daiktavardžių (pvz., *è incapace di scrivere una poesia* „nesugebantis parašyti eilėraščio“). Taip pat vartojama prie valdančiojo veiksmažodžio papildinio funkcijomis (pvz. *non sa che fare* „nežino, ką daryti“), tokiomis kaip tikslo, hipotetinės ir pan. (Berretta 1990a).

Bendratis forma gali būti vartojama kaip pagrindinis sakinio veiksmažodis bendro pobūdžio liepiamosios nuosakos formoms sudaryti (pvz., taisyklėse, nurodymuose) bei neigiamuose šios nuosakos vartojimo atvejuose (plačiau žr. skyrių „Liepiamoji nuosaka“). Taip pat, ypač šnekamojoje kalboje, bendratis forma gali būti vartojama tokiuose klausiamuosiuose

ir šaukiamuosiuose sakiniuose kaip pvz., *come fare?* „kaip daryti“ vietoj *come bisogna / dobbiamo fare?* „kaip reikia / turime daryti?“ ir pan.

Analizuojamuose duomenyse pobazinėje atmainoje užfiksuoti 473 esamojo laiko bendraties formų pavartojimo atvejai ir 1 būtojo laiko bendraties forma. 26 lentelėje pateikiamos skirtingos pavartotos leksemos visais pobazinės atmainos laikotarpiais.

Pradedant aptarti stebėtos mergaitės kalbos duomenis reikia pabrėžti, kad nėra užfiksuota nė vieno netaisyklingai sudaryto bendraties formos atvejo, t. y. visos bendraties formos sudaromos su tomis morfemomis (*-are*, *-ere* ar *-ire*), kurios atitinka italų kalbos darybą. Formalių darybos netikslumų visuose analizuojamuose duomenyse pasitaiko tik du, žr. 1-2 pvz., ir jie yra analogiški jau aptartiems prie perfektinių formų klaidų (žr. skyrelį „Formalios perfektinių formų klaidos“), kai neištariamas pirmas skiemuo, formaliai sutampantis su prielinksniais.

- 1) *EGL: *si duemilenove@pr novembre o@lt quando io parare@pr@gr [: imparare] i@pr orologio e questo orologio si?* [taip, du tūkstančiai devintųjų lapkritis, o kai aš išmokti laikrodį, ir šitas laikrodis, taip?] (EGL3)
- 2) *EGL: *no, io volevo solo carezzare@pr [: accarezzare].* [ne, aš norėjau tik paglostyti.] (EGL7)

Aptariant ikibazinę ir bazinę atmainas buvo nustatyta, kad kai kuriais atvejais kalbos įsisavinimo pradžioje mergaitė bendraties formas vartoja vietoje asmenuojamųjų veiksmažodžio formų. Toks vartojimas tikrai nėra pagrindinė mergaitės vartojamų bendraties formų funkcija, tačiau keletas jų pasitaiko ir pobazinės atmainos pradžioje, žr. 1, 3-5 pvz.

- 3) 682 *EGL: *o@lt lei [//] o@lt lui spiegare@gr.* [o ji, o jis aiškinti.]
683 *MAM: *spiegava?* [aiškino?]
684 *MAM: *hm.* (EGL3)
- 4) 320 *EGL: *una volta dici tu prima +...* [vieną kartą sakai tu pirma...]
321 *EGL: *aspett@nz aspettare si ?* [laukti, taip?]
322 *MAM: *m.*
323 *EGL: *aspe@nz +...*
324 *MAM: *tu prima aspetti.* [tu pirma lauki.]
325 *EGL: *aspetti@rep me e poi io fuole@pr [: fuori] guardo Emanuele allora dici eh dici adesso andiamo a casa.* [lauki manęs ir po to aš lauke žiūriu Emanuele, tai sakai, sakai, dabar einam namo.] (EGL3)
- 5) 167 *EGL: *quando io a@nz [//] così acchiu@o!* [kai aš šitaip, apči!]
168 *MAM: *quando io starnutisco!* [kai aš nusičiaudau!]
169 *EGL: *quando io starnutisco.* [kai aš nusičiaudau.]
170 *MAM: *m.*
171 *EGL: *io dopo +...* [aš po to...]
172 *MAM: *si ma perché?* [taip, bet kodėl?]
173 *MAM: *sempre?* [visada?]
174 *EGL: *+< xxx nou@pr sempre!* [ne visada!]
175 *PAD: *io dopo?* [aš po to?]
176 *EGL: *prima starnutire@gr +...* [pirma čiaudėti...]
177 *MAM: *mhm.*
178 *EGL: *e poi +/.* [o po to.] (EGL4)

4 pvz. ne visiškai galima laikyti bendraties forma pavartota vietoj asmenuojamosios, nes mergaitė pateikia jai reikiamą veiksmažodį bendraties forma, teiraudamasi mamos taisyklingos formos, kurią išgirdusi pavartoja pasakyme. 5 pvz. reikšminga tai, kad nemokėdama veiksmažodžio „čiaudėti“ mergaitė norimą mintį išreiškia onomatopėja „apči“, tokiu būdu sulaukdama taisyklingo pasakymo iš mamos, kurį pakartoja, o vėliau pati suformuoja šio veiksmažodžio bendraties formą.

1 ir 5 pvz. galima įžvelgti neaktualaus, t. y. kalbėjimo situacijai nerealaus, modalumo reikšmę, kadangi pirmu atveju nurodoma į ateitį, t. y. „kai išmoksiu“, o antru situacija nėra aktuali kalbamajam momentui, bet būtų aktuali „tuo atveju, kai“. Visgi kitais užfiksuotais atvejais, kai bendraties forma yra vartojama vietoj asmenuojamosios veiksmažodžio formos, tokios reikšmės neįžvelgiama, todėl manytina, kad jau pobazinėje atmainoje neaktualaus modalumo raiška nėra viena pagrindinių bendraties formos funkcijų.

Pateikti pavyzdžiai yra beveik vieninteliai atvejai, kai pavartotas veiksmažodis turėtų būti asmenuojamas. Pobazinės atmainos pradžioje yra atveju, kai bendraties forma yra vienintelė pasakyme pavartota veiksmažodžio forma, tačiau ji vartojama ne vietoje asmenuojamosios veiksmažodžio formos, bet veikiau yra praleidžiamas modalinis veiksmažodis, tarinio jungtis, ar kitas bendraties formą valdantis elementas, žr. 6-8 pvz.

- 6) 6 *EGL: *io giocare.* [aš žaisti.]
- 7 *MAM: *eh allora se dopo se vogliamo mangiare in fretta che dopo devi guardare la fine del film +...* [tai jei po to, jei norim pavalgyti greitai, nes po to turi pažiūrėti filmo pabaigą...]
- 9 *MAM: *non devi giocare stasera se devi mangiare +...* [neturi žaisti šįvakar, jei turi pavalgyti...] (EGL3)
- 7) *EGL: *o@lt quanti ani@pr [: anni] eh provare a guidar macchina?* [o kiek metų bandyti vairuoti mašiną?] (EGL4)
- 8) *EGL: *a@pr lei capace guidare cosi?* [ar ji gebanti vairuoti šitaip?] (EGL4)

6 pvz. labiausiai tikėtina, kad mergaitės pasakyme trūksta modalinio veiksmažodžio, pvz. „noriu“. Tai patvirtina ir tolimesni mamos pasakymai, kuriuose ji taip pat vartoja bendraties formą, bet jau su modaliniu veiksmažodžiu („neturi žaisti“). 7 pvz. semantiškai visiškai aišku, kad praleista numanoma dalis, nes pasakymo reikšmė yra „kelerių turi būti metų, kad galėtum bandyti / mokytis vairuoti mašiną“. 8 pvz. praleista tarinio jungtis.

26 lentelė. Skirtingos leksemos, pavartotos bendratis forma, pobazinėje atmainoje

Laiko- tarpis	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	
Pavartotos leksemos	1 mangiare 1 toccare 1 sapere 1 provare 1 prendere 1 bere 1 aspettare 1 spiegare 1 appoggiare 1 arrampicarsi 1 giocare	10 mangiare 1 vedere 1 dire 1 sapere 1 provare 5 provare 1 prendere 1 bere 1 aspettare 1 appoggiare 1 arrampicarsi 1 stamutare 1 bere 1 trovare 2 tagliare 1 parlare 2 guidare 1 giocare 1 dormire 2 disegnare 1 dire 1 colorare 1 camminare	3 mangiare 4 dire 8 fare 1 provare 2 prendere 3 aprire 1 andare 1 attaccare 1 fare spaventare 2 bere 1 guardare 1 sentire 2 spazzare 1 giocare	2 mangiare 2 dire 5 fare 1 provare 1 prendere 1 avere 1 ballare 1 cadere 1 dare 2 fumare 1 pensare 1 spostare 1 strare 4 vedere 1 venire	7 mangiare 5 dire 6 fare 6 andare 3 prendere 1 avere 4 bere 3 giocare 3 lavare 2 arrivare 1 pensare 1 sposare 1 carezzare@pr 1 vedere 2 venire 1 bagnare 1 cercare 1 conoscere 1 girare 1 guardare 1 nuotare 1 scegliere 1 scivolare 1 stare 1 tener 1 togliere 1 trovare	5 dire 5 fare 4 andare 2 prendere 1 bere 4 giocare 3 chiedere 3 portare 2 sentire 1 aspettare 1 caricare 1 correggere 1 darti 1 legare 1 mettere 1 stare 1 sapere 1 scrivere 1 studiare 1 telefonare 1 usare	8 mangiare 15 dire 3 fare 1 andare 2 prendere 1 avere 2 bere 1 giocare 3 vedere 1 conoscere 2 essere 2 mettere 1 aprire 1 chiamare 1 disegnare 2 dormire 2 parlare 1 stare 1 sapere 1 pettinare 1 respirare 1 sapere 1 studiare 1 telefonare 1 usare	41 fare 2 mangiare 13 dire 15 prendere 7 andare 13 vedere 2 avere 2 bere 10 essere 8 giocare 6 mettere 2 parlare 7 spigare 4 tirare 2 disegnare 1 respirare 1 sapere 1 asportare 1 avvisare 1 badare 3 camminare 3 capire 2 chiedere 1 chiudere 1 colpire 2 comprare 1 allattare 2 sbrigare 1 urlare	3 correre 2 dare 7 diventare 3 eliminare 2 imparare 2 leggere 1 litigare 1 palleggiare 1 piegare 1 portare 2 raccontare 1 regalare 1 ricordare 3 ridere 2 rispettare 1 fermarsi 8 scappare 3 scegliere 1 scherzare 1 scrivere 1 sedere 1 sentire 1 separare 2 sorpassare 6 stare 1 tornare 2 trovare
Iš viso skirtingų leksemų:	10	21	14	15	27	22	24	55	

Ir vėliau pobazinėje atmainoje pasitaiko atvejų, kai bendraties forma yra vienintelė veiksmožodžio forma pasakyme, žr. 9 pvz. Šiuo atveju sunku būtų pasakymą suprasti, jei būtų manoma, kad bendraties forma vartojama vietoje asmenuojamosios formos. Greičiausiai praleista tiek tarinio jungtis, tiek prielinksnis *a*. Kitaip tariant, pilnas pasakymas būtų toks: *io sono molto brava a fare così* „aš labai gerai moku šitaip daryti“.

- 9) *EGL: *io mult@nz [//] molto brava fare così tener la palla*. [aš labai šauni daryti šitaip, laikyti kamuolį.] (EGL7)

Dauguma bendraties formos pavartojimo atvejų nuo pat kalbos įsisavinimo pradžios ir ypač pobazinėje atmainoje atitinka tikslinės kalbos struktūrą. Dažniausiai bendraties formos yra valdomos modalinių veiksmožodžių, žr. 10-21 pvz. Patys modaliniai veiksmožodžiai kasdienėje italų kalboje paprastai nevartojami bendraties forma, dažniausiai asmenuojamos jų formos valdo bendraties formas (Banfi 1990). Eglės kalboje taip pat neužfiksuota nė vieno modalinio veiksmožodžio (*dovere* „turėti, privalėti“, *potere* „galėti“, *volere* „norėti“, *sapere* reikšme „gebėti, mokėti ką daryti“) bendraties formos, bet visų jų asmenuojamosios formos užfiksuotos kaip valdančios bendraties.

- 10) *EGL: *io voglio bere*.⁷² [aš noriu gerti.] (EGL3)
 11) *EGL: *posso mangiare ancora?* [galiu dar valgyti?] (EGL4)
 12) *EGL: *e questo libro nou@pr che tanti cartine piccoline che si può attaccare sul libro*. [ir šita knyga ne, kuri daug daug popieriukų mažiukų, kuriuos galima klijuoti ant knygos.] (EGL5)
 13) *EGL: *vuoi provare questo qua piccolino?* [nori pabandyti / paragauti va šito mažiuko?] (EGL5)
 14) *EGL: *perché devo togliere questo bianco*. [nes turiu nuimti šitą baltą.] (EGL7)
 15) *EGL: *dobbiamo andare a piedi?* [turim eiti pėsčiomis?] (EGL7)
 16) *EGL: *e come possiamo fare?* [ir kaip galim daryti?] (EGL8)
 17) *EGL: *perché la maestra vuole legare, capito?* [nes mokytoja nori surišti, supratai?] (EGL8)
 18) *EGL: *no voglio dire befane, quelle streghe*. [ne, noriu pasakyt, befanos, tos raganos.] (EGL9)
 19) *EGL: *puoi chiedermi anche un cento!* [gali klaust manęs nors ir šimto (žodžių)!] (EGL10)
 20) *EGL: *però non sa giocare*. [bet nemoka žaisti.] (EGL10)
 21) *EGL: *si devo spiegare un gioco!* [taip, turiu paaiškinti žaidimą!] (EGL10)

Kaip minėta, bendraties forma itališkai gali būti vartojama veiklo perifrizei reikšti. Veiklo perifrazių Eglės kalboje apskritai nėra daug, o su bendratimi užfiksuojamas tik vienas atvejis, paskutiniuoju stebėjimo laikotarpiu, žr. 22 pvz. Konstrukcija *stare per* + bendraties reiškia „ruoštis, ketinti ką daryti“, t. y. nurodo veiksmo intenciją, tuoj įvyksiantį veiksmą. Mergaitė aiškino žaidimo taisykles gyvai komentuodama hipotetinio žaidimo eigą.

- 22) *EGL: *si è pari e sta e quindi sta lui per prendere la palla e tirare in questa parte*. [taip, (skaičius) yra lyginis ir, taigi, dabar jis (tuoj) paims kamuolį ir mes į šitą pusę.] (EGL10)

⁷² Asmenuojamas modalinis veiksmožodis mergaitės pasakymuose pažymėtas taškuota linija, o bendraties formos – pabrauktos.

Bendraties formos taip pat vartojamos šalutiniuose sakiniuose, valdomuose veiksmazodžių, būdvardžių ar daiktavardžių. Pobazinės atmainos pradžioje pasitaiko atvejų, kai valdantysis veiksmazodis praleidžiamas, tačiau kontekstas leidžia jį numanyti ir komunikacijai tai didelės įtakos neturi. 23 pvz. mergaitė praleidžia veiksmazodį „eiti“, tačiau bendraties formos vartojamos taisyklingai, su prielinksniu *a*. Visgi dažniausiai valdantysis veiksmazodis yra pasakomas ir taisyklingai asmenuojamas, žr. 24-30 pvz.

- 23) 658*MAM: *ricordati tu di andarla a prendere perché io mi dimentico xxx.* [tu prisimink nueiti paimti, nes aš pamirštu xxx.]
 659*EGL: *quando io a prendere?* [kada aš paimti?] (EGL3)
- 24) *EGL: *io nou@pr riesco a trovare io una volta e così cercato quando un altri bambini te@nz xxx la sera io preso sedia e tre volte cercato su a@nz ah no +...* [aš nesugebu rasti, aš vieną kartą ir šitaip ieškojau kai kiti vaikai xxx vakare aš paėmiau kėdę ir tris kartus ieškojau ant, ne...] (EGL4)
- 25) *EGL: *e poi xxx la stufa o@lt quando lui va dor@nz [//] va a dormire su...* [ir po to xxx krosnis, o kai jis eina miegoti į viršų...] (EGL4)
- 26) *EGL: *dove tu abiti in quale casa quando la mamma viene a fare l'intervento del piede?* [kur tu gyveni, kuriuose namuose, kai mama eina daryti pėdos operacijos?] (EGL7)
- 27) *EGL: *metto da lavare va bene?* [dedu plauti, gerai?] (EGL7)
- 28) 434*MAM: *ce la fai a portare anche questo sopra?* [ar sugebėsi nunešti ir šitą ant viršaus?]
 435*EGL: *boh, prova a mettere.* [nežinau, pabandyk uždėti.] (EGL8)
- 29) *EGL: *eh come faccio a spiegare, questo è [//] è tutta come si dice +...* [kaip darau, kad paaiškinti (= kaip paaiškinti), šitas yra, yra visas, kaip pasakyti...] (EGL10)
- 30) *EGL: *e è di corporatura robusta perché al canile le davano da mangiare mezzo chilo di crocchette e la carne.* [ir (šuo) yra tvirto kūno sudėjimo, nes šunų prieglaudoje jai duodavo ēsti pusę kilogramo sauso maisto ir mėsos.] (EGL10)

Bendraties forma vartojama ir valdoma būdvardžio, žr. 31 pvz., tačiau toks vartojimas nėra dažnas.

- 31) *EGL: *eh più facile scappare perché ce l'hai uno spazio pieno se ti capita ogni tanto devi prendere al volo, se ti capita.* [lengviau pabėgti, nes turi pilna erdvės, jei tau pasitaiko proga, kartais turi pagauti (kamuolį), jei pasitaiko proga.] (EGL10)

Mergaitės kalboje taip pat užfiksuota bendraties forma, vartojama tikslui, paskirčiai reikšti, konstrukcijoje su prielinksniu *per*. Tokia bendraties formos funkcija jau buvo pastebėta dar ikibazinėje atmainoje (nors ten ir nebuvo pavartota savarankiškai) ir toliau fiksuota visą stebėjimo laikotarpį, žr. 32-36 pvz.

- 32) *EGL: *no, libri per disegna@nz [//] colorare.* [ne, knygos prieš@nz spalvinti.] (EGL4)
- 33) *EGL: *per vedere se tu vedi.* [kad matyti (= matyčiau), ar tu matai.] (EGL6)
- 34) 121*EGL: *no, voglio dire per studiare anche per giocare.* [ne, noriu pasakyti (kompiuterį naudodsiu) mokytis, taip pat žaisti.]
 122*MAM: *per giocare cosa?* [žaisti ką?]
 123*EGL: *voglio dire non per giocare ma per scrivere +...* [noriu pasakyti, nežaisti, bet rašyti...] (EGL8)
- 35) *EGL: *si, Genia faceva per scherzare il babbo no!* [taip, Ženia darė, kad pajuokauti (= pajuokautų, juokais), tėtis ne!] (EGL10)
- 36) *EGL: *si diario per scrivere le [//] le [//] i compiti.* [taip, (mokyklos) dienoraštis, kad užsirašyti (= užsirašytum, užsirašymui) namų darbus.] (EGL10)

Paskutiniuju stebėjimo laikotarpiu užfiksuota vieną kartą pavartota būtojo laiko bendraties forma, žr. 37 pvz. Ji mergaitės sudaryta taisyklingai ir pavartota tinkamame kontekste, t. y. pasirinktas *essere* „būti“ pagalbinis veiksmažodis, reikalingas vartoti su judėjimo veiksmažodžiais, būtojo laiko dalyvis suderintas skaičiumi, o šia forma nurodomas veiksmas yra ankstesnis nei kitas sakinio veiksmas.

37) *EGL: *e io mi sentivo bene, dopo essere tornati a casa siamo andati a vedere i cani da caccia.* [ir aš jaučiausi gerai, {po to būti} grįžę namo nuėjome pažiūrėti medžioklinių šunų.] (EGL10)

Apibendrinant turimus duomenis, galima teigti, kad bendraties formos vieta pobazinės atmainos sistemoje yra aiški ir atitinkanti tikslinės kalbos sistemą. Pasitaiko tik pora atvejų pradžioje, kai bendraties forma yra vartojama vietoje asmenuojamosios veiksmažodžio formos. Dažniausiai mergaitė bendratį vartoja konstrukcijoje su modaliniu veiksmažodžiu, kartais pradžioje modalinis veiksmažodis būna praleidžiamas. Taip pat dažnai bendraties forma yra vartojama papildyti tarinį, kai asmenuojamosios jo dalies reikšmė yra abstraktesnė. Dažnai bendratis konstrukcijoje su prielinksniu *per* vartojama tikslui, paskirčiai reikšti. Eglė vartoja ir kitų bendraties formos funkcijų, tačiau jos ne tokios dažnos.

Tokia bendraties formos raida skiriasi nuo suaugusiųjų, įsisavinančių italų kalbą, kalbos raidos. Suaugusieji daug dažniau ir ilgiau vartoja bendraties formą vietoj asmenuojamųjų formų, tie, kurių gimtoji kalba izoliacinė, kaip pvz. kinų, yra labiau linkę bendraties formą vartoti kaip pamatinę (Banfi 1990). Dauguma suaugusiųjų turi didesnių sunkumų įsisavinti prielinksnius, su kuriais vartojami valdantieji veiksmažodžiai (Berretta 1990a, Calleri et al. 2003). Eglės kalbos raida bene labiausiai panaši į somaliečio berniuko Daudi kalbos raidą, kuris pobazinėje atmainoje mažiau nei kiti, o po poros mėnesių visai nebevartoja bendraties formų vietoje asmenuojamųjų veiksmažodžio formų (Berretta 1990a).

Italų k. bendraties formos įsisavinimas kaip K2 turi tam tikrų panašumų su K1 raida. Besimokantys suaugusieji ir maži vaikai, o taip pat ir Eglė, neretai kalbėdami praleidžia dalį tarinio. Taip yra todėl, kad abi kalbos atmainos (tikslinės kalbos dar neatitinkančios K1 ir K2) yra išskirtinai šnekamosios kalbos, taigi daugelis aspektų paliekami supratimui iš konteksto. Gimtakalbiai italai vaikai ypač dažnai praleidžia modalinius veiksmažodžius, konstrukcijoje modalinis veiksmažodis + bendratis, arba prielinksnį (plg. Guasti 1993, Calleri et al. 2003), palikdami tik semantiškai svarbesnį elementą.

Taigi Eglės bendraties formos įsisavinimą galima laikyti labai greitai ir tik iš dalies, t. y. pačioje įsisavinimo pradžioje (daugiausia ikibazinėje ir bazinėje atmainose), panašų į italų kalbos besimokančiųjų suaugusiųjų. Labai greitai įvaikinta mergaitė bendraties formą ima

vartoti tik ten, kur jos reikalauja tikslinės kalbos gramatika, ir ši raida turi panašumų su gimtakaičių italų vaikų kalbos raida.

3.3.2. Kiti predikato raiškos būdai

Pobazinės atmainos pradžioje įvaikinta mergaitė ir toliau naudojasi visais jai prieinamais būdais veiksmui ir būsenai reikšti, labai panašiai kaip ikibazinėje ir bazinėje atmainose. Kalbos įsisavinimas yra pamažu vykstantis procesas, todėl anksčiau minėti būdai reikšti veiksmą ar būseną, onomatopėjos ir „šitaip“, vartojami ir pobazinėje atmainoje, ypač jos pradžioje. Onomatopėjų (ar kitų, net neužrašomų garsų), vartojamų veiksmui reikšti, mergaitės kalboje pobazinėje atmainoje daug neužfiksuota, vos po kelis atvejus trečiuoju ir ketvirtuoju stebėjimo laikotarpiais ir vėliau po vieną atvejį šeštuoju, aštuntuoju ir devintuoju laikotarpiais (žr. 27 lentelę). Visgi pastebėtas skirtumas tarp onomatopėjų vartojimo pobazinės atmainos pradžioje ir vėliau. Kaip ir ankstesnėse atmainose, pradžioje onomatopėjos (ar garsai) vartojami vietoje veiksmožodžio formos, žr. 1-2 pvz., kartais toks būdas pasitelkiamas veiksmožodžio formai sužinoti iš pašnekovo, žr. 3 pvz.

- 1) **EGL: e poi così rrrrr@o così.* [ir po to šitaip rrrr, šitaip.] (EGL3)
- 2) 7 **EGL: quando mangiamo e così +...* [kai valgome ir šitaip...]
%com: Egle imituoja garsą.
9 **EGL: io mangio così sic@o [//] no così.* [aš valgau šitaip sic@o, ne šitaip.] (EGL4)
- 3) 406 **EGL: lui sentito quando uno uomo così.* [jis girdėjęs (= girdėjo), kaip vienas žmogus šitaip.]
407 **MAM: va bene.* [gerai.]
408 **EGL: apčiu@o!* [apči!]
409 **MAM: starnutito.* [nusičiaudėjo.] (EGL4)

Vėliau negausus onomatopėjų vartojimas labiau atlieka ištiktukų funkciją, t. y. ekspresyviai pavaizduoti veiksmą, imituoti jo skleidžiamą garsą (DLKG 1994). Užfiksuotuose pavartojimo atvejuose jos vis tiek vartojamos vietoje veiksmožodžio formos, todėl yra tikimybė, kad kalbėjimo momentu mergaitė neturi kito būdo nusakyti norimam veiksmui, tačiau iš bendro mergaitės kalbos lygio tais laikotarpiais ir konkrečių pasakymų situacijos tikėtina, kad onomatopėjos pasirenkamos dėl reiškiamo veiksmo sustiprinimo funkcijos, žr. 4-6 pvz.

- 4) **EGL: una polizia, un camion e tanti macchine che xxx bum_bum_bum@o.* [viena policija, vienas sunkvežimis ir daug mašinų, kurios xxx bum bum bum.] (EGL6)
- 5) **EGL: e quando vibra devi sentire bzzzz@o nella tasca come la mosca.* [ir kai {telefonas} vibruoja, turi girdėti bzzzz kišenėje, kaip musė.] (EGL8)
- 6) 552 **EGL: e dopo lei andato più forte dopo il non ha capito con le marce non ha spiegato niente +...* [ir tada ji važiuo (= važiuo) smarkiau, po, nesuprato / nesusivokė su pavaromis, nieko nepaaiškino...]
554 **EGL: dopo ha fatto un dzzzz@o!* [tada padarė dzzzz!] (EGL9)

Matyti, kad 4 pvz. situacijoje pavartota onomatopėja norėta perteikti stiprų įspūdį, kurį mergaitei padarė matyta nemaža susitrenkusių automobilių virtinė. 5 pvz. onomatopėja perteikiamas nedidelis garsas, kurį skleidžia vibruojantis mobilusis telefonas, tačiau tas pats garsas pasakyme įvardijamas ir veiksmažodžiu *vibra* „vibruoja“, ir dar apibūdinimas palyginimu *come la mosca* „kaip musė“. 6 pvz. pavartota onomatopėja atrodo pavartota vietoje daiktavardžio, kadangi pasakoma su nežymimuoju artikeliu *un*, tačiau visa konstrukcija su veiksmažodžiu *fare* „daryti“ reiškia vieną veiksmą – automobilio pavarų džeržgimą, „drožimą“.

Pastebėtina, kad kai kurios vartojamos onomatopėjos labiau panašios į lietuviškas, pavyzdžiui *apčiu*, nors tuo pačiu laikotarpiu kartą pavartotas ir visai itališkas variantas *acchiu* [ačiu]. Tokios kaip *bum bum bum* ar *bzzz* gali būti tiek itališkos, tiek lietuviškos. Labiau itališkas pagal skambesį ir vartoseną (konstrukcijoje su veiksmažodžiu *fare* „daryti“ ir artikeliu) yra jau minėtasis *dzzz*. Pavartojimo atvejai, kuriais norima ne užpildyti leksikos spragą, o sustiprinti veiksmo apibūdinimą, panašesni į tipišką lietuvišką ištiktuko vartoseną.

Be onomatopėjų ankstesnėse atmainose mergaitė pasitelkdavo dar ir ekstralingvistinius būdus veiksmui ar būsenai reikšti ir į savo, greičiausiai, vaizduojamą veiksmą dėmesį atkreipdavo sakydama (*guarda così* „(žiūrėk) šitaip“. Tą patį būdą mergaitė taiko ir toliau pobazinėje atmainoje, tačiau vėlgi pastebimas esminis kokybinis skirtumas nuo penktojo stebėjimo laikotarpio (žr. 27 lentelę).

27 lentelė. Kiti predikato raiškos būdai pobazinėje atmainoje

	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
<i>così</i>	6	21	(fare) 1	(fare) 7	(fare) 3		(fare) 5	(fare) 9
onomatopėja	2	5		1		1	1	

Trečiuoju ir ketvirtuoju laikotarpiais užfiksuoti *così* „šitaip“ pavartojimo atvejai veiksmui ar būsenai reikšti yra labai panašūs į analogiškus ankstesnėse atmainose. Iš kalbėjimo situacijos yra aišku, kad sakydama *così* „šitaip“ mergaitė rankomis ar kitaip pademonstruoja norimą išreikšti veiksmą ar būseną, nes savo žodyne neturi tinkamo žodžio jam apibūdinti. 7 pvz. iš pasakymo suprantama, kad mergaitė rodo tam tikrą mirktelėjimą, kuris reiškia, kad nėra sakoma teisybė. Eglė nori pasakyti, kad tėtis anksčiau kažką sakydamas jai mirktelėjo ir dėl to ji žino, kad tai nebuvo tiesa, o šiame pasakyme nori tą pademonstruoti mamai. 8 pvz. akivaizdu, kad kalbama apie kažkokį, greičiausiai keistą ir nelabai mandagų, valgyimo būdą, o 9 pvz. apie sėdėjimo prie stalo būdą. Kai kada tokiais atvejais mergaitei reikalingą žodį pasako tėvai, kaip 10 pvz., kuriame mergaitei rankomis parodžius didelį pilvą, mama tik pasako būdvardį *incinta* „nėščia“, kurį mergaitė iškart pakartoja, nors ir nesudaro taisyklingo pasakymo su tarinio jungtimi.

- 7) *EGL: *nou@pr guarda lui così lui bugia così occhi.* [ne, žiūrėk, jis šitaip, jis melas, šitaip akys.] (EGL3)
- 8) 156*EGL: *si può così?* [galima šitaip?]
 157*EGL: *così si può?* [šitaip galima?]
 158*PAD: *si.* [taip.]
 159*PAD: *non è bello.* [nėra gražu.]
 160*PAD: *piuttosto che succhiare dal piatto +...* [(bet) užuot siurbus iš lėkštės...] (EGL4)
- 9) 295*MAM: *non stare appoggiata per piacere.* [nėbūk pasirėmusi, prašyčiau.]
 296*EGL: *no, io così.* [ne, aš šitaip.]
 297*MAM: *no, eri appoggiata!* [ne, buvai pasirėmusi!] (EGL4)
- 10) 326*EGL: *quando mia mamma così.* [kai mano {biologinė} mama šitaip.]
 327*MAM: *+< incinta.* [nėščia (= laukėsi).]
 328*EGL: *incinta@rep.* (EGL4)

Nuo penktojo stebėjimo laikotarpio *così* „šitaip“ vartojimas iš esmės keičiasi. Šis prievoksmis veiksmui reikšti imamas vartoti nebe vienas, o tik junginyje su veiksmožodžiu *fare* „daryti“, kuris atlieka visas reikalingas morfologines funkcijas, t. y. yra kaitomas laikais, skaičiumi, asmeniu, o „šitaip“ dalimi išreiškiamą ta nežinoma ar tuo metu į galvą neateinanti (arba lengviau pademonstruojama nei pasakoma) leksinė dalis, žr. 11-18 pvz.

- 11) *EGL: *io prima fatto così e così fatto con dito +...* [aš pirma padariau šitaip ir šitaip padariau su pirštu...] (EGL5)
- 12) *EGL: *voglio lo sai cosa fare così.* [noriu, žinai, ką daryti, šitaip.] (EGL6)
- 13) *EGL: *tu fai così!* [tu darai šitaip!] (EGL6)
- 14) *EGL: *xxx con la palla faccio così xxx no, a me piace football giocare eh che sarebbe xxx prendere le scarpe aspet@nz eh le scarpe eh le scarpe speciali per eh giocare a football.* [su kamuoliu darau šitaip xxx ne, man patinka futbolą žaisti, kas būtų xxx paimti batus, batus, specialius batus, žaisti futbolui.] (EGL7)
- 15) 81*EGL: *quando Olli vede qualcosa di buono +...* [kai Olli (šuo) mato ką nors skanaus...]
 82*EGL: *fa così.* [daro šitaip.] (EGL9)
- 16) *EGL: *si la farfalla si fa così, devi mettere i piedi tutti uniti vicino alla xxx così e poi fare così con le gambe.* [taip, drugelis, daroma šitaip, turi sudėti abidvi pėdas greta, šalia xxx šitaip ir tada daryti šitaip su kojomis.] (EGL10)

Penktuoju laikotarpiu toks *così* „šitaip“ pavartojimo atvejis užfiksuotas tik vienas, bet daugiau nėra nė vieno, pavartoto veiksmui ar būsenai reikšti. O vėlesniais stebėjimo laikotarpiais su veiksmožodžiu *fare* „daryti“ yra vienintelė konstrukcija, kurioje *così* „šitaip“ vartojamas veiksmui reikšti. Penktojo laikotarpio pasakyme (11 pvz.) pavartotas tik būtojo laiko dalyvis, t. y. trūksta pagalbinio veiksmožodžio, kuris nurodytų asmenį, tačiau tam vartojamas įvardis *io* „aš“, o būtojo laiko dalyvis parodo praeities laiką ir įvykio veikslą. Tolesniais laikotarpiais veiksmožodis *fare* „daryti“, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, kaitomas pagal tai, ko reikalauja pasakymo subjektas.

Apibendrinant veiksmo ar būsenos raišką kitokiais būdais nei veiksmožodžio formos pobazinėje atmainoje, galima pastebėti, kad svarbiausias tokių būdų vaidmuo pasireiškia kalbos įsisavinimo pradžioje, per pirmus tris mėnesius šalyje. Tuo metu dar tik formuojasi

veiksmožodžio sistema, žodynas nėra itin gausus, todėl efektyviai ir aktyviai komunikacijai naudojamosi visais kitais prieinamais būdais. Šie būdai taip pat padeda mokytis kalbos, nes neretais atvejais veiksmą ar būseną pademonstravus ir sakant „šitaip“ arba pavartojus onomatopėją, reikalingas žodis yra sužinomas iš pašnekovų.

Tik pirmaisiais trimis kalbos įsisavinimo mėnesiais tokie veiksmo ar būsenos raiškos būdai yra vartojami išskirtinai dėl lingvistinės kompetencijos trūkumo, todėl tokių atvejų užfiksuojama nemažai. Vėliau onomatopėjos vartojamos, tačiau gana retai ir jų paskirtis atitinka onomatopėjų, išiktukų funkciją suaugusiųjų kalboje – apibūdinamam veiksmui sustiprinti, pagyvinti kalbą. Tai, kas pastebėta Eglės kalboje, turi panašumų su K1 įsisavinimu. Maži vaikai tam tikru kalbos raidos etapu aktyviai ir daug gausiau nei jų aplinkos kalboje vartoja onomatopėjas, kurios padeda jiems suvokti santykį tarp referento ir jo pavadinimo. Vėliau, apytiksliai antrųjų gyvenimo metų pabaigoje, onomatopėjų vaikų kalboje mažėja, kadangi išmokstama vis daugiau naujų žodžių objektams ir veiksmams pavadinti (Kovalevskaitė 2002). Aptariamai įvaikintosios mergaitės atveju onomatopėjos nėra iš naujo išmokstamos, jos jau yra žinomos iš pirmosios kalbos. Beveik paauglei mergaitei taip pat nereikia iš naujo mokytis sieti objektą ar veiksmą su pavadinimu dėl daug didesnės kognityvinės brandos. Tačiau toks „žingsnis atgal“ kalbos raidoje padeda mokytis naujos kalbos ir tą patį referentą susieti su jo pavadinimu kita kalba.

3.4. Veiksmo raiškos įsisavinimo apibendrinimas

Atlikus kalbos raidos analizę matyti, kad labai šneki ir bendraujanti mergaitė nuo pat įvaikinimo šeimoje, kur pirmą kartą pradėjo girdėti italų kalbą, net turėdama itin ribotus leksinius ir jokių morfologinių išteklių, siekė aktyvios komunikacijos naująja kalba. Kalbos įsisavinimo pradžioje, net ir neturėdama pakankamai kalbinės kompetencijos, mergaitė imasi reikšti tiek su pokalbio realybe susijusį, tiek nuo jos atsietą veiksmą. Tai leidžia analizuoti kalbos įsisavinimo duomenis veiksmo raiškos aspektu.

Pačioje įsisavinimo pradžioje mergaitė dažnai jokiu būdu neišreiškia veiksmo arba dažnai pasitelkia ekstralingvistines priemones jam išreikšti, vėliau mergaitės tarpukalbės sistema pildoma naujais elementais iš aplinkos kalbos. 28 lentelėje pateikiama mergaitės veiksmo raiška visais stebėjimo laikotarpiais. Labai apibendrintai kalbos raidoje galima išskirti tris esminius momentus, kurie šios mergaitės atveju laiko prasme yra labai arti vienas kito. Pirmasis jų yra pamatinės veiksmožodžio formos atsiradimas kalboje. Italų kaip K2 šia pamatine forma paprastai tampa vienas tiesioginės nuosakos esamojo laiko vienaskaitos asmenų, dažniausiai antrojo arba trečiojo asmens forma, kai kuriais atvejais kaip pamatinė gali būti vartojama

bendraties forma. Tokia pamatinė forma užfiksuojama jau pirmuoju stebėjimo laikotarpiu, tačiau tuo metu anaiptol nėra vienintelis būdas, naudojamas veiksmui reikšti. Lentelėje matyti, kad pirmuoju laikotarpiu veiksmas nėra reiškiamas jokiū būdu (tai žymi „-“), be to, daugeliu atveju veiksmas pademonstruojamas į jį nurodant žodžiu „šitaip“. Formulės, fiksuotos nuo pat įsisavinimo pradžios, kurių dalimi dažnai eina taisyklingai pagal tikslinės kalbos sistemą kaitoma veiksmožodžio forma, nelaikytinos kūrybiška veiksmo raiška, o tiesiog įsimintų „gabaliukų“ atkartojimu leksine reikšme.

Antrasis itin svarbus momentas yra pirmosios morfologinės opozicijos tarpukalbėje atsiradimas. Tai mergaitės kalbos raidoje užfiksuojama antruoju stebėjimo laikotarpiu, kai šalia jau anksčiau vartotos pamatinės veiksmožodžio formos imama vartoti forma su formantu *-to*, kuria reiškiamas perfektinis veiksmas. Trečias svarbus įvykis yra veiksmožodžio formų kaitybės pradžia. Tai reiškia, kad besimokantysis pradeda pastebėti aplinkos kalboje egzistuojančias skirtingas tos pačios leksemos formas ir kad skirtingos formos reiškia skirtingas funkcijas. Šios formos pamažu pradeda įeiti į konstruojamą tarpukalbės sistemą, kuri nuo šio momento pradeda panašėti į tikslinės kalbos sistemą. Formų kaitybės pradžią reiškia ne tik esamojo laiko skirtingų asmenų formų atsiskyrimą nuo pamatinės veiksmožodžio formos (ja dažniausiai tampa viena esamojo laiko vienaskaitos formų), bet ir kaitymo laikais pradžią, kurią rodo imperfekto formų atsiradimas. Nors iki pasirodant imperfekto formoms praeityje baigtas veiksmas jau reiškiamas perfektinėmis formomis, dažnai sunku nustatyti, ar perfektinė forma turi tik veikslo, ar ir laiko reikšmę.

28 lentelėje pateikiama veiksmo / būsenos raiška mergaitės kalboje visais laikotarpiais veikslo ir laiko aspektais. Raiškos būdai kiekvienoje grafoje pateikiami pagal jų vartojimo reikšmingumą kiekvienu laikotarpiu, t. y. pirmasis pateiktas yra reikšmingiausias, antras – mažiau reikšmingas ir t.t. Skliausteliuose pateikti tie raiškos būdai, kurie užfiksuoti tam tikru laikotarpiu, bet jų vartojimas yra šalutinis (nedaug pavartojimo atveju). Didžiosiomis raidėmis pateikiamos formos, kurios tomis funkcijomis vartojamos tikslinėje kalboje.

Į lentelę neįtraukta liepiamo / pageidaujamo veiksmo raiška, kadangi tai iš esmės visais stebėjimo laikotarpiais reiškia liepiamosios nuosakos formomis. Kaip plačiau aptariama atitinkamuose skyriuose, mandagūs prašymai reiškiami išmoktomis formulėmis, kurių sudedamąja dalimi dažnai eina tariamosios nuosakos formos. Lentelėje taip pat nepateiktos tokios negausiai mergaitės kalboje pasitaikiusios kategorijos kaip sudėtingi sudėtiniai laikai, progresinė perifrazė ir gerundijus.

Lyginant įvaikintos mergaitės kalbos raidą su kitais italų kaip K2 tyrimais, lentelėje išskiriamos kalbininkės Giacalone Ramat (1993) nustatytos įsisavinimo fazės (išsamiau pristatyta skyrelyje „Pobazinės atmainos kontinuumas“). Pirmojoje fazėje svarbu tai, kad

vartojama pamatinė veiksmažodžio forma, tačiau dar nėra jokios morfologijos požymių ir didžiąją pasakymų dalį sudaro tarpusavyje nesiejami leksiniai elementai. Antroji fazė išskiriama būtojo dalyvio formai tarpukalbės sistemoje įgijus perfektinę reikšmę. Trečiąją fazę mokslininkė sieja su imperfekto laiko formų pasirodymu. Ketvirtoji fazė reiškia labiausiai pažengusį kalbos įsisavinimą. Šioje fazėje labiausiai priartėjama prie tikslinės kalbos struktūros, nes pradedamos vartoti tiesioginės nuosakos būsimo laiko, tariamosios ir konjunktyvo nuosakos formos.

Atsižvelgiant į funkcinio pobūdžio kalbos įsisavinimo tyrimus ir Kleinas ir Perdue'as (Klein ir Perdue 1992) sukurta bazinės atmainos (angl. *basic learner variety*) sąvoką, tik pirmuoju stebėjimo laikotarpiu užfiksuotą mergaitės kalbą galima priskirti ikibazinei atmainai. Šis priskyrimas iš dalies sąlyginis (Giacalone Ramat pirmąją fazę priskiria jau bazinei atmainai), kadangi jau pirmuoju laikotarpiu mergaitė, be kitų būdų, vartoja pamatinę veiksmažodžio formą veiksmui reikšti, t. y. ši forma turi predikato funkciją. Visgi toks priskyrimas, manytina, galimas dėl to, kad daugelyje pirmuoju laikotarpiu užfiksuotų mergaitės pasakymų nėra įmanoma aiškiai nustatyti skirtingų leksinių elementų priklausymo tam tikrai kalbos daliai, veiksmažodžiai neretai vartojami panašiai kaip daiktavardžiai, pasakymo organizavimas grindžiamas beveik vien pragmatiniais principais.

Mergaitės kalbos raida antruoju stebėjimo laikotarpiu atitinka tai, kas būdinga bazinei atmainai: pamatinė veiksmažodžio forma, pasakymuose aiškesnis predikatas, o patys pasakymai konstruojami remiantis semantiniiais-sintaksiniais principais. Tolesnė kalbos įsisavinimo raida, t. y. pobazinė atmaina, siejama su konkrečiai tikslinei kalbai būdingomis gramatinėmis kategorijomis. Fleksinės tipologijos, kaip italų, kalbos atveju tai reiškia morfologinės kaitybos pradžią, tikslinės kalbos nuosakų ir laikų laipsnišką įsisavinimą.

28 lentelė. Veiksmo / būsenos raiška mergaitės kalboje visais stebėjimo laikotarpiais veiksmo ir laiko aspektais

LAIKO-TARPIS	DABARTIS	BAIGTINĖ (PRAEITIS)	NEBAIGTINĖ PRAEITIS	A TEITIS	NEREALUMAS	FAZĖ	ATMAINA
I	-; pamatinė forma; formulė; „šitaip“					1	Ikibazinė
II	pamatinė forma;	formulė; „šitaip“	pamatinė forma; formulė; „šitaip“			2	Bazinė
III	ESAMASIS LAIKAS; pamatinė forma; „šitaip“	PERFEKTINĖ FORMA; pamatinė forma; „šitaip“	pamatinė forma; esamasis laikas; (IMPERFEKTAS); „šitaip“	esamasis laikas;	pamatinė forma; „šitaip“ (bendratis)	3	
IV	ESAMASIS LAIKAS; „šitaip“	būtojo laiko dalyvis; PASSATO PROSSIMO; esamasis laikas; „šitaip“	IMPERFEKTAS; esamasis laikas; „šitaip“	ESAMASIS LAIKAS; „šitaip“	esamasis laikas; (IMPERFEKTAS); (bendratis); „šitaip“		
V	ESAMASIS LAIKAS	būtojo laiko dalyvis; PASSATO PROSSIMO	IMPERFEKTAS	ESAMASIS LAIKAS	esamasis laikas; (TARIAMOJI NUOSAKA); IMPERFEKTAS	4	Pobazinė
VI				ESAMASIS LAIKAS; BŪSIMASIS LAIKAS	esamasis laikas; BŪSIMASIS LAIKAS; IMPERFEKTAS; (TARIAMOJI NUOSAKA)		
VII	ESAMASIS LAIKAS	PASSATO PROSSIMO; (būtojo laiko dalyvis)	IMPERFEKTAS	ESAMASIS LAIKAS; BŪSIMASIS LAIKAS; (passato prossimo)	BŪSIMASIS LAIKAS; IMPERFEKTAS; (TARIAMOJI NUOSAKA)		
VIII				ESAMASIS LAIKAS; BŪSIMASIS LAIKAS; (būtojo laiko dalyvis); pasakojimo imperfektas	BŪSIMASIS LAIKAS; IMPERFEKTAS; (TARIAMOJI NUOSAKA); IMPERFEKTAS; KONJUNKTYVO NUOSAKA; (passato prossimo)		
IX							
X							

Išvados

Šiuo darbu siekta ištirti iš Lietuvos į Italiją įvaikintų vaikų kalbos raidą, didžiausią dėmesį skiriant veiksmo raiškos analizei, nustatyti italų kalbos įsisavinimo etapus, spartą bei išsiaiškinti lietuvių kalbos padėtį įvaikintų vaikų kalbiniame repertuare. Atlikus kiekybinį ir kokybinį įvaikintų vaikų kalbos raidos tyrimą, galima daryti keletą apibendrinamųjų išvadų.

Pirma, iš Lietuvos į Italiją įvaikinti vaikai labai sparčiai įsisavina naująją kalbą natūralioje aplinkoje, t. y. be formalaus italų kaip antrosios kalbos mokymo. Tai rodo tiek kiekybinės apklausos rezultatai, tiek kokybinė kalbos raidos analizė. Didžioji dauguma įvaikintų vaikų per pirmuosius 1-4 mėnesius nuo atvykimo į naują šalį pasiekia tokią kalbos įsisavinimo stadiją, kuri leidžia jiems efektyviai bendrauti visose pagrindinėse gyvenimo situacijose. Pasiekus šį lygį įvaikintų vaikų kalbos raida nesustoja.

Sociolingvistinė įtėvių apklausa parodė, kad praėjus daugiau laiko net vyresni įvaikinti vaikai pasiekia puikių rezultatų, t. y. jų kalba atitinka italų kalbos struktūrą ir yra artima gimtakalbių bendraamžių kalbos lygiui.

Ilgalaikio stebėjimo duomenys patvirtino, kad per metus laiko įsisavinami ne tik pagrindiniai italų kalbos sistemos elementai, be kurių sunkiai įmanoma komunikuoti, bet ir šalutiniai, kurie kalboje yra tik pasirenkamieji, nebūtini, bet vartojami aplinkos kalboje. Šiame tyrime buvo išsamiai nagrinėta veiksmo / būsenos raiška, kuri geriausiai parodo kalbos įsisavinimo raidą, kadangi predikatas yra centrinė kiekvieno pasakymo ašis. Galima teigti, kad per trumpą laiką įsisavinamos ne tik pagrindinės veiksmažodžio sistemos nuosakos (tiesioginė ar liepiamoji) ir laikai (esamasis ir būtasis), bet ir morfologiškai sudėtingesnės bei ne pirmo komunikacinio būtinumo formos (tariamoji ir konjunktyvo nuosakos), taip pat sudėtingesnės struktūros konstrukcijos, pavyzdžiui, progresinė perifrazė, bei kiti būdai veiksmui / būsenai reikšti, būdingi gimtakalbiams. Tokių sudėtingesnių formų spontaniškai, be formalaus mokymosi, italų K2 besimokantys suaugusieji visiškai neįsisavina. O (įvaikinti) vaikai Italijoje italų K2 formalaus mokymo institucijose iš viso nėra mokomi.

Antra, ilgalaikis stebėjimas atskleidė, kad įvaikintų vaikų kalbos raida vyksta unikaliu būdu, tačiau kalbinės raidos seka yra universali: pradedama komunikuoti remiantis pragmatiniais principais, vėliau palaipsniui pereinama prie gramatinių, kurie įsisavinami sudėtingėjančia tvarka.

Įsisavindami naująją (antrąją) kalbą šiame darbe stebėti vaikai, kaip ir suaugusieji, jau nebeturi iš naujo mokytis tokių pagrindinių pasaulio veikimo principų, kaip laikas, erdvė, priežastis-pasekmė ir pan., todėl komunikuodami naująją kalbą ir nemokėdami dar tinkamai

tikslinė kalba išreikšti vienos ar kitos minties, gali pasitelkti įvairius verbalinius ir neverbalinius būdus, pavyzdžiui, pademonstruoti veiksmą, nurodyti į praeitį minėdami vietą, apibūdinti daiktą ar reiškinį pasitelkdami asociacijas ir pan. Tirtų įvaikintų vaikų antrosios kalbos įsisavinimas vyksta tipiška K2 būdinga raida. Kalbos įsisavinimo pradžioje, ikibazinėje atmainoje, pasirodančios žodžių formos yra vartojamos tik leksine reikšme ir neturi jokių tikslinėje kalboje toms formoms būdingų morfologinių ypatybių. Vėliau, bazinėje atmainoje, svarbus yra predikato, kuris reiškiamas pamatine veiksmažodžio forma, pasirodymas. Ilgainiui tarpukalbėje atsirandant kitoms morfologinėms formoms, pamatinės formos funkcijos siaurėja. Tik esant geroms kalbos įsisavinimo sąlygoms (šiuo atveju – tai įvaikinimo situacija) įvaikintų vaikų tarpukalbė pasiekia pobazinę įsisavinimo atmainą, kurioje formuojasi prie tikslinės kalbos artėjanti sistema.

Universalią italų K2 veiksmažodžio sistemos įsisavinimo seką patvirtina tirtosios mergaitės atvejis: esamasis laikas (liepiamoji nuosaka ir bendratis) > (pagalbinis veiksmažodis) būtojo laiko dalyvis > imperfektas > būsimasis laikas > tariamoji nuosaka > konjunktyvo nuosaka.

Nepaisant šių universalijų, tyrimas parodė įvaikintų vaikų antrosios kalbos įsisavinimo raidoje esant specifinių ypatybių, būdingų vaikų K1 įsisavinimui. Atvejo tyrime stebėtos beveik paauglystės amžių pasiekusios mergaitės kalboje užfiksuota įvairių kalbos raidos požymių, būdingų gimtakalbių italų vaikų kalbai. Labiausiai nuo suaugusiųjų K2 mergaitės tarpukalbė skiriasi ir yra panaši į italų gimtakalbių kalbos raidą šiais aspektais: 1) Liepiamosios nuosakos vartojimo gausa įsisavinimo pradžioje ir vėlesniu ryškiu šių formų retėjimu. 2) Imperfekto laiko įsisavinimo sparta ir šio laiko vartojimo funkcijų panašumu į vaikų kalboje vartojamas funkcijas. 3) Pagalbinio veiksmažodžio raida. Nuo pat antrosios kalbos įsisavinimo pradžios nekyla pagalbinio veiksmažodžio pasirinkimo (*essere* „būti“ ar *avere* „turėti“) ir būtojo laiko dalyvio derinimo skaičiumi ir gimine problemų. Būtojo laiko dalyvis imamas derinti skaičiumi ir / ar gimine net tais atvejais, kai pagalbinis veiksmažodis praleidžiamas ir tuomet derinamas ne su sakinio subjektu, o su objektu lygiai taip, kaip tai užfiksuojama gimtakalbių ankstyvojoje kalbos raidoje.

Trečia, tiek apklausa tėvams, tiek ilgalaikis stebėjimas parodė, kad amžius įvaikinimo metu nėra svarbiausias veiksnys nei naujosios kalbos įsisavinimo spartai, nei kokybei. Atsižvelgiant į įvairias dažnai pasitaikančias globos įstaigose gyvenančių vaikų bendrąsias raidos problemas, maži įvaikinami vaikai neretai pradeda naująja kalba komunikuoti net vėliau už įvaikintus vyresnius vaikus. Vyresnieji, kurių kognityvinė branda yra labiau pažengusi dėl amžiaus, konstruoja naujosios kalbos struktūrą pagal jau turimą suvokimą apie įvairius tikrovėje egzistuojančius ryšius (laiko, erdvės ir pan.). Daugelis mokslininkų, tyrusių amžiaus veiksnių,

teigia, kad vyresni vaikai pradeda kalbėti greičiau, tačiau jaunesnieji pasiekia geresnių rezultatų. Atlikto tyrimo rezultatai iš dalies patvirtina šį teiginį, nes daugumas vyresniųjų vaikų, tėvų teigimu, gana greitai pradėjo vartoti italų kalbą. Tyrimas parodė, kad ne tik mažesnieji, bet ir vyresnieji vaikai labai gerai išmoka italų kalbą per palyginti trumpą laiką. Žinoma, įvaikinti vyresni vaikai užtrunka ilgiau, kol pasiveja savo amžiaus gimtakalbius ir nuo jų kai kuriais aspektais gali atsilikti keletą ar daugiau metų (pvz., žodyno gausa). Pagal tėvų atsakymus į tyrimo anketos klausimus matyti, kad, net ir praėjus palyginti nedaug laiko nuo atvykimo į šalį, įvaikinti vaikai beveik nesiskiria nuo gimtakalbių bendraamžių akcentu (paprastai šie vaikai pradeda kalbėti regionine tarpe pagal tai, kurioje Italijos dalyje gyvena), morfologine sistema, iš dalies ir sintakse, tačiau tam reikėtų papildomų specialių tyrimų. Tais retais atvejais, kai praėjus daugiau nei metams po įvaikinimo vaikų kalba nėra, tėvų nuomone, pasiekusi gimtakalbių bendraamžių lygio, kaip svarbiausi „trukdžiai“ įvardijami ne amžius, o rimtos sveikatos problemos ar psichologiniai motyvai.

Išsami veiksmožodžio sistemos raidos analizė parodė, kad per metus įsisavinama visa tikslinės kalbos veiksmožodžio morfologinė sistema.

Ketvirta, jau po pirmųjų metų naujoje šalyje, nepalaikant specialaus kontakto su vaikų gimtąja lietuvių kalba, naujoji įsisavintoji italų kalba tampa vienintelė kalba net įvaikintiems mokyklinio amžiaus vaikams. Vyriausieji įvaikinti paaugliai gimtąją kalbą iš dalies išlaiko šiek tiek ilgiau, tačiau tai priklauso nuo emocijų ir asociacijų su kilmės šalimi. Tyrimas parodė, kad didžioji dauguma vaikų nėra motyvuoti išlaikyti gimtąją kalbą. Bendraudami tik itališkai jie greičiau ir netrukdomi gali sutapti su naująja savo aplinka ir įsilieti į šeimos ir bendruomenės gyvenimą. Net ir tais atvejais, kai nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu nėra neigiamos (stebėtos mergaitės atvejis), specialiai nesistengiant palaikyti aktyvią lietuvių kalbą, gimtoji kalba smarkiai apnyksta per pirmuosius metus naujoje šalyje, t. y. ima trūkti žodžių, pasakymai formuojami pagal naujosios įsisavintos kalbos sistemą, jaučiamas italų kalbos akcentas. Tyrimu nustatyta, kad brolių / seserų įvaikinimas kartu iš esmės nedaro įtakos nei naujosios kalbos įsisavinimui, nei gimtosios kalbos išlaikymui: net ir trijų brolių / seserų grupės vėliausiai po pusės metų nuo įvaikinimo, tėvų teigimu, kalbėdami tarpusavyje nebevartoja gimtosios kalbos. Tai patvirtina ir ilgalaikio stebėjimo duomenys. Taigi italų kalba tampa neabejotinai iš Lietuvos į Italiją įvaikintų vaikų pirmoji ir pagrindinė kalba.

Disertacijos rašymo metu surinkta ilgalaikio stebėjimo medžiaga ateityje leis atlikti papildomų stebėjimų, nagrinėti, kaip vyksta kitų kalbos reiškinų raida. Manoma, kad čia pateikta vieno atvejo veiksmo / būsenos raiškos analizė gerai ir tiksliai atspindi bendrąsias įvaikintų vaikų kalbos raidos tendencijas, nes ir sociolingvistinės apklausos rezultatai patvirtina atvejo tyrimo pastebėjimus. Būtų prasminga atlikti papildomą stebėjimą nuo įvaikinimo praėjus 184

daugiau laiko, pvz., dvejiems, ketveriems ar daugiau metų, ir palyginti su to paties amžiaus gimtakalbių italų kalba. Norint detaliau iširti bendrą iš Lietuvos įvaikintų vaikų kalbos situaciją, reikėtų remtis papildomais metodais, tokiais kaip tikslinės kalbos vertinimas standartizuotais kalbos testais, vaikų kalbos stebėjimas pusiau eksperimentinėse situacijose (pavyzdžiui, tam tikro konkretaus siužeto pagal paveikslėlius pasakojimas) ir pan.

Atlikto tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad įvairaus amžiaus įvaikinti vaikai greitai ir labai sėkmingai įsisavina naująją kalbą ir tampa visaverčiais savo naujosios šeimos nariais, o su šeimos parama, skatinimu ir palaikymu visiškai įsilieja į naująją kalbinę bendruomenę.

Literatūros sąrašas

- Abrahamsson, N. and K. Hytlenstam. 2009. Age of Onset and Nativelikeness in a Second Language: Listener Perception Versus Linguistic Scrutiny. *Language Learning* 59 (2), 249-306.
- Aitchison, J. 1998. The Articulate Mammal. *An introduction to psycholinguistics*. London: Routledge.
- Andersen R. W. 1991. Developmental sequence: the emergence of aspect marking in second language acquisition. In Huebner T., Ferguson C. A. (eds.) *Crosscurrents in Second Language Acquisition and Linguistic Theories*, Benjamins, Amsterdam.
- Andersen R. W. 1994. The Insider's Advantage. In Giacalone Ramat A., Vedovelli M. (eds.) *Italiano lingua seconda / lingua straniera. Atti del XXVI Congresso internazionale di studi della Società di linguistica italiana (Siena, 5-7 novembre 1992)*, Bulzoni, Roma.
- Andersen R. W., Shirai Y. 1996. The primacy of aspect in first and second language acquisition: The pidgin-creole connection. In W. C. Ritchie & T. K. Bathia (eds.), *Handbook of second language acquisition*. San Diego, CA: Academic Press.
- Andorno C. 1996. "Prima parla poi pensa": successo di una strategia di acquisizione basata sulla copia meccanica in italiano L2. *Studi italiani di linguistica teorica e applicata*. XXV, 2, p. 291-311.
- Andorno C., Rastelli S. 2009. (eds.) 2009. *Corpora di italiano L2: tecnologie, metodi, spunti teorici*. Perugia: Guerra Edizioni.
- Antinucci F., Miller R. (1976). How Children talk about what happened. *Journal of Child Language*, 3, 167-89.
- Bailey N., Madden C., Krashen S.D. 1974. Is there a "natural sequence" in adult second language learning? *Language learning*, 24: 235-243.
- Balčiūnienė I. 2005. Parodomųjų įvardžių įsisavinimas. *Lituanistica* 4, 45-54.
- Balčiūnienė I. 2009. *Pokalbio struktūros analizė kalbos įsisavinimo požiūriu*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
- Balčiūnienė I. 2010. Pirmosios kalbos įsisavinimas: gimtosios tarmės ir bendrinės kalbos konfliktas. *Darbai ir dienos* 54, 239-249.
- Balčiūnienė I., Kazakovskaja V. V. 2011. Klausimų forma ir funkcijos lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje. *Kalbotyra* 63 (3), 9-25.
- Banfi E. 1990. Infinito (ed altro) quale forma basica del verbo in micro-sistemi di apprendimento spontaneo di italiano-L2: osservazioni da materiali di sinofoni. In G. Bernini, A. Giacalone Ramat (Eds.), *La temporalità nell'acquisizione di lingue seconde*. Milano: Angeli.
- Banfi E. 1993. Italiano come L2. In E. Banfi (ed.), *L'altra Europa linguistica. Varietà di apprendimento e interlingue nell'Europa contemporanea*. La nuova Italia, Firenze.
- Banfi E., Bernini G. 2003. Il verbo. In A. Giacalone Ramat (ed), *Verso l'italiano. Percorsi e strategie di acquisizione*. Roma: Carocci editore.
- Bazzanella C. 1987. I modi dell'imperfetto. *Italiano & Oltre* 2, 18-22.
- Bernini G. 1990a. L'acquisizione dell'imperfetto nell'italiano lingua seconda. In Banfi, Cordin (eds.), *Storia dell'italiano e forme dell'italianizzazione. Atti del XXIII Congresso internazionale di studi della Società di linguistica italiana, Trento-Rovereto, 10-18 maggio 1989*, Bulzoni, Roma.

- Bernini G. 1990b. Lo sviluppo di paradigmi verbali nelle varietà elementari di apprendimento dell'italiano lingua seconda. In G. Bernini, A. Giacalone Ramat (Eds.), *La temporalità nell'acquisizione di lingue seconde*. Milano: Angeli.
- Bernini G. 1994. Le frasi ipotetiche nell'italiano di stranieri. In Giacalone Ramat A., Vedovelli M. (eds.) *Italiano lingua seconda / lingua straniera. Atti del XXVI Congresso internazionale di studi della Società di linguistica italiana (Siena, 5-7 novembre 1992)*, Bulzoni, Roma.
- Berretta M. 1990a. Il ruolo dell'infinito nel sistema verbale di apprendenti di italiano come L2. In G. Bernini, A. Giacalone Ramat (Eds.), *La temporalità nell'acquisizione di lingue seconde*. Milano: Angeli.
- Berretta M. 1990b. Il futuro in italiano L2. In *Quaderni del dipartimento di linguistica e letterature comparate dell'Università di Bergamo*, 6, pp. 147-88.
- Berretta M. 1990c. Morfologia in italiano lingua seconda. In Banfi, Cordin (eds.) *Storia dell'italiano e forme dell'italianizzazione. Atti del XXIII Congresso internazionale di studi della società di linguistica italiana*, Trento-Rovereto, 10-18 maggio 1989, Bulzoni, Roma.
- Berretta M. 1991. Parliamo del nostro futuro. *Italiano & Oltre*, 3, p. 135-40.
- Berretta M. 1993. Morfologia. In Sobrero (ed.) *Introduzione all'italiano contemporaneo, vol. I, Le strutture*. Laterza, Roma-Bari.
- Berretta M. 1995. Imperativi in italiano: il ruolo della marcatezza pragmatica e morfologica nell'apprendimento di L2. In Giacalone Ramat, Crocco Galèas (eds.), *From Pragmatics to Syntax. Modality and Language Acquisition*, Narr, Tübingen.
- Berruto G. 1983. L'italiano popolare e la semplificazione linguistica. *Vox Romanica* 42, 38-79.
- Berruto G. 1987. *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. Roma: Carocci.
- Bertinetto P. M. 1986. *Tempo, Aspetto e Azione nel verbo italiano. Il sistema dell'indicativo*. Accademia della Crusca, Firenze.
- Bertinetto P. M. 1991. Il verbo. In Renzi, Salvi (eds.) *Grande grammatica italiana di consultazione, vol. II, I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione*. Il Mulino, Bologna.
- Bialystok E. 2001. *Bilingualism in development. Language, Literacy and Cognition*. Cambridge: Cambridge university press.
- Bialystok E., Hakuta K. 1999. Confounded age: Linguistic and cognitive factors in age differences for second language acquisition. In D. Birdsong (ed.) *Second Language Acquisition and the Critical Period Hypothesis*. Mahwah, NJ: Erlbaum, pp. 161-82.
- Birdsong D. 2005. Interpreting age effects in second language acquisition. *Handbook of bilingualism: Psycholinguistic perspectives*, Judith Kroll and Annette DeGroot (eds.), 109-127. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bittner D., Dressler W. U., Kilani-Schoch M. (eds.) 2000. First Verbs: on the way to Mini-paradigms. *ZAS Papers in Linguistics* 18.
- Bittner D., Dressler W. U., Kilani-Schoch M. (eds.) 2003. *Development of Verb Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Linguistic Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bley-Vroman R. 1983. The comparative fallacy in interlanguage studies: the case of systematicity. *Language learning*, 33, 1-17.

- Bloom L., Lifter K., Hafitz J. 1980. Semantics of verbs and the developments of verb inflection in child language. *Language*, 56.
- Brown R. 1973. *The First Language: The Early stages*. Cambridge, MA: Harvard university press.
- Brown H. D. 2000. *Principles of language learning and teaching*. New York: Longman
- Brown J. D. 2001. *Using Surveys in Language Programs*. Cambridge: Cambridge university press.
- Calleri D. 1990. L'acquisizione dell'imperfetto in bambini di madre lingua italiana. In G. Bernini, A. Giacalone Ramat (Eds.), *La temporalità nell'acquisizione di lingue seconde*. Milano: Angeli.
- Calleri, D. 1992. Italiano come L2: l'acquisizione della temporalità in bambini cinesi. In B. Moretti, D. Petrini & S. Bianconi (Eds.), *Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo*. Roma: Bulzoni.
- Calleri D. 1995. Acquisizione della modalità in italiano L1 e L2. In Giacalone Ramat, Crocco Galèas (eds.), *From Pragmatics to Syntax. Modality and Language Acquisition*, Narr, Tübingen.
- Calleri, D., Chini, M., Cordin, P. & Ferraris, S. (2003). Confronti tra l'acquisizione di italiano L1 e l'acquisizione di italiano L2. In A. Giacalone Ramat (Ed.), *Verso l'italiano*. Roma: Carocci.
- Caselli M. C., Maragna S., Pagliari Rampelli L., Volterra V. 1994. *Linguaggio e sordità*, La Nuova Italia, Firenze, cap. 3, "L'acquisizione del linguaggio nel bambino udente", 163-186.
- Chini M. 1995. „Meno male che non elo un topo, se no mi mangia un gatto, pe finta“. Precursori e genesi dei costrutti ipotetici in una bambina italoфона. In Giacalone Ramat, Crocco Galèas (eds.), *From Pragmatics to Syntax. Modality and Language Acquisition*, Narr, Tübingen.
- Conte M.-E. 1995. Epistemico, deontico, anankastico. In Giacalone Ramat A. e Crocco Galèas G. (eds). *From Pragmatics to Syntax. Modality and Language Acquisition*, Narr, Tübingen.
- Cook V. 2001. *Second Language Learning and Language Teaching*. New York: Arnold.
- Corder S. P. 1967. the Significance of Learners` Errors. *International Review of Applied Linguistics*, 5, 161-169.
- Corder S. P. 1971. Idiosyncractic dialects and error analysis. *International Review of Applied Linguistics*, 9, 149-59.
- Dabašinskienė I. 2010a. The comprehension of derivational morphemes in early childhood : an experimental study for Lithuanian. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat = Estonian Papers in Applied Linguistics*, 43-50.
- Dabašinskienė I. 2010b. The acquisition of compounds in Lithuanian. *Baltic Linguistics* 1, 51-82.
- Dabašinskienė I. 2012. Gender differences in language acquisition: a case study of Lithuanian diminutives. *Journal of Baltic studies*, vol. 43, no. 2, 177-196.
- Dardano M., Trifone P. 1995. *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*. Bologna: Zanichelli.
- Daugmaudytė J. 2002. *Praeities raiška italų ir lietuvių kalbose*. Daktaro disertacija. Vilnius.

- DeKeyser, R. (2000). The robustness of critical period effects in second language acquisition. *Studies in Second Language Acquisition*, 22, 499–534.
- De Marco A. 2007. Prime fasi dello sviluppo verbale in italiano L1. In Chini M., Desideri P., Favilla M. E., Pallotti G. (eds.) *Imparare una lingua: recenti sviluppi teorici e proposte applicative. Atti del 6° Congresso Internazionale dell'Associazione Italiana di Linguistica Applicata, (Napoli, 9-10 febbraio 2006)*. Perugia: Guerra edizioni.
- Dewaele J-M. 2002. Individual Differences in L2 Fluency: The Effect of Neurobiological Correlates. In Cook (ed.) *Portraits of the L2 User*. Clevedon: Multilingual matters Ltd.
- Dimroth C. 2008. Perspectives on second language acquisition at different ages. In Philp, Oliver, Mackey (eds.) *Second Language Acquisition and the Younger Learner: Child's Play?* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 53-82.
- Dittmar N. 1990. La costituzione della temporalità nella prospettiva della comparazione degli apprendimenti. In G. Bernini, A. Giacalone Ramat (Eds.), *La temporalità nell'acquisizione di lingue seconde*. Milano: Angeli.
- Dressler W. U. (ed.) 1997. *Studies in Pre- and Protomorphology*. Vienna: Austrian Academy of Sciences.
- Dressler W. U., Karpf A. 1995. The theoretical relevance of pre- and protomorphology in language acquisition. *Yearbook of Morphology* 1994, 99-122.
- Dressler W. U., Mayerthaler W., Panagl O., Wurzel W. U. 1987. *Leitmotifs in Natural Morphology*. Amsterdam: Benjamins.
- Dulay H., Burt M. 1974. Natural sequences in child second language acquisition. *Language learning*, 24: 37-53.
- Ervin-Tripp, S. M. (1974). Is second language learning like the first? *TESOL Quarterly*, 8, 111-125.
- Ellis R. 1994. *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford university press.
- Favaro G. 2000. *Il mondo in classe*. Bologna: N. Milano.
- Fogle L. W. 2008. Home-school connections for international adoptees: Repetitions in parent-child interaction. In Philp et al., *Second language acquisition and the younger learner. Child's play?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Fogle L. W. 2012. *Second language socialization and learner agency: adoptive family talk*. Multilingual Matters.
- Foster-Cohen, S. H., 1999. *An introduction to child language development*. London and New York, Longman.
- Galbiati G. 1984. *L'apprendimento di lingue straniere in contesto naturale*. Daktaro disertacija: Bergamo universitetas.
- Gardner R., Lambert W. 1972. *Attitudes and Motivation in Second Language Learning*. Rowley, Mass.: Newbury House.
- Gaulienė V., Giedrienė R., Grikainienė L. 2000. *Kalbos tyrimas: metodinė priemonė*. Vilnius: Žuvėdra.
- Gauthier K., Genesee F. 2011. Language Development in Internationally Adopted Children: a Special Case of Early Second Language Learning. *Child Development* 82 (3), 887-901.
- Geren J., Snedeker J., Ax L. 2005. Starting Over: A Preliminary Study of Early Lexical and Syntactic Development in Internationally Adopted Preschoolers. *Seminars in Speech and Language*, 26 (1), 44-53.

- Giacalone Ramat A. 1990. Presentazione del progetto di Pavia sull'acquisizione di lingue seconde. Lo sviluppo di strutture temporali. In G. Bernini, A. Giacalone Ramat (Eds.), *La temporalità nell'acquisizione di lingue seconde*. Milano: Angeli.
- Giacalone Ramat A. 1993. Italiano di stranieri. In Sobrero (ed.) *Introduzione all'italiano contemporaneo, vol. II, La variazione e gli usi*. Roma-Bari: Laterza.
- Giacalone Ramat A. 1994. Il ruolo della tipologia linguistica nell'acquisizione di lingue seconde. In Giacalone Ramat A., Vedovelli M. (eds.) *Italiano lingua seconda / lingua straniera. Atti del XXVI Congresso internazionale di studi della Società di linguistica italiana (Siena, 5-7 novembre 1992)*. Roma: Bulzoni.
- Giacalone Ramat A. 1997. Progressive periphrases, markedness, and second language data. In S. Eliasson, E. H. Jahr (eds.) *Language and its Ecology. Essays in Memory of Einar Haugen*. Mouton de Gruyter, Berlin-New York.
- Giacalone Ramat A. 2003a. Il quadro teorico. In Giacalone Ramat (ed.) *Verso l'italiano. Percorsi e strategie di acquisizione*. Roma: Carocci editore.
- Giacalone Ramat A. 2003b. Gerunds as optional categories in second language learning. In Giacalone Ramat (ed.) *Typology and Second Language Acquisition*. Mouton de Gruyter, Berlin-New York.
- Giacalone Ramat A. (ed.) 2003c. *Verso l'italiano. Percorsi e strategie di acquisizione*. Roma: Carocci editore.
- Giacalone Ramat A. 2003d. (ed.) *Typology and Second Language Acquisition*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Giacalone Ramat A. 2007. „On the road“: verso l'acquisizione dell'italiano lingua seconda. In Chini M., Desideri P., Favilla M. E., Pallotti G. (eds.) *Imparare una lingua: recenti sviluppi teorici e proposte applicative. Atti del 6° Congresso Internazionale dell'Associazione Italiana di Linguistica Applicata, (Napoli, 9-10 febbraio 2006)*. Perugia: Guerra edizioni.
- Gindis B. 1999. Language-related issues for international adoptees and adoptive families. In T. Tepper L. Hannon D. Sandstrom (Eds.). *International Adoption: Challenges and Opportunities*. PNPIC, Meadow Lands, PA.
- Gintilienė G., Butkienė D. 2005. Raveno splavotų progresuojančių matricių standartizacija Lietuvoje. *Psichologija* 32, 1-13.
- Givón T. 1979. *On Understanding Grammar*. New York: Academic Press.
- Givón T. 1995. *Functionalism and Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Glennen S. 2002. Language Development and Delay in Internationally Adopted Infants and Toddlers. A Review. *American Journal of Speech-Language Pathology* Vol. 11, 333-339.
- Glennen S., M. G. Masters. 2002. Typical and Atypical Language Development in Infants and Toddlers Adopted From Eastern Europe. *American Journal of Speech-Language Pathology* Vol.11 417-433.
- Glennen S. 2005. New Arrivals: Speech and Language Assessment for Internationally Adopted Infants and Toddlers within the First Months Home. *Seminars in speech and language* 26 (1), 10-21.
- Glennen S., Bright B. J. 2005. Five years later: language in school-age internationally adopted children. *Seminars in speech and language* 26 (1), 86-101.

- Glennen S., Rosinsky-Grunhut A., Tracy R. 2005. Linguistic interference between L1 and L2 in internationally adopted children. *Seminars in speech and language* 26 (1), 64-75.
- Glennen S. 2009. Speech and language guidelines for children adopted from abroad at older ages. *Topics in Language Disorders* 29 (1), 50-64.
- Granger S., Hung J. & Petch-Tyson S. (eds.) 2002. *Computer Learner Corpora, second language acquisition and foreign language teaching*. Amsterdam: John Benjamins.
- Guasti M. T. 1993. Verb syntax in Italian child grammar: finite and nonfinite verbs. *Language Acquisition*, 3 (1), pp. 1-40.
- Hakuta K. 1974. Prefabricated patterns and the emergence of structure in second language acquisition. *Language learning*, 24, 287-297.
- Hakuta K. 1976. A case study of a Japanese child learning English as a second language. *Language Learning*, 26, 321-351.
- Holvoet A., Čížik V. 2004. Veikslo priešpriešos tipai. In Holvoet A., Semėnienė (eds.) *Gramatinių kategorijų tyrimai*. Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
- Holvoet A., Pajėdienė J. 2004. Laiko kategorija ir laiko formos. In Holvoet A., Semėnienė (eds.) *Gramatinių kategorijų tyrimai*. Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
- Hyltenstam K., Abrahamsson N. 2003. Maturation Constraints in SLA. In Doughty and Long (eds.) *The Handbook of Second Language Acquisition*. Blackwell Publishing.
- Hyltenstam K., Bylund E., Abrahamsson N., Park H.-S., 2009. Dominant-language replacement: The case of international adoptees. *Bilingualism: Language and Cognition*, 12 (2), 121-140.
- Isurin L., 2000. Deserted island or a child's first language forgetting. *Bilingualism: Language and Cognition*, 3 (2), 151-166.
- Isurin L. McDonald J. L., 2001. Retroactive interference from translation equivalents: Implications for first language forgetting. *Memory & Cognition*, 29 (2), 312-319.
- Isurin L. 2005. Cross Linguistic Transfer in Word Order: Evidence from L1 Forgetting and L2 Acquisition. *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*, ed. James Cohen, Kara T. McAlister, Kellie Rolstad, and Jeff MacSwan, 1115-1130. Somerville, MA: Cascadilla Press.
- Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. 1976. *Lietuvių kalbos morfologija*. Leidykla „Mokslas“, Vilnius.
- Kamandulytė L. 2005. Vaikiškosios kalbos registras. *Gimtoji kalba* 7, 12-16.
- Kamandulytė L. 2006. Vaikiškosios kalbos ypatybės. *Kalbos kultūra* 79, 264-273.
- Kamandulytė L. 2008. Vaikams skirta kalba – žaidimas ar kalbos atmaina? *Tarp krypčių ir disciplinų* 64-74.
- Kamandulytė L. 2009. *Lietuvių kalbos būdvardžio įsisavinimas: leksinės ir morfosintaksinės ypatybės*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
- Kamandulytė-Merfeldienė L., Dressler W. U., Fürst B., Sauerland U. 2010. On the acquisition of adjective gradation in Lithuanian and German. *Darbai ir dienos* 54, 267-276.
- Kardelis K. 2002. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex.
- Kilani-Schoch M., Dressler W. U. 2002. The emergence of inflectional paradigms in two French corpora: an illustration of general problems of pre- and protomorphology. In Voeikova, Dressler (eds.), *Pre- and Protomorphology: early phases of morphological development in nouns and verbs*. Lincom, Muenchen.

- Kilani-Schoch M., Balčiūnienė I., Korecky-Kröll K., Laaha S., Dressler W. U. 2008. On the role of pragmatics in child-directed speech for the acquisition of verb morphology. *Journal of Pragmatics*, 41 (2), 129-159.
- Klein, W. 1986. *Second language acquisition*. Cambridge: Cambridge university press.
- Klein W. 1994. Learning how to Express temporality in a second language. In Giacalone Ramat A., Vedovelli M. (eds.) *Italiano lingua seconda / lingua straniera. Atti del XXVI Congresso internazionale di studi della Società di linguistica italiana (Siena, 5-7 novembre 1992)*. Roma: Bulzoni.
- Klein W., Perdue C. 1989. The learner's problem of arranging words. In MacWhinney B. and Bates E., (eds.) *The cross-linguistic study of sentence processing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klein W., Perdue C. (eds) 1992. *Utterance structure: developing grammars again*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company.
- Klein, W., Perdue C. 1997. The Basic Variety (or: Couldn't Natural Languages be Much Simpler?) in *Second Language Research*, 13, pp. 301-47.
- Kovalevskaitė J. 2002. *Onomatopėjų vartojimas ankstyvojoje lietuvių vaikų kalboje*. Bakaluro darbas. Kaunas, VDU.
- Krashen S., Long M., and Scarcella R. 1979. Age, rate, and eventual attainment in second language acquisition. *TESOL Quarterly* 13, 573-582.
- Lanza S. M. 2010. *Italų – lietuvių kalbų žodynas*. Kaunas: Aesti.
- Larsen-Freeman D. 1975. The acquisition of grammatical morphemes by adult ESL students. *Tesol Quarterly* 9: 409-30.
- Larsen-Freeman, D., & Long, M. H. 1991. *An introduction to second language acquisition research*. London: Longman
- Lenneberg E. H. 1967. *Biological Foundations of Language*. New York: Willey.
- Lo Duca M. G. 1995. Imperfetto 'ludico' ed altri tempi: una prospettiva testuale. In Giacalone Ramat, Crocco Galèas (eds.), *From Pragmatics to Syntax. Modality and Language Acquisition*, Narr, Tübingen.
- Macauley R. K. S. 2009. *Quantitative Methods in Sociolinguistics*. London and New York: Palgrave Macmillan.
- MacWhinney B. 2000. *The CHILDES Project. Tools for Analyzing Talk*. Third Edition. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Ass.
- MacWhinney B. 2011. The CHILDES Project. Tools for Analyzing Talk – Electronic Edition. Part 1: The CHAT Transcription Format. Gauth 2011-01-29 iš <http://childes.psy.cmu.edu>
- Mazzoleni M. 1992. Se lo sapevo non ci venivo: l'imperfetto indicativo ipotetico nell'italiano contemporaneo. In Moretti, Petrini, Bianconi (eds.) *Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo. Atti del XXV Congresso internazionale di studi della Società di linguistica italiana, Lugano, 19-21 settembre 1991*. Roma: Bulzoni.
- McLaughlin B. 1984. *Second-language acquisition in childhood. Volume 1: preschool children*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- McLaughlin B. 1987. *Theories of Second-language learning*. London: Edward Arnold.
- Milroy L., Gordon M. 2003. *Sociolinguistics: Method and Interpretation*. Oxford: Blackwell Publishing.

- Nemser W. 1971. Approximative systems of foreign language learners. *International Review of Applied Linguistics*, 9, 115-23.
- Neuman W. L. 2006. *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Pearson.
- Nicoladis E., Grabois H. 2002 Learning English and losing Chinese: A case study of a child adopted from China. *International Journal of Bilingualism* December 6: 441-454.
- Pallier C., Dehaene S., Poline J.-B., LeBihan D., Argenti A.-M., Dupoux, E. & Mehler J., 2003. Brain imaging of language plasticity in adopted adults: Can a second language replace the first? *Cerebral Cortex*, 13, 155-161.
- Pallier C. 2007. Critical periods in language acquisition and language attrition. In B. Köpcke, M. S. Schmid, M. Keijzer, and S. Dostert (eds.), *Language Attrition: Theoretical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- Pallotti G. 1998. *La seconda lingua*. Milano: Strumenti Bompiani.
- Palmer F. R. 1986. *Mood and Modality*. Cambridge: University Press.
- Paulauskienė A. 1979. *Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos*. Vilnius: Mokslas.
- Penfield W., Roberts L. 1959. *Speech and Brain Mechanisms*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Perdue C. 1993. (ed.) *Adult Language Acquisition: Crosslinguistic Perspectives*, vol. I, *Field Methods*; vol. II, *The Results*. Cambridge: Cambridge university press.
- Perdue C. 2002. Development of L2 Functional Use. In Cook (ed.) *Portraits of the L2 User*. Clevedon: Multilingual matters Ltd.
- Perdue C. Klein W. 1992. Why does the production of some learners not grammaticalize? *Studies in second language acquisition* 14, 259-272.
- Pinker S., 1994. *The language instinct*. New York: William Morrow and Company
- Pinter A., 2011. *Children Learning Second Languages*. Palgrave Macmillan.
- Pizzuto E., Caselli M. C. 1992. The acquisition of Italian morphology: implications for models of language development. *Journal of Child Language* 19, 491-557.
- Punch K. F. 2005. *Introduction to Social Research. Quantitative and qualitative approaches*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.
- Ramonienė M., Pribušauskaitė J. 2008. *Praktinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Baltos lankos.
- Ramonienė M., Brazauskienė J., Burneikaitė N., Daugmaudytė J., Kontutytė E., Pribušauskaitė J. 2012. *Lingvodidaktikos terminų žodynas*. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla.
- Rocca S. 2007. *Child Second Language Acquisition*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Sabatini F. 1985. L'“italiano dell'uso medio“: una realtà tra le varietà linguistiche italiane. In Holtus, Radtke (eds.) *Gesprochenes Italienisch in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen: Narr.
- Savickienė I. 1999. *Lietuvio vaiko daiktavardžio morfologija*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
- Savickienė I. 2001a. The role of diminutives in Lithuanian child language acquisition. *Linguistica Baltica*, 9, 109-118.
- Savickienė I. 2001b. Linksniavimo paradigmų formavimasis vaiko kalboje. *Lituanistica* 3 (47), 58-69.

- Savickienė I. 2003a. *Psicholingvistika: gimtosios ir svetimšios kalbos mokymasis*. Kaunas: VDU.
- Savickienė I. 2003b. *The acquisition of Lithuanian Noun Morphology*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Savickienė I. 2007. Form and meaning of diminutives in Lithuanian child language acquisition. In Savickienė, I., Dressler, W. (eds.). *The acquisition of diminutives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Savickienė I., Dressler W. 2007. (eds.). *The acquisition of diminutives. A Cross-linguistic perspective*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
- Scovel T., 2000. *Psycholinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Schumann J. H. 1978. Social and psychological factors in second language acquisition. In Richards, J. (ed.), *Understanding second and foreign language learning: issues and approaches*. Rowley, MA: Newbury House.
- Schumann J. H. 1986. Research on the acculturation model for second language acquisition. *Journal of multilingual and multicultural development* 7 (5), 379-392.
- Selinker L. 1972. Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics*, 10, 209-31.
- Serianni L. 2005. *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria*. Torino, UTET.
- Shafto C. L., Geren J., & Snedeker J. (ruošiamas spaudai). Running fast, but running behind: English Language Abilities of Children Internationally Adopted into the US between 2 and 8 years.
- Shirai Y., Andersen R. W. 1995. The Acquisition of Tense-Aspect Morphology: A Prototype Account. *Language* 71, 743-762.
- Singleton D. 2003. Critical Period or General Age Factor(s)? In García Mayo ir García Lecumberri (eds.) *Age and the Acquisition of English as a Foreign Language*. Clevedon: Multilingual matters Ltd.
- Slobin D. I. 1985. Crosslinguistic evidence for the language-making capacity. In D. I. Slobin (ed.) *The crosslinguistic study of language acquisition*, Vol. 2, 1157-1256. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Slobin D. I. 1993. Adult language acquisition: a view from child language study. In Perdue (ed.) *Adult language acquisition: cross-linguistic perspectives. Volume II. The results*. Cambridge: Cambridge university press.
- Solarino R. 2010. Gli errori di italiano L1 ed L2: interferenza e apprendimento. *Italiano LinguaDue*, 2, 15-22.
- Snedeker J., Geren J., Shafto C. L., 2007. International adoption as a natural experiment in language development. *Psychological science*, 79-87.
- Snedeker J., Geren J., Shafto C. L. 2012. Disentangling the effects of cognitive development and linguistic expertise: A longitudinal study of the acquisition of English in internationally-adopted children. *Cognitive Psychology* 65, 39-76.
- Stutterheim von Ch., Klein W. 1987. A concept-oriented approach to second language studies. In Pfaff (ed.) *First and Second language acquisition processes*. Rowley, Mass.: Newbury House.
- Tomasello M. 2005. *Constructing a language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge (MA) and London: Harvard University press.
- Ultan R. 1978. The nature of future tenses. In Greenberg J. H. (ed.) *Universals of Human language*. 3. *Word structure*. Stanford, Stanford University Press.

- Ventureyra V. A. G., C. Pallier and H.-Y. Yoo. 2004. The loss of first language phonetic perception in adopted Koreans. *Journal of Neurolinguistics* 17, 79-91.
- Voeikova M. D., Dressler W. U. (eds.) 2002. *Pre- and Protomorphology: Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs*. München: Lincom.
- Weinert R. 1995. The role of formulaic language in second language acquisition: a review. *Applied Linguistics*, 16, 180-205.
- White L. 1989. *Universal Grammar and Second Language Acquisition*. Amsterdam: Benjamins.
- White L. 1990. Second language acquisition and universal grammar. *Studies in Second Language Acquisition* 12, 121-133.
- White L. 2003. On the Nature of Interlanguage Representation: Universal Grammar in the Second Language. In Doughty and Long (eds.) *The Handbook of Second Language Acquisition*. Malden, MA, Oxford and Victoria: Blackwell Publishing.
- Wójcik P. 1994. Some characteristic features of Lithuanian baby talk. *Linguistica Baltica* 3, 71-86.
- Wójcik P. 1997. Lietuvių veiksmažodžio morfologijos įsisavinimo klausimu. *Kalbotyra* 46 (1), 107-126.
- Wójcik P. 2000. *The acquisition of Lithuanian verb morphology: a case study*. Krakow: Quartis.
- Wong Fillmore L. 1976. *The second time around: cognitive and social strategies in second language acquisition*. Daktaro disertacija, Standfordo universitetas.

Priedas 1. Sociolingvistinio tyrimo anketa

QUESTIONARIO

Il presente questionario è parte di una ricerca psicolinguistica sull'apprendimento linguistico dei bambini adottati in Italia dalla Lituania. Tutte le risposte saranno sintetizzate e usate per la tesi di dottorato di ricerca di Jogile Teresa Ramonaite, studentessa della università Vytautas Magnus di Kaunas, Lituania. I questionari sono anonimi e si prega di rispondere secondo la propria esperienza. Grazie mille per l'aiuto.

Nel caso in cui siano stati adottati più fratelli insieme, iniziare dal figlio maggiore

1. Quanti anni aveva il bambino (bambini) nel momento dell'adozione?

		1 figlio	2 figlio	3 figlio
A	maschio			
B	femmina			

2. Quanto tempo fa è avvenuta l'adozione in Lituania?

3. Come potreste definire il livello di lingua italiana del vostro figlio (figli)?

		1 figlio	2 figlio	3 figlio
A	parla fluentemente senza errori grammaticali, non ha nessun accento straniero			
B	parla fluentemente, però fa qualche errore di grammatica			
C	ha un accento straniero			
D	fa tanti errori di grammatica			
E	riesce a esprimersi, però il vocabolario non è ricco, non è a livello dei coetanei			
F	altro (descrivere)			

4. Dopo l'adozione quanto tempo è passato prima che il bambino (bambini) iniziasse a comunicare (riuscire a esprimere tutto quello che vuole anche se con errori di grammatica) in italiano senza difficoltà?

		1 figlio	2 figlio	3 figlio
A	meno di un mese			
B	1-2 mesi			
C	3-4 mesi			
D	5-6 mesi			
E	7-12 mesi			
F	più di un anno			
G	(altro)			

5. Quanti sono i componenti della vostra famiglia (che vivono insieme)? Chi sono?

A genitori e figlio/i

B genitori, figlio (figli) e nonni

C genitori, figlio (figli) e altri parenti (quali?

6. Et  dei genitori nel momento dell'adozione: padre.....madre.....

7. Quante e quali lingue straniere conoscete (genitori) e quanto spesso sono usate?

Padre:

Madre:.....

8. Il bambino studia lingue straniere a scuola? Quali?

		1 figlio	2 figlio	3 figlio
A	non studia			
B	inglese			
C	francese			
D	tedesco			
E	(altro)			

9. Secondo voi,   importante che vostro figlio (figli) sappia delle lingue straniere?

A molto importante

B importante

C non   particolarmente importante

D di nessuna importanza

Perch ?.....

.....

.....

10. Nel caso di adozione di pi  fratelli contemporaneamente, i bambini continuano a parlare il lituano tra di loro? Se no, quando hanno smesso?

A si

B no

C qualche volta

D dicono qualche parola

Commenti:.....

.....

.....

11. Avete mai provato a mettervi in contatto con famiglie / persone lituane in Italia o mantenere il legame con la Lituania in qualche altro modo?

A si

B no

Commenti:.....

..... Se no,

avreste voluto farlo?

.....

12. Il bambino (bambini) parla / capisce ancora il lituano?

PARLARE		1 figlio	2 figlio	3 figlio
A	parla			
B	parla con difficoltà			
C	dice qualche parola			
D	non parla più			
E	non si sa, perché non si è verificata nessuna occasione			

CAPIRE		1 figlio	2 figlio	3 figlio
A	non capisce più			
B	capisce un po'			
C	capisce			
D	non si sa, perché non si è verificata nessuna occasione			

Commenti:.....

13. Nella vostra famiglia parlate della Lituania?

- A mai
- B qualche volta
- C spesso

Commenti:.....

14. Avete qualche animale domestico in casa? Quale lingua usa ed ha usato dall'inizio il bambino con l'animale?

15. Il bambino si relaziona tanto con altri bambini? In quali situazioni? Sono possibili più risposte.

		1 figlio	2 figlio	3 figlio
A	ogni giorno con parenti (fratelli, cugini)			
B	ogni giorno con amici di scuola, figli degli amici di famiglia			
C	qualche volta la settimana con amici che incontra			
D	ogni tanto quando incontriamo altre famiglie con bambini			
E	poco, di solito sta con gli adulti			
F	(altro)			

16. Che tipo di aiuto ha ricevuto il bambino all'inizio riguardo l'apprendimento dell'italiano? Sono possibili più risposte.

		1 figlio	2 figlio	3 figlio
A	nessuno			
B	abbiamo fatto delle lezioni d'italiano in casa			
C	ha avuto una insegnante privata			
D	ha avuto un insegnante di sostegno a scuola			
E	(altro)			

17. La vostra famiglia, sia il bambino, sia i genitori o altri parenti, ha avuto problemi per il fatto che la lingua madre del bambino era diversa dalla vostra? Quali sono / sono stati i problemi principali?

.....

18. Quali sono secondo voi i motivi per i quali vostro figlio (figli) ha imparato in poco tempo (in tanto tempo) la lingua italiana?

.....

19. Informazioni generali

		Padre	Madre
A	istruzione		
B	occupazione		
C	centro di residenza (città grande/paese/paese piccolo)		
D	età attuale		

GRAZIE PER LE RISPOSTE!

Priedas 2. Sociolingvistinio tyrimo anketos vertimas į lietuvių kalbą

ANKETA

Ši anketa yra psicholingvistinio tyrimo apie iš Lietuvos į Italiją įvaikintų vaikų kalbos įsisavinimą dalis. Visi atsakymai bus apibendrinti ir naudojami Jogilės Teresos Ramonaitės, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto doktorantės, disertacijos tyrimui. Anketos yra anoniminės ir prašoma atsakyti pagal savo patirtį. Labai ačiū už pagalbą.

Tuo atveju, jei kartu buvo įvaikinta brolių / seserų grupė, pradėti nuo vyriausiojo vaiko.

1. Kiek metų buvo vaikui (vaikams) įvaikinimo metu?

		1 vaikas	2 vaikas	3 vaikas
A	berniukas			
B	mergaitė			

2. Prieš kiek laiko įvyko įvaikinimas Lietuvoje?

3. Kaip galėtumėte apibūdinti savo vaiko (vaikų) italų kalbos lygį?

		1 vaikas	2 vaikas	3 vaikas
A	kalba laisvai be gramatikos klaidų, neturi užsienietiško akcento			
B	kalba laisvai, bet kartais daro gramatinių klaidų			
C	kalba su užsienietišku akcentu			
D	daro daug gramatinių klaidų			
E	geba reikšti mintis, tačiau žodynas skurdus, nesiekia bendraamžių lygio			
F	kita (apibūdinti)			

4. Kiek laiko praėjo nuo įvaikinimo, kol vaikas (vaikai) pradėjo bendrauti (gebėti išreikšti viską, ką nori, nors ir su gramatinėmis klaidomis) itališkai be sunkumų?

		1 vaikas	2 vaikas	3 vaikas
A	mažiau nei mėnuo			
B	1-2 mėnesiai			
C	3-4 mėnesiai			
D	5-6 mėnesiai			
E	7-12 mėnesiai			
F	daugiau nei metai			
G	(kita)			

5. Kiek jūsų šeimoje yra narių (kurie gyvena kartu)? Kas jie?

A tėvai ir vaikas/ai

B tėvai, vaikas (vaikai) ir seneliai

C tėvai, vaikas (vaikai) ir kiti giminaičiai (kokie?

6. Tėvų amžius įvaikinimo metu: tėvas.....motina.....

7. Kiek ir kurias užsienio kalbas mokate (tėvai) ir kaip dažnai jas vartojate?

Tėvas:

Motina:

8. Ar vaikas mokykloje mokosi užsienio kalbų? Kokių?

		1 vaikas	2 vaikas	3 vaikas
A	nesimoko			
B	anglų			
C	prancūzų			
D	vokiečių			
E	(kita)			

9. Ar svarbu, jūsų nuomone, kad jūsų vaikas (vaikai) mokėtų užsienio kalbų?

A labai svarbu

B svarbu

C nėra ypač svarbu

D visai nesvarbu

Kodėl?

10. Tuo atveju, jei kartu įvaikinta brolių / seserų grupė, ar vaikai toliau tarpusavyje bendrauja lietuviškai? Jei ne, kada nustojo?

A taip

B ne

C kartais

D sako kai kuriuos žodžius

Pastabos:

11. Ar kada nors bandėte susisiekti su Italijoje gyvenančiomis lietuvių šeimomis / asmenimis ar palaikyti ryšį su Lietuva koku nors kitu būdu?

A taip

B ne

Pastabos:

Jei ne, ar būtumėte norėję tai padaryti?

12. Ar vaikas (vaikai) dar kalba / supranta lietuviškai?

KALBĖJIMAS		1 vaikas	2 vaikas	3 vaikas
A	kalba			
B	kalba sunkiai			
C	sako kelis žodžius			
D	nebekalba			
E	neaišku, nes nepasitaikė progos			

SUPRATIMAS		1 vaikas	2 vaikas	3 vaikas
A	nebesupranta			
B	šiek tiek supranta			
C	supranta			
D	neaišku, nes nepasitaikė progos			

Pastabos:

13. Ar savo šeimoje kalbate apie Lietuvą?

- A niekada
- B kartais
- C dažnai

Pastabos:.....

14. Ar turite naminių gyvūnų? Kokia kalba šneka ir kokia kalba iš pradžių šnekėjo jūsų vaikas su gyvūnu?

15. Ar vaikas daug bendrauja su kitais vaikais? Kokiose situacijose? Galimi keli atsakymų variantai.

		1 vaikas	2 vaikas	3 vaikas
A	kasdien su giminėmis (broliais, pusbroliais)			
B	kasdien su mokyklos draugais, šeimos draugų vaikais			
C	keliskart per savaitę, kai susitinka su draugais			
D	kartais, kai susitinkame su kitomis vaikų turinčiomis šeimomis			
E	nedaug, dažniausiai būna su suaugusiais			
F	(kita)			

16. Kokio pobūdžio pagalbą dėl italų kalbos įsisavinimo vaikas gavo iš pradžių? Galimi keli atsakymų variantai.

		1 vaikas	2 vaikas	3 vaikas
A	jokios			
B	namuose rengėme italų kalbos pamokėles			
C	turėjo privatų mokytoją			
D	turėjo padedantį mokytoją mokykloje			
E	(kita)			

17. Ar jūsų šeima (tiek vaikas, tiek tėvai ar kiti giminaičiai) turėjo problemų dėl to, kad vaiko gimtoji kalba buvo kita, nei jūsų? Kokios yra / buvo pagrindinės problemos?

.....

18. Kokios, jūsų nuomone, yra priežastys, dėl kurių jūsų vaikas (vaikai) per tokį trumpą (ilgą) laiką išmoko italų kalbą?

.....

19. Bendroji informacija

	Tėvas	Motina
A	išsilavinimas	
B	užsiėmimas	
C	gyvenamoji vieta (didmiestis/miestas/kaimas)	
D	dabartinis amžius	

AČIŪ UŽ ATSAKYMUS!

Jogilė Teresa RAMONAITĖ

**ITALŲ KAIP ANTROSIOS KALBOS ĮSISAVINIMAS:
ĮVAIKINIMO IŠ LIETUVOS SITUACIJA**

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto leidykla
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)

Užsakymo Nr. K13-045. Tiražas 15 egz. 2013 05 17.
Nemokamai.